

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**1908-1924 YILLARI ARASINDA SIRAT-I MÜSTAKİM
VE SEBİLÜ'R-REŞAD DERGİLERİNDE HİNDİSTAN
İLE İLGİLİ ÇIKAN HABERLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman
Prof. Dr. Salim CÖHCE**

**Hazırlayan
Yılmaz GÜL**

MALATYA 2019

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ BİLİM DALI**

**1908-1924 YILLARI ARASINDA SIRAT-I
MÜSTAKİM VE SEBİLÜ'R-REŞAD
DERGİLERİNDE HİNDİSTAN İLE İLGİLİ
ÇIKAN HABERLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Yılmaz GÜL**

**Danışman
Prof. Dr. Salim CÖHCE**

MALATYA 2019

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**1908 – 1924 YILLARI ARASINA SIRAT-I MÜSTAKİM
VE SEBİLÜ’R-REŞAD DERGİLERİNDE HİNDİSTAN
İLE İLGİLİ ÇIKAN HABERLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof.Dr. Salim CÖHCE

HAZIRLAYAN

Yılmaz GÜL

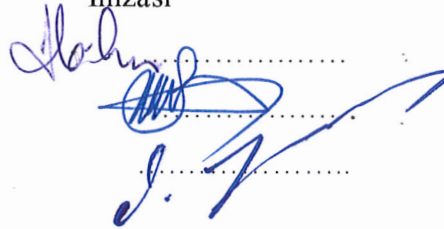

Jürimiz tarafından 28 Haziran 2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu Yüksek Lisans tezi oybirliği ile başarılı bulunarak Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvan Ad Soyadı

1. Prof. Dr. Salim CÖHCE
2. Doç. Dr. Sıtkı ULUERLER
3. Prof. Dr. Orhan YAZICI

İmzası

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof.Dr.Mehmet KUBAT
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Salim CÖHCE'nin danışmanlığında hazırlamış olduğum “1908-1924 Yılları Arasında Sırat-ı Müstakim Ve Sebilü'r-reşad Dergilerinde Hindistan İle İlgili Çıkan Haberler” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Yılmaz GÜL

ÖNSÖZ

Hindistan, Güneydoğu Asya’da yer alan büyük bir ülkedir. Yeraltı ve yer üstü zenginlik kaynakları ile daima dışarıda yaşayan kavimlerin dikkatini celp etmiş, bunun neticesinde buraya hâkim olmak isteyen güçler bazen diplomasi ve ticaret bazen de cebren bu coğrafyaya girerek siyasi hâkimiyetlerini kurmuşlardır.

Yüe-çilerin baskısından bunalan Sakalar, MÖ. II. Yüzyılın başlarında Merv-Herat yoluyla Kuzey Hindistan’ın Gandhara bölgesine yani bugünkü Sicistan’a gelerek yerleşmişlerdir. Bu bölgede hâkim olan Partları önce kral Maues ve halefi I. Azes zamanında mağlup eden Sakalar, Hindistan tarihinde bu coğrafyada hâkimiyet kuran ilk Türk topluluğu olmuştur. Önce Partların, ardından Guptaların saldırıları ile siyasi güç ve hâkimiyetlerini kaybeden Sakalar çok sınırlı bir sahada varlıklarını sürdürmüşlerdir. MS. I. Yüzyılda Kuşanlar, Sakaların izlediği güzergâhı izleyerek Kuzey Hindistan’a inmişler ve kısa sürede bütün Kuzey Hindistan’ı Ganj’a kadar ve Dekken’i de ele geçirmişlerdir. En parlak çağını Kanişka zamanında yaşayan Kuşanlar, MS. VI. Yüzyılda Hindistan’daki hâkimiyetlerini kaybederek yerlerini Toraman komutasındaki Akhunlara bırakmışlardır. Gazneli Mahmut, 1001 yılında Pencap hükümdarı ile büyük bir mücadeleye girişmiş, kazandığı başarılarından sonra bölgeye hâkim olmuştur. Gaznelilerin bu hâkimiyeti 1187 yılına kadar devam etmiştir. 1187-1290 yılları arasında Hint Yarımadası’nın bir kısmında Guriler hüküm sürmüştür. Aynı bölgede 1290-1320 yılları arasında Halaçlar hüküm sürmüş, 1320-1414 arasında ise Tuğluklar hâkimiyet kurmuşlardır. 1398’den itibaren Timuroğullarından olan Babürlerin akınlarına maruz kalan Tuğluklar bu baskıya dayanamayarak yıkılmışlar ve Babürlerin hâkimiyetine girmişlerdir.

1526’da Lodiler sultanı İbrahim Lodi’yi Panipat Savaşı’nda yenen Ferganalı Zahirüddin Muhammed Babür ile başlayan Babürlerin Hindistan’daki hâkimiyeti, 1857’deki Sipahi İsyanı ile son bulmuş, Hindistan’ı işgal eden İngilizler burayı resmen İngiltere’ye bağlamışlardır. İngilizlerin Hindistan’daki böl-yönet politikası uzun süre devam edememiş, Müslüman-Hindu işbirliği-iç sorunlara rağmen- semeresini vermiş, nihayet Hindistan 1947’de bağımsızlığına kavuşurken aynı yıl Pakistan da Hindistan’dan ayrılarak ayrı bir devlet statüsü kazanmıştır.

XXI. yüzyılın ilk çeyreğinde dünyadaki ekonomik faaliyetlerin Avrupa-Amerika ekseninden Uzak Doğu’ya Hindistan-Çin eksenine kaydığı görülmektedir. Türkiye’nin de bu eksen değişimindeki pozisyonunu alması ve ekonomik paylaşımındaki yerini alıp pekiştirmesi elzemdir. Biz de bu çalışmamızda XIX. yüzyılın son çeyreğinde başlayan ve XX. yüzyılın ilk çeyreğinde yoğunlaşan Osmanlı İmparatorluğu ile Hint Müslümanları arasındaki dini, sosyolojik, siyasi ve ekonomik ilişkileri ve sonuçlarını incelemeye çalıştık. Büyük ve önemli bir kültür bakiyemizin bulunduğu Hindistan ile kültürel ve ekonomik ilişkiler kurma açısından avantajlarımız olduğunu vurgulamaya çalıştık.

Arapça mektup ve Farsça beyitlerin okunmasındaki yardımlarından dolayı İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK'a, okumakta zorlandığım Osmanlıca kelimelerin okunmasındaki yardımlarından dolayı Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ'e, Araştırma Görevlisi Çiğdem KIRANŞAN'a ve kaynak teminindeki yardımları ve tez yazım aşamasında gösterdiği sabırdan dolayı tez danışmanım Prof. Dr. Salim CÖHCE'ye çok teşekkür ederim.

MALATYA 2019

Yılmaz GÜL

ÖZET

Türkiye’den 2500 km uzak olan bu büyük diyar, yüzyıllarca birçok kavime ev sahipliği yapmıştır. Bu kavimlerden birisi de Türklerdir. Gerek İslamiyet’ten önce gerek İslamiyet’ten sonra buraya göç edip yerleşen Türkler, Babür Şah’a kadar genellikle ülkeyi uzaktan yönetirken bu Türk hükümdarı ile birlikte güçlü bir şekilde, barış içinde ve Hindistan’ın tamamını kontrol edebilecek bir kudretle yönetmeyi başarabilmişlerdir.

Biz de bu çalışmamızda Doğu Hindistan Şirketi’nin kuruluşu, Hindistan’a girişi, ilk ticari faaliyetleri ve Fransızlar ile amansız çekişmesini, Babürlülerden alınan imtiyazların nasıl kötüye kullanılarak misyonerler ile birlikte el ele, kol kola yürüttükleri faaliyetler sonunda Hindistan’a egemen oluşunu inceledik. Yapılan zulümlerin neticesi olarak 1857 Büyük Sipahi İsyanı çıkmış ve isyanı kanlı bir şekilde bastıran İngilizler, Doğu Hindistan Şirketi’ni fesh etmiş ve Hindistan’ı bir sömürge olarak İngiltere’ye bağlamışlardır.

İntibah, önce Hindular arasında başladı ve Hindistan Milli Kongresi’nin kurulması ile olgunlaştı. Müslümanların da onları izleyerek Müslüman Birliği’ni kurmaları ve 1916 yılından sonraki dönemde bağımsızlık için birlikte hareket etmeleri, Gandhi ve Ebu’l Kelam Azad gibi liderlerin ödediği bedel sayesinde Hindistan ve Pakistan’ın kuruluşuna tanık olunduğu gibi Hint Müslümanlarının Osmanlı Devleti ve Milli Mücadele’ye verdiği her türlü desteğin İttihad-ı İslam fikrinin bir tezahürü olarak ortaya çıktığı görüldü.

Anahtar Kelimeler: İngiliz Doğu Hindistan Şirketi, misyonerler, Gandhi, Ebu’l Kelam Azad ve İttihad-ı İslam

ABSTRACT

2500 Km far from Turkey, this big land has hosted too many people for centuries. One of these nations is “Turkish”. Turkish people, emigrated and settled here both before and after Islam, governing the state remotely until Babur Shah, managed to govern it strongly, in peace and with a force that could control the entire India with him.

In this study we examined founding of East Indian Company, induction to India, its first commercial activities and unappeasable contention with French and getting sovereignty in India after activities which were done with missionaries by abusing the concessions gained from Baburs. As a result of cruelties, the Great Sepoy Rebellion was exploded and English who suppressed the revolted brutally, terminated the East Indian Company and they made India depend on their state as a colonial.

The renaissance started among Indians at first and ripened with foundation of Indian National Congress. Muslims establishing Islam Unity by following them and getting action together after 1916 for independence, like being witnessed the foundation of Pakistan and India thank to the compensation of leaders like Gandhi and Ebu’l Kelam Azad all kinds of support given by Indian Muslims to Ottoman Empire and Turkish National Struggle were observed as an appearance of the idea of Islam Union.

Keywords: English East Indian Company, missionaries, Gandhi, Ebu’l Kelam Azad and Islam Union

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY SAYFASI	ii
ONUR SÖZÜ	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR.....	xiv
KAYNAKLAR	xv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM HİNDİSTAN'DA UYANIŞ

A. HİNDULRDA UYANIŞ	46
a. Hinduların İntibahında Eğitimin Rolü	46
b. Hindu İntibahında Basının Rolü	49
c. Hindu İntibahında Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü	51
B. MÜSLÜMANLARDA UYANIŞ	53
a. Müslümanların İntibahında Eğitimin Rolü.....	53
aa. Gelenekçiler: Ehl-i Hadis, Deobendi, Birelvi	55
ab. Yenilikçiler: Aligarh	56
ac. Uzlaşmacılar: Nedve	57
aç. Bağımsızlar	58
b. Müslümanların İntibahında Basının Rolü	59
c. Müslümanların İntibahında Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü	62
C. İNGİLİZLERİN HİNDİSTAN'DAN ÇEKİLMELERİ	65
a. Hindistan'ın Bağımsızlığı İçin Müslüman-Hindu İşbirliği.....	65
b. Mahatma Gandhi'nin Eylem Planı	67
c. Hindu-Müslüman Çekişmesi	69
ç. İngilizlerin Yaptığı Son Siyasal Yanlışlar	72

İKİNCİ BÖLÜM

HİNDİSTAN'DA ULAŞIM

A. DEMİRYOLU ULAŞIMI.....	74
B. DENİZYOLLARI.....	76
a. Taşımacılıkta İngiliz-Japon Rekabeti	78
b. İngiliz-Japon Malları Arasındaki rekabet	78
C. ŞEHİRİÇİ TAŞIMACILIK.....	78
Ç. POSTA HİZMETLERİ.....	79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HİNDİSTAN'DA EKONOMİ

A. HİNDİSTAN'DA TARIM VE HAYVANCILIK.....	82
B. BANKACILIK.....	83
a. İngiltere'de Kurulan İlk Bankalar	83
b. Hindistan'da Bankacılık ve Bankerlik.....	84
C. MADENCİLİK	86
Ç. SANAYİ	87
D. ŞİRKETLER	88
E. TİCARET.....	90
a. Hindistan'da Ağırlık ve Uzunluk Ölçü Birimleri	90
b. Eski Hindistan'da Para	92
c. Babürlüler Devrinde Para	95
ç. İngilizler Denetiminde Para Hareketleri	96
F. İLANATÇILIK	98
G. KÖLE TİCARETİ.....	98

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HİNDİSTAN'DA MATBUAT

A. HİNDİSTAN BASIN TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ.....	101
B. HİNDİSTAN'DA BASIN HÜRRİYETİ.....	103
C. HİNDİSTAN'DA NEŞREDİLEN GAZETE VE MECMUALAR.....	106
a. Hint Müslümanları ve Osmanlılar Aleyhinde Neşredilen Gazeteler	106

aa. İngilizce ve Urduca Neşredilen Gazeteler	106
ab. Arapça ve Diğer Mahalli Dillerde Neşredilen Gazeteler	107
b. Hint Müslümanları ve Osmanlılar Lehinde Neşredilen Gazeteler	108
ba. İngilizce ve Urduca Neşredilen Gazeteler.....	108
bb. Arapça ve Diğer Mahalli Dillerde Neşredilen Gazeteler	109

BEŞİNCİ BÖLÜM

HİNDİSTAN'DA DİN ve İNANIŞ

A. MÜSLÜMANLAR.....	111
a. Mabetleri	111
b. Telebbüsleri.....	112
c. Maişetleri	112
B. HİNDULAR	114
a. Mabetleri	115
b. Telebbüsleri.....	115
c. Maişetleri	116
C. BUDİLER	120
a. Mabetleri	120
b. Telebbüsleri.....	120
c. Maişetleri	121
Ç. SİHLER	122
a. Mabetleri	122
b. Telebbüsleri.....	123
c. Maişetleri	124
D. MECUSİLER (PARSİLER).....	125
a. Mabetleri	125
b. Telebbüsleri.....	125
c. Maişetleri	126

ALTINCI BÖLÜM

HİNDİSTAN ŞEHİRLERİNDE UMRAN

A. BELEDİYE VE BELEDİYE HİZMETLERİ.....	128
B. POLİS TEŞKİLATI	129
C. OTELLER	130
Ç. MÜZEHANELER	131
D. POSTAHANELER VE TELGRFHANELER	134
E. HAYVANAT BAĞÇELERİ.....	135
F. NEBATAT BAĞÇELERİ.....	136
G. YAPAY GÖLLER.....	137
H. CADDE VE MAĞAZALAR	137
I. HEYKELLER.....	138
İ. UMUMHANELER	139
J. HAPİSHANELER.....	140

YEDİNCİ BÖLÜM

HİNDİSTAN'DA TIP

A. HASTAHANELER.....	143
a. Eski Hint'te Hastahaneler	143
b. Türk-İslam Döneminde Hastahaneler	144
B. TIP EĞİTİMİ.....	145
a. Eski Hint'te Tıp Eğitimi	145
b. Babürlüler Döneminde Tıp Eğitimi	147
C. HİNDİSTAN'DA EN ÇOK GÖRÜLEN HASTALIKLAR	148
Ç. KORUYUCU HEKİMLİK.....	149
D. TEDAVİ YÖNTEMLERİ	150
a. Teşhis.....	150
b. İlaçla Tedavi.....	151
c. Cerrahi Yöntem.....	151
ç. Modern Hindistan'da Geleneksel Tıp Sistemi	152

SEKİZİNCİ BÖLÜM
HİNDİSTAN'DA TÜRK-İSLAM ASARI

A. SARAYLAR.....	154
B. KALELER	156
C. CAMİLER	157
Ç. MEZAR VE TÜRBELER	160
D. KÖŞKLER.....	165
E. KÜTÜPHANELER.....	166
F. KÖPRÜLER.....	171

DOKUZUNCU BÖLÜM
HİNT MÜSLÜMANLARININ TÜRKİYE İLE İLİŞKİLERİ

A. DİNİ İLİŞKİLER	173
B. SİYASAL İLİŞKİLER	177
C. EKONOMİK İLİŞKİLER	182
Ç. ASKERİ İLİŞKİLER	189
a. I. Dünya Savaşı'nda İngiliz Ordusundaki Hintli Askerler	190
b. Savaş Esnasında Hindistan'a Gönderilen Esir Osmanlı Askerleri	190
c. Türklerin Yanında Savaşmak Üzere Gönüllü Olan Müslümanlar	196
D. SOSYAL İLİŞKİLER	197

ONUNCU BÖLÜM
HİNDİSTAN'DA HUKUK

A. ESKİ HİNDİSTAN'DA HUKUK.....	201
B. BABÜRLÜLER DÖNEMİNDE HUKUK.....	204
C. HİNDİSTAN'DA İNGİLİZ HUKUKU.....	208
a. 1857 Büyük Sipahi İsyanı Öncesinde Çıkarılan İngiliz Kanunları	208
b. Büyük Sipahi İsyanı'nın Bastırılmasından Sonra Uygulanan İngiliz Kanunları	211

ONBİRİNCİ BÖLÜM

HİNDİSTAN'DA MİSYONERLİK FAALİYETLERİ

A. MİSYONERLİĞİN TARİHİ	219
a. Misyonerliğin Tanımı.....	219
b. Hristiyanlık Öncesi Misyonerlik	219
c. Hristiyanlık Dönemine Misyonerlik	220
B. MİSYONERLERİN AMAÇLARI	222
C. HİNDİSTAN'DA MİSYONERLERİN FAALİYETLERİ VE YÖNTEMLERİ ...	224
a. Yüz yüze Yapılan Faaliyetler.....	226
b. Sosyal Hizmetler Vasıtasıyla Yapılan Faaliyetler.....	229
c. Sivil Toplum Kuruluşları ve Basın-Yayın Yoluyla Yapılan Faaliyetler	233

ONİKİNCİ BÖLÜM

HİNDİSTAN'DA KONUŞULAN DİLLER

A. DİLLERİN ORTAYA ÇIKIŞI.....	237
B. HİNDİSTAN'DA KONUŞULAN DİLLER VE YAYILDIĞI BÖLGELER	237
SONUÇ	258
BİBLİYOGRAFYA.....	262
EKLER	277

KISALTMALAR

AAM.	: Atatürk Araştırma Merkezi
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m	: Adı Geçen Makale
Nşr	: Neşreden
DHŞ	: Doğu Hindistan Şirketi
GIPR	: Great Indian Peninsula Railway
EIR	: Doğu Hindistan Demiryolları
CMS	: Church Missionary Society
Haz	: Hazırlayan
İA	: İslam Ansiklopedisi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
İÜED TD	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi
S	: Sayı
s	: Sayfa
TA	: Türkler Ansiklopedisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu

KAYNAKLAR

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı İmparatorluğu ve Türk- İslam dünyası hakkında araştırma yapacak araştırmacıların müracaat edecekleri kaynakların başında “Sırat-ı Müstakim” ve devamı olan “Sebilü’r-reşad” adlı mecmualar gelir.

Çalışmamıza referans olan iki siyasi gazete ; “Sırat-ı Müstakim”, kendisini; “Din, felsefe, edebiyat, hukuk ve ulumdan bahis haftalık gazetedir” diye tanımlarken, Sebilü’r-reşad ise” Dini, ilmi, edebi, siyasi haftalık siyasi mecmua-ı İslamiye’dir” şeklinde tanımlamıştır.¹

II. Meşrutiyet’in özgürlük havası içinde çok sayıda gazete ve dergi yayın hayatına başlamıştır. Bu yayın hayatına başlayan gazetelerden biri de Sırat-ı Müstakim’dir. Bu mecmua, 11 Temmuz 1324/24 Temmuz 1908’de Ebü’lula Zeynülabidin²(Mardin, 1881-1957) ve Serezli Hafız Eşref Edip (Fergan, 1883-1971) tarafından kurulmuş ve ilk sayısı 30 Recep 1326/14 Ağustos 1324/27 Ağustos 1908 Perşembe günü yayınlanmıştır. Mecmuaya “Sırat-ı Müstakim” adı verilmesi teklifi Eşref Edip’ten gelmiştir.³

Mecmuaya yazı gönderen yazarlardan bazıları şunlardır; Mehmet Akif (Ersoy, 1876-1936), Bursalı Mehmet Tahir, Halim Sabit, Bereketzade İsmail Hakkı, Şeyhülislam Musa Kazım, Manastırlı İsmail Hakkı, Abdürreşid İbrahim, Elmalılı Ahmet Hamdi, Ağaoğlu Ahmet, Yusuf Akçura ve Ahmed Mahir vb.⁴

1908-1912 yılları arasında “Sırat-ı Müstakim” adı altında 182 sayı olarak yayınlanan mecmua bilahare 7 cilt olarak tasnif edilmiştir. İki kurucu ortağın ayrılması sonucu mecmua, Eşref Edip’in öncülüğünde yayın hayatına devam etmiş ve 183. Sayıdan itibaren “Sebilü’r-reşad” adıyla yayınlandıktan sonra 641. sayısının yayınlanmasıyla beraber Takrir-i Sükûn Kanunu gereğince kapatılmıştır. Yayınlanan bu sayılar 25 cilt olarak tasnif edilmiştir. Bu aşamada Mehmet Akif yazıları ile ön plana çıkarken mecmua, I. Cihan Harbi esnasında ılımlı bir muhalefet çizgisi takip etmiştir. Gazetenin bu politikasında Mehmet Akif’in Teşkilat-ı Mahsusa üyesi olması etkili olmuştur.⁵ İstanbul’un, Mondros Ateşkes Antlaşması sonucu işgal edilmesiyle beraber (1920) rahat bir çalışma ortamı bulamayan mecmua da bir süre için sürgün hayatına başlamış, baskı malzemeleri Anadolu’ya taşınarak sırasıyla Kastamonu, Ankara, Kayseri’de neşredilmiş ve Sakarya zaferinden sonra tekrar Ankara’da neşredilip ardından Mayıs 1923’de İstanbul’a dönmüş ve yayın hayatına devam edilmiştir. Eşref

¹ Esther Debus, **Sebilü’r-reşad**, (Çev., Atilla Dirim), İstanbul 2012, s. 31-32

² Ebü’l-ula Zeynülabidin Mardin için bkz., İsmet Sungurbey, **Ebül-ula Mardin**, İstanbul 1988

³ M. Suat Sertoğlu, **Sırat-ı Müstakim Mecmuası** (Açıklamalı Fihrist ve Dizin), İstanbul 2008, s.9

⁴ **Sırat-ı Müstakim I.** Bağcılar Belediyesi, İstanbul 2012, s.XI

⁵ Philip H. Stoddart, **Teşkilat-ı Mahsusa**, (Çev., Tansel Demirel), İstanbul 2003, s.165; M. Ertuğrul Düzdağ, **Mehmet Akif ERSOY**, İstanbul 2006, s.19; İzzet Öztoprak, **Kurtuluş Savaşı’nda Türk Basını**, Ankara 1981, s.7; Recep Ercan, **Osmanlı’dan Cumhuriyete Fikir Dergiciliği ve Sosyolojiye Etkileri**, Ankara 2011, s.71-72

Edip tarafından 1948-1965 yılları arasında Latin harfleri ile 359 sayı daha neşredilmiş ve bunlar da 25 cilt olarak tasnif edilmişlerdir.

“Sırat-ı Müstakim” ve “Sebilü’r-reşad” gazetelerinde düzenli olarak işlenen konuları şöyle sıralayabiliriz: 1-Tefsir-i Şerif, 2-Hadis-i Şerif, 3-Sosyal Bahisler, 4-Felsefe, 5-Fıkıh ve Fetva, 6-Edebiyat, 7-Tarih, 8-Talim ve Terbiye, 9-Hutbe ve Meva’iz, 10-Siyaset, 11-İslam kavimlerinin hayatları, 12-Mektublar, 13-Matbuat, 14-Şuunat...⁶

İttihad-ı İslam’ı savunan bu mecmualar, İslam coğrafyasında okunmuş ve elden ele dolaştırılarak büyük kitlelere ulaşması sağlanmıştır.⁷Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılması, Anadolu’nun işgal edilmesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması gibi büyük siyasi çalkantı ve gelişmelere şahit olan bu mecmua, İstiklal Harbi’nde büyük yararlar göstermiştir. Gazi Mustafa Kemal : “ Sevr Muahedesi’nin memleket için ne kadar feci bir idam hükmü olduğunu, Sebilü’r-reşad kadar hiçbir gazete memlekete neşredemedi. Manevi cephemizin kuvvetlenmesine Sebilü’r-reşad’ın büyük hizmeti vardır” diyerek Mehmet Akif ve Eşref Edip’e teşekkür etmesi bizi, bu mecmuanın Milli Mücadele’deki yeri ve önemi hakkında yeteri kadar malumat sahibi etmiştir. Bu gazetelerin ehemmiyetini bilen İstanbul Bağcılar Belediyesi, başlattığı bir proje kapsamında Osmanlıca neşredilen ilk 641 sayıyı Latin harflerine tercüme etmeye başlamıştır.

Günümüzde de Sebilü’r-reşad adlı bir dergi, eski derginin devamı iddiasıyla yayın hayatına başlamış ve yayınlanmaya devam etmektedir.

⁶ Abdullah Ceyhan, **Sırat-ı Müstakim ve Sebilü’r-reşad Mecmuaları Fihristi**, Ankara 1991, s.IX

⁷ Esther Debus, **a.g.e.**, 92

GİRİŞ

Güneydoğu Asya'da yer alan Hindistan, yeraltı ve yerüstü zenginlik kaynakları ile bilindiğinden, diğer zengin memleketler; Mısır, Anadolu ve Mezopotamya gibi aynı kaderi paylaşarak tarihi süreçte çeşitli kavimlerin göçüne, saldırısına ve iç savaşlara şahit olmuştur.

Bir yandan İslam'ı yaymak ve öte yandan ganimet elde etmek isteyen Emeviler döneminde ve devamında Abbasiler döneminde Hindistan'da başlayan Arap İslam hâkimiyeti, Gazneli Mahmut'un Hindistan'daki faaliyetleri neticesinde akamete uğrayıp son buldu. Gaznelilerden önce Hindistan'a Türk göçleri olduğu biliniyorsa da, Rajputlar örneğinde olduğu gibi çok kesin bilgi ve deliller olmadığından buradaki Türk varlığı tartışmalıdır. Hindistan'a yaptığı 17 sefer ile Gazneli sultan Mahmut⁸, bölgeye Türk nüfusu yerleştirerek, bölgenin Türkleşmesi ve İslamlaşmasında önemli katkılar sağlamıştır. Hindistan, bu dönemde yerinden değil Afganistan'dan yönetilmiştir.

Gazneli Mahmut'un 1030'da vefatı ve yerine geçen oğlu Mesut'un 1040'da Dandanakan Savaşı'nda Selçuklulara yenilmesi sonucu, Gazneliler zayıflama sürecine girip bir daha toparlanmaya fırsat bulamadan 1186'da Gurlular tarafından yıkılmışlardır. Afganistan toprakları içinde yer alan Gur bölgesinde yaşayan Gurlular, önce Gazne sultanı Hüsrevşah'ın elinde bulunan başkent Gazne'yi ele geçirdikten sonra, Gaznelilerin son sultanı Hüsrev Melik'in hüküm sürdüğü Pencap bölgesi ve Lahor'u da kontrollerine geçirince, Gazne Devleti tarihe karıştı.⁹ Hazemşahların ortaya çıkması ve güç dengesinin değişmesi sonucu biraz daha rahat hareket etme imkanı bulan Gurlular, önce Selçuklulara vergi vermeyi kestikleri gibi sonra da Selçuklulara saldırmayı ihmal etmemişlerdir.

Gur sultanlarından Muizzeddin Muhammed tarafından daha önce bir köle iken azat edilmiş olan (Türk köle) Kudbeddin Aybek'i kuzey Hindistan valisi tayin etmesinden sonra, bahtı açılmış, yıldızı parlamıştır. Kuzey Hindistan'daki fetihleri ve elde ettiği ganimetlerin bir kısmını sultana göndermesi neticesi Kudbeddin Aybek'in şöhreti arttığı gibi sultanın indinde de değeri artmıştır. Barış zamanlarında Dehli'yi

⁸ Erdoğan Merçil, **Gazneliler Devleti Tarihi**, Ankara 2007, s.17

⁹ Nesimi Yazıcı, **İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi**, Ankara 2011, s.189; Mübarek Galip, **Hindistan'da Türkler**, (nşr., S. Yağmur Gömeç), Ankara 2013, s.41

kendine merkez seçen Kudbeddin Aybek, 1206'da çağdaşı Gıyaseddin'in vefatı üzerine istiklalini ilan ederek Dehli sultanı unvanını almıştır.¹⁰ XIII. yüzyılın başlarında Moğolların, Gur hâkimiyetine son vermesi sonucu Hindistan'da kalıcı olan Türk sülalelerinin kurucusu ve öncüsü olmuştur. Kudbeddin Aybek, 1210'da vefat ettiğinde ne hikmetse kendisi gibi köle olan ve sultan tarafından azat edilmiş olan İl-Tutmuş, tahta geçmiş ve Şemseddin unvanı ile anılagelmiştir. Şemseddin İl-Tutmuş, saltanat yıllarında başarılı bir dönem geçirmiş, Moğol baskısından kaçarak Hindistan'a sığınan Celalettin Harzemşah¹¹ ile kıyasıya bir mücadeleye girip, O'nun Hindistan'da kalıcı olarak yerleşmesine mani olarak, ülkesini terk etmesini sağlamıştır. Kudbeddin Aybek'in sülalesi hâkim iken bölgeye yeni Türk göçleri olmaya devam etmiştir. Halaç Türkleri bunlar arasında sayılabilir. Kudbeddin Aybek'in sülalesi zaman içinde yerini Halaç sülalesine, onlar da yerini Tuğlukşahlar sülalesine bırakmışlardır. Tuğlukşahlardan bayrağı devralan sülale Seydiler'dir ki Afgan oldukları ağır basmaktadır. 15.yüzyılda İran, Türkistan, Afganistan'da yeni bir Türk hâkimiyeti ortaya çıkar ki bu Timurilerdir¹². Timuriler de önceki ataları gibi Hindistan politikasından sapmayarak, bölgeye düzenli akınlar gerçekleştirdikleri gibi Müslüman Türk göçünü de teşvik etmişlerdir.

Son olarak Timur soyundan Babür Şah, Hindistan'a akınlar düzenleyip Dehli'yi ele geçirmiş ve orayı kendisine payitaht yapmıştır. Hindistan'ı yerinden yöneten ve en uzun yaşayan Türk devleti olmuştur. Mirzalar arasındaki hâkimiyet mücadelesi bazen devleti zaafa uğratıp, Nadir Şah gibi komşu ülke hükümdarlarının saldırısına uğramış, toparlanmayı başaramamıştır. Bu hâkimiyet, İngilizlerin 1857'deki Sipahi Ayaklanması sonucu Hindistan'ı resmen işgal etmesi ile son bulmuştur.

1838 tarihli Balta Limanı Antlaşması ile İngiltere'nin tahakkümüne, 1854 Kırım Savaşı sırasında aldığı dış borç ile İngiltere-Fransa bloğunun tesiri altında borç batağına sürüklenen Osmanlı İmparatorluğu, Tanzimat-İslahat Fermanları ve nihayet Meşrutiyet ilanı ile azınlık haklarını garanti altına alırken iyice Avrupalıların ekonomik ve siyasi kısılcına girmiştir.

¹⁰ Mübarek Galip, **Hindistan'da Türk Hükümdarları**, (nşr., S. Yağmur Gömeç), Ankara 1990, s.10

¹¹ Aydın Taneri, **Celalu'd-din Harizmşah ve Zamanı**, Ankara 1977, s.31; M. Aziz Ahmet, **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu**, Tercüman 1001 Temel Eser, s.112

¹² İsmail Aka, **Timur ve Devleti**, Ankara 2000, s.22

Önce Kırım Savaşı, ardından 93 Harbi sırasında yaşanan sıkıntılardan dolayı dış borç alma süreci devam etmiş, dış borç almak neredeyse alışkanlık haline gelmiştir. Anaparasını değil faizini dahi ödeyemez duruma gelen Osmanlı Devleti, 1881 yılındaki Muharrem Kararnamesi ile iflas ettiğini açıklamıştır. Borçlarını tahsil etmek isteyen Avrupalı devletler İstanbul'a heyetler göndererek bir Düyun-ı Umumiye idaresi kurmuşlar ve Osmanlı Devleti'nin yıkılması için ekonomi alanındaki ilk hamlelerini yapmışlardır. Dağılma sürecini yaşayan Osmanlı Devleti Önce Yunanistan'ı (1829) ardından Sırbistan'ı (1878) kaybederken, 1878'de Kıbrıs'ı geçici olarak İngiltere'ye bırakmak zorunda kalan devlet, 1881 ve 1882 yıllarında arka arkaya önce Tunus'un Fransızlar sonra Mısır'ın İngilizler tarafından işgaline mani olamamıştır. 1911-1912 Trablusgarp Savaşı ile bugünkü Libya'yı ve Rodos ile 12 Adayı İtalyanlara bıkamak zorunda kalan Osmanlı Devleti, 1912-1913 yıllarında girdiği Balkan Savaşları'ndan da zararlar çıkıp Batı Trakya'yı da elinde tutamamıştır. 1914-1918 yılları arasında yaşanan I. Cihan Harbi'ne giren Osmanlı Devleti, savaştan mağlup çıkmış bu arada Arabistan Yarımadası'nın İngilizler ve Fransızlar tarafından işgal edilmesine mani olamamıştır. Harbin sonunda imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması sonucu Anadolu toprakları da işgal görmeğe başlamıştır. İmparatorluk ölmek için çırpınmıştır.

Bu olumsuz şartlar içinde Sultan Abdülhamit zamanında Hindistan'a ilk konsoloslar gönderilerek oradaki Müslüman liderler ve halk ile temaslar kurulmuştur. Diğer taraftan Japonya ile ittifak kurmanın zeminini yoklayan Osmanlılar, Sultan II. Abdülhamit zamanında Japonya'ya Ertuğrul Fırkateyni'ni yollamışlardır. Bu fırkateyn güzergâhı üzerindeki Hindistan'ın Bombay şehrine uğrayarak bir haftalık istirahatten sonra yoluna devam etmiş ve Japonya'ya ulaşmıştır. Bu gemi dönüş esnasında maalesef fırtınaya tutulup batınca, süreç de akamete uğramıştır.¹³

XX. yüzyılın ilk çeyreği dünyada milliyetçilik akımlarının revaç bulduğu bir dönemdir. İngiltere'ye giden ve ciddi eğitimler alan Hint kökenli gençler ülkesine döndükleri zaman Hindistan'da bir aydınlanmaya ve neticesinde bağımsızlık hareketinin başlamasına vesile olmuşlardır. Hindular, siyasi ve silahlı olarak örgütlendikleri zaman Müslümanlar biraz daha itidalli davranmışlardır.

¹³ Erol Mütercimler, **Ertuğrul Faciası**, İstanbul 2010, s.118; Nejat Gülen, **Dünden Bugüne Bahriyemiz**, İstanbul 1988, s.164vd.

I. Cihan Harbi gelip çatdığı zaman Osmanlı Devleti ile İngiltere ayrı bloklarda savaşılmaya başlayınca Osmanlılar, İngiltere'nin sömürgesi ve insan deposu sayılan Hint Müslümanları ile daha sıkı ilişki kurmanın mecburiyetini anlayarak, özellikle İttihat ve Terakki hükümetleri zamanında Teşkilat-ı Mahsusa marifetiyle¹⁴ bölgede faaliyet göstermişlerdir. Bu faaliyetler tesirini göstermiş; Hindistan'da Müslümanlar nümayişler tertip etmişler, askere gitmek ve Müslüman Osmanlı Devleti ile savaşmak istemediklerini beyan etmişlerdir. İstanbul'da çıkan İslami gazetelere Hindistan'da rağbet artmış, Müslümanların gözü kulağı Darü'l hilafet'te olmuştur. Düzenlenen kampanyalarla para bağışı yapılmış, toplanan paralar bankalar üzerinden İstanbul'a gönderilmiştir. Bu bağışlar Hicaz Demiryolu yapımı esnasında başlamış; Trablusgarp, Balkan Harbi, I. Cihan Harbi ve İstiklal Harbi ile devam etmiştir. Bu gönül bağı o kadar kuvvetiydi ki insanlar maddi yardımı yeterli bulmayarak kitleler halinde yola düşmüşler, Afganistan üzerinden yürüyüşe geçen mücahitlerin bir kısmı yolda açlık ve hastalıktan vefat ederken bir kısmı Anadolu'ya ulaşmayı başararak, Milli Mücadele'ye iştirak etmişler ve Batı cephesinde Yunanlılara karşı savaşmışlardır.¹⁵

Hindistan, Güneydoğu Asya'da yer alan büyük bir ülkedir. Yüzölçümü 3.287.263 km² ve nüfusu ise 1.309.730.000'dir. (2016 IMF)¹⁶ Bu durum göz önünde bulundurulursa; günümüz Hindistan'ı, nüfusu ile dünyanın ikinci en kalabalık ülkesi ve yüzölçümü ile de dünyada yedinci sırayı işgal etmektedir. Hindistan, karadan; batıda Pakistan, kuzeydoğuda Çin, Bhutan ve Nepal doğuda ise Bangladeş ve Myanmar (Birmanya) ile sınırdadır. Hindistan'ın batısında Umman Denizi, güneyinde Hint Okyanusu ve doğusunda ise Bengal Körfezi yer alır. Kıyı uzunluğu 7.517 km'dir.¹⁷

Bereketli topraklara sahip olan Hindistan, tarihin ilk çağlarından itibaren aralıklarla yoğun göç almasına rağmen sınırlı olarak göç vermiştir. Dolayısıyla bu göçler Hindistan'da bir ırklar ve dinler mozayığının oluşmasına sebep olmuştur. Süreç içinde eski dinlerin başında gelen Hinduizm'deki Kast teşkilatına tepki olarak Budizm

¹⁴ Mim Kemal Öke, **Güney Asya Müslümanlarının İstiklal Davası ve Türk Mili Mücadelesi**, Ankara 1988, s.28 vd.

¹⁵ Mim Kemal Öke, **Hilafet Hareketleri**, İstanbul 2005, s.104; Salim Cöhcce, "*Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan*", **Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu (31 Ekim-1 Kasım 2002)**, Ankara 2006, s.183

¹⁶ Konya Ticaret Odası, **Hindistan Ülke Raporu**, Konya 2017, s.1

¹⁷ Noor Mohammad, **Hindistan'da Misyonerlik Faaliyetleri ve Agra Tartışmaları**, Konya 2011, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.7

ve Cainizm,¹⁸ XVI. Yüzyılda Hinduizm-İslam karışımı olarak ortaya çıkan Sihizm¹⁹ ve siyasi sebeplerle Ekber Şah zamanında meydana getirilen “Din-i İlahi”²⁰ bu değişim ve mücadelenin en belirgin örnekleridir. Avrupalıların Hindistan’a ayak basması ile bu mücadeleye bazen açıktan bazen de gizli olarak Hristiyan misyonerler de dahil olmuştur. Din alanındaki bu gelişmeler yanında diller de birbirinden etkilenmiştir. Dolayısıyla çeşitlilik artmıştır.

Yüzyıllarca göç almasına rağmen bu insanların birbirine kaynaşmasının önündeki en büyük engel dinler arasındaki acımasız mücadele olmuştur. Hindistan coğrafyasında başlıca şu insan tiplerine rastlamak mümkündür:

1- Dravitler: Koyu renkli olan bu topluluk Hindistan’ın ilk sakinleri sayılır. Yassı burunlu ve renklerinden dolayı bunlar zenciliğe daha yakındır. Hindistan’ın güney ve güneydoğusunda yaşarlar ve en kalabalık kütleyi teşkil ederler.

2- Hint-Melanezya ırkı: Koyu renkli, Dravit veya Vedalarla birlikte Hindistan’ın gerçek yerli topluluğunu oluştururlar.

3- Koloriler veya Mongoloitler: Bu ırkı oluşturan sarı veya siyah melezidir. Kuzeydoğuya doğru yayılmışlardır. Himalaya bölgesinde ve Çin Hindistanı’nda yaşarlar.

4- Türk-İran Tipi: Kuzeybatıya doğru yayılmışlardır. Genellikle Brakisefal, ince burunlu ve iri vücutludurlar. Afganlar, Beluçlar, Tacikler, Sind halkının çoğu, Pencaplıların bir kısmı ve Jatların çoğu bu ırktandır.

5- Ariler: Sayıları çok az bulunan açık renklilerdir.²¹

Tarihi Hindistan coğrafyasına ve bölümlerine bakılacak olunursa şu özellikler göze çarpar: Hint yarımadası 3.000 km uzunluğundaki kaidesi; şimalde Himalaya Dağlarında oturtulmuş ve birbirine müsavi iki yan dıl’ı şark ve garp yanlarından uzayarak re’siyle de denize doğru girmiş bir müsellesi andırır. Re’sin kaideye uzaklığı

¹⁸ Ali Gül, **Ansiklopedik Hinduizm Sözlüğü**, İstanbul 2018, s.197

¹⁹ Özcan Coşkun, **Sihizm**, İstanbul 2016, s.7

²⁰ H. Hilal Çağlayan, **Ekber Şah Döneminde Hindistan (1542-1605)**, Ankara 2005, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.118 vd.

²¹ Ahmet Varol, **XVIII-XIX. Yüzyıllarda Osmanlı-Babürlü Münasebetleri**, Malatya 1998, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.3-4

da hemen hemen 3.000 km'ye yakındır. Umumi ve coğrafi şekli bu olan Hint parçası; yükseklikleri 9.000 metreye varan Himalaya Dağlarıyla şimaldeki Tibet ve Türkistan'dan ayrılır. Ve yine Himalaya'nın daha az yükseklikteki kollarıyla da batıda kalan Afganistan ve Bülücüstan ile doğuya düşen Birmanya'dan ayrılmış bulunur. Şimalin bu dağlık mıntıkasından ancak Brahmaputra Nehri Çin'e doğru güçlkle geçilir bir güzergâh açar. Batı tarafında ise Hint'e giren bütün fatihlerin geçtiği meşhur Hayber Geçidi vardır ki İran ile muvasalay bu geçit temin etmektedir. Bu uzun geçidin Hint tarafında Pişaver, Afganistan tarafında ise Kabil şehirleri bulunmaktadır.²²

Yukarıda verilen bilgiler doğrultusunda Hindistan ana karasında üç büyük mıntika olduğu tespit edilmiştir. Bunlar:

Şimalde Himalaya'nın²³cenuba uzayan payelerinde 200-300 km genişliğinde dağlık bir saha, ortada Sind ve Ganj gibi iki büyük nehri vücuda getirmek için şimaldeki dağlardan inen sayısız derelerin suladığı ve bitim kuvvetini arttırdığı geniş bir ova; bu ova Umman Denizi'nden Bingale Körfezi'ne kadar uzanır. Hint kültür tarihinin en eski yerleşim birimleri olan Harappa, Mohenjo-Daro²⁴ve Takşila gibi antik şehirler bu kuşakta inşa edilmiştir. Bu ovalık kısmın iklimi, havası nispeten mutedil sayılabilir. Hayretle görülecek bir bolluk, muvasalanın kolaylığı dolayısıyla ahalisi en çok olan ve Hint'in en zengin bulunan mıntikası da bu kısımdır. Hint yarımadası içinde kendisine en çok ihtiras beslenen ve en çok istilaya uğramış olan da yine bu mıntikadır. Tarihin büyük çarpışmaları bu mıntıkada vukua gelmiş, birçok hanedanın kurduğu hükümetler bu sahada vücut bulmuş ve bu sahada batmıştır.

Cenupta da kuvvetli arazi dalgalarıyla şekillenmiş bulunan geniş bir ova vardır ki bu sahada garpte Malabar sahillerine doğru çok dik ve şarkında Koromandel sahiline ise tatlı meyillerle nihayet bulur. Bu kısım hemen hemen yarı yarıya ormanlarla kaplanmıştır ki bu ormanlar kadim istila devirlerinde ilk insanlara birer sığınak teşkil etmişlerdi. İşte bu mıntika da (Dekken) dir.²⁵

²² Halis Bıyıktay, **Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu**, Ankara 1991, s.2

²³ Himalaya, Sanskrit dilinde "Kar Yatağı" anlamına gelmektedir.

²⁴ Burton Stein, **Hindistan Tarihi**, (Çev., Müfit Günay), İstanbul 2015, s.18

²⁵ Halis Bıyıktay, **a.g.e.**, s.2

Hindistan, zenginliği ile tarih boyunca kaçınlarn, istilacı Greklerin ve sonunda da açgözlü emperyalist Avrupalıların hayalini süslemiş ve buraya sahip olmak için harekete geçmelerine sebep olmuştur. Hindistan'ı ele geçiren bu hayalperestler, bazen hayal kırıklığına da uğramışlardır. Bu hayal kırıklığına uğrayan topluluklardan biri de Türkler olmuştur. Aşırı yağış ve nem, ayrıca sıcaklar Türkistan'daki bozkır ikliminin serinliğine alışan bu topluluğu perişan ettiğinden Babür Şah ile birlikte Hindistan'ı fetheden bazı komutanların pes ederek Afganistan'a dönmelerine sebep olmuştur. Bunlardan biri Hoca Kelan'dır²⁶. Hindistan'ı sevemediği için giderken evinin duvarına şu beyti yazdırmış:

“Eğer sağ ve selamet Sind'i geçersem

Ve bir daha Hindistan arzusuna düşersem, yüzüm kara olsun.”

Babür de, Hoca Kelan'ın bu sözlerine Farsça şu beyitle karşılık vermiştir:

Ey Babur, sana Hind'i ve geniş eyaletlerini açan iyilere, cömertlere teşekkür et.

*Eğer havasının ateşi seni eziyorsa ve soğuk gönlünde bir esef bıraktıysa, Gazne seni bekliyor.*²⁷

Hindistan'ın ikliminden Türkler kadar şikâyet etmeyenler genellikle Avrupalılar olmuştur. Portekizliler, Hollandalılar, Fransızlar ve İngilizler Atlas Okyanusu kıyısında yaşadıkları için bol yağışa ve neme alıştırlar. Hindistan'da hararet ve nem o kadar çok rahatsız edicidir ki, insan zor nefes alır. Yataktan kalkan biri yarı ölü gibidir. Günde iki kez yıkanmak zorundadırlar. Sıcak havalar bastırđıđı zaman Bombay ağniyası ve Hint ekabiri yayla özelliği taşıyan Pufa ve Mehabilişvar Dağlarına firar ederek serinde gezip tozarlar.²⁸1913 yılında muson yağmurları mevsiminde Bombay'a iki üç saat mesafedeki Bultana kasabasını basan sel suları 1.400 insanı silip süpürerek ölümüne sebep olmuştur.²⁹Yine 1913 yılında Hindistan'ın Madras şehrine uğrayan Osmanlı gazetecisi S.M.Tevfik, o yıl geçen geçen yıla göre daha fazla yağış olduğunu, Karaçi yakınlarındaki Baravan kasabasının, dağlardan gelen yağmur sularının altında kaldığını ve binlerce insan ile hayvanın telef olduğu gibi şimendifer köprülerinin yıkılmasından dolayı şimendifer seferlerinin bir süre için tatil edildiğini bağlı bulunduğu Sebilü'r-

²⁶ **Babürname**, s.510; Fernand Grenard, **Babur**, İstanbul 1992, s.164

²⁷ Fernand Grenard, **Babur**, s.165

²⁸ **Sebilü'r-reşad**, 18 Temmuz 1329/1913, S.255, s.344

²⁹ **Sebilü'r-reşad**, 18Temmuz 1329/1913, S.255, s.344

reşad dergisine bildirmiştir³⁰. Muson yağmurlarından kaynaklanan seller yüzünden Hindistan'da 1970 yılında 500.000 ve 1991'de ise 150.000'den fazla insan boğularak ölmüştür.³¹

I. Dünya Savaşı'nda İngilizlere esir düşen Osmanlı askerlerinin bir kısmı Hindistan'a sevk edilerek çeşitli kamplara yerleştirilmişlerdir. Bu kamplarda Türk esirlerinin bulunduğu kampların bir kısmı Hint Okyanusuna yakın ise esirler nemden, kamplar deniz seviyesinden yüksek ise 40°C dereceye varan sıcaklardan şikayet etmişlerdir. Türk esirlerin yaşadığı ve sıcaktan şikayetçi oldukları kamplardan biri de Birmanya'da (Burma), Irrawadi Nehri kıyısındaki Thatmyo esir kampıdır.³²

Hindistan'ın büyük bölümünde tropik muson iklimi etkilidir. Ülkede dört mevsim hüküm sürer. Yazın denizlerden karaya doğru yaz musonları eser. Bu nem yüklü rüzgarlar kıyıya varınca ya da dağlarla karşılaşarak yükselmek zorunda kalınca, bol yağışa yol açarlar; dolayısıyla da yazlar yağışlı ve çok sıcak geçer. (Ortalama sıcaklıklar 27-32° C arasında değişir. Kış mevsiminde ise rüzgarlar karadan denize doğru eserler; bu yüzden de kış mevsimi (Aralık ortasından mart ortasına kadar) genellikle yağışsız ve serin geçer. (Ortalama sıcaklık 21° C dolayındadır.) Yaz ve kış mevsimleri arasında, mart ayından haziran ortasına kadar süren, sıcak ve kurak muson öncesi mevsimi gözlenir. (Ortalama sıcaklıklar 38-43° C arasında değişir.) Musonlar sona ererken, eylül ortası ile aralık ortası arasında, zaman zaman az miktarda yağışlı muson sonrası mevsim yer alır. (Ortalama sıcaklıklar 25° C civarındadır.) Himalaya Dağlarında ise daha serin, ılıman iklim koşulları ağır basar; yükselti azaldıkça, bu koşulların etkisi azalır.³³

Yağışın miktarı, bölgelere göre değişiklikler gösterir. En çok yağış alan bölgeler Assam ile Batı Gatların etekleri boyunca uzanan kıyı şerididir. Assam bölgesindeki Çerapunçi, 11.430 mm.lik ortalama yağış miktarıyla dünyanın en fazla yağış alan yerlerinden biridir. Buna karşılık Büyük Hint Çölü'nde (Tar Çölü) yılda ancak 100 mm. Yağış düşer. Ganj Havzası'nda 1.000-2.000 mm. Arasında değişen yağış miktarı, Pencap ovalarından başlayarak Dekken Platosu'nun güneyine kadar uzanan kuşakta 750 mm.ye kadar iner. Yağış miktarları, özellikle iç kesimlerde yıldan yıla büyük

³⁰ **Sebilü'r-reşad**, 21 Eylül 1329/1913, S.265, s.73

³¹ Gordon Johnson, **Hint Dünyası**, (Çev., Müfide Çetin), İstanbul 1988, s.28

³² Cemalettin Taşkıran, **Ana Ben Ölmedim I. Dünya Savaşı'nda Türk Esirleri**, İstanbul 2017, s.146

³³ İ. Güner, M. Ertürk, **Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası**, Ankara 2006, s.213

değişiklikler gösterir; kurak yıllar çoğunlukla yaygın kötü hastalıklara yol açar. Kuzeybatı rüzgarları ve Bengal Körfezi hortumları da, Doğu Hindistan'ın bazı kesimlerinde ve çoğunlukla mayıs ayı ile haziran başında; dolu fırtınaları, şiddetli sağanaklar, fırtınalar biçiminde hasada az da olsa zarar verir.³⁴

Tarihi Hindistan, günümüzden çok daha geniş bir alana yayılmıştı. Hindistan anakarasında yer alan dağlardan başka Hindistan'ın müstemilatını oluşturan adalarda da yüksek dağlar yer almakta idi. Pakistan ve Afganistan'ın bir kısmı tarihi Hindistan içinde yer aldığından bu ülkelerdeki bazı dağları Hindistan içinde telakki edeceğiz. Ülkenin kuzeyinde, dünyanın en yüksek noktası olarak kabul edilen Everest Tepesi'nin de üzerinde yer aldığı, dağ kuşağı olan Himalaya Dağları bulunur ve buradaki yükseklik 8.000 metreyi aşar. Bunun kuzeyinde yer alan Tibet platosunun bir kısmı Hindistan toprakları içinde yer alır. Hindistan yarımadasının batısında Batı Gatlar ve doğusunda ise Doğu Gatlar yer alır.³⁵ Himalaya Dağlarının Pakistan sınırları içinde yer alan kısmı Karakorum Dağları olarak bilinir ve dünyanın ikinci yüksek zirvesi 8611 m. İle burada bulunur. Pakistan'da kuzey-güney yönünde yer alan Safed Koh Dağları ise 3.600 m. Yüksekliğe sahip olup, Afganistan ile Pakistan arasındaki ulaşım imkanı veren meşhur Hayber geçidi bu dağlar üzerindedir.³⁶ Hindistan'ın orta batı kesiminde yer alan Aravalı Dağları ve Vindiya Dağları orta ölçekli yüksek dağlardır.³⁷ Assam Dağları ise ülkenin doğusunda yer alır.

Hindistan'ın güneyinde yer alan ve bugün bağımsız bir devlet olan Sri Lanka(Seylan) da tarihi Hindistan'ın önemli bir parçası durumunda idi. Oradaki dağları ve denize olan yükseltileri şu şekilde saymak mümkündür: Pedurutalagala (8296 İngiliz kademi), Kirukalbuta (7832 İngiliz kademi), Tutapala (7746 İngiliz kademi), Adem Tepesi (7353 İngiliz kademi)³⁸, Garb Dağı (7264 İngiliz kademi), Mahaku Dağala (6901 İngiliz kademi), Nami Takulika (6680 İngiliz kademi), Künükeles (6115 İngiliz kademi), Hünasciriya (4955 İngiliz kademi) ve Alagala (3394 İngiliz kademi).³⁹

³⁴ İ. Güner, M. Ertürk, **a.g.e.**, s.213-214

³⁵ İbrahim Atalay, **Resimli ve Haritalı Dünya Coğrafyası**, s.279

³⁶ İbrahim Atalay, **Resimli ve Haritalı Dünya Coğrafyası**, s.273

³⁷ Halis Bıyıktaş, **a.g.e.**, s.116

³⁸ Kadem, 30.48 cm.

³⁹ **Sebilü'r-reşad**, 7 Teşrin-i Sani 1329/1913, S.271, s.169

Nehirler de incelenirken tarihi Hindistan toprakları dikkate alınacaktır. Dolayısıyla hem anakara hem de adalar dikkat-i nazara alınacaktır. Hindistan anakarasında yer alan üç büyük nehir; İndus ki, -Pakistan'a hayat vermektedir- Ganj ve Brahmaputra'dır.⁴⁰İndus (Sind); Ravi Suyu, Satleç Irmağı diğer akarsuların beslediği büyük bir nehirdir. Himalayalardan doğan ve Pakistan içinden güneye akarak Umman Denizi'ne dökülen bu nehir, 3.200 km. lik uzunluğu ile dünyanın en uzun akarsuları arasında yer alır.⁴¹ Bu büyük nehirler dışında anakarada bulunan belli başlı ırmaklar da şunlardır: Godaveri ve Kelişna Irmakları Madras'ın doğusunda Bengal Körfezi'ne akarlar, Taptı ve Narboda Irmakları Hindistan'ın batısında Surat ve civarında Umman Denizi ile buluşurlar. Saro Suyu, Gomeli Irmağı , Gogra Irmağı, Cambal Irmağı ve Agra yakınlarından akan Cumna Irmağı Ganj Nehri'ni besleyen, ülkenin diğer önemli akarsularıdır.⁴²Ganj (Ganga), Hindistan'ın en kutsal nehridir. Uzunluğu yaklaşık olarak 2.500 km. dir. Nehrin kaynağı Himalaya yaylalarıdır. Hindu geleneğinde bir buzul bölgesi olan Gangotri, Ganj Nehri'nin kaynağı olarak kabul edilir.⁴³

Hindistan'ın güneyinde yer alan Seylan Adası'nda yer alan diğer ırmakları şöyle sıralamak mümkündür: Mahaveli Ganga (206 mil⁴⁴), Malvatu- Evya (104 mil), Kalani Ganga (90 mil), Daduru Savya (87 mil), Valav-Ganga (83 mil), Maha-Evya (87 mil), Kalu-Ganga (70 mil) ve Cin-Ganga (70 mil).⁴⁵

Hindistan'da yer alan nehirler ve ırmaklar üzerinde gemilerle önemli ölçüde yük ve yolcu taşımacılığı yapılamamaktadır. Yükselti bunun önündeki en büyük engeldir. Küçük kayıklarla nehirlerin kara içine sokuldukları alanlarda kısa mesafelerde taşımacılık yapılsa da ekonomide kayda değer bir yeri olmamıştır. Tarihi Hindistan içinde yer alan ve bugün bağımsız bir ülke olan Burma'da (Myanmar) bulunan ve ülkeye hayat veren İrrawadi Nehri ve diğer nehirler üzerinde deniz taşımacılığı yapılmaktadır. Günümüzde Hindistan'da suyollarının toplam uzunluğu 14.500 km civarındadır.⁴⁶ İrrawadi, bol miktarda alüvyon taşıdığından her yıl körfezi 60 m.

⁴⁰ İbrahim Atalay, **Resimli ve Haritalı Dünya Coğrafyası**, s.280

⁴¹ Ali Gül, **a.g.e.**, s.189

⁴² Halis Bıyıktaş, **a.g.e.**, s.116

⁴³ Ali Gül, **a.g.e.**, s.165

⁴⁴ 1 kara mili, 1610 m.

⁴⁵ **Sebilü'r-reşad**, 7 Teşrin- Sani 1329/1913, S.271, s.169

⁴⁶ İ. Güner, M. Ertürk, **a.g.e.**, s.219

doldurmaktadır.⁴⁷Hindistan’da ülke yüzölçümüne göre az sayıda büyük göl vardır. Himalayalar üzerinde yer alanlar, çoğunlukla buzul göllerdir. Dekken platosunda krater gölleri, platonun doğu ve batı kıyılarında lagün gölleri bulunur. Sambhar, ülkenin en büyük gölüdür.⁴⁸Bir diğer göl ise Burma’da Mandalay şehrinin güneyinde bulunan Meiktila’dır.⁴⁹

Hindistan, yeraltı maden yatakları yanında yerüstü zenginlik kaynakları ile de tarih boyunca dikkat çekmiştir. Hindistan’da yetişip de dünyanın başka yerlerinde yetişmeyen bitkiler vardır ki, bunlara endemik bitkiler denmektedir. Bu zengin bitki topluluğu yüzyıllarca özellikle Avrupalıların yemeklerinde kullanılıp tatlandırıldığından, tüccar için büyük bir geçim kapısı olmuş, Hindistan’ın limanlarından kalkan ve Hint baharatları ile yüklü sayısız gemi batı yönünde hareket edince “Baharat Yolu” adını alan bir deniz yolu meydana gelmiştir. Bu yolun kontrolünü dolayısıyla gelirini ellerinde tutmak isteyen Müslüman Araplar, Memlukler, Osmanlılar ile Hollandalılar, Portekizliler, Fransızlar ve İngilizler gibi Avrupalı milletler arasında farklı zaman dilimlerinde yıllarca süren mücadele ve savaşlara da sebep olmuştur. Bu mücadelelerden zaferle çıkan son devlet, Fransa’yı “Yedi Yıl Savaşları” sonunda Paris Antlaşması (1763) ile saf dışı bırakan ve Hindistan’ı 1858’den sonra bir sömürge haline getiren İngiltere olmuştur.⁵⁰

Günümüz Hindistanı’nda yer alan orman miktarı yaklaşık olarak yüzölçümün % 20’sini teşkil etmektedir. Tarihi yani parçalanmamış Hindistan’da orman varlığı daha fazla idi. Nüfusun artması doğal olarak tüketimi artırmıştır. Ormanların yakacak olarak kesilmesi yanında tarla açmak da zararın bir başka sebebini oluşturmuştur. Buna bağlı olarak yaban hayatı ve bu hayatın birer parçası olan yabani hayvanlar da bu gelişmelerden olumsuz olarak etkilenmiştir. Batılı emperyalist devletler Hindistan’da egemen olmadan doğal hayat pek de olumsuz yönde etkilenmemiştir.

Timur, Tuğluk hükümdarlarından Mahmut Han’ı yenince 19 Aralık 1398’de Dehli’ye girmişti. Müslüman mahalleleri hariç diğerleri yağmalanmıştı. Dehli’de on beş

⁴⁷ İbrahim Atalay, **Resimli ve Haritalı Dünya Coğrafyası**, s.294

⁴⁸ Ergin Gümü, **Ülkeler Coğrafyası**, Ankara 2004, s.110

⁴⁹ I. Dünya Savaşı’nda İngilizlere esir düşen Türk askerlerinin bir bölümü, bu göle yakın bir yerde inşa edilen ve aynı adla anılan esir kampında tutulmuşlardır. Daha geniş bilgi için bkz., Cemalettin Taşkıran, **a.g.e.**, s.172

⁵⁰ Raimondo Luraghi, **Sömürgecilik Tarihi**, (Çev., Halim İnal), İstanbul 2000, s.154

gün kalan Emir Timur, dönerken Firuz Tuğluk'a ait hayvanat bahçesinden daha önce görmediği ilginç hayvanları da yanında götürmüştü.⁵¹

1874 yılında Mekteb-i Fünun-ı Bahriye'nin dördüncü sınıf öğrencilerini taşıyan Muhbir-i Server fırkateyn'i, İsmail Efendi komutasında eğitim ve staj amaçlı olarak denize açılmış; önce Akdeniz ve Kızıldeniz, ardından Umman Denizi yoluyla Karaçi'ye oradan da 1875 yılı Mart ayında Bombay'a varıp demir atmıştır. Bu gemideki Yenibahçeli Hafız Faik Efendi, seyahatnamesinde Bombay'daki hayvanat ve millet bahçelerinden söz eder.⁵² Demek oluyor ki İngilizler, XIX. Yüzyılın son çeyreğinden önce Hindistan'daki doğal hayatı araştırıp ondan nemalanmaya başlamışlardır. Bir başka deyişle Hindistan doğasına zarar vermeye başlamışlardır. Gerek tarihi Hindistan gerekse başka kıta ve ülkelerden getirilen yabani hayvanlar, hayvanat bahçelerinde, bitki ve ağaçlar ise millet yani nebatat bahçelerinde sergilenmeye başlanmıştır. Doğal olarak Avrupa'ya da taşınmıştır. 1878 yılında sultan II. Abdülhamid tarafından Hindistan şebkenderi olarak görevlendirilen Şirvanlı Ahmed Hamdi Efendi, seyahatnamesinde Bombay'daki Victoria Garden'deki hayvanat bahçesinden söz eden ikinci Osmanlı vatandaşıdır ki bu bahçede Hindistan'da bulunan hayvanatın ekserisi görülebilir diye yazmıştır.⁵³ Direktör Ali Bey, 1888 yılında Bağdat'tan İstanbul'a dönüş seyahati esnasında Bombay'a uğradığında Viktorya Garden adındaki hayvanat bahçesini gezdiğini, Hindistan'a özgü vahşi hayvanları ve çeşit çeşit yılanları gördüğünü yazar.⁵⁴ 1892 yılında Hindistan'a giden Amerikalı Müslüman Muhammed Alexander Russel Webb de hatıratında Kalküta'daki hayvanat bahçesinden bahseder.⁵⁵ Bombay'daki millet bahçesi hakkında en detaylı bilgiyi ise 1913 yılında şehri gezen gazeteci S. M. Tevfik vermektedir. Viktorya Garden'in, Bombay Belediyesi tarafından, İngiliz kraliçesi Viktorya'nın namına izafeten teşkil edildiğini ve içinde Hindistan,

⁵¹ Neslihan Durak, **Hindistan'a Kuzeyden Yapılan Seferler**, Malatya 1999, (Basılmamış Doktora Tezi), s.131

⁵² Yeniçesmeli Hafız Faik Efendi, **İstanbul'dan Bombay'a Bir Osmanlı Fırkateyni'nin Keşif Seyahati**, (nşr., A. Ergun Çınar), İstanbul 2014, s.63

⁵³ Şirvanlı Ahmed Hamdi Efendi, **Seyahatname**, (nşr., Fatma Rezan Hürmen), İstanbul 1995, s.17

⁵⁴ Direktör Ali Bey, **Lehçetü'l hakayık**, (nşr., Şemsettin Kutlu), Tercüman 1001 Temel Eser,

⁵⁵ Muhammed Alexander Russel Webb, **Hindistan Günlükleri**, (Çev., Celal Emanet), Ankara 2017, s.86

Amerika ve İngiltere gibi devletlerden getirilen hayvan ve nebatatın sergilendiğini anlatır.⁵⁶

Hindistan'daki endemik hayvan ve bitkiler hakkında bize detaylı bilgi veren ilk kaynak, Babürname'dir. XVI. Yüzyılın ilk çeyreğinde Hindistan'ın önemli bir bölümünü fetheden büyük Türk hükümdarı Babür Şah, hatıratında Hindistan'a özgü bitkileri şu şekilde saymıştır:⁵⁷ Anbe (Nagzek de denir), Kil, Enbli, Mehve (Gul-çıgan da derler), Kirni, Camen, Kemrek, Kedhil, Bedhel, Bir, Kerunde, Penyale, Guler, Amle, Çirunçi, Hurma, Nargil, Tar, Portakal (Avrupa'ya Portekizli tüccar tarafından götürülmüştür.), Limon, Turunç, Sengtare, Uluğ-limu (Büyük limon), Çenbiri, Sedafel, Emredpel, Kerne, Emelbid. Bu bitkilerin bir kısmı ot olup çiğ yendiği gibi bazılarının yemeği de yapılır. Bazıları ise meyve ağacıdır. Hindistan'a özgü bazı çiçekler ise şunlardır: Casun, Kenir, Kiyura ve Yasemen (Çenpa da derler).⁵⁸ Hindistan'a özgü vahşi hayvanlar ise şöyle sıralanmıştır: Fil, Gergedan (Gurk), Sahrai gavmış (Yaban mandası), Nilegav (Mavi öküz), Kutehpay, Kelhere, Gini öküz, Maymun, Nul, Gelahri.⁵⁹ Babürname'de adı geçen kuşlar ise şunlardır: Tavus, Papağan (Tuti), Şarek, Luce, Durrac, Kencel, Pul-peykar, Sahrai tavuk, Celsi, Şam, Bildırcın, Harçel, Çerz ve Bağrı kara.⁶⁰ Suda ve su kenarında yaşayan kuşlar ise şu isimleri taşır: Ding, Sares, Menik, Leylek, Büyük büzek, Ak büzek, Garmpay, Şehmurg, Zummec, Sar (Sığırıcık), Hindistan ala kargası, Murg-ı cengel, Çemgeder, Meta (Metamelle), Kerce ve Kuyel.⁶¹ Su hayvanları ise şunlardır: Şiyr-abi, Sisar, Huk-abi (Su domuzu), Geryal, Gele (Keke) balık ve Hindistan kurbağaları.⁶²

Kanuni Sultan Süleyman dönemi kaptanlarından Seydi Ali Reis, 1553-1557 yılları arasında dört yıl süren seyahatinin bir kısmını Hindistan topraklarında geçirir. Bu seyahat esnasında Campanur civarında devasa ağaçlardan (Tub ağacı), bu ağaçlara

⁵⁶ **Sebilü'r-reşad**, 25 Temmuz 1329/1913, S.256, s.259

⁵⁷ **Babürname**, s.494 vd.

⁵⁸ **Babürname**, s.501

⁵⁹ **Babürname**, s.481 vd.

⁶⁰ **Babürname**, s.485 vd.

⁶¹ **Babürname**, s.490 vd.

⁶² **Babürname**, s.492

tünemiş sayısız yarasadan, zakkumdan, Gücerat civarında çeşit çeşit papağandan, kucaklarında sayısız maymundan söz ederek izlenimlerini aktarır.⁶³

Osmanlı Devleti hükümdarı sultan II. Abdülhamid, farklı bitkilere olan merakı ile de bilinir. Bu merakını gidermek için Hindistan ve Endonezya'dan egzotik bitki ve meyveler getirtmiştir. Osmanlı şehbenderlerinin aracılığı ile Bombay ve Batavya'dan farklı ağaç, çalı ve çiçekler getirtmiştir. 1879'da Bombay'dan 28 farklı tür ve 1884'de Batavya'dan 69 tür temin edilerek Yıldız Sarayı bahçesine dikilmiştir. Ağaçlar arasında 20 civarında palmiye türü bulunmaktadır. Bitkilerin dikilmesi ve yetiştirilmesi esnasında sıkıntı yaşanmaması için bitkilerle birlikte o yöre insanlarından oluşan bir bahçıvan heyeti de İstanbul'a gönderilmiştir.⁶⁴Fidanı temin edilen egzotik meyveler; Amba, Papanas, Sitaphal, Jam, Ramphal, Mosambi, Santra, Kaola ve Laro'dur. Çiçekler ise Moğra (Yasemen türü), Begonya, Gül ve Orkide çeşitleridir. Çiçekli ağaç türlerinden ikisinin tıbbi kullanma uygun olması da son derece dikkate değerdir.⁶⁵

1913 yılında Seylan Adası'nı ziyaret eden S.M. Tevfik, adaya özgü 3.000 çeşit nebatattan söz eder. Pirinç tarlaları, çay çiftlikleri, güneş görmez ormanlar, kakum, lastik ve bambu ağaçları ilk dikkat çeken şeylerdir. Dışarıdan getirilen ve adaya dikilen yabancı ağaçlardan da söz ederek adlarını ve özelliklerini sayar.⁶⁶Seylan Adası'nda bulunan Yala Milli Parkı, bünyesindeki çok sayıda kuş türüne ev sahipliği yaptığı gibi göçmen kuşlara da konaklama hizmeti verir. Ayrıca mevcut tropikal ormanlarda zengin yaban hayatına bağlı olarak; çeşitli kelebeklere, fil, leopar, panter, yaban öküzü ve manda türlerine rastlamak da mümkündür.⁶⁷

“Bir arzular ülkesi olarak Hindistan, dünya tarihinin temel bir unsurunu oluşturur. Eski çağlardan itibaren tüm uluslar, arzularını ve hırslarını yeryüzünün sunduğu en değerli, mucizevi hazinelere sahip bu topraklara ulaşacak yolu bulmaya yönelttiler. Bu ülke; inciler, elmaslar, parfümler, gül esansları, filler, arslanlar vs. tabiat hazinelerinin yanı sıra bir de hikmet hazineleri ile dolup taşmıştır.”⁶⁸ Hindistan, Hegel'in bu

⁶³ Seydi Ali Reis, **Miratü'l memalik**, (nşr., Necdet Akyıldız), Tercüman 1001 Temel Eser, s.54

⁶⁴ D. Çakılcı, E. Berberoğlu, “II. Abdülhamid'in Bitki Merakı: Hindistan ve Endonezya'dan Temin Edilen Türler”, **ASEAD IV**, S.12, Yıl 2017, s.178

⁶⁵ D. Çakılcı, E. Berberoğlu, **a.g.m.**, s.184

⁶⁶ **Sebilü'r-reşad**, 28 Teşrin-i Sani 1329/1913, S.274, s.217

⁶⁷ İbrahim Atalay, **Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası**, İzmir 2013, s.187

⁶⁸ Yücel Bulut, “Hindistan'da İngiliz Sömürgeciliği, Oryantalizm ve William Jones”, s.71

cümlelerinden anlaşıldığı gibi tarih boyunca bir çekim merkezi olmuştur. Her kavim mümkünse buraya tek başına sahip olmak istemiştir. Portekizli denizci Bartolomeo Diaz'ın Ümit Burnu'nu keşfinden sonra Hint deniz yolu bulunmuş oldu. Bu gelişme üzerine 8 Temmuz 1497 yılında Vasco de Gama komutasında dört gemiden oluşan ilk keşif ve yağma seferi başlamış oldu. Lizbon'dan başlayan bu seyahat sekiz ay sürmüş ve Portekizliler nihayet 1498 yılında Hindistan'ın batısındaki Calicut limanına demir atmışlardır. Böylece Hindistan anakarasına adım atan ilk batılı millet Portekizliler olmuştur.⁶⁹ Bu seyahatin sorun yaşanmadan tamamlanmasında Arap denizci ve seyyah Şehabettin İbn Macid'in rehberliği de önemli rol oynamıştır.⁷⁰ Vasco de Gama geri döner dönmez, Alvares Cabral komutasında on üç gemiden oluşan ve yalnızca ticari eşyalarla değil, askeri teçhizatla da donatılmış bir filo Hindistan'a gönderilmiştir. Cabral'ın görevi Arap tüccarın hâkim olduğu Hint deniz ticaretini ele geçirmektir. Bu amaçla baharat ticaretinin merkezi olan Calicut'a giden bu komutan türlü bahaneler ileri sürerek şehri topa tutmuş, beş gemi ile döndüğünde getirdiği mallar seferin masrafını çıkarmıştır.⁷¹ 1505 yılında ilk kral naibi olarak Francisco de Almeida, büyük bir donanma ve 1.500 askerle Hindistan'a gönderilmiştir. Başlangıçta Kannanur ve Koçin'de kaleler inşa edilmiştir. Ardından Diu, Seylan ve Sokotra Adası ve Seylan ile Babülmendep'te kurulan kaleler Hint deniz yolunun kontrolünü Portekizlilere geçirmiştir.⁷² Baharat ticaretinin merkezi olan Calicut'a yerleşmek isteyen Portekizliler önce ora racası Zamorin ile temas kurup istediklerini alamayınca onun rakibi gibi duran Cachin racası ile ilişki kurmuşlardır. Goa'nın kuzeyinde Vijayanagar İmparatorluğu'nun Hindu yöneticileri ile güvenilir bir ticari ve askeri ittifak anlaşması yaparak oraya da yerleşmiş oluyorlar.⁷³ Portekizliler bir taraftan işgücü ihtiyacını karşılamak ve diğer taraftan Hinduları Hristiyanlaştırmak için denizcileri ve çalışanları yerlilerle evlenmeleri konusunda teşvik etmişlerdir.⁷⁴

Portekizlilerin, Hint Okyanusu'nda gerçek anlamda söz sahibi olması Alfonso Albuquerque ile gerçekleşmiştir. Portekizlilerin, Goa'ya yerleşmesi ve karada da söz

⁶⁹ Raimondo Luraghi, **a.g.e.**, s.122

⁷⁰ Yücel Bulut, **a.g.m.**, s.75; İnci Yavuz, "Hindistan'da Batı Sömürgeciliği, Tarihi Koşulları ve İngiliz Doğu Hindistan Şirketi", **Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi**, S.4, Aralık 2013, s.174

⁷¹ Yücel Bulut, **a.g.m.**, s.75

⁷² Yücel Bulut, **a.g.m.**, s.76

⁷³ David Arnold, **Coğrafi Keşifler Tarihi (1400-1600)**, (Çev., Osman Bahadır), İstanbul 1995, s.21; Marc Ferro, **Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Sömürgecilik Tarihi 13.Yüzyıl-20.Yüzyıl** (Çev., Muna Cedden), Ankara 2002, s.58

⁷⁴ Burton Stein, **Hindistan Tarihi**, (Çev., Müfit Günay), İstanbul 2015, s.211

sahibi olması onun dönemine rastlar. Hint Okyanusu'nda Portekizlilerden izin alınmadan hiçbir gemi ticaret yapamaz, Portekizliler dışında hiçbir yabancı gemi baharat taşıyamaz ve Hindistan ile Avrupa arasında yalnızca ticaret yapamaz. Ticaret yapan yabancı gemiler vergi vermekle yükümlüdür.⁷⁵

Hint Okyanusu'ndaki bu askeri ve ekonomik gelişmeler bir taraftan Hintli tacirlere zarar verirken öte taraftan Müslüman Arap tacirler, Mumluklular ve bu devletin yıkılmasından sonra Mısır'a hâkim olan Osmanlılar gelir kaybına uğramışlardır. Akdeniz ticaretinden en azami ölçüde faydalanan Venedikliler ve Cenevizliler de gelir kaybına uğrayan diğer Avrupalı devletlerdir.

Bir kumpanya marifetiyle olmasa da Hint deniz ticaretine ambargo koyan Portekizlilere yeni rakipler çıkmıştır. Bu amaçla Avrupa'da farklı farklı ülkelerde Hindistan Doğu Şirketi adıyla kumpanyalar kurulmuşsa da bazıları bu yarışa katılamamıştır bile. İngiltere parlamentosu, 1694 yılında aldığı bir karar ile tüm İngiliz vatandaşlarının Doğu Hindistan ile ticaret yapma konusunda eşit haklara sahip olduğunu deklare etti. Bunun üzerine bir grup tüccar İskoç Doğu Hindistan Şirketi'ni⁷⁶ 300.000 Paund sermaye ile kurmuşsa da Hindistan'ı sömürme yarışına dâhil olamamışlardır.

İspanya ile bile denizlerde rekabet edecek güce erişen Hollandalılar da Portekizlilere rakip olmaya karar vermişlerdir. Hollandalılar, Hindistan ve Çin hakkındaki ilk önemli bilgileri, daha önce Portekiz gemilerinde çalışıp gördüklerini 1592 yılında “Tresoor Der Zeeavert” adlı kitabın yazarı Dirck Gerritz'den almışlardır.⁷⁷ Aynı yıl Hollandalılar, Portekizlilerin Hindistan ticaret güzergahına ait 25 adet haritayı ele geçirince iştahları iyice kabarmış, daha detaylı bilgi edinmek için Portekiz'e heyetler de göndermişlerdir.⁷⁸ Hollandalılar, Portekizliler ve İngilizlerle ciddi bir kavgaya başlamadan önce küçük şirketler kurarak, Hindistan'ı keşfe karar verdiler. 1594 yılında Hendrick Hudde, Reynier Pauw, Pieter Hasselaar, Arent Ten Grotenhuis, Hendrick Buyck, Jan Karel, Jan Poppen ve Dirck Van Os, bir araya gelerek 290.000 Florinlik bir sermaye ile Compagnie Van Verre (Uzak ülkeler şirketi) adlı

⁷⁵ Yücel Bulut, **a.g.m.**, s.78

⁷⁶ Nick Robins, **Dünyayı Değiştiren Şirket**, (Çev., M. İnanç Özekmekçi), İstanbul 2017, s.89

⁷⁷ Ayhan Sertkaya, **Hollanda Doğu Hindistan Şirketi'nin Doğuşu ve XVII. Yüzyıl Endonezyası'nda Yükselişi**, Elazığ 2013, (Basılmamış Yüksek Lisan Tezi), s.48

⁷⁸ Ayhan Sertkaya, **a.g.e.**, s.48

şirketi kurmuşlar ve bu şirkete ait ilk filo 1595 yılında Hindistan’a doğru yelken açmıştır.⁷⁹

Compagnie Van Verre şirketine ait gemilerin geri dönmesi ve karlı bir seyahat olması başka tacirleri de etkiledi. Bu yeni grup tacirler, Nieuw Compagnie te Amsterdam adlı yeni bir şirket kurdular. Kısa bir süre sonra Compagnie Van Verre şirketi ile Nieuw Compagnie te Amsterdam (Yeni Amsterdam Şirketi) birleşerek Oude Compagnie te Amsterdam (Eski Amsterdam Şirketi) adını aldı. Bu şirkete ait ilk filo 1598 yılında Hindistan’a hareket etti.⁸⁰

Sermaye artıran Hollandalı tacirler, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi’ni örnek alarak 1603 yılında Algemeene Oostindische Compagnie (Doğu Hindistan Şirketi) adlı birleşik bir şirket kurdular. Bu yeni şirket başına buyruk sekiz şirketin bileşeni idi. Her biri 2.000 Florin değerindeki 3.300 hisseden oluşan ve 6.600.000 Florin sermayeye malikti. Şirketin yönetim kurulu “ On Yedi Efendi” denilen on yedi kişi tarafından oluşmuştu.⁸¹Hollanda kralı, Afrika’nın güney ucundaki Ümit Burnu ile Güney Amerika’nın ucundaki Macellan Boğazı arasındaki sular ve topraklarda Birleşik Doğu Hindistan Şirketi’ne Hollanda’nın ticaret tekeli ayrıcalığını vermiştir.⁸² Bu yeni şirkete ait gemiler Hindistan’a vardıklarında hem Hindistan anakarasında hem de Endonezya’da kaleler inşa ederek ve Bantam gibi yeni şehirler kurarak sömürgecilik hareketinde iddialı bir duruma geldiler.

1616’da Danimarka Doğu Hindistan Şirketi kurulur. Bengal’de birkaç yerleşim birimi işgal edilir. Başarılı bir ticaret serüvenine sahip olamamıştır. Çin’den getirdiği çayı kaçak olarak İngiltere’ye sokarak para kazanmıştır. Tüm mal varlığını 1845 yılında 1.250.000 Rupi’ye İngiliz Doğu Hindistan Şirketi’ne satarak arenadan çekilir.⁸³

Şirket marifetiyle Hint deniz ticaretindeki rekabete katılan son devlet Fransa olmuştur. Fransızlar, 1664 yılında Fransız Doğu Hindistan Şirketi’ni (La Compagnie Française des Indes) kurarak ben de varım demişlerdir.⁸⁴Fransa kralı XIV. Louis gözetiminde, Fransız bakanlarında Colbert tarafından kurulan şirketin sermayesi 15 milyon “Livre” olarak planlanmışsa da 3 milyonu kral tarafından bağışlandığı halde

⁷⁹ Ayhan Sertkaya, **a.g.e.**, s.49

⁸⁰ Ayhan Sertkaya, **a.g.e.**, s.55

⁸¹ Raimondo Luraghi, **a.g.e.**, s.141

⁸² David C. Korten, **Dünyayı Yöneten Şirketler**, (Çev., Mustafa Cesar), İstanbul 2008, s.84

⁸³ Y. Hikmet Bayur, **Hindistan Tarihi III**, Ankara 1987, s.97

⁸⁴ Serap Yılmaz, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Doğu ile Ekonomik İlişkileri: Osmanlı-Hint Ticareti İle İlgili Bir Araştırma”, **Belleten**, LVI-S:215, 1992, s.32;

ancak 5.5 milyon Livre'ye ulaşabilmiştir.⁸⁵ Şirket, 1668 yılında Surat'ta bir fabrika, 1674 'de Madras'ın güneyinde Coromandel kıyısında Pondicherry şehrini ve 1690 yılında Kalküta yakınlarında bir fabrika kurarak mücadeleye ortak oldu.⁸⁶

Osmanlı padişahı III. Murat, 1580 yılında İngilizlere bir ahitname vererek, Osmanlı denizleri ve limanlarında ticaret yapma, başkent İstanbul'da elçi ve liman şehirlerinde konsolos bulundurma hakkı tanımıştır.⁸⁷ Bu ahitname neticesinde İngiliz tacirler, 11 Eylül 1581 yılında Turkey Company adında bir şirket kurdular. İngiltere kraliçesi, Osmanlı topraklarında ticaret yapma tekeli bu şirkete ihsan etti. Bu şirket 1591 yılında Venice Company ile birleşerek Levant Company adını aldı ve 1825 yılına kadar faaliyetine devam etti.⁸⁸ Bu şirkete ait gemiler Halep'ten gelen malları, İskenderun limanından yükleyip İngiltere'ye yelken açıyorlardı. Bu şirketin elemanlarının Hindistan'daki gelişmelerden habersiz olması düşünülemez. Avrupa-Hindistan ticaret güzergâhının Afrika'nın güneyine kayması, İngilizleri de o güzergâha sürüklemiştir.

Aslında İngilizlerin direk olarak Hindistan'a ulaşma konusundaki ilk girişimleri 1527 yılına rastlar. İspanya'nın Sevilla şehrinde uzun yıllar yaşayan Robert Thorne adlı İngiliz tacir, Portekizlilerin Hindistan ile olan ticari ilişkileri hakkında çok kesin bilgiler edinmiş ve kral VIII. Henry'e İngiliz ticaret burjuvazisinin Hindistan'a bir yol bulabileceği ve o dönemde Portekizlilerle aynı konumu elde edebilecekleri bir öneride bulunmuştur. Bu amacın gerçekleşmesi için kral Henry'nin gözetiminde ilki 1527 ve diğeri de on yıl sonra yani 1537'de ikinci bir sefer yapıldıysa da başarılı olunamamıştır.⁸⁹ Avrupa'nın diğer denizci devletlerine karşı, Sir Francis Drake'nin (1578-1580) İngiliz denizciliğinin gücünü ispatlayarak, Hindistan yolunu açmıştır. Hindistan'a ulaşan ilk İngiliz, 1579'da Goa'ya ayak basan Peder Thomas Stewens adında bir Cizvit olmuştur.⁹⁰ Bu teşebbüs önemli olmakla birlikte, İngiliz nüfuzunun söz konusu ülkede yayılması bakımından fazla bir değer ifade etmez. Portekizlilere meydan okumak için İngiliz tacirler 1582 ve 1596⁹¹ yıllarında Ümit Burnu yoluyla Çin'e iki

⁸⁵ Y. Hikmet Bayur, **a.g.e.** III, Ankara 1987, s.93

⁸⁶ Burton Stein, **a.g.e.**, s.212

⁸⁷ M. Sait Türkhan, "Doğu Akdeniz'de İngiliz Ticareti: İskenderun-Londra Hattında İngiliz Ticaret Filosu (1704-1706)", **Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID)**, IV/1 (2015), s.30

⁸⁸ M. Sait Türkhan, **a.g.m.**, s.32

⁸⁹ Yücel Bulut, **a.g.m.**, s.82

⁹⁰ Suat Vural, "Hindistan'da İngiliz Hâkimiyetinin Kurulması", **Tarihte Türk Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri, (25-28 Haziran 2007)**, Ankara 2008, s.130

⁹¹ Mustafa Keskin, **İngilizlerin Hindistan'ı Sömürgeleştirme Hareketleri**, Ankara 2005, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.28

sefer düzenlemişlerse de bu seferler başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen onları fikir sahibi yapmıştır. 1583’de Goa’ya varan Leeds, Newbery, Fitch ve Storey’den oluşan bir keşif heyetinin buradaki izlenimleri East India Company’nin kurulmasında etkili olmuştur.⁹² Bu heyetten sadece Mr. Fitch İngiltere’ye dönebilmiş ve onun anlattıkları, yeni kurulacak olan şirketin felsefesini oluşturmuştur. Yine 1591-93 yılları arasında James Lanchaster, bir gemiyle Hint Okyanusu’na ulaşp, Nicabor ve Penang adasını ziyaret eden bu heyet de İngilizlerin Hindistan hakkındaki bilgi ve birikimini arttırması bakımından önemlidir.⁹³ XVII. Yüzyılın hemen başında Hindistan’da durum şöyledir; Babür İmparatorluğu gücünün zirvesindedir. Anakarada kıyılara yerleşen Portekizliler ve Hollandalılar hala orada kök salamamışlardır. İngilizler, Hindistan deniz ticaretinden pay almak için oraya güçlü ve örgütlü bir yapı ile girmenin mecburiyeti karşısında İngiliz Doğu Hindistan Şirketi’ni kurmuşlardır. Kraliyetten aldığı destekle işe koyulan İngilizler, herkesin anladığı dilden konuştular. Rakibi olan Portekizliler ve Hollandalılar ile savaşırken, Babürlüler ile diplomatik ve dostane ilişkiler kurdular. 1731 yılında ise İsveç Doğu Hindistan Şirketi kurulduysa da, bu şirketin faaliyet alanı daha çok Çin idi⁹⁴.

İngilizler, daha önceden irtibata geçerek bilgi sahibi oldukları Hindistan coğrafyasında, Akdeniz merkezli ticari faaliyet gösteren Levant Kumpanyası marifetiyle Portekizliler ile rekabet edemeyeceklerine kanaat getirdiler. Bu tespitin ardından büyük kısmı Levant Kumpanyası’nın kurucuları olan⁹⁵ tacirler, 1599 yılında 30.133 Sterlinlik 101 hisseli bir şirket meydana getirmiştir. Üyelerden her bir 100 Sterlinden 3.000 Sterline kadar hisse alma hakkına sahip olmuştur. İngiltere’de maceracı tüccarın hükümeti ikna etmesi ve ferman alması sayesinde 31 Aralık 1600 yılında İngiliz Doğu Hindistan Şirketi resmiyet kazanmıştır.⁹⁶ Kumpanya, I. Elizabeth tarafından “Doğu Hint Adalarıyla Ticaret Yapan Londralı Tüccarın Düzenleyicisi ve Kumpanyası” adıyla

⁹² Suat Vural, **a.g.m.**, s.130

⁹³ Suat Vural, **a.g.m.**, s.130

⁹⁴ Yücel Bulut, **a.g.m.**, s.86

⁹⁵ Tuğrul Arık, “Osmanlı-İngiliz Ekonomik İlişkilerinin Başlangıcının Arka Planı ve 1675 Senesine Kadarki Seyri”, **Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi**, XII, S.45, Ocak 2016, s.145

⁹⁶ Abdülkadir Erçin, “İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası ve Kumpanyanın Ticari Faaliyetleri (1600-1858)”, **Bartın Üniversitesi Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi**, IV, S.2, Kış 2017, s.113; O. Doğan, A. Erdoğan, “XIX. Yüzyılda İngiliz Sömürgeciliğinde Hindistan’ın Yeri ve Önemi”, **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, 16 (3), s.840; **Sebilü’r-reşad**, 6 Mart 1330/1914, S.288, s.33; Uğur Akbulut, **Hindistan Yolu ve İngilizler**, Konya 2016, s.54

kurulduğunda ilk yöneticisi Sir Thomas Smythe idi.⁹⁷ Hindistan ile ticaret yapma imtiyazı alırken bunun süresi on beş yıl ile sınırlandırılmış, uygun görüldüğü takdirde yenilenmesine karar verilmişti. Şirket, Hindistan'a gemi yollarken her seferinde 30.000 Sterlin değerinde altın ve gümüş ihraç etmek hakkına sahip iken, ticaretin sağlıklı başlayabilmesi için ilk dört seferde gemilere yüklenen mallardan gümrük vergisi alınmamıştır.⁹⁸ Şirket kurulduktan sonra şu üç ilke ile hareket etmiştir:

1- Doğu ticareti konusundaki tekelci hak ve ayrıcalıklarının, başka İngiliz tacirleri karşısında korunması

2- Doğu sahnesinden rakip ticari çıkarıcıları kovmak için planların yürütülmesi

3- Malların, mümkün olan en düşük fiyatla satın alınabilmesi için doğu devletlerinden, özel ve münhasır ayrıcalıkların güvence altına alınması⁹⁹

Şirket, ilk ticari seyahatini 1601 yılında Doğu Hint adaları olan Malezya ve Endonezya'ya yapmış, karlı geçen bu seferden sonra şirket yetkilileri, Hindistan anakarası ile ticaret yapmanın yollarını aramaya başlamışlardır.¹⁰⁰ İngilizler, tıpkı Hollandalıları takip edercesine hareket etmişlerdir. Bantam ve Moluccas'ta Hint kumaşlarına çok talep olduğu ve değişiminde baharat ile yapıldığını fark eden şirket yetkilileri, Babürlü hükümdarı Cihangir'e başvurarak 1612 yılında batı sahillerinden Surat'ta oturma izni aldılar.¹⁰¹ Surat'tan başka; Ahmedabad, Burhanpur, Ecmir, Agrah ve Khambat'ta oturma izni aldı. Şirket, 1616 yılında yarımada bir fabrika kurmuş, 1640 yılında Madras racasına vergi vermek kaydıyla, Madras topraklarını elde etmiş ve burada bir kale inşa etmiştir. Şah Cihan döneminde ise 1634 yılında Bengal'de ticaret yapma izni almıştır. Evrengzib'in vefatına kadar (1711) hâkimiyet alanını genişleten şirket, Hindistan'ın sahil bölgelerinin tamamını kontrol altına almıştır. Bombay ve Kalküta'da yeni kaleler inşa etmiştir. Şirket bir yandan vergi toplamaya başlarken, diğer taraftan kendi mahkemelerini de kurmuştur.¹⁰²

Fergana hükümdarlarından Ömer Şeyh Mirza'nın oğlu olan Babür, on dört yaşında iken babası vefat edince yerine tahta geçti. Doğduğu, çocukluğunun geçtiği bu

⁹⁷ Nick Robins, **a.g.e.**, s.25

⁹⁸ Abdülkadir Erçin, **a.g.m.**, s.114

⁹⁹ Mustafa Keskin, **a.g.e.**, s.29; Yücel Bulut, **a.g.m.**, s.85; Celalettin Güngör, **Sömürgecilikten Ulusa Hint Milliyetçiliğinin Kökenleri**, Ankara 2001, s.64

¹⁰⁰ Azmi Özcan, "*İngiliz Doğu Hindistan Şirketi*", **DİA XXII**, İstanbul 2000, s.294

¹⁰¹ Durmuş Bulgur, "*Ticaretten Sömürgeciliğe XIX. Yüzyılda Hindistan ve İngiliz Hâkimiyeti*", **Divan İlmî Araştırmalar Dergisi**, S17 (2004/2), s.64

¹⁰² Durmuş Bulgur, **a.g.m.**, s.64

bölgede önce akrabası ve beyleri ile mücadele ederken öte yandan Özbeklerin hanı Şibani ile mücadele etse de mağlup olarak bu bölgede tutunamayınca kendisine tabi olan Türk-Moğol kuvvetlerle birlikte büyük bir mücadeleye girişti.¹⁰³ İlk hedef olarak seçtiği Kabil'i aldıktan ve güçlendikten sonra kendisinden önceki Türk hükümdarları gibi Hindistan'ı fethetmeye karar verdi. Babur, 17 Kasım 1525 Cuma günü, kendi tabiriyle beşinci ve sonuncu Hindistan seferine çıktı.¹⁰⁴ Bu sırada Dehli tahtında İbrahim Lodi bulunuyordu. 12 Nisan 1526 sabahı iki taraf arasında amansız bir savaş cereyan etti. Babur'un ordusundaki toplar savaşın kaderinin değişmesinde etkili olmuştur. Öğleye doğru Hint kuvvetleri 20.000 ölü ve esir vererek geri çekilirken, sultan İbrahim'in kesik kellesi Babur'un huzuruna getirilmiştir¹⁰⁵. Panipat zaferinin habercisi bu son gelişme olmuştur. Böylece Babür İmparatorluğu kurulmuş oldu. Dehli tahtına oturan Babur, bir taraftan şehri imar ederken diğer taraftan fetihlerine devam etmiştir. 1530 yılında vefat ettiğinde yerine tahta Hümayun geçmiştir. Babur Devleti'ndeki ilk kargaşa, Hümayun'un saltanatının ilk yıllarında görülür. Bir taraftan kardeşleri Hindal ve Mirza Askeri ile diğer taraftan Afgan şehzadeleri ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Rakipleriyle yaptığı mücadelede yeteri kadar başarılı olamayan Hümayun, 1540 yılında İran'da bulunan Safevi hükümdarı Şah Tahmasb'a sığınmıştır.¹⁰⁶ Hümayun, İran'da bulunduğu süre içinde Hindistan hükümdarlığı, Afgan şehzadelerinin eline geçmiştir. İlk olarak tahta Şir Han geçmiştir. İran'ın Türk hükümdarından aldığı kuvvetlerle tekrar Hindistan'a yönelen Hümayun 1555 yılında ikinci kez Hindistan tahtına otururken hükümdarlığının ikinci faslı da başlamıştır.¹⁰⁷ Yaptırdığı kasırlarda ulema ile sohbet etmeyi severdi. 1556 yılında vefat ettiğinde Babürlü hâkimiyeti Hindistan'da kökleşmişti. Yerine oğlu Ekber geçti. Hindistan'ı elli yıla yakın bir zaman diliminde yöneten Ekber, bir taraftan fetih hareketlerine devam etmiş, diğer taraftan imar faaliyetlerine hız vermiştir. Barış ve huzur dolu bir saltanat devresinden sonra 1605 yılında vefat eden Ekber'in yerine oğlu Cihangir geçti. Fetihler devam ederken, Hindistan'da Türk-İslam eserleri çoğalmaya başlamış, Hint eserleri bunların gölgesinde kalmıştır. Yirmi iki yıllık başarılı bir

¹⁰³ Tahir Sevinç, “Nadirşah'ın 1738-1739 Hindistan Seferi ve Sonuçları”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.24, s.15

¹⁰⁴ Fernand Grenard, **Babur**, s.153

¹⁰⁵ Fernand Grenard, **Babur**, s.160-161

¹⁰⁶ O. Kaan, B. Koç, “Hindistan'da Türklük Müslüman Türk İmparatorları Hümayun Şah”, **Tarih Okulu**, Ocak-Nisan 2012, S.XII, s.228

¹⁰⁷ O. Kaan, B. Koç, **a.g.m.**, s.229

hükümdarlıktan sonra yerini Şah Cihan'a bırakmıştır. Türk-İslam kültürü bu dönemde zirveye çıkmıştır. Bugün de Hindistan'ın başlıca sembollerinden olan Tac-Mahal, Şah Cihan tarafından genç yaşta ölen eşi Mümtaz Mahal anısına yapılırken bu tarihi ve estetik yapının inşasına 1646 yılında başlanmış ve 1653 yılında tamamlanmıştır.¹⁰⁸ Şah Cihan, 1658 yılında oğlu Evrengzib tarafından tahttan indirildi.¹⁰⁹ 1658-1707 yılları arasında uzun bir saltanat dönemi geçiren Evrengzib (Alemgir)¹¹⁰, Babürlü hanedanında yükselme devrinin son hükümdarı sayılır. Onun dönemi ekonomik yönden refah doludur. Zenginliği, çağdaşı olan Fransız imparatoru XIV. Luis'in on katıdır. Yıllık geliri 1.800 milyon franktır.¹¹¹ Uzun ve istikrarlı saltanat döneminden sonra tahta geçen ve kısa dönemlerde saltanat süren çok da becerikli olmayan, tavizkar sultanlar yüzünden siyasi birlik bozulmaya başlamış, hanedanlık üzerinde İngiliz baskısı artmıştır. Sihlerin, Maratalıların ve Cutların¹¹² çıkardığı isyanlar sıkıntı yaratmaya devam etmiştir. Âlem Bahadur Şah (1707-1712), Cihandar Şah (1712-1713), Ferruh Siyer (1713-1719), Ebul-Berekat Refiüd-Derecat (1719), ve Şah Cihan II'nin (1719) kısa süreli saltanatları, kötü gidişatın habercisi gibidirler. Bundan dolayı İran'da saltanat süren Nadir Şah Avşar'ın Hindistan'a müdahalesi gecikmemiştir.

1736 yılında son Safevi şahı Abbas'ın vefatı ile boşalan tahta Nadir Şah Avşar oturmuştur. İran'ı büyütmek, hazinesini doldurmak ve tıpkı Gazneli Mahmut, Timur ve Babür Şah¹¹³ gibi ünlenip tarihe geçmek için Hindistan'ı ele geçirmesi lazımdı. Bu amaçla hazırlıklarını tamamladığında 80.000 kişilik bir süvari ordusuna sahipti.

1719 yılında Hindistan tahtına Muhammet Şah oturmuştu. Yönetime hâkim olacak kadar becerikli değildi. Ayyaşlığı, tembelliği ve şehvetperestliği ön plana çıkmıştı. Bazı Hint büyükleri de mektup yazıp Nadir Şah'ı Hindistan'a davet edince, Şahın beklediği fırsat eline geçti.¹¹⁴ Kendisinden önceki Hindistan fatihleri gibi harekete geçen Nadir Şah, önce Afganistan'ı ele geçirmek zorunda kalmıştır. Afganistan'da yaşayan Gılzayların¹¹⁵ İran sınırını ihlal ettikleri iddiası ile yola çıkmış ve sözümona

¹⁰⁸ G. Halıcı Abay, **Hindistan'da Kalıcı Türk İzleri (1542-1666)**, Ankara 1995, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s.262

¹⁰⁹ Y. Hikmet Bayur, **a.g.e.**, II, Ankara 1987, s.233

¹¹⁰ Alemgir, Şah Cihan tarafından oğlu Evrengzib'e armağan edilen kılıcın adıdır. Dehli'de tahta çıktığında ise unvanı olmuştur.

¹¹¹ Fernand Grenard, **Asya'nın Yükselişi ve Düşüşü**, (Çev., Orhan Yüksel), İstanbul 1970, s.169

¹¹² K. A. Nizami, "Evrengzib", **DİA XI**, İstanbul 1995, s.539

¹¹³ Tahir Sevinç, **a.g.m.**, s.15

¹¹⁴ Yılmaz Karadeniz, **İran Tarihi (1700-1925)**, İstanbul 2012, s.153

¹¹⁵ Tahir Sevinç, **a.g.m.**, s.14

onları yola getirmek gayesini güderek, Hindistan seferini gizlemeye çalışmıştır. Bu çabasında da başarılı olmuştur. İlk hedefi olan Gazne'yi aldıktan sonra bir süre karargahını kuracağı Kabil'e yönelmiştir. Şehir ele geçirilmiş, ganimetin bolluğu¹¹⁶ Nadir Şah Avşar'ı son derece memnun etmiştir. Bir taraftan askerlerin maaşları ödenmiş, öte yandan seferin hazırlıklarına girişilmiştir.

1738 yılında Kabil'den yola çıkan Nadir Şah, Hindistan yolu üzerindeki Kandahar'a yönelmiştir. Şehir, uzun bir kuşatmadan sonra ele geçirilince şah, şehri yakıp yıkmıştır. Bu bölgeye yakın bir yerde Nadirabad denilen yeni bir şehir inşa edilmiş ve bir süre burada kalınarak seferin ihtiyaçları karşılanmıştır. Nadir Şah'ın önünden kaçan Gılzaylar, Hindistan'a sığınınca bu gelişme Nadir Şah için bulunmaz bir fırsat olmuştur. İran ordusunun Peşaver'e yaklaşması, şahın niyetini apaçık ortaya koyunca Hint hükümdarı Muhammet Şah paniğe kapılarak savaş hazırlıklarına başlamıştır. Bir sonraki durak Lahor olacaktır. Muhammet Şah, Lahor subedarına haber salarak Nadir Şah ile savaşmasını emretmiştir. Zekeriye Han, İran şahının Lahor ile Dehli arasındaki bağlantıyı kesmesi ve oradan yardım alamaması sebebiyle kısa bir vuruşmadan sonra Nadir Şah'a biat etmiş, iki milyon rupi kurtarmalık ve rehin olarak oğlunu şaha verdikten sonra Lahor'daki subedarlık görevine devam etmiştir.¹¹⁷

Lahor'u savaşız ele geçiren Nadir Şah, Dehli üzerine yürümüştür. Ordusu 80.000 süvariden oluşmasına rağmen son derece morallidir ve kendisine güveni sonsuzdur. Hint hükümdarı Muhammet Şah ise 300.000 askerden, 2.000 fil ve 500 adet topu ile onu karşılamaktadır. Bu devasa ordu ne yapacağına hala karar verememiştir. Nizamülmülk Kernal'de savunma yapmayı teklif etmiş, diğer taraftan Saadet Han ve Han Devran ise saldırmayı savunmuşlardır.¹¹⁸ İkinci grubun dediği olmuştur. İşte bu hava içinde Nadir Şah, askerlerine moral ve cesaret veren bir konuşmanın sonunda düşman ordusunun sayısının kalabalıklığı sizi korkutmasın, o ordu hantal biz ise hızlıyız, ölümüne savaşınız mealinde sözleriyle taraftarlarını motive etmiştir.

1738 yılında Kernal'de Hint ordusu, Nadir Şah'ın ordusuna karşı taarruza geçmişse de, topların patlaması filleri ürkütmüş, filler geriye kaçınca Hint ordusunda panik başlamış ve kaçışmalar artmıştır. İran ordusunun süvarileri Nadir Şah'ın cesaret ve taktikleri sayesinde Hint ordusunu dağıtmış, Saadet Han ve Han Devran

¹¹⁶ Yılmaz Karadeniz, **a.g.e.**, s.156

¹¹⁷ Y. Hikmet Bayur, **a.g.e.** III, s.10; Yılmaz Karadeniz, **a.g.e.**, s.157

¹¹⁸ Yılmaz Karadeniz, **a.g.e.**, s.157

komutasındaki Hint ordusu tahminen 40.000 kayıp vererek geri çekilmiştir.¹¹⁹Yenilgiyi kabul eden Muhammet Şah, Nizamülmülk'ü göndererek barış istemiştir. Bozgundan üç gün sonra Muhammet Şah, Nadir Şah Avşar'a teslim olduktan sonra İran ordusu Dehli'ye hareket etmiştir. Nadir Şah, 20.000 askerle birlikte kır atın sırtında Dehli'ye girmiş, tahta oturmuş, kendi adına hutbe okutarak sikke de kestirmiştir.¹²⁰ Bu arada şehir yağmalanmıştır. Hint hükümdarı Muhammet Şah ile bir antlaşma yapan Nadir Şah, büyük ganimetle geri dönmüştür. Anlaşma gereğince İran'ın doğu sınırı Sind Nehri'ne dayanmış, Hint hükümdarının Osmanlılar ile siyasi ilişkiler kurması yasaklanmış, Muhammet Şah'ın kızı ve Nadir Şah'ın oğlu Nasrullah Mirza görkemli bir düğün ile evlendirilmiştir. Böylece Nadir Şah Avşar geri çekilse de gölgesi Dehli'de kalmıştır. Bu arada birçok eyalette valiler bağımsızlığını ilan edince Babür Devleti'nde siyasi birlik de bozulmuştur.¹²¹Deyim yerinde ise Nadir Şah ülkesine dönerken siyasi ve ekonomik yönden enkaz halinde bir Hindistan bıraktı. Nadir Şah, İran'a dönerken ele geçirdiği ganimetleri Herat'ta sergilemiştir. İki yıl süren Hindistan seferinden başarılı bir şekilde dönen Nadir Şah Avşar'ın dünyadaki şöhreti artmış, hazinesini güçlendirmiş, Hindistan hazinesini boşaltarak bir daha toparlanmamasına sebep olmuş ve Osmanlı Devleti'ne karşı girişeceği mücadelede eli daha da kuvvetlenmiştir.¹²²

Nadir Şah Avşar'ın Dehli'de ele geçirdiği ganimete gelince; İngiliz seyyah Hanway'in tahminine göre 87.500.000 İngiliz lirası değerinde bir ganimet yağmalanmıştır.¹²³Nadir Şah'ın doktoru Basın'e göre ise Hint hazinesi 5.250.000.000 Fransız lirası değerindeydi.¹²⁴Yusuf Hikmet Bayur ise ganimeti şu şekilde sınıflandırır:

Padişah ve ileri gelenlerden alınan mücevherler	250.000.000 Rupı
Taht-ı Tavus ¹²⁵ ve başka 9 taht ile murassa silah ve eşya	90.000.000 Rupı
Altın ve gümüş para	250.000.000 Rupı

¹¹⁹ Yılmaz Karadeniz, **a.g.e.**, s.158

¹²⁰ Tahir Sevinç, **a.g.m.**, s.18

¹²¹ Durmuş Bulgur, **a.g.m.**, s.65

¹²² Tahir Sevinç, **a.g.m.**, s.18

¹²³ Fernand Grenard, **Asya'nın Yükselişi ve Düşüşü**, s.170

¹²⁴ Yılmaz Karadeniz, **a.g.e.**, s.161

¹²⁵ Padişahname'deki bilgilere göre "Cevahirhane-i vala" da pek çok değerli taş birikmiş olduğundan Şah Cihan bunları saklı tutmaktansa herkesçe görülmelerini daha doğru bulur ve bir kısmını bir taht üzerine yerleştirmeğe karar verir. Bu amaçla "Cevahirhane-i mişki minu misal" de bulunan lal, yakut, elmas, inci ve zümrütlerden 50.000 miskal ağırlığında ve 8.600.000 Rupı değerinde taş seçer ve yapılacak tahtın bunlarla süslenmesini buyurur; yine bu taht için yüzbin tola[Ekber Şah devrinde XVI. Yüzyılda 1 Tola 12,0504 gr. idi.] yani 250.000 miskal ağırlığında ve 1.400.000 Rupı değerinde altın kullanılır. Bkz. Y.Hikmet Bayur, a.g.e. II, s.448

Altın ve gümüş takımlar	50.000.000 Rupî
Sırma işlemeli giyim eşyası ve kumaşlar	20.000.000 Rupî
Döşekhane eşyası	30.000.000 Rupî
Silah, top vb.	10.000.000 Rupî
Toplam:	700.000.000 Rupî

Bunlardan başka 1.000 fil, 7.000 at, 10.000 deve ve birçok usta Nadir Şah tarafından alınıp götürülmüştür.¹²⁶ Ayrıca 70.000 sığır ve manda da yola çıkarılmışsa da 3.000 km yol yürüyemeyen hayvanların yarısından fazlası yollarda zayı olmuştur.¹²⁷

İngilizlerin Hindistan anakarasında yerleşmeleri için lazım olan şey Türkçe bilen bir diplomata ihtiyaçları olmasıydı. İlk münasebetler Cihangir zamanında 1606-1607 yılında tüccar William Hawkins'ın Hindistan'ı ziyaret etmesi ile gerçekleşmiştir.

Kraliçenin izni ile yola çıkan İngiliz tacir Mildenhall, 1603 yılında Hindistan'a varıp Türk-Hint İmparatoruna misafir olmuştur. Hindistan'da birkaç yıl kalan tacir, 1607 yılında Ekber'in halefi Cihangir'den alınmış bir ferman ile İngiltere'ye dönmüştür.¹²⁸ 1606 yılında yola çıkan Doğu Hindistan Şirketi'ne ait donanmanın ikinci kaptanı William Hawkins'dir. Kral James'den Ekber Şah'a bir mektup getiren bu heyet, Ekber Şah'ın ölümünden habersiz olarak yola çıkmış, ancak mektubu yeni hükümdar Cihangir'e sunmuşlardır. Ticaret için anakarada bir yer isteyen İngilizlere Gücerat'ta Surat limanında oturma ve ticaret yapma izni verilir.¹²⁹ İşte ileride Türk-Hint İmparatorluğu'nun sonunu hazırlayan ilk ekonomik taviz o zaman verilmiştir. 1609 yılında Gücerat'ın Kambey Körfezi'nde bir İngiliz ticaret gemisinin batması ve karaya çıkan mürettebatın yerlilere kötü davranması ve ayrıca Portekizlilerin baskısı kısa bir süre için de olsa bu ticaret yapma izninin iptal edilmesine sebep olmuşsa da bu durum uzun sürmemiştir. İngilizler 1612 yılında tekrar Surat Limanı'na geldiklerinde yapılan görüşmeler neticesinde ticaret yapma izni yenilenmiş oldu. Babürlülerden en geniş ayrıcalık alan diplomatlardan biri de Sir Thomas Roe'dur. 1616 yılında Şehzade Hürrem'den iki ferman alır.¹³⁰ İngilizler, Surat'tan başka Ahmetabad, Burhapur, Ecmir,

¹²⁶ Y. Hikmet Bayur, **a.g.e.** III, s.28

¹²⁷ Ahmet Varol, **a.g.e.**, s.85

¹²⁸ Yücel Bulut, **a.g.m.**, 85

¹²⁹ Y.Hikmet Bayur, **a.g.e.** II, s.180

¹³⁰ Y.Hikmet Bayur, **a.g.e.** II, s.184

Agrah ve Khambat'ta oturma ve ticaret yapma hakkı elde etmişlerdir.¹³¹ Şirket 1616 yılında Hindistan yarımadasında bir fabrika kurar. 1634 yılında Şah Cihan tarafından, şirkete Bengal'de ticaret yapma imtiyazı verilir. İngilizler, 1641 yılında Masulipatam'da bir şirket kurma izni alır. XVII. Yüzyılın İkinci yarısında İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin Hindistan anakarasındaki fabrika sayısı yirmiye geçmiştir.¹³² 1698 yılında Evrengzib tarafından Kalküta civarında üç köye ait toprakların kullanım hakkının Doğu Hindistan Şirketi'ne verilmesi, şirkete Hint-Türk İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde hukuki ve anayasal bir statü sağlamıştır.¹³³ 1716'da Ferruh Siyer, şirkete Bengal'de gümrük vergisi vermeden ticaret yapma hakkı vermiştir.¹³⁴ İngilizler Kalküta'da Fort William kalesini inşa etmeye başlayınca, Bengal eyaleti nevvabı Siracüddevle bu faaliyete karşı çıkmış, neticede ufak tefek çatışmalar olmuştur. Bu çatışmalar büyümüş ve Siracüddevle'ye bağlı kuvvetler Kalküta'ya ani bir saldırı düzenleyerek ele geçirmişler ve 146 İngiliz tutsağını havasız ve ışıksız bir hücreye kapatarak ölüme terk etmişlerdir.¹³⁵ Bu şaiya çatışmanın mahiyetini büyütmüş, iki taraf askeri 1757 yılında Plassey Ovası'nda karşılaşmış, Siracüddevle'nin veziri Mir Cafer'in savaş alanında efendisini terk etmesi üzerine savaşın İngilizler tarafından kazanılmasına, Siracüddevle'nin ise kaçmasına sebep olmuştur. İngilizler, Siracüddevle'nin boşalttığı koltuğa Mir Cafer'i oturtmuşlardır. Mir Cafer de buna karşılık olarak 24 köy ve 10 milyon Rupî'yi şirkete takdim etmiş ayrıca şirket memurlarına da hediyeler vermiştir. Kalküta'nın güneyini de cagir¹³⁶ olarak Robert Clive'e vermiştir.¹³⁷ 1765'de Şah Âlem II, şirketi 2.6 milyon Rupî karşılığında üç eyalette (Bengal, Bihar ve Orissa) vergi komisyoncusu olarak ilan etmiştir.¹³⁸ Böylece İslam hukukuna göre vergi toplayan Babürlüler, bu haklarından da feragat etmiş oluyorlar. Mir Cafer ile yaşanan sorunlar yüzünden İngilizler, Mir Cafer'i tahttan indirerek Mir Kasım'ı tayin etmişlerdir. Onun da isyan etmesi üzerine tekrar Mir Cafer'e dönmüşlerdir. Bu pazarlıklar esnasında iki aday İngilizlere 50 milyon Rupî civarında rüşvet vermiştir. Bengal'de nevvabın

¹³¹ Durmuş Bulgur, **a.g.m.**, s.64

¹³² Raimondo Luraghi, **a.g.e.**, 143

¹³³ Durmuş Bulgur, **a.g.m.**, s.64; Suat Vural, **a.g.m.**, s.134

¹³⁴ Yücel Bulut, **a.g.m.**, s.87

¹³⁵ Raimondo Luraghi, **a.g.e.**, s.154; Suat Vural, **a.g.m.**, s.135

¹³⁶ Cagir, Hindistan'da uygulanan bir çeşit tımar sistemidir.

¹³⁷ Durmuş Bulgur, **a.g.m.**, s.66; Burton Stein, **a.g.e.**, s.214; Suat Vural, **Hindistan'da İngiliz Yönetimi**, Malatya 2006, (Basılmamış Doktora Tezi), s.10, s.10

¹³⁸ Y. Hikmet Bayur, **a.g.e.** III, s.130

vergiden elde ettiği yıllık kazanç 15 milyon Rupî civarında olduğundan rüşvetin boyutu da artmıştır.¹³⁹

II. Şah Âlem, 1806 yılında ölmesine rağmen 1835 yılına kadar basılan madeni paralar hala onun adına ve Urduca basılıyordu. Bu tarihten sonra Babürlü paralarının üzerindeki Urduca yazıların yerini İngilizce alacak ve İngilizler, Hint-Türk hükümdarları aleyhinde bir adım daha atmış oluyorlar.¹⁴⁰ Babürlü hükümdarları o kadar etkisiz ve yetkisiz bir hale gelmişlerdi ki II. Ekber Şah'tan itibaren yıllık 1 Lakh (100.000 Rupî) ile yaşamlarını idame etmek zorunda kalmışlardır.¹⁴¹ Onları maaşa bağlayan Doğu Hindistan Şirketi'nden başkası değildir. II. Ekber Şah, 1837 yılında vefat edince yerine II. Bahadur Şah (Zafer) geçmiştir. Bir süre o da 1 Lakh ile geçinmek ve memur maaşlarını ödemek zorunda kalmıştır. İngiltere hükümeti nezdinde yaptığı girişimler sekiz yıl sonra sonuç verince yıllık maaşı 3 Lakh'a (300.000 Rupî) yükseltilmiştir. Bu arada şehzadeler arasındaki taht çekişmeleri de ekonomik tavizler konusunda zirve yaptırmıştır. Şehzade Mirza Fahu, 1852 yılında İngilizlerle gizli bir antlaşma yapar. Buna göre; kendisi padişah olduğuunda hükümdara ait toprak ve cagirlerin yönetimi İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'ne bırakılacak, kendisi de İngiliz genel valisine eşit sayılacaktır.¹⁴² Şehzade 1856 yılında vafat edince bir başka şehzade ile daha ağır şartlar taşıyan bir antlaşma yapılmıştır. Son hükümdar II. Bahadur Şah'ın gazetelere ilan vererek borç para araması, tefecilere başvurması iflasın kanıtı olmuştur.¹⁴³ 1856 yılında İngilizler, Babürlüleri tarihten silmenin son adımlarından birini daha atarak, madeni paralar üzerindeki Babürlü hükümdarına ait figürleri kaldırıp onun yerine kraliçe Victoria'nın figürünü basarlar.¹⁴⁴

Devletler için deniz ticareti ilk çağdan günümüze kadar hep en önemli gelir kaynaklarından biri olmuştur. Malların sevkiyatı esnasında karşılaşılan sorunların başında korsanlık gelmekte idi. İngilizler Uzak Doğu'dan mallarını İngiltere'ye götürmek için iki ayrı mücadele vermek zorundaydılar. Birincisi korsanlar ikincisi ve daha önemlisi rakipleri olan Hollandalılar, Fransızlar ve Portekizliler idi. Mallarını

¹³⁹ Durmuş Bulgur, **a.g.m.**, s.68

¹⁴⁰ Y. Hikmet Bayur, **a.g.e.** III, s.138

¹⁴¹ Halil Toker, "Hint-Türk İmparatorluğu'nun Son Temsilcisi Bahadur Şah Zafer (1189-1279/1775-1862), **Nüşa**, Yıl: IV, S.12, Kış 2004, s.61

¹⁴² Halil Toker, **a.g.m.**, s.64

¹⁴³ Halil Toker, **a.g.m.**, s.73

¹⁴⁴ İnci Yavuz, **a.g.m.**, s.185

korumak endişesi onları küçük askeri birlikler kurma ve güvenli yerlerde ikamet etme sorunu ile karşı karşıya getirdi. Yani Hindistan anakarasında kaleler inşa etmek lazımdı. Bunun için de Babürlülerden ya da onların vassalı olan Hindu racalardan izin alınması gerekti.

Şirket ilk olarak, 1640 yılında zayıflamış olan Vijayanagar hanedanından bir toprak parçası satın alarak bugünkü Madras yakınlarında Koromandel kıyısında ilk kalesini inşa etmiştir.¹⁴⁵ Saint Georges¹⁴⁶ adı verilen bu kale sayesinde İngilizlerin Hindistan'daki sömürgecilik faaliyetlerinin de temeli atılmış oldu. Buraya küçük bir İngiliz birliği yerleştirilmiştir. Bu az sayıdaki askerin yetersizliğini gören İngilizler, tıpkı Fransızlar gibi yerli Hintlileri düşük maaşla askere almışlardır. Bu Hintli askerlerin pek de disiplinli olduğu savunulamaz bu nedenle önceleri hizmet işlerinde ve törenlerde kullanılmışlardır. 1661 yılında İngiliz kralı II. Charles, Portekiz prensesi Catherine de Bragance ile evlenince, Portekiz toprağı olan Bombay, gelinin çeyizi olarak İngilizlere verilmiştir.¹⁴⁷ 1665 yılında gerçekleşen devir-teslim törenine İngiltere'den gelen 20 subay-astsubay, 124 er ve 54 topasses¹⁴⁸ de iştirak etmiştir. Böylece Hindistan'da I. Bombay Avrupalı Alayı teşkil edilmiştir.¹⁴⁹ Bombay kalesi, İngilizlerin Hindistan anakarasında sahip olduğu ikinci kale oldu. Kale, 1668 yılında kral tarafından sembolik bir para karşılığında yıllık 10 paund kira bedeli ile şirkete verilmiştir. Saint George kalesi 1746 yılında Fransızlar tarafından işgal edilince İngilizler, Hindistan'da kalıcı olmanın güçlü bir kara ordusuna sahip olmakla mümkün olduğunu anlamışlardı. Anavatandan birlik getirmenin çok pahalıya mal olacağını bildiklerinden daha ucuz maliyetli bir işe girdiler. Çok sayıda yerli Hintliyi askere alıp, silahlı eğitimden geçirdiler. Böylece bir çeşit atlı asker olan sipahiler (Sepoy), Hindistan İngiliz ordusunda yer almaya başladılar. İngiltere ve Fransa arasında başlayan “Yedi Yıl Savaşları” Kanada'dan Hindistan'a uzanan geniş bir alanda 1756-1763 yılları arasında gerçekleşti. Hindistan'da Robert Clive, Fransızları yenince, Paris Antlaşması¹⁵⁰ ile hem

¹⁴⁵ Burton Stein, **a.g.e.**, s.212

¹⁴⁶ Raimondo Luraghi, **a.g.e.**, s.142; Durmuş Bulgur, **a.g.m.**, s.64; Nick Robins, **a.g.e.**, s.80; Y. H. Bayur, **a.g.e.** III, s.86; Azmi Özcan, “İngiliz Doğu Hindistan Şirketi”, s.294-295

¹⁴⁷ Raimondo Luraghi, **a.g.e.**, s.143; Y. H. Bayur, **a.g.e.** III, s.86

¹⁴⁸ Babası Avrupalı annesi Hintli melez

¹⁴⁹ Suat Vural, **a.g.e.**, s.46

¹⁵⁰ Raimondo Luraghi, **a.g.e.**, s.154; O. Doğan, A. Erdoğan, **a.g.m.**, s.842; Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Ankara 1988, s.659

işgal ettikleri Fort St. George'u hem de diğer toprakları İngilizlere terk etmek zorunda kalmışlardır. Böylece Fransızlar Hindistan'dan çıkarılmış oldular.

İngilizler, Yedi Yıl Savaşları öncesinde Kalküta'da Fort William'ı inşa etmeye başlamışlardır. Bu durum hem Fransızları hem de Siracüddeve'yi rahatsız etmişti. Rahatsız olan ikili müttefik İngilizlere yenilince kalenin inşaatı bitirilmiş, Kalküta da Hindistan'da işgalcilerin başkenti olmuştur. Fort William'ın bitmesi İngilizlerin Hindistan'da kalıcı olduğunun en büyük göstergesi olmuştur. Gerek Bombay gerekse Kalküta'da devasa iki rıhtım inşa edilerek ticaret gemilerinin limana emniyetli bir şekilde girip çıkması sağlanmıştır. Bir rıhtıma aynı anda seksen adet büyük ticaret gemisinin yanaşması, işin büyüklüğü ve önemini gösterir en güzel örnektir. İşin ilginç olan tarafı ise İngilizler Hindistan üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için gece gündüz çalışırken, -Marata savaşları¹⁵¹ sırasında biraz gecikme olmuştur- Babürlü hanedanından ciddi bir mukavemet görmemişlerdir. Marata direnişi sırasında fırsatı ganimet bilen İngilizler 1803 yılında Dehli'ye girip hakim olurlar ve bu beklenmedik gelişme Babürlüler için de kaçınılmaz sonun başlangıcı olur.

Babürlü hanedanından Ali Gevher, Bihar'da bulunduğu sırada babası II. Alemgir'in, veziri II. Gaziüddin tarafından öldürüldüğünü haber alınca, 1759'da kendisini II. Şah Alem unvanıyla padişah ilan eder. Kırk yedi yıl tahtta kalması aldatıcı olmasın, o son derece pasif ve dirayetsiz bir saltanat devresi sürmüştür. II. Şah Alem, 1765 yılında İngilizlerle yaptığı bir antlaşma gereğince Bengal, Bihar ve Orissa eyaletlerinin vergi toplama yetkisini yıllık 2.600.000 Rupî karşılığında şirkete devrederken,¹⁵² ikamet ettiği Allahabad'da bir İngiliz birliğinin koruması altında yaşamayı da kabul etmişti. İşte bu antlaşma, İngilizlerin Babürlü saltanatı dolayısıyla siyasetine müdahalede ilk safhayı teşkil etmiştir. O tarihten sonra kimin gerçek tabi, kimin gerçek metbu olduğu tam olarak anlaşılamayacaktır. Padişahı korumakla görevli İngiliz birliğinin saygısızlığı, nevetin zamanında kaldırılmaması gibi hususlar, II. Şah Alem'i rahatsız etmiş, durumdan sıkılan padişah, Marataların teşviki ile Dehli'ye dönmüştür. Bu arada İngilizlerin üstlendiği korumacılık görevini bu sefer de Maratalar üstlenmiştir. Hindistan'ın kuzeyine yayılmak isteyen İngilizlerin önünde direnç gösteren tek topluluk kalmıştı; Maratalar. İngiliz yayılcılığına karşı direnen Maratalar doğru

¹⁵¹ Y. H. Bayur, **a.g.e** III, s.211,212

¹⁵² Y. H. Bayur, **a.g.e**. III, s.130

dürüst organize ve birlik olamadıklarından kısmi başarıları başarısızlıkla sonuçlanıyordu. Bu kargaşa ortamında II. Şah Alem bir süre bağımsız hareket etmişse de 1788'de Gulam Ahmet Han¹⁵³ tarafından gözleri kör edildiğinden iyice etkisini kaybetmiştir. İngiliz-Marata savaşları sırasında İngiliz birlikleri 1803 yılında Dehli'ye girmişlerdi. İngilizler, padişaha baskı yaparak birçok haklarından vaz geçmesini istemişlerse de kabul ettirememişlerdir. 1765 antlaşmasına yakın yeni bir antlaşma yapılmış, bu arada padişaha masrafları için yıllık 90.000 Rupî maaş bağlanarak İngiliz memuru derecesine düşürülmüştür.¹⁵⁴

1806 yılında vefat ettiğinde yerine II. Ekber Şah geçecektir. Sarayın masrafları için yıllık 100.000 Rupî maaşa bağlanarak bir önceki padişahın kaderini aynen yaşayacaktır. II. Ekber Şah, II. Âlem Şah'ın birikimlerini de harcadıktan sonra geçim sıkıntısı yaşayacaktır. O sıralarda İngiltere'ye giden Raca Ram Mohan Roy'a¹⁵⁵ dilekçe tarzında bir mektup vererek taleplerini İngiliz kraliyet ailesine iletmesi konusunda ricada bulunacaktır. Bu arada İngilizler yeni bir geçim kaynağı bulmuşlar ve hanedan üyeleri arasına nifak soktukları gibi geleceğin şehzade veliahdını gizli antlaşmalarla belirlemeye çalışmışlardır. II. Ekber Şah, 28 Eylül 1837'de vefat etti. Bahadur Şah II, Ekber Şah'ın vefatından sonra gerekli hazırlıklar tamamlanarak 29 Eylül'de saraya gelen İngiliz temsilcisi Thomas Mat Caff tarafından tahta geçirilmiş ve kendisine 120 Eşrefî nazrane verilmiştir. İngilizler, Bahadur Şah'ın tahta geçişi sırasında, daha sonra ortaya çıkması muhtemel veliahtlık kavgalarını engellemek maksadıyla, oğlu Mirza Darabaht'ı veliahtlığa getirmiş ve nazrane olarak da 5 Eşrefî sunmuşlardır.¹⁵⁶ Aynı geçim sıkıntısını o da yaşayınca İngiltere kraliyet ailesi nezdinde girişimde bulunarak maaşının arttırılmasını istemiş, bu talep ancak sekiz yıl sonra cevap bulmuş ve maaşı 300.000 Rupî'ye yükseltilmiştir.¹⁵⁷ II. Bahadur Şah'ın, İngilizlerin de onayıyla veliahd ilan ettiği şehzade Mirza Darabaht 1849'da vefat edince şehzadeler arasında hareketlenme başlar, 1852'de şehzade Mirza Fâhru İngilizler ile gizli bir antlaşma yapar ve tahta geçirildiği takdirde padişaha ait topraklar ve cagirlerin yönetimini İngilizlere bırakacağını ve İngilizlerin genel valisi ile eşitliği kabul edeceğini taahhüt

¹⁵³ Y. H. Bayur, **a.g.e.** III, s.135

¹⁵⁴ Y. H. Bayur, **a.g.e.** III, s.135

¹⁵⁵ Y. H. Bayur, **a.g.e.** III, s.139

¹⁵⁶ Halil Toker, **a.g.m.**, s.61

¹⁵⁷ Halil Toker, **a.g.m.**, s.62

etmiştir.¹⁵⁸ Mirza Fahu, 1856’te vefat edince bu antlaşma hayata geçmemiştir. Aynı yıl padişah, Mirza Civanbaht’ı veliahd ilan ederken İngilizler gizli bir antlaşma ile Mirza Kuveys’i veliahd olarak hazırlamaya koyulurlar. Mirza Kuveys, bu antlaşma gereğince, bir önceki antlaşma maddelerinin çoğunu kabul ettiği gibi daha az maaşa ve padişahlık unvanından feragat etmeyi de taahhüt etmiştir.¹⁵⁹ 1857 yılında Sipahi isyanı patlak verir. İsyan bastırılır ve bu gelişme Babürlülerin sonu olur. Hindistan da İngiltere’ye bağlanarak bir kral naibi tarafından idare edilmeye başlanır.

Diğer Avrupalı sömürgeci devletler gibi İngilizler de Hindistan’ı yağmalamaya gelmişlerdi. Bu niyetle gelen bu tacirlerin, İngiltere Devleti’nin de desteğini almasıyla yapamayacağı haksızlık ve kötülük kalmamıştır. 1640 yılında Madras’ta kurdukları Saint Georges kalesinin inşasından çekildikleri 1947 yılına kadar Hintlilerin; Müslüman olsun, Hindu olsun insanların emeklerini türlü hilelerle çalmışlardır, misyonerler vasıtasıyla özellikle Hinduları Hristiyanlaştırmaya çaba harcamışlardır, inançlarına saygı duymamışlardır, bazen birini bazen ötekini tutarak aralarına nifak sokmak yoluyla onları birbirine vurdurmuşlardır. Açıkları okullarda İngiliz ve batı kültürünü empoze ederek, kültür ve yaşayışlarını yozlaştırmışlardır. Hintlileri aşağılamak sıradan bir davranış haline gelmiştir. Sipahi isyanına giden süreci, yani isyanın sebeplerini, -isyanı bizzat yaşayan- isyandan kısa bir süre sonra yazdığı eserle en açık bir şekilde dile getiren kişi Sir Seyyid Ahmed Han olmuştur. 1859 yılında yazmış olduğu “Risale-i Esbab-ı Bağavat-ı Hind¹⁶⁰” isimli kitapçığında toplumdaki rahatsızlıkları şöyle sıralamıştır:

“Uygulanan vergi sistemiyle toprak sahiplerinin iflasın eşiğine getirildiğini, adalet mekanizmasında haksızlıklar yapıp imtiyaz sağlandığını, dine müdahale edilip dini önderlerin aşağılandığını, eğitim alanında ise misyoner köy okullarında Hristiyanlık eğitiminin verildiğini, memurluklarda bu köy okul ve kolejlerinden mezun olma şartı arandığını, yüksek memurlukların Hindistanlılara kapatıldığını, eşit vatandaşlık haklarının verilmediğini, İngilizlerle yerli halk arasında ayırım yapıldığını, halka karşı aşağılayıcı bir tavır takınıldığını, mülkiyet hakkının Hindistanlıların elinden alındığını ve arazilerinin zapt edildiğini tespit etmiştir.”¹⁶¹ Genel vali Lord Dalhousie döneminde

¹⁵⁸ Halil Toker, **a.g.m.**, s.63,64

¹⁵⁹ Halil Toker, **a.g.m.**, s.64

¹⁶⁰ Durmuş Bulgur, **a.g.m.**, s.77

¹⁶¹ Durmuş Bulgur, **a.g.m.**, s.77; Hafız Aamir Ali, **Hindistan’da Son Türk Sultanı II. Bahadır Şah Zafer ve 1857 Bağımsızlık Savaşı**, Konya 2017, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.63 vd.

çıkarılan “Kanun-ı İstikraz”¹⁶² uygulamaları sonucu Hint topraklarına el konulmasının yolu açılmıştır. Seyyid Ahmed Han, bu yıllarda bir İngiliz memuru olmasına rağmen eserinde isyanın sebebini İngilizlerin kötü yönetimine bağlamıştır.

İsyana giden süreçte Hindular açısından birbirinden kötü uygulamalar da görülmüştür. XIX. Yüzyılın ikinci yarısında hizmete giren demiryolu ulaşımı yaşanan sorunların başında gelir. Brahmanlar, trende en alt kastta bulunanlarla yan yana oturmak istemezler. Hapse giren brahman ve diğer kast üyeleri şahsi eşyalarını birlikte götüremediklerinden hepsi aynı kap kakakla yemek yiyince bu da rahatsızlık yaratmıştır. Kast sisteminin kaldırılacağı konusundaki endişe de isyanın şartlarının olgunlaşmasında etkili olmuştur.¹⁶³Yüzyıllardır Hindistan’ı yöneten Müslümanlar, egemenliklerini İngilizlere kaptırdıklarından hem kızgın hem de küskün idiler. Okullardaki eğitim programlarının batı kültürünü empoze etmesi, “bizi bir gün Hristiyanlaştıracaklardır” korkusunun yaşanmasına sebep olmuştur.¹⁶⁴1835 yılında eğitimin İngilizce ile yapılmasına geçilince daha önce Urduca ve Farsça eğitim görüp mezun olan Müslümanların işsiz kalması da bir başka memnuniyetsizlik sebebi idi.¹⁶⁵ Hindistan İngiliz ordusuna alınan Müslüman ve Hindu askerler de sorunlar yaşamıştır. 1806 yılında Madras’ta tek tip elbiseye geçiş önemli bir sorun ve isyana sebep olmuştur.¹⁶⁶ Hinduların bir kesimi olan Sihler, kendisine özgü elbise giyerler ve saçlarını kesmezler. Bu uygulama İngiliz disiplini ile uyuşmadığından iki taraf arasında tatsız hadiseler meydana gelmiştir. Irk ayrımı da bir başka sorundur. 1756’da Kalküta’yı artık güvenli bir şehir görmeyen İngilizler, şehri terk etmeye ve gemilere binmeye başlarlar. Bu sırada bir İngiliz askerinin, İngiliz-Hint karışımı karısı olan Maria Carey’in şehirden ayrılan gemilerden birine binmesi melezliğinden ötürü reddedilmiştir.¹⁶⁷Ayrımcılığın önlenemez bir hal alması XIX. yüzyılın başlarındadır. 1835’e kadar Hindistan’da eğitim dili Farsça idi. Bu tarihten sonra Farsça eğitim kaldırılmış yerine İngilizce eğitim getirilmiştir. Bu durum en çok Müslüman toplumu

¹⁶² Kanun-ı İstikraz; evladı olmadan ölen race ya da reislerin devletlerine Doğu Hindistan Şirketi’nin varis tayin edilmesidir. Bu kanun sayesinde şirket; Sitara, Chansi, Citpur ve Sanhbal devletlerine son vererek topraklarına el koymuştur. Bkz., Durmuş Bulgur, “Ticaretten Sömürgeciliğe XIX. Yüzyılda Hindistan ve İngiliz Hâkimiyeti”, s.70

¹⁶³ Y. Hikmet Bayur, **a.g.e.** III, s.303

¹⁶⁴ Y. Hikmet Bayur, **a.g.e.** III, s.303

¹⁶⁵ Azmi Özcan, “İngiliz Doğu Hindistan Şirketi”, s.294; Aziz Ahmed, **Hindistan’da İslam Kültürü Çalışmaları**, (Çev., Latif Boyacı), İstanbul 1995, s.366

¹⁶⁶ Nick Robins, **a.g.e.**, s.284

¹⁶⁷ Nick Robins, **a.g.e.**, s.284

rahatsız etmiştir. Bu okullardan mezun olan Müslümanlar işsiz kalmıştır. 1844'te çıkarılan bir kanunla devlet memuru olmanın ön şartı da İngilizce eğitim veren bir okuldan mezun olmaktır.¹⁶⁸ Cagirlere yüksek faizle borç verip onları ödeyemeyeceği kadar borçlandıran İngilizler, bir süre sonra alacaklarının karşılığı olarak topraklarına el koymuşlardır. Bunun en bariz örneği; Haydarabad Nizamı'nın borçları karşılığında 21 Mayıs 1853'te Berar'a, kötü yönetimi bahane ederek 15 Şubat 1856'da da Oudh Devleti'ne el konulmasıdır.¹⁶⁹ Bu ve bunun gibi yaşanan hadiseler çoğaldıkça isyanın ayak sesleri de duyulmaya başlanmıştır. Herşey bir kıvılcıma bakmaktadır. O kıvılcımın çakılması çok kolay olmuştur. Nihayet bir gün askerlerin kullandığı Enfield¹⁷⁰ tipi tüfeklerde kullanılan mermilerin yapımında inek ve domuz yağı kullanıldığının konuşulup yayılması isyanın fitilini ateşlemiştir.

Madras Yüksek Mahkeme hâkimi ve meclis üyesi Malcom Loyan'ın Londra'ya yazdığı mektuptaki şu sözler bir itirafname özelliği taşır: “Biz Hindistanlıların kastlarını aşağıladık. Onların veraset kanunlarını yürürlükten kaldırdık. Evlilik kurallarını değiştirdik. Dini gelenek ve göreneklerini hor gördük. İbadethanelerin cagirlelerini zaptettik. Resmi kâğıtlarda onlar için kâfir yazdık. Emirlerin devletlerine el koyduk. Yağma ile ülkeyi yok ettik. Onları sıkıntıya sokarak vergi aldık. Soylu hanedanları perişan edip başıboş dolaşmaları için planlar yaptık.”¹⁷¹

Nemli havada paslanmasın diye yeni kullanıma giren Enfield tüfeği mermilerinin domuz ve inek yağından imal edildikleri söylentisi, askerler üzerinde o kadar etkili olmuştu ki, yapılan aksi yöndeki her türlü açıklama Hindu askerleri ikna etmiyordu. 29 Mart 1857'de beklenen isyan küçük çaplı da olsa başladı. Barrackpur'daki 34. Piyade Alayı (Yerli) sipahilerinden Mangal Pandey, bir İngiliz başçavuşa ateş edip onu yaraladı. Bu durum çabucak teğmen Baugh'a intikal ettirilmiş, o da atının üzerinde olay yerine gelip müdahale etmek isterken, Mangal Pandey, ona da ateş etmişse de ancak atını vurabilmişti. Teğmen, buna karşılık olarak silahını ateşlemiş ama o da ıskalayarak Mangal Pandey'i vuramayınca kılıcı ile üzerine yürümüş, başçavuş ve teğmen isyancı

¹⁶⁸ M. Nur Pakdemirli, A. Birişik, “Hint Altkütası Geleneksel Öğretim Kurumlarında Yürütülen Din Eğitiminin Gelişim Sürecine Tarihsel Bir Yaklaşım”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, XIII, S.2, 2013, s.103; Nagehan Elemana, “Hint Müslümanlarının Düşünce Dünyasında Siyasal Çözüm Arayışları”, **TARİHİN PEŞİNDE Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 2015, S.14, s.45

¹⁶⁹ Suat Vural, **a.g.m.**, s.137

¹⁷⁰ Ahmet Taşağıl, “Bahadır Şah II”, **DİA IV**, İstanbul 1991, s.456; Suat Vural, **a.g.e.**, s.68 vd.

¹⁷¹ Durmuş Bulgur, **a.g.m.**, s.74

asker ile kavgaya tutuşmuştur. Bu sırada diğer sipahiler hadiseye dâhil olmazken, bir sipahi daha hadiseye dâhil oldu ve dipçığı ile İngilizleri yere serdi. Shaikh Pultoo adlı bir başka İngiliz sadığı sipahi, Mangal Pandey'i tutarak olayların daha da büyümesini engellemiştir. Yalnız kalan ve hiçbir destek göremeyen asi asker, kendisini ayağından vurarak kendi kendisini cezalandırmıştır. Yaralılar hastahaneye götürülmüştür.¹⁷² Hadiseyi duyan General Hearsey, sipahilerin yanına gelerek bilgi almış ve sipahileri tehdit etmekten de geri kalmamıştır.¹⁷³ Hadiseye katılanlar yargılanır; Mangal Pandey ve arkadaşı Camedar on gün sonra idam edilir. Diğer destekçiler ise olaylar yatışsın diye ilk beş hafta cezalandırılmazlar.¹⁷⁴ Bu arada Rangun'dan yola çıkarılan 84. İngiliz Piyade Alayı Barrackpur'a gelerek müdahale etmiş ve 19. Yerli Piyade Alayı dağıtılmıştır.

Olaylar tam durulmuş sanılırken, Nisan 1857'de bir Sih: "bu yeni tüfekleri (Enfield) kullanmaları konusunda kendilerini zorlayan tüm subayların evlerinin yakılması gerektiğini" söylemiştir. Olaylar Leknev'e de sıçramıştır. 2 Mayıs 1857'de 7. Oudh Düzensiz Alayı sipahileri, mermileri ısırmayı reddetmişlerdir. 3 Mayıs'ta ise askerler, subaylar ısrarcı olurlarsa onları öldürmekle tehdit etmişlerdir. Bu gelişmeler rapor edilmiş, bölgenin en yetkili komutanı Sir Henry Montgomery Lawrence, emrindeki askerler ve onlara katılan Hint alayları ile birlikte Leknev üzerine yürümüş, olaylar bastırılmış ve 7. Oudh Düzensiz Piyade Alayı da terhis edilmiştir.¹⁷⁵ Barrackpur'daki ilk isyana destek veren 34. Yerli Piyade Alayına mensup sipahiler de üniformaları alınıp yalnızca kepleri ile terhis edilirken gurur kırıcı sahneler yaşanmış, farkında olunmadan deyim yerindeyse ateşe odun atılmaya devam edilmiştir.¹⁷⁶ Bu sırada Dehli'nin kuzeyinde bulunan Mirat'ta 3 yerli alay görev yapmaktaydı, bunlar; 3. Hafif Süvari Yerli Alayı, 11. Ve 20. Yerli Piyade Alayı'dır. Mirat'ta ayrıca 2.200 askerden oluşan bir ağır süvari İngiliz alayı da mevcuttu.¹⁷⁷ Sipahilerin Enfield tüfeklerinde kullanılan kurşunları kullanmamadaki kararlılıklarını tespit etmek isteyen 3. Hafif Yerli Piyade Alayı komutanı Albay George Carmichael Smyth, 24 Nisan 1857'de bir tören geçişi düzenledi. Yeni tüfekleri ve

¹⁷² Suat Vural, **a.g.e.**, s.73; Hafız Aamir Ali, **a.g.e.**, s.62

¹⁷³ Suat Vural, **a.g.e.**, s.74

¹⁷⁴ Suat Vural, **a.g.e.**, s.75

¹⁷⁵ Suat Vural, **a.g.e.**, s.76

¹⁷⁶ Suat Vural, **a.g.e.**, s.76

¹⁷⁷ Y. Hikmet Bayur, **a.g.e. III**, s.309

kurşunları sipahilere dağıtırken :” bunları kullanıp kullanmamakta serbestsiniz” demesi üzerine alayın 90 askerinden yalnızca 5 tanesi bu kurşunları ellemişti. Bunu toplum baskısına bağlayan komutan ciddi bir tepki vermekten kaçınmıştı. Bu reddiyeği İngiliz komutanlar hiç de hoş karşılamadılar. 9 Mayıs 1857’de yerli divan-ı harp kuruldu ve emirlere karşı gelen sipahiler yargılandı. 85 sipahiye 10’ar yıllık işçilik cezası verildi. Tümgeneral William Hewitt, yaşı genç olan 11 sipahinin cezasını yarıya indirdi. 10 Mayıs günü tören alanına gelen sipahilerin mahkeme kararından haberi yoktu. Cezalar açıklandıktan sonra 85 sipahinin askeri kıyafetleri çıkarıldı ve gardiyanlar eşliğinde cezaevine götürüldüler.¹⁷⁸ Hintli sipahiler inançlarından dolayı bir daha aşağılanmış ve cezaya çarptırılmışlardı. Aynı gün sipahilerin, mahpus arkadaşlarını kurtarmak için isyan edecekleri fısıltısı yayılmış, İngiliz subaylar kimi sadık sipahiler tarafından uyarılmışsa da gülünüp geçilerek dikkate alınmamıştır. 10 Mayıs 1857 günü asiler hapishaneyi basmış, arkadaşlarını serbest bıraktıkları¹⁷⁹ gibi diğer mahkûmları da azat etmişlerdir. 11. Yerli Piyade Alayı komutanı Albay John Finnis¹⁸⁰, olayları yatıştırmaya gelmiş ancak 20. Yerli Piyade Alayı sipahilerinden birinin ateş etmesi üzerine hayatını kaybetmiştir. Artık isyanın ateşi Dehli’den bile görünüyordu. Mahkûmlar ve yağmacılar şehrin altını üstüne getirdiler, bir taraftan yağma sürerken diğer taraftan ele geçirilen İngilizler asker olsun, sivil olsun, kadın veya çocuk olsun öldürülüyordu. Vakit gece yarısını bulmuş, isyancı sipahiler yarının hesabını yapmaya koyulmuşlardı. Mirat’ta kalsalar İngilizler bunun hesabını soracaklardı, onlara karşı koyacak donanımları da yoktu. Bu kararsızlık aniden onları bir lider etrafında toplanmaya teşvik etti ve bu gaye ile Dehli’ye hareket ederek II. Bahadır Şah’a (Zafer) ulaşmaya karar verdiler.¹⁸¹

11 Mayıs 1857’de Dehli’ye varan sipahiler, sarayın önüne giderek Şah’ın kendilerine lider olmasını teklif ettilerse de padişah temkinli davrandı ve hemen bu teklifi kabul etmedi,¹⁸² hatta İngilizlerden yardım istedi. İki gün sonra isyancılar

¹⁷⁸ Suat Vural, **a.g.e.**, s.77-78

¹⁷⁹ Y. Hikmet Bayur, **a.g.e. III**, s.303; Raimondo Luraghi, **a.g.e.**, s.165

¹⁸⁰ Suat Vural, **a.g.e.**, s.80

¹⁸¹ Suat Vural, **a.g.e.**, s.81-82; Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.37

¹⁸² Ayaklanan askerler kendisini ayaklanmanın lideri olmaya çağırdıklarında Bahadır Şah’ın verdiği şu cevap onun bu ayaklanmanın başlamasında etkisi bulunduğu, ne de ayaklanmayı yönetecek yetenek ve gücü kendisinde bulunduğunu göstermektedir: Dinleyin kardeşlerim. Bana padişah kim diyor? Ben derviş bir insanım, bir tekke yapıp evladımı yanıma almış oturuyorum. Padişahlık, padişahlarla birlikte sona erdi. Benim babam, atam padişahı ve Hindistan yönetimleri altındaydı. Saltanat yıllar önce benim evimi terk etti. Atalarımın hizmetkârları, velinimetlerine itaatlen ayrılarak hükümdar oldular. Ülke atalarımın elinden çıktı ve Allah Teâla’nın yardımına muhtaç hale geldiler. Niçin beni rahatsız etmeye geldiniz? Hazinem yok ki size maaş bağlayayım; ordum yok ki size yardım edeyim, ülkem yok ki vergi alıp sizi

Dehli'ye iyice hâkim olup tekliflerinde ısrar edince Bahadır Şah da bu görevi 12 Mayıs 1857'de kabul etti¹⁸³. Böylece isyan yeni bir boyut kazanmış oldu. Padişah, yakınlarına emirler vererek silah, cephane ve para temin edilmesini istedi. 14 Mayıs 1857'de milli bir hükümet kurdu.¹⁸⁴ Devlet işlerinin yürütülmesi için on iki kişilik bir yönetim kurulu belirledi. Ordu komutanlıklarına atama yaptı. 16 Mayıs'ta orduda şöyle bir görev taksimatı yapıldı:¹⁸⁵

Mirza Cevan Baht Hedir	Başbakan
Mirza Mughal Bahadır	Başkomutan
Mirza Abdullah	Ordu Genel Komutanı
Mirza Sihrab Sultan	Ordu Genel Komutanı
Mirza Hızır Sultan	Ordu Genel Komutanı
Mirza Muhammed (Küçük Sultan Bahadır)	Bütün Türk Süvarilerinin Komutanı
Mirza Ebu Bekir	Bütün Türk Süvarilerinin Komutanı

Şehzadeler arasında bu görev taksimatı yapılmasına rağmen komutanlar alanlarında çok da başarılı ve becerikli simalar değildiler. Bu taksimattan rahatsız olanlar da vardı. Müslüman ahalinin yaptığı para yardımı padişahın moralini arttırmıştı. Fiilen isyanın başına geçmiş olan II. Bahadır Şah, yeni bir emirname yayınlayarak şunları istedi:

- 1- Padişah için savaşılan bütün askerlerin, onun her emrini yerine getirmelidir. Böylece padişah onlardan razı olacak ve onlar da başarılı olacaklardır.
- 2- Her süvari ve piyade, amirine itaat etmelidir. Aynı şekilde küçük memur, büyük memurun emrini dinlesin. Büyük memur da ordu için amade olsun.
- 3- Bütün askerler ve komutanlar, din ve ülke düşmanlarını öldürmek ya da tutuklamakta tereddüt etmesin. Çünkü bu işte bütün insaniyet için hayır vardır.
- 4- Bu emirlere göre hangi asker ya da komutan iş yaparsa rütbesine göre ikramiye alacak. Hayatını kaybeden olursa oğlu ya da bir yakınına iş sağlanacak.
- 5- Her kim bu din düşmanları ile (Yani İngilizler) irtibata geçerse ya da bunlara yardım ederse o kişi Allah ve Resulullah'ın yanında günahkâr olacak ve yaptığı işin cezasını çekecek.

hizmetkâr tutayım. Ben hiçbir şey yapamam, benden yardım ümit etmeyin. Bkz., Halil Toker, “*Hint-Türk İmparatorluğu'nun Son Temsilcisi Bahadır Şah Zafer (1189-1279/1775-1862)*”, s.74

¹⁸³ Halil Toker, **a.g.m.**, s.65; Burton Stein, **a.g.e.**, s.234; Hafız Aamir Ali, **a.g.e.**, 73

¹⁸⁴ Ahmet Taşağıl, “*Bahadır Şah II*”, s.456

¹⁸⁵ Hafız Aamir Ali, **a.g.e.**, s.76-77

6- Bizim çok fazla ordumuz olmasına rağmen hala onu fethedemedik. Cesur erkekler burada fetih için canlarından vazgeçmelidirler. Çünkü eğer o yer feth olursa bütün ülkeye huzur gelecektir.

7- Süvari ve piyadeler emirlere uysunlar ki savaşı kazandıktan sonra herkese iş ve ödül verilecek.¹⁸⁶

Padişah, bir taraftan savaş hazırlığı yaparken, diğer taraftan çarşığı dolaşarak esnafın dükkanlarını açmasını, hayatın olağan akışının devam etmesini istiyordu. Bu sırada Müslümanalar askerler Kur'an-ı Kerim, Hindular ise Shastra üzerine yemin ederek padişaha bağlılıklarını bildiriyorlardı. Dehli, olağanüstü günler geçiriyordu. Sipahiler yakaladıkları İngilizleri acımasızca öldürüyorlardı. Bu ahval içinde İngiliz ordusu, Sihler ve Rajputların da desteğiyle gelerek Dehli'yi kuşattı. Şehir aylarca direndi. İsyancılar teslim olmayınca İngilizler kırk kadar ağır top ile¹⁸⁷ şehri dövmeye başladılar, önemli yapılar yıkıldı. 14 Eylül 1857'de İngiliz askerleri şehre girdiler ve çatışmalar beş gün boyunca devam etti. 19 Eylül'de İngilizler şehre hakim olmuş, sipahiler de mağlubiyeti kabul etmişlerdi. Bahadır Şah, ailesini alarak Hümayun Şah türbesine sığındı.¹⁸⁸ İngilizlerin ve yanındaki İngiliz ajanlarının telkini ve aldatması sonucu, padişah kendisine verilen teminat gereğince teslim olduysa da iki oğlunun öldürülmesine mani olamadı.

Henüz Dehli'de isyan devam ederken Lahor ve Peşaver'de hareketli günler yaşanmıştır. İsyan bu şehirlere de sıçramış, İngilizlerin aldığı tedbirler sayesinde sipahilerin silahları bir tertip ile toplanınca, isyan büyümeden bastırılmıştır.¹⁸⁹ Hansi'de ise isyan çetin bir hal almıştı. Son Hansi Racası Gangadhar Rao vefat ettiğinde varisi yoktu. Dul eşi Rani Lakshmi Bai, ricaliğe meşruiyet kazandırmak için bir evlatlık edinmiş ise de İngilizler onun meşruiyetini Lapse Doktrini'ne aykırı buldukları için tanımamışlar ve bu durum Rani Lakshmi Bai'yi kızdırmış, sipahi isyanı esnasında intikam almak için sipahilere destek vermiştir.¹⁹⁰ 5 Haziran 1857'de isyan Hansi'ye sıçramış, sipahiler küçük kaleyi işgal etmiştir. 8 Haziran'da sipahilerin, *“Avrupalıların yanına silah almadan şehri terk etmeleri halinde onlara dokunulmayacağı”* yönündeki

¹⁸⁶ Hafız Aamir Ali, **a.g.e.**, s.82

¹⁸⁷ Raimondo Luraghi, **a.g.e.**, s.167

¹⁸⁸ Halil Toker, **a.g.m.**, s.65

¹⁸⁹ Suat Vural, **a.g.e.**, s.98; Y. Hikmet Bayur, **a.g.e. III**, s.311

¹⁹⁰ Suat Vural, **a.g.e.**, s.96

teminatına güvenen Avrupalıların dışarı çıkması üzerine, sipahiler sözünü tutmamış, 57 erkek, 12 kadın ve 23 çocuğu öldüren sipahiler Dehli'nin yolunu tutmuşlardır.¹⁹¹

İsyanın kanlı geçtiği yerlerden biri de Kanpur'dur. Son Marata Pişvası II. Baci Rao, bir erkek evlatlık almıştır. Pişva 1853 yılında ölünce, onun tahtına Nana Sahip takma adıyla bilinen Dundu Pont geçmiştir. İngilizler, Marata savaşlarından sonra yapılan barış antlaşması gereğince pişvaya her yıl belli bir miktar ödenek yardımında bulunuyorlardı. Pişvanın ölümünden sonra yerine geçen Nana Sahip de aynı ödeneği talep etmiş ancak talep uygun görülmeyle ödeme yapılmamıştır. Nana Sahip de bu durumu mahkemeye taşımış, mahkeme sonucu henüz belli olmamış iken sipahi isyanı patlak vermiştir. Bu sırada Nana Sahip, İngilizlerle iyi bir ilişki içinde bulunuyordu. Kanpur'da çıkacak muhtemel bir isyanı önlemek ve tedbir almak için İngilizler, Mr. Hillersdon vasıtasıyla Nana Sahip'e müracaat ederek Nuvvabgenç'teki hazine ve İngilizlerin korunması konusunda anlaşmaya varmışlardı. Nana Sahip 200-600 arasındaki adamlarını Nuvvabgenç'e göndererek gerekli emniyeti aldı. 4 Haziran 1857'de 2. Süvari Alayı ve 1. Yerli Piyade alayı ayaklandı. Ertesi günü 56. Yerli Piyade Alayı da onlara katıldı. 53. Yerli Piyade Alayı İngilizlere sadık kaldı.¹⁹² 4 Haziran'da ayaklanan sipahiler, 5 Haziran'da Nana Sahip'in koruması altında olan hükümet hazinesini ele geçirmek için Nuvvabgenç'e hareket ettiler. İsyancı sipahileri gören Nana Sahip'in adamları derhal isyancılara katıldılar.¹⁹³ Hazineyi yalnızca 53. Yerli Piyade Alayı'nın sadık askerleri korumaya çalışmış ancak yardım gelmeyince onlar da dağılmıştır. Sipahiler, hazineyi ele geçirmiş, şehri yağmalamış, gördükleri İngilizleri öldürdükten sonra Dehli'ye doğru harekete geçmişlerdir. Bu arada sipahiler Nana Sahip'i ikna ederek başlarına geçirmişlerdir. İsyancılar, Kalyanpur'a varıp dinlendikten sonra karar değiştirerek Kanpur'a dönmüşlerdir. Nana Sahip, 26 Haziran'da Kanpur önlerine gelmiş, İngilizlerin şehri boşaltmasını ve onların canına kıymayacaklarına dair söz verdikten sonra 27 Haziran'da İngilizler şehri terk etmeye başlamışlardır.¹⁹⁴ Tahliye işi nehirden ve kayıklarla yapılacağından sipahilerin gözetiminde İngilizler ailece kırk civarında kayığa bindirilip harekete başlayınca kayıkçılar suya atlayarak kıyıya ulaşmaya başlamışlardır. Bu işte bir terslik olduğunu gören İngilizler, sudaki kayıkçılara

¹⁹¹ Suat Vural, **a.g.e.**, s.97

¹⁹² Suat Vural, **a.g.e.**, s.89

¹⁹³ Suat Vural, **a.g.e.**, s.90

¹⁹⁴ Suat Vural, **a.g.e.**, s.94

ateş etmeye başlamış, tüfek seslerini duyan kıyıdaki sipahiler de İngilizlere karşılık verince kayıklarda yangın çıkmış, bazı İngilizler yanarak bazıları da suda boğularak ölmüş ancak dört İngiliz kayıkla kaçmayı başarmıştır. 30 Haziran 1857’de şaşaalı bir törenle Kanpur’a giren Nana Sahip kendisini “*Pişva*” ilan etmiştir.¹⁹⁵

İsyanın en sakin yaşandığı yerlerden biri Dekken bölgesi olmuştur. 31 Temmuz 1857’de sipahiler Kolhapur’da isyan etmiş, hazineyi yağmaladıktan sonra kasabaya doğru ilerlemişler, kapalı kapıları aşamayınca bir kısmı kamp kurup beklemiş, ancak Bombay’dan gelen İngiliz birliği karşısında bir varlık göstermeden dağılmışlardır.¹⁹⁶ Ahmedabad’ın Gücerat şehrinde bir isyana teşebbüs edilmiş ama başarılı olunamamıştır. Karaçi’deki isyan ise kolayca bastırılmıştır.

1857 yılında Hindistan’da sipahi ayaklanmalarının yanında sivil halk ayaklanmaları da görölüyordu. Halk ayaklanmalarında dikkat çeken şey, mahalli dinamikler yani ileri gelen ailelerin isyana destek vermesidir. İsyân genellikle ülkenin orta ve kuzey bölümlerinde etkili olurken güneyde sönük geçmiştir. Halkın isyan ettiği şehirler; Bijnor, Bareilly, Şahcihanpur, Muradabad, Farukabad, Fetihpur, Bedaun, Aligarh, Mathera, Agra, Banda, Hamirpur, Hansi, Oudh ve Bihar’dır.¹⁹⁷

Nüvvab ve zemindarlar ya da taallukdarların isyana destek vermesinin sebebi şudur: İngilizler kendi toprak rejimini oluşturup oturtmak için eski düzeni bozmak istemişlerdir. Zemindarların topraklarına bir şekilde el koyarak bunları topraksız köylülere dağıtmış ve köylülerin gönlünü almışlardır. Orta vadede ise bu yeni toprak sahibi köylülere o kadar ağır vergiler yüklemişlerdir ki deyim yerindeyse canlarına okumuşlardır. Herkes eski günleri arar olmuştur. Hem toprak hem de prestij kaybına uğrayan bu ileri gelen aileler 1857 yılında İngilizlerden intikam almak için fırsat bulunca ellerinden geldiği kadar sipahilere yardım etmişlerdir.¹⁹⁸ Bunlardan biri Bihar’da yaşayan Kunvar Singh’dır. Bihar bölgesi ve şehrinde yoğun olarak Rajputlar yaşar. Bu bölgeye hakim olan güç eğer güneye inerse Bengal’in merkezi Kalküta’yı tehdit edebilir. Bir Rajput lideri olan ve yaşı yetmişe dayanan Kunvar Singh de İngilizlerden yana şikâyetçi ve mağdur durumdadır. İngilizler, onun da topraklarına el

¹⁹⁵ Suat Vural, **a.g.e.**, s.95

¹⁹⁶ Suat Vural, **a.g.e.**, s.105

¹⁹⁷ Suat Vural, **a.g.e.**, s.128 vd.

¹⁹⁸ Suat Vural, **a.g.e.**, s.151 vd.

koymuşlar, yaptığı her türlü müracaat ve hukuki mücadele sonuçsuz kalınca o da İngilizlere cephe alarak isyan etmiştir.¹⁹⁹

Müslümanların, Hinduların, Zemindarların, nüvvabların ve köylülerin isyan etme sebepleri birbirinden farklı olduğu için siyasi bir birliktelik sağlanamamıştır. İsyancıların başarılı olduğu ve İngilizleri kovdukları bazı şehirlerde; Bijnor örneğinde olduğu gibi Müslümanlarla Hindular sonradan birbirlerine düşmüşlerdir.²⁰⁰ Sipahi isyanının merkezi Dehli olmasına karşın, her isyancı grup Dehli'ye bağlılık göstermemiş, bu kopukluk İngilizlere yaramış ve zor da olsa isyanın üstesinden gelmeyi becermişlerdir. İsyan kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Dehli'yi ele geçiren İngilizler, şehri yağmalamış, binlerce silahsız ve suçsuz insan öldürülmüştür. Erkekler süngülenmiş, kadınlara işkence yapılmış, Hindulara zorla inek eti yedirilmiş, yere yatırılan Müslümanların vücutları kızgın demirlerle dağlanmıştır. Öldürülen her bir İngiliz için 1.000 Hintli öldürülmüştür. Malları müsadere edilenler ve asiller şehirden kovulmuştur.²⁰¹

Hindistan'da, daha önce de İngilizlere karşı isyan çıkmıştı. İngilizler bazen ikna yoluyla bazen kan dökerek bu isyanları bastırıyorlardı. 1857 yılında yaşananlar ise eskisine hiç benzemiyordu. Kıtanın dört bir yanında organize olmayan ama büyük çaplı bir isyan ile karşı karşıya kalmışlardır. East India Company'in Hindistan ordusu isyan yıllarında sayıca 238.000 mevcuda sahip iken bu ordudaki İngiliz sayısı yalnızca 38.000'den ibaretti.²⁰² İngilizler, isyanı bastırmak için birçok tedbir almışlardır. Öncelikle Müslümanlar arasındaki birliği bozmak istemişlerdir. Bu amaçla Osmanlı padişahı ve halifesi Abdülaziz'den aldıkları bir iradeyi Hindistan'daki camilerde okutmuşlardı. Bu iradede İngilizlerin, Kırım Savaşı'nda Osmanlılara yardım ettiği, Sultan Abdülaziz'in İngilizlere dost olduğu dolayısıyla Hint Müslümanlarının İngilizlere karşı savaşmaması tavsiye ediliyordu. 1880'de Haydarabad Başbakanı olan Salar Cang da bu bilgiyi doğrulamıştır.²⁰³ Ayrıca İngilizler, Britanya'dan asker takviyesi de yapmışlardır. İngiltere'den yola çıkan askerler Sultan Abdülaziz'in izni ile en kısa

¹⁹⁹ Suat Vural, **a.g.e.**, s.162

²⁰⁰ Suat Vural, **a.g.e.**, s.129

²⁰¹ Durmuş Bulgur, **a.g.m.**, s.75

²⁰² Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.39

²⁰³ Azmi Özcan, "1857 Büyük Hind Ayaklanması ve Osmanlı Devleti", **İslam Tetkikleri Dergisi**, IX, İstanbul 1995, s.272

yol olan Mısır ve Kızıldeniz üzerinden Hindistan'a varmışlardır.²⁰⁴ Öyle görünüyor ki Sultan Abdülaziz'in Hindistan'daki isyanın mahiyetinden haberi yoktur. Avrupa'daki sefirlerden alınan eksik ve taraflı haberler sultanı yanılttığı gibi Rusya'ya karşı İngiltere'ye muhtaç bir devletin yapabileceği başka bir şey de yok gibidir. İsyanın patlak verdiği günlerde İngilizler bazı birliklerini Birmanya'ya sevk etmek kararı almışken, isyanın başlaması üzerine bu kararlarından vaz geçmişlerdir. Bu sıralarda Çin ile de savaşan İngiltere, oraya birlikler sevk etmiş, isyan haberinin alınmasından sonra gemiler gönderilerek o birlikler de Hindistan'a yönlendirilmiştir.²⁰⁵ Bu birlikler isyanın bastırılmasında kullanılmıştır.

Kuzeyden Afgan kabilelerinin isyana destek olmaması için de tedbirler alınmıştır. 1853 yılında Peşaver'e Commisioner olarak atanan Edwardes, İran ve Rus saldırılarına karşı Afganların toprak bütünlüğünü korumak ve Hindistan'ın kuzeyinde bir müttefik bulmak için çalışmaya başlamış, yaptığı müzakereler hakkında isyan yıllarının Hindistan Genel Valisi Lord Dalhouse ile görüş alışverişinde de bulunmuştur. 1855'te ilk İngiliz-Afgan dostluk antlaşması imzalanmış ve Afganlar, İngilizlerin Hindistan sınırını tanımayı ve İngilizlerin düşmanları ile ilişki kurmamayı taahhüt etmişlerdir.²⁰⁶ İngilizler, 1857'de Afgan hükümdarı Dost Muhammet Han ile ikinci bir antlaşma yaparak dostluklarını teyit etmişlerdir²⁰⁷. 1857 Sipahi İsyanı öncesinde tesadüfen Afganistan'da bulunan bu İngiliz heyetinin imzaladığı antlaşmalar çok işe yaramış, isyan boyunca Hindistan-Afganistan sınırında ciddi bir hareketlenme olmamıştır.

İsyanın siyasi merkezi Dehli'deki ajanları vasıtası ile düzenli olarak bilgi alan İngilizler, isyancılar ve atacağı adımlar hakkında aldıkları raporlar sayesinde doğru hamleler yaparak sonuca gitmişlerdir. Dehli'deki İngiliz ajanlarının başında; Cevan Lal, Gori Şankar, Hakim Ahsanullah ve Mirza İlahi Bahş geliyordu.²⁰⁸ Dehli'nin düşmesinden sonra Bahadır Şah Zafer'in Hümayun Türbesi'nde savunmasız olduğu bilgisini de İngilizlere haber veren bir başka İngiliz ajanı ise Receb Ali'dir.²⁰⁹

²⁰⁴ Azmi Özcan, "1857 Büyük Hind Ayaklanması ve Osmanlı devleti", s.272

²⁰⁵ Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.310-311

²⁰⁶ Habibe Temizsu, "1857 Hindistan Ayaklanması Dönemi İngiliz-Afgan İlişkilerine Dair Bir Değerlendirme", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S.223, Ağustos 2016, s.8

²⁰⁷ Habibe Temizsu, **a.g.m.**, s.9; Orhan Yazıcı, Modern Afganistan'ın Kuruluşu (1834-1922), Malatya 2011, s. 64.

²⁰⁸ H. Aamir Ali, **a.g.e.**, s.83

²⁰⁹ Y. Hikmet Bayur, **a.g.e. III**, s.313

Yeterli sayıda askere sahip olmayan İngilizler, isyanın bastırılması aşamasında Babürlü hanedanının eski düşmanları olan topluluklarla da irtibat kurarak, onları Bahadır Şah Zafer'e karşı kışkırtmış, bu kışkırtma karşılık bulmuş ve eski düşmanlar İngiliz ordusunun yanında Dehli üzerine yürümüşlerdir. Bu eski düşmanlar arasında Gurkalar, Sihler ve Maratalar en başta geliyordu. Sihler, 9. Guru²¹⁰ *Tegh Bahadur'un* Evrengzib²¹¹ tarafından idam edilmesinden dolayı Babürlü hanedanına kin duyduklarından, “*şimdi intikam alma zamanıdır*” diyerek İngilizlere yardım etmişlerdir. Bütün bu tedbirlerin yanında teknolojinin de isyanın bastırılmasında katkısı fazla olmuştur. İngiliz birlikleri arasında hızlı iletişim, telgraf hatları ile sağlanırken, askeri birliklerin Hindistan'ın bir noktasından başka bir noktasına taşınmasında demiryolu ağının varlığı da etkili olmuştur.

Bahadır Şah Zafer, yakınlarından biri olan Mirza İlahi Bahş'ın oyununa gelerek kendi ve aile fertlerinin canlarının bağışlanması şartıyla 21 Eylül 1857'de Binbaşı Hodson'a teslim olmuştur. Dehli'den ayrılincaya kadar Nazir Huseyn Mirza'nın evine haps edilmiş ve mahkeme sürecini burada geçirmiştir.²¹²

4 ay 6 gün çaresizlik içinde çıkacağı mahkemeyi bekleyen Bahadır Şah, umutsuz bir şekilde yapacağı savunmayı düşünüyordu. Albay Davis başkanlığında kurulan Divan-ı Harp Lal Kil'a'da Divan-ı Has²¹³ bölümünde faaliyet gösterecektir.²¹⁴ Bahadır Şah, 27 Ocak 1858 ile 9 Mart 1858 tarihleri arasında yargılanmış, savunmasını 22 oturumda tamamlamıştır.²¹⁵ 29 Mart 1858'te ömür boyu hapse mahkûm edilmiştir.²¹⁶ Yapılan duruşmalarda Bahadır Şah'a yöneltilen başlıca suçlamalar şöyleydi:

1- Padişah Bahadır Şah, Britanya Hükümeti'nden maaş almakla birlikte, 10 Mayıs-1 Ekim 1857 tarihleri arasında Muhammed Baht Han'ın da bulunduğu birçok hükümet görevlisini Britanya Hükümeti aleyhinde kışkırtmıştır.

²¹⁰ Guru, Sanskrit dilinde “Öğretmen, âlim” anlamında kullanılan bir sözcüktür. Bir diğer anlamı “ağır”dır. Hem Buddhizm'de hem de Hinduizm'de kullanılan bir sözcüktür. Tibet dilinde Guru için Lama (blama) sözcüğü kullanılır. Bkz. Burhan Kaya, **Buddhizm Sözlüğü**, Ankara 2017

²¹¹ Özcan Coşkun, **a.g.e.**, s.56

²¹² Halil Toker, **a.g.m.**, s.66

²¹³ Divan-ı Has için bkz., Y. Hikmet Bayur, **Hindistan Tarihi II**, s.529 vd. ; **Sebilü'r-reşad**, 5 Haziran 1330/1914, S.301, s.280

²¹⁴ H. Aamir Ali, **a.g.e.**, s.53; Halil Toker, **a.g.m.**, s.66

²¹⁵ H. Aamir Ali, **a.g.e.**, s.53

²¹⁶ Y. Hikmet Bayur, **a.g.e. III**, s.314

2- Bahadır Şah, Britanya Hükümeti'nin tebaası olmakla birlikte 11 Mayıs veya ondan birkaç gün sonra kendisini Dehli padişahı olarak ilan etmiş ve kanunlar hilafına şehri ele geçirmiş, oğlu Mirza Moğol ve ayaklanmacıların lideri Muhammed Baht Han ile ayaklanmaya katılmıştır.

3- 16 Mayıs veya daha önce Dehli'de aralarında kadın ve çocukların da bulunduğu 49 İngiliz öldürmüş veya öldürölmelerine katılmıştır.²¹⁷

Bahadır Şah Zafer, bütün bu suçlamaları reddetmiş, fakat onu suçlu bulmaya kararlı olan İngilizler, Hakim Ahsanullah ve padişahın özel sekreteri Makand Lal gibi şahısların şahitlikleri ve bazı ikinci derecede delillere dayanarak Bahadır Şah'ı suçlu bulmuş ve 9 Mart 1858'de kendisine bu karar bildirilmişti. Mahkeme, Bahadır Şah'ın bir özgürlük simgesi haline gelmesini engellemek için ölüm cezası vermekten çekinmiş; bu sebeple de onu ve ailesini o dönemde İngiliz İmparatorluğu sömürgelerinden Birmanya'nın başkenti Rangun'a sürgün cezasına çarptırmıştı.²¹⁸

Mahkeme, bu yargılama sürecinde 3306 kişiyi yargılamış; bunların 2025'i suçlu bulunmuş ve suçlu bulunanlardan ise 392'si asılmıştır. Dönemin şairi Galip, Dehli'nin toprağının Müslüman kanına susadığına ağlar.²¹⁹ İsyan sırasında birçok Avrupalı kadın ve çocuğun isyancılar tarafından öldüröldüğü Kanpur, tekrar kumpanyanın eline geçince, İngilizler yakaladıkları Hintli esirlere yerlerdeki kanları yalattırmışlardır. Ayrıca bir İngiliz subayının şu itirafı çok dikkat çekicidir: "At sırtında askeri mahkememizi kurduk ve karşılaştığımız her zenciye ya astık ya da vurduk." Bu itiraf, isyan sonrası yapılan yargılamaların ne kadar hukuk ve adaletten uzak olduğunu göstermesi bakımından son derece önemlidir.²²⁰

Kendisine ve ailesine dokunulmayacağına dair verilen teminat üzerine 21 Eylül 1857'de teslim olan Bahadır Şah, anında hayal kırıklığına uğramıştır. Henüz yargılama yapılmadan Dehli kapısında Hodson tarafından iki oğlu kurşuna dizilerek öldürölmüştür.²²¹ S. M. Tevfik, 1914 yılında Hindistan'da iken yazdığı bir makalede

²¹⁷ Halil Toker, **a.g.m.**, s.66

²¹⁸ Halil Toker, **a.g.m.**, s.66

²¹⁹ Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.38

²²⁰ Nick Robins, **a.g.e.**, s.286

²²¹ Halil Toker, **a.g.m.**, s.66; H. Beveridge, "*Bahadır Şah II*", **İ.A.** II, Eskişehir 1997, s.220

Bahadır Şah'ın mahpus hayatı yaşadığı sırada vezirlerinden birinin marifetiyle ihtiyar padişahın gözlerinin çıkarttırıldığı beyan edilmiş ise de bu bilgi teyide muhtaçtır.²²²

Mahkemenin bitiminden yaklaşık altı ay sonra Bahadır Şah ve diğer siyasi mahkûmların Rangun'a gönderilmeleri için hazırlıklara başlanmıştır. Gerekli hazırlıkların tamamlanmasından sonra 7 Ekim 1858'de, Teğmen O'Many komutasındaki bir grup askerin denetiminde Dehli'den ayrılarak Allahabad'a doğru yola çıktılar. Mahkûmlar ve gardiyanlar çeşitli yerlerde konaklayarak 13 Kasım'da Allahabad'a ulaştılar. Bu mahkûmlar arasında sadece Bahadır Şah Zafer, Ziyet Mahal Begim, Şehzade Civanbaht ve Şah Abbas Rangun'da ömür boyu sürgün cezasına çarptırılmışlar, diğer hanedan mensupları için bu hüküm geçerli değildi.²²³ Bu yüzden hanedan ailesine mensup mahkûmlardan bir kısmı Rangun'a gitmeyi reddederek, Allahabad kalesinde kaldılar. Allahabad'da padişah sağlık kontrolünden geçirildi, yaşına göre sağlıklı ve dinç olduğu, organik bir hastalığının olmadığı görüldü.²²⁴ Bahadır Şah Zafer ve diğerleri ise 19 Kasım 1858'de Allahabad'dan ayrılarak Mirzapur'a oradan da bir gemi vasıtasıyla Kalküta'ya doğru yola çıkarıldılar. Bu gemi çeşitli limanlara uğradıktan sonra 4 Aralık'ta Diamond Harr'a ulaştı. Aynı gün mahkûmlar bu limanda “ *H. M. Megara*”²²⁵ adlı savaş gemisine bindirilerek yola çıkarıldılar ve 9 Aralık 1858'te Rangun limanına ulaştılar.²²⁶

Rangun'a ulaşan kafiye mütevazı bir ev tahsis edilmiş ve o eve yerleşmişlerdir. Bir süre sonra hastalanan Bahadır Şah Zafer, 7 Kasım 1862'de vefat etmiştir. Çok basit bir mezara defnedilmiş, uzaktan bakıldığında görülmeyecek bir şekilde olan bu mezarın zaman içinde kaybolması amaçlanarak mezarın yakınlarına bambu ağaçları dikilmiştir.²²⁷ Bahadır Şah Zafer'in vefatından bir süre sonra eşi de terk-i dünya etmiştir. 1914 yılında Rangun'u ziyaret eden S. M. Tevfik, Bahadır Şah'ın Cemşid Baht adlı bir erkek ve de bir kız torunu ile tanışmış ama bu torunların hangi mirzanın yani Civan

²²² **Sebilü'r-reşad**, 6 Mart 1330/1914, S.288, s.24

²²³ Bahadır Şah Zafer'in tam olarak kaç evlilik yaptığı bilinmiyor. İsmi kayda geçen eş sayısı 7'dir. Evliliklerinden doğan erkek sayısı 116 kız sayısı ise 31'dir. Bkz., Halil Toker, , “*Hint-Türk İmparatorluğu'nun Son Temsilcisi Bahadır Şah Zafer (1189-1279/1775-1862)*”, s.62; Bahadır Şah Zafer'in 16 şehzadesinden 4 tanesi 1857 isyanını görmeden vefat etmişti. İsyan esnasında 12'si hala hayatta idi. Bkz., H. Aamir Ali, **Hindistan'da Son Türk Sultanı II. Bahadır Şah Zafer ve 1857 Bağımsızlık Savaşı**, s.38

²²⁴ H. Aamir Ali, **a.g.e.**, s.53

²²⁵ H. Aamir Ali, **a.g.e.**, s.53

²²⁶ Halil Toker, **a.g.m.**, s.67; **Sebilü'r-reşad**, 6 Mart 1330/1914, S.288, s.25

²²⁷ Halil Toker, **a.g.m.**, s.67

Baht'ın mı yoksa Şah Abbas'ın çocukları mı olduğunu belirtmemiştir. Bu prens ve prensese ayda 200 Rupyeye maaş bağlandığından söz eder.²²⁸

Babürlü Devleti'ne son veren İngilizler, böylece dünyanın başka bir ülkesinde Müslüman Türklerden intikam almayı ve amaçlarına ulaşmayı kısa bir süre de olsa başarmışlardır.

²²⁸ **Sebilü'r-reşad**, 6 Mart 1330/1914, S.288, s.25

BİRİNCİ BÖLÜM

HİNDİSTAN'DA UYANIŞ

A. HİNDULRDA UYANIŞ

Tartışmasız olarak söylenmelidir ki Hindistan'da Hindular, Müslümanlardan önce gaflet uykusundan uyanmışlardır. Bu intibah; eğitim, basın ve sivil toplum örgütleri yoluyla gerçekleşmiştir. Hindular; faaliyetlerini hem hukuki hem de gayri hukuki yollardan sürdürmüşlerdir. Adları bilinmese de hafi örgütlerin yaptığı silahlı eylemler zaman içinde İngilizleri tedirgin etmiştir. Bu hafi örgütlere kadınların da üye olması dikkate değerdir.²²⁹ Almanların bilgisi dâhilinde İstanbul'da İttihatçılarla müşterek olarak yapılan çalışmalardan sonra kurulan *Young Hindustan Association* ve *The Sword of India Society*²³⁰ gibi örgütler de Hindistan dışında kurulan beynelmilel Hindu örgütleridir. Özellikle hukuki faaliyetlerin hayata geçmesinde İngilizlerin de bilinçsizce katkısı olmuştur. Bu uyanma sürecinde liderlerin üstlendikleri görev gözden kaçırılmamalıdır. Hindu intibahında Raca Ram Mohan Roy ki, Hint Rönesansı'nın öncüsü sayılır²³¹, Tilak²³², Gokhale, Nehru ve Gandhi,²³³ Chandra Bose, Har Dayal ve Annie Besant gibi isimler ön plana çıkmışlardır.

a. Hinduların İntibahında Eğitimin Rolü

Hindistan bağımsızlık hareketinde eğitimin payı, basından önce gelir. Hindular, devlet memuru olmak için iyi bir İngilizce'ye sahip olmanın şart koşulduğu Hindistan'da, önceleri İngilizlerin Bombay'da açtığı *Elphinstone College*²³⁴ ve *Wilson College*, Kalküta'da *Indian College* ve *Scottish Church College* ile 1800'de Kalküta'da açılan *Fort William Koleji*²³⁵ gibi ve bazen de misyonerlerin açtıkları okullara devam etmişlerdir. Bazı Hindular bununla yetinmeyip İngiltere ve Avrupa'nın diğer

²²⁹ *Sebilü'r-reşad*, 13 Mart 1330/1914, S.289, s.51

²³⁰ Vahdet Keleşylmaz, *Teskilat-ı Mahsusa'nın Hindistan Misyonu (1914-1918)*, Ankara 1999, s.64-65

²³¹ G. Halıcı Özkan, “Bağımsızlık Mücadelesinde Yenilikçi Bir Ruh; Sir Seyyid Ahmed Han ve Aligarh Hareketi”, *Nüşa*, Yıl: III, S.8, Kış 2003, s.148

²³² Tilak için Gandhi: “Çağdaş Hindistan'ın kurucusu” derken, Jawarharlal Nehru ise: “Hint Devriminin Babası” der.

²³³ Bkz., EK: 11 Mohandas Karamchand Gandhi

²³⁴ M. Nur Pakdemirli, A. Birişik, *a.g.m.*, s.102

²³⁵ Yücel Bulut, *a.g.m.*, s.93

lkelerinde okumaktan da geri kalmamışlardır. Bu sayede İngiliz kültürünü yerinde görüp gözlemledikleri gibi diğerk milletlerle de kontak kurmuşlardır. Eğitim seviyesi arttıkça yabancı dillerdeki kitapları okuyup anladıkça yeni yeni fikir hareketleri ile tanışmışlardır. Bu sayede dünyayı tanıma fırsatı bulmuşlar ve Amerika'ya kadar gidip İngiliz-Amerikan ekişmesinden yararlanarak Amerika'da bile örgütlenme fırsatı bulmuşlardır. Ayrıca Almanlar ve Osmanlılar gibi İngilizlerin aleyhinde olan milletlerle de temas kurarak destek aramışlar ve birlikte hareket etmek için antlaşmalar yapmışlardır. Eşitlik ve özgürlük gibi kavramlarla tanışan bu okumuş elit Hindular, Hindistan'a döndüklerinde bu düşünceleri yaymaya başlamışlardır. Ayrıca Hindistan'da yeni açtıkları okullarda vereceği eğitimlerde İngiltere'deki okulları ve ders programlarını da taklit etmekten çekinmemişlerdir.

Hindu intibahında ilk adımlar bir race olan Ram Mohan Roy (1774-1833) tarafından atılmıştır. Bir brahman aynı zamanda bir sosyal reformist olan Ram Mohan Roy²³⁶; anadili olan Bengalce dışında Sanskrit, Arapça, Farsça, İngilizce, İbranice, Yunanca ve Latin dillerini belirli bir düzeyde bilen ilk Hindu entelektelidir. Avrupa'yı gezip gören bu race, özellikle İngiliz kültüründen son derece etkilenmiş ve hayran kalmıştır.²³⁷ Hinduların gideceği okullarda eğitim dilinin İngilizce olmasını savunmuştur. Kalkütalı Race, Ram Mohan Roy İngilizlerin yardımıyla Kalküta'da *Anglo Indian College* adıyla bir İngiliz koleji kurmuştur. (1816-17) Bu koleji takiben 1821'de Puna'da *Hindu Koleji* ve 1823'te *Agrah Koleji* kurulmuştur²³⁸. O, vefat ettikten iki yıl sonra İngilizler, Hindistan'daki okullarda eğitim dilini Farsça'dan İngilizce'ye çevirmişlerdir. 1844 yılında İngilizce eğitim veren okullardan mezun olan öğrencilere devlet memuru olmada öncelik tanınacağına dair kanunun ıkması²³⁹ Hindulara avantaj

²³⁶ Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.2

²³⁷ "Hindistan'da İngiliz egemenliğinin kurulmasına büyük bir nefret duyarak, Hindistan'ın esasen sınırları içinde fakat sınırlarının ötesine de seyahat ettim, farklı ülkelerden geçtim. Yirmi yaşına geldiğimde... Avrupalıları gördüm ve onlarla beraber olmaya başladım. Hemen sonrasında da hükümet şekillerini ve yasalarını tanıdım. Genel olarak onları; çok zeki, çok kararlı ve eylemlerinde çok ölçülü bulduktan sonra, onlara karşı olan nyargılarımı bıraktım ve yönetimlerinin (Gerçi yabancı bir boyunduruk) yerli halkın ilerlemesine çok hızlı katkıda bulunacağına ve kuşkusuz öncülük edeceğine ikna olduğumdan desteklerine yöneldim... Eski yöneticilerinin uzun süreli tiranlığından bu ülkeyi beklenmedik şekilde kurtardığı ve İngiliz hükümeti altına yerleştirdiği için Yüce Tanrı'ya şükrediyorum. O ulus ki, sadece sivil, siyasi özgürlüğün mutluluğu ile nimetlendirilmemiş, aynı zamanda nüfuzlarının uzandığı uluslararası dini ve edebi konuları zgr sorgulama, özgürlük ve sosyal mutluluğu yükseltmesiyle de ilgili olmuştur." der. Bkz., Celalettin Güngör, **Sömürgecilikten Ulusa Hint Milliyetçiliğinin Kökenleri**, s.1

²³⁸ Durmuş Bulgur, **a.g.m.**, s.87

²³⁹ M. Nur Pakdemirli, A. Birışık, **a.g.m.**, s.103

sağlamıştır. Müslümanlar az çok İngilizce okumaya başladıkları bir dönemde ise Kalküta'da Farsça neşredilen resmi bir gazetede (14 Temmuz 1869) boş olan kadrolara Hindulardan başka hiç kimsenin alınmayacağı ilan edilmiştir.²⁴⁰ Hindu intibahının bir parçası olan ve 28 Aralık 1885'te toplanan Hint Milli Kongresi'ne katılan entellektüelleri Sir Valentine Chirol: “*Batılı eğitim fırsatlarından yararlananlar*” şeklinde tarif eder.²⁴¹ Müslümanların ise İngilizce eğitime soğuk bakmalarının sebebi, eğitim üzerinden yapılacak propagandalarla Müslüman çocuklarının Hristiyanlaşması endişesinden başka bir şey değildi.

Avrupa'da okumuş ve aydınlanmış Hinduların, Hindistan'da açmış oldukları okullardan biri Bombay'daki *Gokuldas Tejpal Sanskrit College*'dir ki, Hindistan Ulusal Kongresi ilk toplantısını 28 Aralık 1885'te bu okulun toplantı salonunda yapmıştır.²⁴² Benares'te 1791 yılında açılan ve Hinduların devam ettiği “Sanskritçe Koleji tesis edilerek, devlet memuru olacaklar için bir altyapı oluşturulması amaçlanmıştır.”²⁴³ 1914 yılında bulunduğu Hindistan'da, Hindu intibahını gözlemleyen S. M. Tevfik, “*Sebilü'r-reşad*”a konu ile ilgili bir makale gönderir.²⁴⁴

İngilizlerin Hindistan genel valisi Lord Dalhousie'nin fikirleri doğrultusunda; “*ilkokuldan üniversiteye kadar İngilizce eğitim görmüş ve İngiliz kültürünü benimsemiş nesiller yetiştirmek*” gayesiyle 1857 Büyük Sipahi İsyanı öncesinde “*London University*” örnek alınarak Bombay, Kalküta ve Madras'ta yeni üniversiteler kurulmuştur.²⁴⁵

²⁴⁰ Durmuş Bulgur, **a.g.m.**, s.90

²⁴¹ Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.177

²⁴² Celalettin Güngör **a.g.e.**, s.175

²⁴³ Durmuş Bulgur, **a.g.m.**, s.87

²⁴⁴ “Aynı zamanda mezkûr ihtilalden sonra Hindular da gözlerini açmağa mecbur oldular. Her şeyden evvel cahil ve natavan olduklarını anlayarak ulum ve fûnun peşine koşular. Maarif tamim ve neşrini hükümetten yalvara yalvara talep ittiler. Hükümetin tesis eylediği mekatible kanaat itmeyip daha serbestane bir tarzda tahsil itmek için ianat-ı cem ile Kalküta'da ve daha Hindularla meskûn vilayatda usul-i cedit üzere güzel ve ali mektepler, kolejler açtılar. Müessesat-ı aliyyeye gençlerini doldurdular. Az müddet sonra tahsil ve terbiye görmüş ve nur-ı alem ve fen ile münevver genç bir nesil peyda ittiler. Bunlar içinde en ziyade zeki ve müsteid olanları Avrupa'ya ve İngiltere'ye sevk ittiler. Günler böylece geçti. Putperestler hep tahsil ve tekmil-i ulum ile uğraşarak, her türlü umur-ı siyasiyeden, politika işlerinden heyecanamız hareketlerden münacebet iderek kendilerini hükümet-i mahalliyeye nazarda sulh ve müsalemet, terakki taraftarı olarak gösterdiler. Bu harekât-ı müsalemet-i cuyana sayesinde hükümet metburlarından birçok imtiyazat ve hukuka nail oldular. Mecalis-i idareye, maarif meclislerine azalarını kabul ittirdiler. İntibah-ı aza hakkından evvelce mahrum bulundukları halde ana da malik oldular.”Bkz., **Sebilü'r-reşad**, 3 Nisan 1330/1914, S.292, s.105

²⁴⁵ M. Nur Pakdemirli, A. Birışık, **a.g.m.**, s.104

b. Hindu İntibahında Basının Rolü

Gazete çıkarma ve toplumu uyandırma konusunda da Hindular, Müslümanlardan önce davrandılar. Hindistan’da Oryantalistlerin çıkardığı ilk gazeteden (1780) yaklaşık kırk yıl sonra bir Hindu olan Raca Ram Mohan Roy, 4 Aralık 1821’de *Sambada-Kaumudi* ²⁴⁶ adlı haftalık gazeteyi çıkardı. Liberal ve ileri görüşlü yayın çizgisi olan bu gazete, Ram Mohan Roy’un *Sati* nin kaldırılmasını savunmasından sonra okur sayısını kaybetmiştir. Roy, ayrıca Kalküta’da haftalık *Miratü’l Akhbar* adlı Farsça gazetenin ilk sayısını da Nisan 1922’de yayınlamıştı. 1831 yılında ise Hindistan toplumunun siyasi hakları üzerine makaleler yayınlayan *Reformer* ²⁴⁷ adlı gazete anılmaya değerdir. Bu gazetenin kurucusu Prasanna Kumar Tagore idi. 1857 yılında çıkarılan “Basın yasası” siyasi yayın yapan gazeteler üzerinde hükümetin baskı kurmasını sağladı. Basın hürriyeti yara almaya başlamıştı. Bütün baskılara rağmen Hindular direnç göstermeye devam ediyorlardı. 31 Aralık 1868’de Bengal dilinde yayın hayatına devam eden *Patrika* ²⁴⁸ adlı gazetede ki haberler Hindu toplumunun geleceğe dönük kararlılığını ortaya koyuyordu. ²⁴⁹1874 yılında Bengal dilinde yayın hayatına haftalık olarak başlayan *Sadharani* ²⁵⁰ gazetesinde 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nda Plevne’nin düşüşü ile alakalı bir tepki yazısı çıkar. ²⁵¹1879 yılında Hindistan genelinde İngilizce yayınlanan gazete sayısı yirmi iken, yerel farklı dillerde Kalküta, Bombay, Madras, Allahabad ve diğer şehirlerde yayınlanan gazete sayısı iki yüz civarındadır. 1878 “Yerel Diller Basın Yasası ”’nın çıkmasından sonra bazı Hindu gazeteler baskıya direnince kapatılmak zorunda bırakılmış ya da *Amrita Bazar Patrika* gibi gazeteler ise yayın dillerini yerel

²⁴⁶ Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.133

²⁴⁷ Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.133

²⁴⁸ Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.138

²⁴⁹ “Bengalliler, her adımda İngiliz tiranlığına muhalefet etmeye kararlıdır. Bengalliler ile İngilizler arasındaki çatışma, her gün çok daha ciddi bir hal almaktadır. İngilizler, Bengallileri aşağıda tutmak isterken, Bengalliler ayağa kalkmak istiyorlar. İngilizler, artık sadece kabadayılık ve yiyicilikle yıldramaz olunca, daha kararlı önlemleri benimsiyorlar. Fakat şimdi binlerce Bengalli ya amaçlarına ulaşmaya ya da hayatlarını feda etmeye kararlıdır. Başkanlık İdaresi Görevlisi’nin ulusal çıkarının talep ettiği gibi Bengallilerin özgürlük ruhunu durdurmaya çalışmasına izin verelim. Fakat Bengalliler görevlerini yaparsa, İngilizler kesinlikle başaramayacaktır. Çünkü Tanrı bizim yanımızdadır. O, zayıfların ve çaresiz kölelerin dostudur ve İngiliz, Hindu, beyaz, siyah, Hristiyan ve putperest O’nun katında hep aynıdır.” Bkz., Celalettin Güngör, **Sömürgecilikten Ulusa Hint Milliyetçiliğinin Kökenleri**, s.138

²⁵⁰ Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.139

²⁵¹ “Biz Hindular, bir ulusun saygınlığının düşüşünü izleyen zorluk ve perişanlıkta doğduk ve hala da onu taşıyoruz. Bedenimizin her kemiğinde, damarında ve zerreciğinde bu ulusal aşağılanma duygusu, yavaş tükenen bir ateş gibi yanar. Tanrı, bizim çektiğimiz gibi acı çekmeyi en öldürücü düşmanlarımızdan bile esirgesin.” Bkz. Celalettin Güngör, **Sömürgecilikten Ulusa Hint Milliyetçiliğinin Kökenleri**, s.139

dilden İngilizce'ye çevirmişlerdir.²⁵²Hindistan dışında farklı ülkelerde İngilizler aleyhinde yayın yapan gazeteler de mevcuttu. Bunlardan biri; Paris'te Madam Kama marifetiyle çıkan *Zi Band Mataram* adlı gazeteydi.²⁵³Bu gazetenin Hindistan'a girmesi İngilizler tarafından yasaklanmış, okuyanlar görüldüğü takdirde cezalandırılmışlardır. Bu gazetenin başlığının altında Buda ve Brahma'nın çok özlü ve güzel bir sözü yer almıştır.²⁵⁴S. Benarcea'nın Kalküta'da çıkardığı *The Bengalee* adlı günlük gazete de İngiliz muhalifi yayın yapıyordu.²⁵⁵1896 tarihli *Samaya*²⁵⁶ adlı gazete Hindistan'ı yöneten Müslüman Türklerle İngilizleri mukayese ederken Türkleri över ve İngilizleri ağır bir şekilde eleştirir.²⁵⁷İngiliz muhalifi Hindu liderlerinden biri olan Har Dayal ise Hindistan dışında faaliyet göstererek bağımsızlık için çalışıyordu. Kurduğu siyasal ilişkiler dışında çıkardığı ve makaleler neşrettiği gazeteler de mevcuttu. Bunlar; 1909 ile 1911 yılları arasında Cenevre'de yayınladığı *Bande Mataram* ile 1912-1914 yılları arasında Amerika'da San Francisco'da neşrettiği haftalık gazete "*Gadr*" idi.²⁵⁸Tilak, 1908 yılında "*Kesari*" gazetesinde İngiliz aleyhtarı bir makale yazdığından suçlu bulunup hapsedilmiştir.²⁵⁹"New India" adlı bir gazete çıkarıp Hindistan'ın tam bağımsızlığını savunan Dr. Annie Besant²⁶⁰, cebinde milliyetçi bildiriler yakalatınca "Rowlatt Kanunları"²⁶¹ gereği o ve iki arkadaşı 1917'de tutuklanmıştır.²⁶²Onunla birlikte tutuklananlar arasında Dr. G. S. Arundale, B. P. Wadia, Coimbatore ve Ootacamund bulunuyordu.

²⁵² Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.141

²⁵³ **Sebilü'r-reşad**, 29 Ağustos 1329/1913, S.261, s.8

²⁵⁴ "Hayat, istiklalinden başka bir şey değildir. İstiklallerini kaybeden milletlerle mezarlar içindeki ölüler beyninde bir fark yoktur."

²⁵⁵ Mustafa Keskin, **a.g.e.**, s.66

²⁵⁶ Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.143

²⁵⁷ "Hindistan'da değil, fakat ülkelerinde harcamak için ülke zenginliklerini götürmeye çekirgeler gibi sürüler halinde geldiler... Müslümanlar, Hindistan'ın şimdiki yöneticileri gibi, halkın kanını emmediler."

²⁵⁸ Vahdet Keleşyılmaz, **a.g.e.**, s.62

²⁵⁹ G. Allana, **Bir Milletin Yaratıcısı Cinnah**, (Çev., Ahmet Edip Uysal), Ankara 1982, s.80

²⁶⁰ İrlanda kökenli ve Amerikan vatandaşı olan bu kişi bir Swaraj lideri idi. Bkz., Marc Ferro, **a.g.e.**, s.446; Annie Besant, ayrıca Amerikan Daily Herald gazetesinin yazarı idi. Bkz. Müşir Hüseyin Kıdvai, **Osmanlı'nın Son Dostları**, s.58; Gandhi, **Hakikatin Peşinde Başımdan Geçenler**, (Çev., Vedat Günyol), İstanbul 2018, s.539

²⁶¹ Düzenin bozulduğu bölgelerde sokağa çıkma yasağı ile tutuklama yetkisine haiz kanun. Bkz., Müşir Hüseyin Kıdvai, **a.g.e.**, s.59

²⁶² G. Allana, **a.g.e.**, s.83 Dr. Annie Besant Wood için bkz., Ali Gül, **Ansiklopedik Hinduizm Sözlüğü**, s.91

c. Hindu İntibahında Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü

İngiliz destekli Hindu okullarının intibahtaki yeri birinci sırada gelirken, sivil toplum örgütleri de boş durmamıştır. Bir Hindu'nun öncülüğünde kurulan ilk sivil toplum örgütü; Raca Ram Mohan Roy tarafından 1825'te kurulan *Brahmo Samaj*'ın üyeleri Müslümanlık ve Hristiyanlığın etkisiyle tek Tanrı'ya inandıkları gibi, kast sistemine, dul kadınların yakılmasına, kız çocuklarının öldürülmesine ve çoklu evliliğe karşı çıkıyorlardı.²⁶³1875 yılında Bombay'da Swami Dayanand²⁶⁴ tarafından kurulan *Arya Samaj* ise hem İngiliz hem de Müslüman düşmanlığı üzerine faaliyet gösteren bir sivil toplum örgütü olmuştur. Üyelerinin çoğunluğu Hindulardan oluşan bazı örgütler; *Bengali Indian Association*, *Bombay Association*, *Madras Native Association* ve *Upper Class Hindu Association*'dur. Bu dernekler daha çok Hindu menfaatlerini korumak üzere kurulmuştur.²⁶⁵G. P. Gokhale ise 1905'te *Hindistan Hizmetkârları Derneği*'ni²⁶⁶ kurmuştur. Bu dernek; dokunulmazlara²⁶⁷ ve aşağı kasttan Hindulara kötü davranılmasına karşı çıkarken, ayrıca Güney Afrika'daki yoksul Hintlilerin haklarını da savunmuştur.²⁶⁸Hükümetin 1901 yılında çıkardığı "Toprağın Devri Kanunu" en çok Hinduları olumsuz bir şekilde etkilerken, bu kanundan en çok Müslüman köylüler faydalanmıştır. Bu kanuna tepki olarak 1907'de Pençap'ta ilk *Hindu Sabha* örgütü kurulmuştu. Zaman içinde bunların sayısı arttı ve 1915 yılında *Akhil Bharatiya Hindu Mahasabha* yani "Bütün Hindistan Hindu Birliği" kurulmuş oldu.²⁶⁹XX. Yüzyılın başında Malabar'da Hindular, İngilizlerin desteği ile toprak yöneticiliği yaparken Müslümanlar ve Moplahlar ağır şartlar altında çalıştırılıyordu. Buna dayanamayan Moplahlar 1921 yılında isyan ederek 1.500 Hindu'yu öldürdükleri gibi 2.000 Hindu'yu ise din değiştirmeye zorlamışlardır. Bunu kabul etmeyen Hindular, evlerini terk etmek zorunda kalmışlardır. İşte bu olaya tepki olarak, 1925'te Keshav Baliram Hedgewar öncülüğündeki Hindular, Müslümanların bu saldırılarından korunmak ve militanca

²⁶³ Celalettin Güngör, *a.g.e.*, s.16; Y. Hikmet Bayur, *a.g.e. III*, s.479-480

²⁶⁴ Zeeshan Malik, *Hindistan'ın İki Eyaleti : (Karnataka ve Utter Pradesh) Bağlamında Demokratik Katılım Süreçlerinin Kadın İstihdamı Üzerine Etkileri*, Ankara 2016, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.13

²⁶⁵ Durmuş Bulgur, *a.g.m.*, s.78.

²⁶⁶ Mustafa Keskin, *a.g.e.*, s.66; Özkan Dizlek, *Sömürgecilik ve 1763-1947 Dönemi Pax-Britannica: Hindistan Örneği*, Trabzon 2018, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.79

²⁶⁷ Dokunulmazlar için bkz., Cosime Zene, "Gramsci ve madunların dini: Güney Asya'daki Dalitler (Dokunulmazlar) hakkında bir örnek çalışma", *Felsefelogos*, Yıl: 16, S.44, s.39-53

²⁶⁸ Mustafa Keskin, *a.g.e.*, s.66

²⁶⁹ Esra Altınova Telatar, *Hindistan'da Hindu Milliyetçiliğinin Kökenleri ve XXI. Yüzyılda Yeniden Yükselişi*, Ankara 2017, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.32

karşılık vermek için *Rashtriya Swayamsevak Sangh* yani “Milli Gönüllüler Örgütü”nü kurmuşlardır.²⁷⁰ Hintli kadınlar da intibahta pay sahibi olmuşlardır. Çeşitli kadın örgütlerinden bazıları; 1917’de kurulan *Hint Kadın Derneği*, 1925’te kurulan *Ulusal Kadın Konseyi* ve 1927’de kurulan *Hindistan Kadın Federasyonu’dur*.²⁷¹ Bu kadın örgütlerinin mücadelesi sonuç vermiş ve 1935 Hindistan Anayasası’nda yer alan hükümler gereğince yaşı 21’in üzerinde olan 6.000.000 kadın 1937 seçimlerinde ilk kez oy kullanmıştır.²⁷² Hindistan bağımsızlık mücadelesinde bütün bu sivil toplum örgütlerinin lokomotifi ise 1885 yılında bir gazeteci olan S. Benarcea’nın Bengal’de yaklaşık 70 kişi ile topladığı *Hint Ulusal Kongresi* olmuştur. 1886 Kongresine 436, 1887 Kongresine 607 ve 1889 kongresine katılan 2.000 delegenin ağırlıklı bir kısmı Hindu idi.²⁷³ Her yıl yapılan toplantılarda Hindistan Ulusal Kongresi’nin tüzüğü ara sıra değişse de ilk iki maddesi değişmemiştir.²⁷⁴ Hindu intibahı ve bağımsızlık sürecindeki eylemleri yönünden silahlı mücadeleyi savunan Çandra Bose’yi de ayrıca anmak lazımdır. 1939’da Gandhi’ye rağmen Kongre Partisi başkanlığına seçilse de fikirlerinden taviz vermemiş, İngilizleri Hindistan’dan atmanın tek yolu olarak silahlı mücadeleyi ısrarla savunmuştur. Bu idealini gerçekleştirmek için Alman ve Japonların yardımına muhtaç olduğu için önce Almanya’yı ardından da Japonya’yı ziyaret etmiştir. Singapur’da Japon destekli “Hindistan Milli Ordusu” nu kurarken, Japonlara esir düşen Hintli askerleri kullanmıştır. Bu ordu Japonların tarafında savaşa dâhil olurken Bose, bindiği uçağın Tayvan üzerinde düşmesi ve ölmesi yüzünden, savaşın sonunu ve dolayısıyla Hindistan’ın bağımsızlığını görmemiştir.²⁷⁵ Hindistan bağımsızlık hareketinde silahlı mücadeleyi savunan bazı Sih grupları da mevcuttu. Özellikle Kuzey Amerika’ya göç ettikten sonra orada siyasi ve silahlı olarak örgütlenen bu devrimciler (Ghadrlar), ülkelerini İngiliz işgalinden kurtarmak için Hindistan’a dönmüşlerdir.

²⁷⁰ Esra Altınova Telatar, **a.g.e.**, s.33-34

²⁷¹ Zeeshan Malik, **a.g.e.**, s.14

²⁷² Zeeshan Malik, **a.g.e.**, s.12

²⁷³ Rene Grousset, **Asya’nın Uyanması** (nşr., Sadettin Gömeç), Ankara 2011, s.88

²⁷⁴ “1- Hint Ulusal Kongresi’nin amacı, İngiliz İmparatorluğu’nun özerk üyeleri tarafından hoşnutlukla uygulanana benzer bir hükümet sisteminin Hindistan halkı tarafından edinilmesi ve o üyelerle eşit şartlarda imparatorluğun hak ve sorumluluklarına katılmasıdır. Bu amaç, mevcut idari sistemin sürekli reformunu sağlayan anayasal araçlar yanında, ulusal birliğin geliştirilmesi, kamu ruhunun beslenmesi, ülkenin zihni, ahlaki, iktisadi ve sanayi kaynaklarının geliştirilip örgütlenmesi ile başarılabacaktır. 2- Hint Ulusal Kongresi’nin her delegesi, bu tüzüğün birinci maddesinde belirtildiği gibi Kongre amacını kabul ile bu tüzüğe ve Kongre’nin şimdiye kadar ilave edilen kurallarına itaat istekliliğini yazılı ifade eder.” Bkz., Celalettin Güngör, **Sömürgecilikten Ulusa Hint Milliyetçiliğinin Kökenleri**, s.271

²⁷⁵ H. Kulke, D. Rothermund, **Hindistan Tarihi**, s.425; Raimondo Luraghi, **a.g.e.**, s.285

Kalküta'ya ulaşan Ghadr'ların gemisini silahlı İngiliz polisleri karşılamış ve çıkan çatışmada 22 Gadr öldürülmüş, ilerleyen zaman diliminde ise 8.000 civarında Gadr tutuklanmıştır.²⁷⁶ Gadr Hareketi 1913 yılında Amerika'da olgunlaştığından, bu dönüş eyleminin I. Dünya Savaşı sıralarında gerçekleşmiş olması muhtemeldir.

B. MÜSLÜMANLARDA UYANIŞ

Müslümanların intibahı iki aşamada gerçekleşmiştir. İlk önce Ekber Şah'ın "Din-i İlahi"sine ve sonra da misyonerlerin faaliyetlerine tepki olarak kendi içlerine kapanarak İslami medreseler kurmuş ve ders programlarında yalnızca İslami konuları ihtiva eden bir çizgi takip etmişlerdir. 1857 Sipahi İsyanı'ndan sonra şartlar değişmiş ve Müslümanların bir bölümü daha liberal bir eğitim sistemini benimsemişlerdir. Müslümanların çıkardığı gazeteler de dönüşümün ve intibahın habercisi olmuştur. Müslüman intibahında da liderler ön ayak olmuşlardır. Bu mücadelede yıllarını hapiste ve sürgünde geçiren liderler az değildir.

a. Müslümanların İntibahında Eğitimin Rolü

İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in: "İlim tahsil etmek her Müslüman kadın ve erkeğe farzdır" hadis-i şerifinden yol çıkan bütün Müslüman devletler ilim öğrenmeyi ve öğretmeyi önemsemişlerdir. Bu amaçla çok sayıda medrese açarak hizmet vermişlerdir. Hindistan'daki Müslüman Türkler yönetimde iken herhangi bir sorun yaşamamışlar, İngilizler ülkeye hâkim olup eğitime el atınca endişeye kapılmışlardır. İslam güç ve ahlakının çözülmeye başladığını fark edenler, Hint altkıtasında Sünni inancı tekrar eski gücüne kavuşturmak amacıyla yeni medreseler açarak ders programları hazırlamışlardır. Amaç biraz da Müslüman çocukları İngiliz eğitim sisteminin kısılcından korumak ve onların asimile olmalarını ya da yozlaşmalarını engellemektir. Bu medreselerden bazıları şunlardır:²⁷⁷

Medrese-i Rahîmiye: 1660 yılında Dehli'de kurulan ve Şah Veliyullah Kudbeddin Ahmed Dihlevi'nin (1703-1762) babası Şah Abdürrahim²⁷⁸ (1644-1718) tarafından geliştirilen medrese, 1857'ye kadar devam eden eğitim-öğretim

²⁷⁶ Burton Stein, **a.g.e.**, s.303

²⁷⁷ M. Nur Pakdemirli, A. Birişik, **a.g.m.**, s.99

²⁷⁸ Şah Abdürrahim, Evrenzib'in emriyle hazırlanan ve dini emirlerin toplandığı ansiklopedik bir külliyyat olan "*Fetava-i Alemgiri*"nin derleyicilerindendir. Bkz., Aziz Ahmed, **Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları**, s.281

faaliyetleriyle Hindistan'ın en önemli ilim ve araştırma merkezi olmuştur. Bu medresede öğrenim gören Şah Veliyullah Dıhlevi, Hadis çalışmaları yapmak üzere bir müddet Hicaz bölgesinde kalmış ve medreseye dönüşünde Kur'an ve Hadis ilimlerinin yayılması için çalışmıştır.²⁷⁹Şah Veliyullah, XIX. Ve XX. Yüzyıl Hint Müslümanlığındaki dini akımların kaynağı olmuştur.

Medrese-i Gaziüddin: XVIII. Yüzyıl başlarında I. Gaziüddin Firuz'un kurduğu *Medrese-i Gaziüddin*, Veliyullah ekolü üzerine temellenen ve Kur'an tefsiri ile Hadis öğretisi ağırlıklı eğitim-öğretim sunan bir medresedir. 1792'den itibaren Arapça ve Farsça olarak öğretim yapan medrese, 1825'te İngilizler tarafından yüksekokula (*Dehli Anglo Oriental College*) dönüştürülmüştür. Öğretim dili İngilizce ve Urduca olarak değiştirilmiş, programa müspet ilimler eklenmiş, modern öğretim ve araştırma tekniklerine geçilmiştir. Bu yıllarda ilmi standartları oldukça yükselen ve pek çok saygın ilim adamı yetiştiren kurum, sömürgeci İngiliz yönetimine karşı yapılan 1857 Ayaklanması'na destek verdiği gerekçesiyle İngiliz hükümeti tarafından kapatılmıştır.

280

Medrese-i Aliye²⁸¹ (Kalküta): Hindistan valisi Warren Hastings, Müslüman halkı sakinleştirmek ve sempatilerini kazanmak amacıyla 1781'de Kalküta'da yükseköğretim düzeyinde geleneksel eğitim-öğretim yapmak üzere *Medrese-i Aliye* açmıştır.²⁸²Medresenin öğretim dili Arapça, öğretim süresi 7 yıldır. İslami ilimlerin yanı sıra astronomi, matematik, geometri, hukuk, mantık, felsefe gibi derslerin ortaçağ düzeyinde işlendiği ve öğretimin sistematik olmaktan uzak bir biçimde yapıldığı kurumun başarısızlığı kaçınılmaz olmuştur. Nitekim bölgenin dini düşüncesi üzerinde olumlu bir etkisi gözlemlenmeyen bu ve benzeri okullardan mezun olanlar Doğu-Batı arasında bocalamaktan kurtulamamışlardır.²⁸³Öte yandan statü kaygısıyla İngiliz okullarında öğrenim gören Müslümanların sayıca arttığı oranda Hristiyanlaştırılmamış olması, İngiliz hükümetini yeni tedbirler almaya itmiştir. Bu tedbirlerin ilki, İngiliz okullarında eğitim-öğretim almayı ve öğretmenlik yapmayı zorlaştırmak ve böylece Müslümanları geleneksel öğretim kurumlarına yöneltmektir. İngilizler şunu demek istiyorlar: “Ya Hristiyan olacaksınız ya da okuyup devlet memuru olmayacaksınız.”

²⁷⁹ M. Nur Pakdemirli, A. Birişik, **a.g.m.**, s.99

²⁸⁰ M. Nur Pakdemirli, A. Birişik, **a.g.m.**, s.101

²⁸¹ Aynı adla 1774 yılında Rampur'da açılan bir medrese daha mevcuttu.

²⁸² M. Nur Pakdemirli, A. Birişik, **a.g.m.**, s.101

²⁸³ M. Nur Pakdemirli, A. Birişik, **a.g.m.**, s.101

Faaliyetleriyle Hint altkıtasının eğitim-öğretim hayatına katkı sağlayan ekoller; Gelenekçiler, Yenilikçiler ve Uzlaşmacılar olmak üzere üç kategoride değerlendirilir ki, bu ekollerin en önemlileri şunlardır:

aa. Gelenekçiler: Ehl-i Hadis, Deobendi, Birelvi

Yeniden yapılanmayı, İslam'ın klasik değerlerinin ışığında yapmak gerektiğine inanan Ehl-i Hadis, Deobendi ve Birelvi ekollerinin temsil ettiği gelenek yanlıları klasik din öğretimini teşvik ederken Batı düşüncesine ve eğitim-öğretimine şüphe ile yaklaşmışlardır.

Ehl-i Hadis: Seyyid Nezir Hüseyin Dihlevi²⁸⁴ (1805-1902) öncülüğünde oluşan ve görüşlerinde İbn-i Teymiye'nin (1263-1328), Muhammed Bin Abdulvehhab'ın (1703-1792) tesirinin açıkça görüldüğü ekol mensupları bid'at ve hurafeyle beraber tasavvufi anlayışlara karşı takındıkları sert tavır nedeniyle Vehhabilere benzetilerek tepkiyle karşılanmışlardır, bu tepkilerden kurtulmak amacıyla kendilerini Ehl-i Hadis olarak tanıtmaya yoluna gitmişlerdir.²⁸⁵ Ekolün temel olarak bu çerçevede ifade edilebilecek görüşleri Ehl-i Hadis medreselerinde yetiştirilen talebeler yoluyla Hint altkıtasına yayılmıştır.” Ders-i Nizami” esas alınmakla birlikte Hadis dersleri ağırlıklı bir program yürütülen bu medreselerin en önemlileri şunlardır: Medrese-i Kur'aniyye (1856-Conpur), Medrese-i Aliyye/Medrese-i İslamiyye (1869-Mao Nat Bacan), Darulhadis-i Matlaülulum (1875-Mirat), Medrese-i Saidiye (1880-Benares), Medrese-i Ahmediyeye²⁸⁶ (1880-Ara, Bihar), Medrese-i Çeşme-i Rahmet (1887-Gazipur), Medrese-i Alican (1892-Dehli), Medrese-i Muhamediyye (1893-Lekkokey), Misbahülhüda / Camia Rahmaniyye (1897-Benares), Darululum-u Takvîyetü'l-İslam / Medrese-i Gazneviyye (1901-Amritsar), Darulhadis-i Rahmaniye (1911-Dehli), Medrese-i Selefiyye Gazneviyye (1919-Amritsar), Medrese-i Aliyye (1919-Cennetiye), Darultekmil (1925-Muzafferpur, Bihar).²⁸⁷

²⁸⁴ Ehl-i Hadis cemaatinin oluşmasında tıpkı Seyyid Nezir Hüseyin Dihlevi gibi Rahimiye Medresesi mezunu Sıddık Hasan Han Kannevci'nin (1832-1890) de payı vardır. Bkz., Abdulhamit Birişik, “*Hint altkıtasında İslam araştırmalarının dünü bugünü: Kurumlar, ilmi faaliyetler, şahıslar, eserler*”, **DİVAN İlmî Araştırmalar**, S.17 (2004/2), s.7

²⁸⁵ M. Nur Pakdemirli, A. Birişik, **a.g.m.**, s.106

²⁸⁶ Muhammed İbrahim Aravi tarafından kurulmuştur.

²⁸⁷ M. Nur Pakdemirli, A. Birişik, **a.g.m.**, s.107

Deobendi: Veliyullah ekolüne bağlı bir grup âlimin geleneksel din öğretimini muhafaza etmek amacıyla Deobend’de²⁸⁸ kurdukları ve Muhammed Kasım Nanotavi (1832-1880) tarafından geliştirilen küçük medrese kısa zamanda seviye kat ederek yükseköğretim düzeyine kadar eğitim-öğretim yapan meşhur “Darululum-u Deobend” medresesine dönüşmüştür.²⁸⁹ Deobend Darü’l-Ulum’unun amacı, İngiliz-Hristiyan sömürgecilerinin tesis ettiği yönetimi reddederek geleneğe, İslam’a rücu eden bu ekol aynı zamanda Türk dostudur.²⁹⁰ Bu ekolün açmış olduğu bazı medreseler ise şunlardır: Medrese-i Mazahiru’l-Ulum (1866-Seharenpur), Camia Kasimiyye (1878-Muradabad), Camia İslamiyye Arabiyye (1880-Amroha), Camia Reşidiyye (1895-Raypur), Medrese-i Emینیye (1897-Dehli), Darululum Haliliye Nizamiye (1899-Tonk), Camia Arabiyye Ta’limüddin (1908-Dabhel), Camia Hüseyiniyye (1917-Rander), Camia Arabiyye Ta’limü’l-İslam (1919-Tarapur) ve Hayru’l Medaris (1931-Calender).²⁹¹

Birelvi: Ahmed Rıza Han Birelvi’nin (1856-1921) liderliğinde 1904’te Birili’de açılan “Medrese-i Ehl-i Sünnet ve Cemaat” ya da “Darululum-u Manzaru’l-İslam” olarak bilinen geleneksel öğretim kurumu çerçevesinde şekillenen bir ekoldür. Medreselerinde “Ders-i Nizami” programı uygulamışlardır.²⁹² 1898 tarihli aylık ilim dergisi “Tuhfe-i Hanefiyye” ve 1920’de çıkarılan “er-Rıza” gibi adlarla dergi ve gazeteler²⁹³ çıkaran bu ekolün bazı medreseleri de şunlardır: Darululum-u Nu’maniyye (1887-Lahor), Medrese Şemsü’l-Ulum (1899-Bedayun), Medrese-i Hanefiyye (1900-Patna), Medrese-i Ehl-i Sünnet ve Cemaat / Darululum-u Manzaru’l-İslam (1904-Birili), Camia Naimiyye (1920-Muradabad), Darululum Hizbu’l Ahnaf (1924-Lahor), Darululum Mazharu’l-İslam (1937-Bireli) ve Camia Arabiyye İslamiyye (1940-Nagpur).²⁹⁴

ab. Yenilikçiler: Aligarh

Yeniden yapılanmayı, modern Batı düşüncesinin ışığında hayata geçirmek gerektiğine inanan Aligarh ekolünün temsil ettiği yenilikçi ve modernist akım, Seyyid

²⁸⁸ 30 Mayıs 1866 tarihinde kurulan bu medrese rağbet görmüş, kısa sürede 230 derslane, 400 oda, 8 öğrenci yurdu ve büyük bir kütüphane boyutuna ulaşmıştır. Bkz., A. Birişik, “*Hint alt-kıtasında İslam araştırmalarının dünü bugünü: Kurumlar, ilmi faaliyetler, şahıslar, eserler*”, s.10

²⁸⁹ M. Nur Pakdemirli, A. Birişik, **a.g.m.**, s.107

²⁹⁰ M. K. Öke, **Güney Asya Müslümanlarının İstiklal Davası ve ...**, s.5

²⁹¹ M. Nur Pakdemirli, A. Birişik, **a.g.m.**, s.108

²⁹² M. Nur Pakdemirli, A. Birişik, **a.g.m.**, s.108

²⁹³ A. Birişik, **a.g.m.**, s.15

²⁹⁴ M. Nur Pakdemirli, A. Birişik, **a.g.m.**, s.109

Ahmed Han (1817-1898) öncülüğünde modern Batı düşüncesi ve öğretimi üzerine yapılanmıştır.²⁹⁵ Ahmed Han'ın Oxford ve Cambridge üniversitelerinin öğretim sistemlerinden yola çıkarak 1875'te Aligarh 'ta açtığı “Medresetü'l-Ulum” da denilen “Mohammedan Anglo Oriental College” çok sayıda batılı öğretim elemanının görev yaptığı Şii, Sünni ve Hindu öğrencilerin birlikte öğretim gördüğü modern bir eğitim kurumu haline gelmiştir.²⁹⁶ Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye'den de Halide Edip Adıvar gibi şahsiyet davet edilerek konferans vermesi sağlanmıştır.²⁹⁷ Kurum, Müslüman halka modern öğretim kurumları açma konusunda örneklik etmenin yanı sıra, zeki gençlerin Doğu bilimlerini (Oriental) ve Batı bilimlerini (Oxidental) en iyi şekilde kavrayan, Hindistan'a liderlik edebilecek bireyler olarak yetiştirmelerini hedeflemiştir.²⁹⁸ Ahmed Han, İngilizlere hizmet etmekle itham edilse de onun okulundan çok sayıda Hint milliyetçisi mezun olacak ve Hindistan'ın olduğu kadar Pakistan'ın da bağımsızlığı için mücadele edeceklerdir. Okulun bu hizmetini, tıpkı Ahmed Han gibi İngiliz dostu olmakla itham edilen Ağa Han bile takdir etmiştir.²⁹⁹ Kurduğu okulu, üniversiteye dönüştürmek hayalini kuran Ahmed Han, bunu gerçekleştiremeden 1898'de vefat etti. Ancak arkadaşı Muhsunu'l-Mulk ve Ağa Han³⁰⁰, çaba sarf ederek 1920'de *Aligarh Muslim University*'i kurarak Ahmed Han'ın hayalini gerçekleştirdiler.³⁰¹ Hindistan, darü'l harp midir değil midir? Tartışmasında Seyyid Ahmed Han, Hindistan'ın darü'l harp olmadığı yönünde kanaat belirtmiştir.³⁰²

ac. Uzlaşmacılar: Nedve

Yeniden yapılanmayı, klasik İslam anlayışı ve modern Batı düşüncesi sentezi ile yapmak gerektiğine inanan, Doğuya ve Batıya mutlak bağlılığın ya da nefretin İslami

²⁹⁵ M. Nur Pakdemirli, A. Birişik, **a.g.m.**, s.109

²⁹⁶ M. Nur Pakdemirli, A. Birişik, **a.g.m.**, s.109; G. Halıcı Özkan, **a.g.m.**, s.151; Mustafa Öz, “Seyyid Ahmed Han”, **DİA** II, İstanbul 1989, s.73

²⁹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz., Halide Edip Adıvar, **Inside India**, First Reprint, Delhi 2009

²⁹⁸ M. Nur Pakdemirli, A. Birişik, **a.g.m.**, s.109

²⁹⁹ “Günümüz tarihinde üniversite, bir ulusun fikri ve ruhi bakımından uyanması ve gelişmesi için bir sıçrama tahtası olarak büyük rol oynamaktadır... Fakat Aligarh'ın dışardan hiçbir yardım görmeksizin tamamen kendi gayretlerimizle kurulmuş olduğunu gururla söyleyebiliriz ve keza, Pakistan'ın hür ve bağımsız bir ulus olarak Aligarh Müslüman Üniversitesi içinde doğduğunu belirtebiliriz.”

³⁰⁰ Ağa Han, Hindistan'daki Nizari İsmaililerin imamıydı. Geniş bilgi için bkz., Farhad Daftary, **İsmaililer Tarihleri ve Öğretileri**, İstanbul 2017

³⁰¹ A. Birişik, **a.g.m.**, s.34; G. Halıcı Özkan, **a.g.m.**, s.153; **Sebilü'r-reşad**, 17 Nisan 1330/1914, S.294, s.141

³⁰² Azmi Özcan, “Hindistan'da İngiliz Hâkimiyeti ve Ulemanın Tavrı”, **DİVAN İlmi Araştırmalar**, S.17 (2004/2), s.113

olmadığını savunan Deobend ve Aligarh arasında orta yol benimseyen bir grup ulema 1892’de “Encümen-i Nedvetü’l-Ulema” adıyla dernek kurarak bir araya gelmiş, bu girişim “eskinin iyisini modernin yararlısını almak” fikri üzerine temellenen yeni bir akımın ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır.³⁰³ 2 Kasım 1898’de açılan bu medresede, “Ders-i Nizami” diye bilinen program biraz değiştirilerek uygulanmış, İngilizce zorunlu ders olarak okutulmuştur. Ayrıca Kur’an ve Arap Dili ve Edebiyatı’na özel bir önem verilmiştir.³⁰⁴ Bu ekolün bazı medreseleri ise şunlardır: Şibli Numani tarafından 1908’de Azamgarh’a bağlı Saray-ı Mir’de “Medrese-i Islahi’l-Müslimin” adıyla kurulan bir medrese daha sonra “Medresetü’l-İslah” olarak isimlendirilen bu kurum mümkün olduğu kadar siyasete mesafeli durmuş ve ciddi bir eğitim-öğretim faaliyeti yürütmüştür. 1925’te Bahawalpur’da kurulan “Camia Abbasiye”, 1927’de Mongir-Bihar’da kurulan “Camia Rahmaniyye” ve 1948’de Bopal’de kurulan “Darululum Tacul Mesacid” geleneksel ve modern karması olan Nedve programına göre öğretim yapan medreselerin önde gelenlerinden biri olmuştur. Muhammed Hamidullah ve Ebu’l Hasan Ali³⁰⁵ gibi seçkin ilim adamı bu ekolün medreselerinden yetişmiştir.³⁰⁶

aç. Bağımsızlar

Bu dönemin fikri çalkantılarının ortaya çıkardığı akımların dışında kalmayı ve öğretimlerini bağımsız olarak sürdürmeyi tercih eden medreseler de mevcuttu. Kayda değer olan bazı medreseler şunlardır: “Medrese-i İslamiye Şemsü’l Hüda”, Patna-Bihar’da 1912 yılında kurulmuştur. Yükseköğretim düzeyinde eğitim-öğretim hizmeti veren bu kurumun programı, sonraları bazı medreselerde de uygulanmıştır. “Camiatü’l Osmaniye”, Haydarabad Dekken ‘de 1853’te kurulan Darululum’un ve 1887’de kurulan Nizam College’nin 1917’de bir araya getirilerek yeniden yapılandırılmasıyla açılmıştır. Bu medresede; Fıkıh, Fıkıh Usulü, Hadis, Tefsir, Kelam gibi geleneksel ilimlere yer verilirken bununla birlikte Modern Hukuk, Tıp gibi müspet ilimlere de yer verilmiş, eğitim Urduca yapılmıştır.³⁰⁷

Camia Milliye İslamiye (National Muslim University), Hilafet Hareketi üyelerinin 1920’de Aligarh’ ta kurduğu bu üniversite 1925’te Aligarh’ tan Dehli’ye intikal

³⁰³ M. Nur Pakdemirli, A. Birişik, , **a.g.m.**, s.110

³⁰⁴ A. Birişik, **a.g.m.**, s.16

³⁰⁵ M. Meraç Alam, “*Hindistan’ın Öncü Şahsiyetleri*”, **TOHUM**, Kış 2018, s.66

³⁰⁶ M. Nur Pakdemirli, A. Birişik, **a.g.m.**, s.110

³⁰⁷ M. Nur Pakdemirli, A. Birişik, **a.g.m.**, s.111

etmiştir. Temel kuruluş amacı, özerk ve milli nitelikli bir yükseköğretim sistemini tesis etmek ve eğitimcilerle halkın dini ve seküler alanda işbirliği yapmasını sağlamaktır. Üniversiteye bağlı Urdu Akademi’de bu hedefe yönelik olarak yapılan ilmi toplantılara Türkiye’den de Hüseyin Rauf Orbay, Behçet Vehbi ve Halide Edip Adıvar gibi şahsiyetler konuşmacı olarak davet edilmiştir.³⁰⁸ Öğretim dilinin Urduca, Arapça ve Farsça seçmeli olduğu üniversitenin programında zorunlu din dersi vardır.

b. Müslümanların İntibahında Basının Rolü

Hindulara göre geç de kalsalar Müslümanlar, Hem Hindistan’da hem de Hindistan dışında gazete ve dergiler çıkararak intibahta pay sahibi olmuşlardır. Bu gazete ve dergiler gerek İstanbul’da gerekse İngiltere’nin başkenti Londra’da neşredilmiştir. İngilizler, kendilerince sakıncalı buldukları bu yayınları engellemenin, olmuyorsa Hindistan’a sokmamanın yollarını aramışlardır. Çıkardıkları “Basın Kanunları” ile tehditler savurmuşlar; para cezaları, matbaaya el koyma ve son olarak da kapatma gibi cezalara başvurmuşlardır. Yine de bu baskılar Hindular da olduğu gibi Müslümanların intibahını engelleyememiştir.

Hint Müslümanları içinde gazetecilik konusunda ilk ciddi adımlar Sir Seyyid Ahmed Han tarafından atılmıştır. Ahmed Han, belli başlı İngilizce eserlerin Urduca’ya çevrilmesi için *Scientific Society*’i kurdu. Bu derneğin çabaları sonucu 1866’da haftalık İngilizce-Urdica *Aligarh Institute Gazette*’yi yayınlamaya başladı.³⁰⁹ 1869’da İngiltere’ye giden ve 1870 yılında Hindistan’a dönen Ahmed Han, aynı yıl *Tezhibü’l-Ahlak* adıyla haftalık bir gazete çıkarmaya ve Müslümanları Batı kültürüne ve İngiliz hükümetine ısındırmaya çalışmıştır.³¹⁰ Bir diğer İslam entellektüeli ise Mevlana Ebu’l Kelam Azad’dır.³¹¹ Henüz 11 yaşındayken çıkardığı *Nairang-i Alam* adlı dergi ile dikkatleri toplamıştı.³¹² 1904’te daha on altı yaşında iken *Lisanü’s-sıdk* adlı bir gazete çıkardı. Bu sırada Şibli en-Numani’nin dikkatini çekti. Onun reisi olduğu Nedvetü’l-Ulema’nın yayın organı *en-Nedve*’nin editörlüğünü yaptı. (1905-1906) Daha sonra Amritsar’a giderek Mevlana Muhammed İnşauallah’ın gazetesi “*El-Vekil*”in

³⁰⁸ M. Nur Pakdemirli, A. Birişik, **a.g.m.**, s.111

³⁰⁹ A. Birişik, **a.g.m.**, s.34; G. Halıcı Özkan, **a.g.m.**, s.151

³¹⁰ Mustafa Öz, “*Seyyid Ahmed Han*”, s.73; G. Halıcı Özkan, **a.g.m.**, s.152; A. Birişik, **a.g.m.**, s.34; M. Meraj Alam, **a.g.m.**, s.69

³¹¹ Bkz., EK:12 Mevlana Ebu’l Kelam Azad

³¹² M. Meraj Alam, **a.g.m.**, s.64

editörlüğünü üstlendi ve bu gazetede özellikle Osmanlıları savunan yazılar yazdı.³¹³ 1912 yılında *El- Hilal* adlı haftalık dergiyi çıkardı. Bu dergi verdiği mesajlardan dolayı halkın yoğun ilgisi ile karşılaşınca durum İngilizleri rahatsız etti ve dergi 1914'te kapatıldı. Bağımsız ama parçalanmamış bir Hindistan hayal eden Ebu'l Kelam Azad, mücadelesine kaldığı yerden devam etmiş, bun sefer de 1914'te *El-Belağ* adlı gazeteyi çıkarmıştır. İngilizler, onu 1916'da Kalküta'ya sürgüne gönderdiler.³¹⁴

Müslümanlar, Hindistan'ın her köşesinde çeşitli ad ve dillerde gazete ve dergiler çıkarmaya devam ederek, bağımsızlık mücadelesinde ellerinden geleni yapmışlardır. 1923 yılında Hindistan'ın Kalküta şehrinde fazl-ı muhterem Abdü'r-rezzak El Leknevi Efendi'nin riyaset-i tahririyesi ve reisü'l-ulema Mevlana Ebu'l Kelam Ahmed Efendi'nin himayesi altında *El-Camia* unvanıyla Arapça bir mecmua intişara başlamış ve İslam uhuvvetini savunmuştur.³¹⁵

İstanbul'a gelen Hintli Müslümanlar, halife ve hükümet ile görüşerek çeşitli dillerde gazeteler çıkarmış, bunları İslam ülkelerine ve özellikle Hindistan'a göndererek Hint Müslümanlarını İngilizlere karşı Osmanlılar lehinde mücadele etmeye çalışmışlardır. Har Dayal'ın temasları sonucunda İstanbul'da *Cihan-ı İslam* adıyla bir gazete çıkarılmış ve Teşkilat-ı Mahsusa ajanları tarafından özellikle Hint Müslümanlarına ulaştırılmaya çalışılmıştır.³¹⁶ Önceleri üç dilde; Türkçe, Urduca ve Arapça neşredilirken sonra Farsça olarak da neşredilmiştir.³¹⁷ İttihatçı bir çizgide olan Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye'nin³¹⁸ yayın organı olarak neşredilmiştir. 53 sayı neşredildiği anlaşılan *Cihan-ı İslam*³¹⁹, 1916'nın Ocak ayından itibaren Bağdat'ta yayın hayatına devam etmiştir. 1880 yılında İstanbul'da neşredilen *Peyk-i İslam* gazetesi Osmanlı padişahının Halife-i Hind kabul edilmesi konusunda bir fikir beyan edince İngiliz hükümetinin baskısı altında olan bazı gazeteler; *Koh-i Nur*, "*Aligarh Institute*

³¹³ Azmi Özcan, "*Ebü'l Kelam Azad*", **DİA X**, İstanbul 1994, s.335

³¹⁴ M. Meraj Alam, **a.g.m.**, s.65

³¹⁵ **Sebilü'r-reşad**, 16 Mayıs 1339/1923, S.528, s.72

³¹⁶ M. Kemal Öke, **Güney Asya Müslümanlarının İstiklal Davası ve ...**, s.28

³¹⁷ Mehmet Çanlı, "*I. Dünya Savaşı'nda Propaganda Amaçlı Yayınlanan Dergi: Cihan-ı İslam*", **KAREN** 2017 3 / 4, s.81

³¹⁸ 1908 yılında Perapalas Otelinde Mısırlı Mehmet Şerif Paşa ve arkadaşları tarafından kurulmuştur.

³¹⁹ I. Dünya Savaşı'nın arifesinde 9 Nisan 1914'te neşredilmeye başlanmıştır. Önceleri Türkçe, Arapça ve Urduca neşredilirken sonra Farsça olarak da neşredilmiştir. Haftalık bir dergidir. Bazen 10 bazen 15 günde bir yayımlanmıştır. Mesul müdürü, teşkilat-ı Mahsusa üyesi Yusuf Şetvan Bey, imtiyaz sahibi ise Hint kökenli bir Müslüman ve ayrıca Teşkilat-ı Mahsusa üyesi Şevket Ali Ebu's-Saidü'l Arabi'dir. Detaylı bilgi için bkz., Mehmet Çanlı, "*I. Dünya Savaşı'nda Propaganda Amaçlı Yayınlanan Dergi: Cihan-ı İslam*", s.83 vd.

Gazette, *Kudh Ahbar* ve *Ahsanü'l- Ahbar* bu fikre karşı çıkarken, *Ceride-i Rüzgâr* ve *Şemsü'l-Ahbar* gibi gazeteler bu fikri ateşli bir şekilde desteklemiştir.³²⁰ *Ceride-i Rüzgâr*, bu fikrin en ateşli savunucusudur.³²¹ Londra'da Hoca Kemaleddin tarafından neşredilen *The Islamic Review* adlı gazete vardır ki, Lord Hidli, bu gazeteden etkilenip İslam'ı seçmiştir. Dehli'de İngilizce haftalık neşr edilen ve sahibi Mister Muhammed Ali olan gazete ise *The Comrade* dir. Bağımsızlık yanlısı ve İngiliz karşıtıdır.³²² Lahor'da yevmi ve Urduca neşredilen *Zemindar* adlı gazetenin sahibi Mevlevi Zafer Ali Han'dır. Bağımsızlık ve Osmanlı yanlısı bir politika takip ediyor. Bu gazete İngilizlerin baskısı sonucu 1914'te kapatıldığı gibi matbaasına hükümetçe el konulmuştur. Aligarh talebeleri tarafından çıkarılan gazete ise *Hemderd*'tir ve bağımsızlık yanlısıdır.³²³

Abdürreşid İbrahim³²⁴ de Hindistan'da özellikle Müslümanların Urduca neşrettiği gazete ve dergileri şu şekilde sayar: Lahor'da haftalık çıkanlar; *Afıtab-ı Penç*, *Ahbar-i Aâm*, *Ayine-i Hind*, *Pise-i Ahbar*, *Pencab-ı Ahbar*, *Ticaret Güzit*, *Tekmilül Hikmet*, *Hafız-ı Sıhhat*, *Hayrhah-ı Keşmir*, *Dürbin*, *Refik-i Hind*, *Gamhar-ı Hind*, *Güldeste-i Şöhret*, *Encümen-i Himayet-i İslam-ı Lahor*. Lahor'da ayrıca günlük *Pise-i Ahbar* adlı gazete de neşrediliyordu.³²⁵

Dehli'de haftalık çıkan gazeteler; *Ekmelül-Ahbar*, *Eşrefü'l-Ahbar*, *Hayırhah-ı Aâm*, *Hayırhah-ı Hind*, *Sefir-i Hind*, *Ruzane-i Hind*. Legihno'da haftalık çıkan gazeteler; *Ahbar-ı Encümen-i Hind*, *Azad*, *Peyam-ı Yaâr*, *Tehzib-i Dilgüzar*, *Kevkeb-i Hind*, *Refik-i Nisvan*, *Müşir-i Kaysar* ve *Mühezzeb*'dir.³²⁶ Günlük çıkan gazeteler ise; *Eduh-i Anbar*, *Ruzane*'dir.

Agra'da haftalık çıkan gazeteler; *Agreh-i Ahbar*, *Agreh-i Pinç*, *Asitane-i Hikmet*, *Hami-yi Hind*, *Refah-ı Âm*, *Serme-i Rüzgâr*, *Sitar-ı Ahbar* ve *Sefid-i Âlem*.³²⁷ Daha adını sayamadığımız nice gazete ve dergi, Hintli Müslümanların intibahında rol oynamış,

³²⁰ Azmi Özcan, **Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)**, Ankara 1997, s.152

³²¹ "Bütün Müslümanların Osmanlı İmparatorluğu için severek canlarını feda etmek istediklerini açıkça belirtiriz. Sultanın zahirde Hindistan ile bir ilişkisi yokmuş gibi görünse de gerçekte mevcuttur.", Bkz., Azmi Özcan, **Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)**, s.153

³²² **Sebilü'r-reşad**, 27 Mart 1330/1914, S.291, s.89

³²³ **Sebilü'r-reşad**, 17 Nisan 1330/1914, S.294, s.140

³²⁴ Abdürreşid İbrahim için bkz., Taha Kılınç, **Seyrüsefer**, İstanbul 2018

³²⁵ Abdürreşid İbrahim, **20. Asrın Başlarında İslam Dünyası Çin ve Hindistan'da İslamiyet II**, (nşr., Mehmed Paksu), İstanbul 1987, s.321

³²⁶ Abdürreşid İbrahim, **a.g.e. II**, s.321

³²⁷ Abdürreşid İbrahim, **a.g.e. II**, s.322

gazeteler kapatılmış, sahipleri; Ebu'l Kelam Azad, Mevlana Zafer Ali Han ve Mevlana Şevket Ali Han gibi büyük şahsiyetler hayatının bir kısmını özgürlük uğrunda hapislerde geçirmişlerdir.

c. Müslümanların İntibahında Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü

Haksızlığa uğrayan insanların, hak talep etme yollarından biri de legal yani hukuki bir şekilde bir sivil toplum örgütü çevresinde bütünleşmesidir. Bu örgütler; dernek, vakıf, sendika ya da parti şeklinde ortaya çıkar. Müslüman toplumun ilk sivil toplum örgütü yine Sir Seyyid Ahmed Han öncülüğünde 1863 yılında Gazipur'da kurulan *Translation Society*' dir. Sonradan *Aligarh Institute* ve *Scientific Society* adlarını alan kurum, Seyyid Ahmed Han'ın 1864'te Aligarh'a tayin edilmesiyle merkezini Aligarh'a taşımıştır.³²⁸ 1877'de açılan Aligarh Koleji'nin eğitim alanındaki amacının tüm Hindistan'a anlatılması gerekiyordu. Bu niyetle 1886'da Molvi Samiullah Han başkanlığında Aligarh'ta *All Indian Muhammadan Education Congress* yani Tüm Hint Müslümanların Eğitim Kongresi toplandı. Daha sonraları Allahabad'da yapılan bir başka toplantıda adı *Mohammeden Educational Conference* olarak değiştirilmiştir.³²⁹ Seyyid Ahmed Han, Hindistan Müslüman Ligi'nin gerçek selefi kabul edilen *Mohammeden Anglo-Oriental Defence Association* adlı Müslüman örgütün de kurucusu idi.³³⁰

1885'te üyelerinin çoğunluğunun Hindulardan oluştuğu Hint Ulusal Kongresi'nin faaliyetleri etkili olmuş ki, Müslümanlar hak kaybına uğradıkları kanaatiyle bir araya gelmiş, tam olarak Hint Ulusal Kongresi'ne rakip olmamak koşuluyla 30 Aralık 1906'da Dakka'da Navvab Salimullah Han himayesinde, Vigarü'l-Mülk başkanlığında yapılan toplantıda *All India Muslim League* kurulmuştur.³³¹ Örgütün kuruluş amacı açıklanmış³³², toplantıda bulunmamasına rağmen gıyabında başkanlığa ise Ağa Han

³²⁸ A. Birişık, **a.g.m.**, s.33

³²⁹ G. Halıcı Özkan, **a.g.m.**, s.153; Nagehan Elemana, "*Hint Müslümanlarının Düşünce Dünyasında Siyasal Çözüm Arayışları*", **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 2015, S.14, s.416; H. Kulke, D. Rothermund, **Hindistan Tarihi**, (Çev., Müfit Günay), Ankara 2001, s.373; **Sebilü'r-reşad**, 3 Nisan 1330/1914, S.292, s.105

³³⁰ Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.297

³³¹ Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.302; **Sebilü'r-reşad**, 3 Nisan 1330/1914, S.292, s.105

³³² "a)Hindistan Müslümanları arasında, Britanya hükümetine karşı sadakat duygularını geliştirmek ve hükümetin herhangi bir tasarrufu bakımından hükümetin niyeti hususunda doğabilecek herhangi bir yanlış anlamayı gidermek, b)Hindistan Müslümanlarının siyasi hak ve çıkarlarını korumak ve geliştirmek ile onların ihtiyaç ve isteklerini hükümet nezdinde saygınlıkla temsil etmektir, c)Hindistan Müslümanları

seçilmiş ve bu görevi 1912 yılına kadar sürdürmüştür.³³³ Seyyid Emir Ali ise örgütün Londra şubesini 1908 yılında faaliyete geçirir.³³⁴

Halifenin ve onun koruyucusu olan Osmanlı Devleti'nin gitgide güç kaybettiğini yakından takip eden Hint Müslümanları 31 Mart 1913'te *Encümen-i Hüddam-ı Kâbe* adlı cemiyeti kurmuşlardır. Öncülüğünü Mevlana Abdülbari, Müşir Hüseyin Kıdvai, Muhammed ve Şevket Ali kardeşler yapmıştır. Cemiyetin kuruluş amacı mukaddes toprakların koruyucusu olan ve sıkıntılı günler geçiren Osmanlı Devleti'ne maddi ve manevi yardımda bulunmaktır.³³⁵ İlk toplantıda bulunan 23 kişi Kur'an-ı Kerim üzerine yemin etmişlerdir. Altı ay sonra üye sayısı 3.000'i bulmuştur. Üye olan herkes, encümenin amaçları doğrultusunda aidat ödemek zorundaydı.³³⁶

Hint Müslümanları, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan mağlubiyetle ayrılmasından son derece yeise düşmüşler, daha fazla zarar görmesini engellemek için kolları sıvayarak yeni bir cemiyet kurmuşlardır. İngiltere, I. Dünya Savaşı esnasında özellikle Hint Müslümanlarının tepkisini yumuşatmak üzere Osmanlı Devleti, halife ve mukaddes toprakların durumlarında bir değişiklik olmayacağı yönünde verdiği sözleri tutmayınca Müslümanlar, Hindulardan da gelen destekle İngiliz hükümetine baskı yapmak ve Osmanlı Halifesini korumak adına Aralık 1918'de *Hindistan Hilafet Hareketi*'ni başlattılar. Halifeyi korumak ve devamını sağlamak amacıyla Mevlana Muhammed Ali Cevher tarafından 14 Kasım 1919'da *Hindistan Hilafet Komitesi*'nin kurulduğu açıklandı. Kısa sürede içinde Muhammed Ali'nin kardeşi Şevket Ali, Ebu'l Kelam Azad, Seth Çotani, Şeyh Şevket Ali Sıddıki, Dr. Muhtar Ahmed Ensari, Hasret Mohani ve Dr. Hekim Ecmel Han da bu harekete katıldılar.³³⁷ Komitenin başkanlığına Seth Çotani seçildi. Komitenin aldığı bir kararla 17 Ekim 1919 "Hilafet Günü" seçilmiş,

arasında, Müslüman Ligi'nin diğer anılan amaçlarında da önyargısız olarak, diğer cemaatlere yönelik düşmanlık duygularının doğuşunu engellemektir.

³³³ **Ağa Han**, (Çev., Zeynep Özbek), İstanbul 2005, s.134; Bkz., EK:13 III. Ağa (Han Sultan Muhammed Şah)

³³⁴ Nagehan Elemana, **a.g.m.**, s.419

³³⁵ Azmi Özcan, **a.g.e.**, s.199; Müşir Hüseyin Kıdvai, **a.g.e.**, s.173; Zekai Kardaş, "*Osmanlı-Hindistan İlişkileri*", **Tohum**, Mart 2018, s.11; **Sebilü'r-reşad**, 17 Temmuz 1329/1913, S.268, s.123; **Sebilü'r-reşad**, 16 Ağustos 1339/1923, S.551, s.45

³³⁶ Encümenin gelirinin üçte biri mukaddes toprakları korumak durumunda olan Osmanlı Devleti'ne verilecek, üçte biri yetimler, okullar ve diğer İslami faaliyetler için ayrılacak, diğer kalan miktar ise gerekirse Kâbe'nin korunması ve hacıların zorluklarının giderilmesi için kullanılacaktır. Bkz., Azmi Özcan, **Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)**, s.200

³³⁷ Zekai Kardaş, **a.g.m.**, s.13; M. Kemal Öke, **Güney Asya Müslümanlarının İstiklal Davası ve ...**, s.50; Azmi Özcan, **a.g.e.**, s.238; M. Naeem Qureshi, "*Hindistan Hilafet Hareketi*", **DİA XVIII**, İstanbul 1998, s.110; M. Kemal Öke, **Hilafet Hareketleri**, s.70; **Sebilü'r-reşad**, Kanun-i Sani 1335/1919, S.455, s.286

Hinduların da katılımıyla muazzam gösteriler yapılırken dükkânlar kapatılmış, okullar ve işyerleri tatil edilmiştir.³³⁸ Abdül Bari ve arkadaşları da *Cemiyet-ül Ulema-yı Hind*'i kurmuşlardır. Bu örgüt, ilahiyatçılardan teşekkül ediyordu. Amaçları siyasi ve milletlerarası gelişmeleri İslami ilimlerin yorumlayıp, Güney Asya Müslümanlarına rehberlik edecek uzmanları bir örgütün şemsiyesi altında toplamaktı.³³⁹ Örgüt, bir fetva³⁴⁰ yayınlarak, Hilafet Komitesi ile eşgüdüm halinde bir siyaset izledi.

Hint Müslümanlarının kurduğu etkili son sivil toplum kuruluşu ise *Hindistan Hicret Hareketi*'dir. Bu hareketi ortaya çıkaran şartlar *Hindistan Hilafet Hareketi* ile doğrudan alakalıdır ve aynı şekilde dini-siyasi muhteva taşımaktadır. İngiltere başbakanı Lloyd George'nin, Osmanlı Devleti'nin dini-siyasi statüsünün değişmemesi ve halifenin kutsal topraklardaki haklarının korunması için kendisine başvuran *Hindistan Hilafet Hareketi* heyetine verdiği sert cevap Hint Müslümanlarını şaşkınlığa uğratmıştır. (17 Mart 1920)³⁴¹ Bu sıralarda Hindistan'da, Hindistan'ın darü'l harp olup olmadığı ve Müslümanların Hindistan'dan daha güvenli bir yere göç etmesi gerektiği gibi konular sıkça tartışılmaya başlanmıştır. Göç hareketini en çok savunan kişi Amritsar'dan Gulam Muhammed Aziz olmuştur. Hint ulemasından Ebu'l Kelam Azad ve Mevlana Muhammed Ali gibi şahsiyetler, Hindistan'ın artık güvenli bir ülke olmadığı yani darü'l harp olduğu yönündeki fetvaları, *Hindistan Hicret Hareketi*'nin kurulmasında etkili olmuştur.³⁴² Hicret Komitesi'nin yönetimi Hacı Muhammed Can tarafından üstlenilerek göç edecek Müslümanlar bağış toplanmaya çalışılmıştır. Ağa Seyyid Makbul Şah, Mevlana Abdülkerim, Yusuf Ali Han, Hekim Kutub Şah, Mevlevi Abdul Gafur, Mirza Muhammed Selim Han, Munşi Abdul Kerim, Ali Gul Han ve Ağa Lal Badşah bir taraftan yapılacak göç hakkında ahaliyi bilgilendirirken öte yandan bağış toplamaya koyulmuşlardır.³⁴³ 500.000 ile 2.000.000 arasında Müslüman'ın Afganistan'a göç ettiği beyan edilmişse de bu sayı çok abartılı olup 60.000 civarında olduğu,

³³⁸ Azmi Özcan, **a.g.e.**, s.238

³³⁹ M. Kemal Öke, **Hilafet Hareketleri**, s.70

³⁴⁰ "Ordu ve polis gücü de içinde olmak üzere hükümet hizmetinde çalışmayı *haram* ilan etti. Ayrıca Müslümanların hükümet kurullarında üye olmasını, hükümet mahkemelerinde dava açmasını, hükümetten yardım alan okul ve kolejlerde eğitim görmesini, hükümetin verdiği onursal dereceleri, unvanları vb. kabul etmesini ya da korumasını gayri meşru ilan etti. Ordu ve polis gücünde hizmet etmek ayrıca ağır bir günahı, çünkü kendi kardeşlerine bile ateş etmeyi içeriyordu." Bkz., Mohammad Sadiq, **Türk Devrimi ve Hindistan Özgürlük Hareketi**, (Çev., Funda Keskin Ata), Ankara 2018, s.73

³⁴¹ Azmi Özcan, **a.g.e.**, s.240

³⁴² Azmi Özcan, "*Hindistan Hicret Hareketi*", **DİA XVIII**, İstanbul 1998, s.109; Fida Hussain, **Hindistan Matbuatında Türk Kurtuluş Savaşı ve İnkılabı**, Ankara 2012, (Basılmamış Doktora Tezi), s.104

³⁴³ Zekai Kardaş, **a.g.m.**, s.16

Afganistan hükümetindeki politika değişimi dolayısıyla mültecileri besleyemeyeceği yönündeki açıklaması, Müslümanların tekrar evlerine dönmelerine sebep olmuş, bu arada çok sayıda Müslümanın yollarda vefat ettiği görülmüştür. Ancak 20.000 civarında Müslümanın sağ salim evlerine döndüğü ve bir kısmının da Türkiye'ye doğru yola çıktığı anlaşılmıştır.³⁴⁴Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından kısa bir süre sonra halifeliğin kaldırılması Hint Müslümanlarında şok etkisi yaratmışsa da Muhammed İkbal gibi isimler, "Her işte bir hayır vardır" düşüncesiyle bu gelişmeye pozitif bir pencereden bakmıştır. Tıpkı Hindular da olduğu gibi Müslümanlarda da intibah sürecini liderler yönlendirirken; Seyyid Ahmed Han, Ağa Han, Emir Ali, Müşir Hüseyin Kıdvai, Muhammed Ali ve Şevket Ali kardeşler, Mevlana Zafer Ali Han, Ebu'l Kelam Azad, Dr. Ahmed Ensari, Şibli Numani, Muhammed İkbal ve Muhammed Ali Cinnah, tıpkı yoldaşları Hindu liderler gibi ağır bedeller ödemiş ve intibahın zaferle sonuçlanmasında büyük pay sahibi olmuşlardır. Müslümanların Hindistan'da kurduğu bir başka sivil toplum örgütü ise, *Cemaat-i İslami* 'dir.³⁴⁵1941 yılında Ebu'l Ala Mevdudi tarafından kurulmuştur. Hindistan'da faaliyetlerini sürdürürken, 1947'de Pakistan'ın kurulmasıyla Pakistan'a göç etmiş, Hindistan'daki faaliyetlerini ise cemaatin Hindistan'daki yeni emiri Ebü'l-Leys İslahi sürdürmüştür.³⁴⁶

C. İNGİLİZLERİN HİNDİSTAN'DAN ÇEKİLMELERİ

a. Hindistan'ın Bağımsızlığı İçin Müslüman-Hindu İşbirliği

Müslümanlar ve Hindular arasındaki ilk işbirliği, 1857 Büyük Sipahi İsyanı sırasında yapılmıştı. Mangal Pandey adlı sipahinin fitilini ateşlediği isyan, kendisinin idam edilmesiyle sona ermemiş, bir merkezden organize edilmediği halde hızla Hindistan'ın birçok bölgesine yayılmış, isyan için lider arayan sipahiler, Dehli'ye yürümüş ve nihayet II. Bahadır Şah ikna edilerek hareketin başına geçirilmiştir. İngilizler isyanı kanlı bir şekilde bastırdıktan sonra, isyanın faturasını Bahadır Şah Zafer'e dolayısıyla da Müslümanlara kesmişlerdi. Dehli'nin önde gelen ailelerine ait mallar yağmalanırken, mal sahiplerinin şehri terk etmesi sağlanmıştır. Mevlana Ebu'l Kelam Azad'ın babası da şehri terk edip Mekke'ye gidip yerleşenler

³⁴⁴ Azmi Özcan, "Hindistan Hicret Hareketi", s.109; Salim Cöhlce, "Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan", s.183; M. Kemal Öke, *Güney Asya Müslümanlarının İstiklal Davası ve ...*, s.83

³⁴⁵ A. Birışık, *a.g.m.*, s.20; Nagehan Elemana, *a.g.m.*, s.425

³⁴⁶ A. Birışık, *a.g.m.*, s.21

arasındaydı.³⁴⁷ Babürlü hükümdarı, Rangun'a sürgün edilmiş ve bu arada Müslümanların gururu ile de oynanmıştır.

İki toplum arasındaki ikinci ve en önemli birliktelik 1885'te toplanan Hint Ulusal Kongresi'nde yaşanmıştır. Kongreye katılan 70 üyenin yaklaşık beşte biri Müslümandı.³⁴⁸ Sir Seyyid Ahmed Han'ın tüm muhalefetine karşın Müslümanlar bu kongreye üye olmaya devam ettiler. 1906'da Bütün Hindistan Müslümanları Birliği'nin kurulması da bu teveccühü değiştirmede.³⁴⁹ Öyle ki her yıl düzenli olarak yapılan kongrelerde, başkanlık görevini Müslüman üyeler de üstlenebiliyorlardı. İki toplum arasında bazen gizli bazen de açık bir mücadele olmasına rağmen akliselimler başarının, işbirliğinden geçtiğini bildikleri için aradaki sorunları çözüp yollarına devam ediyorlardı. İki toplum arasındaki işbirliğinde en önemli adım 1916'da Lucknow'da imzalanan protokol olmuştur. Artık Hindistan'ın siyasi hayatında yeni bir evre başlamış oluyor. Ebu'l Kelam Azad, İngilizlere karşı Hindularla işbirliğini olmazsa olmaz olarak görüyordu.³⁵⁰ Müslüman Birliği'nin de İngiliz aleyhtarlığına doğru kayması, onu Kongre Partisi'ne yaklaştırdı. Bu sıralarda ha□la□ Kongre Partisi'nin içinde bulunan ve onun önemli üyelerinden biri olan Cinnah, kongrenin gerçekleştirmeye çalışıldığı Hindistan'ın bağımsızlığı amacının, Müslümanların yardımı olmadan sağlanamayacağını mesai arkadaşlarına anlattı.³⁵¹ Diğer taraftan, Müslüman Birliği içindeki bazı şahsiyetler de Kongre Partisi ile birleşmenin zamanının geldiğini, bu birlikteki arkadaşlarına anlattılar. Bunun sonucu olarak 1915 yılında her iki parti toplantılarını aynı zamanda ve aynı yerde yaptılar. Nihayet 1916 yılında Kongre ve Müslüman Birliği meşhur Lucknow Paktı'nı imza ettiler. Paktın kuruluş amacı

³⁴⁷ Azmi Özcan, "Ebü'l Kelam Azad", **DİA X**, İstanbul 1994, s.335

³⁴⁸ Rene Grousset, **Asya'nın Uyanması**, s.88

³⁴⁹ Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.302; Muharrem Tan, **Hindistan'ın Bölünmesi ve Hint Müslümanları (1858-1947)**, İstanbul 1999, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.32

³⁵⁰ "Hintli Müslümanlar, İngiliz hükümetinin siyasetini kör gibi izlemişlerdir. Ülkede gerçek aktif grup olan Hindularla bütün ilişkilerini koparmışlardır. Hinduların bir çoğunluk olduğuna ve onlarla birlikte gidersek, onların bizi ezeceği hususunda uyarıldık. Sonuç, başka türlü Müslümanların mızraklarının hedefi olmuş olması gereken hükümetin, bundan esirgenmesi ve onun yerine kendi komşularının hedef olması idi... Gelin, Hindulardan korkmayalım. Korkulacak, sadece Tanrı'dır. Hindistan'da yaşamak istiyorsanız, komşularınızı kucaklamamız gerekir. İşbirliğinde onlar tarafından herhangi bir engel varsa sadece onu önemseyin. Başkaları size iyi davranmazsa bile, bir beyefendi gibi davranmak zorundasınız. Kölelik bağlarının özgürlük rüzgârlarıyla parçalanmış olacağı zamanın bir gün gelecek olduğu kesindir. O zaman Müslümanlar hakkında ne yazılmış olabileceğini kavrayabiliyor musunuz? Açgözlü yöneticilerin elinde bir oyuncak veya yabancıların zevki için bir demet oyun kartı olarak hizmet eden uğursuz bir cemaat olduğu yazılacak. Savaş borusu çaldığında, Müslümanların savaş meydanını terk ettiği ve kendilerini mağaralara sakladığı söylenecektir." Bkz., Celalettin Güngör, **Sömürgecilikten Ulusa Hint Milliyetçiliğinin Kökenleri**, s.330

³⁵¹ Bilal Şimşir, "Pakistan Devleti'nin Kuruluşu", s.145

açıklandı.³⁵² İlk ve son defa olarak iki parti, Hindistan'ın gelecek anayasası üzerinde anlaşmaya vardılar. Bu anlaşmaya göre bütün Hindistan'a şamil Teşrii Meclis'te Müslümanlar sandalyelerin üçte birine sahip olacaklardı. Eyaletlerde çıkaracakları mebus sayısı da taksim edilmişti. Şöyle ki; Pencap eyaletinde mebusların % 50'sini, birleşik eyaletlerde % 30'unu, Bengal'de % 40'ını, Bihar'da % 25'ini, merkez eyaletlerde % 15'ini, Madras'ta % 15'ini ve nihayet Bombay'da % 33,3'ünü Müslümanlar çıkaracaktı. Bu antlaşmada, İngiltere'ye karşı takip edilecek müşterek siyaset de tespit edilmiş ve bu iki partinin İngiltere üzerindeki baskısı daha da artmıştır.³⁵³ İki partinin uyumlu çalışması 1920'ye kadar sorunsuz yürümüştür.

b. Mahatma Gandhi'nin Eylem Planı

Hiç kuşku yoktur ki, Hindistan bağımsızlık hareketi sürecinde söz ve davranışları ile en ön planda yer alan Hindu lideri Mahatma Gandhi olmuştur. Bir brahman ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Gandhi, klasik inançlarına çok da bağlı kalmayarak hareket etmiştir. Deniz aşırı seyahat etmek inançlarına göre yasak olduğu halde İngiltere'ye deniz yoluyla giderek hukuk eğitimi almıştır. Hindistan'a döndükten kısa bir süre sonra Güney Afrika'da yaşayan ve haksızlığa uğrayan Hinduların haklarını savunmak üzere bu ülkeye giden Gandhi, bir taraftan da kendisini siyah-beyaz mücadelesinin içinde bulmuş ve ırkçı beyazlara karşı mücadeleye dâhil olarak başarı kazanmıştır. Bu ülke, İngilizlere karşı verilecek mücadele için onun açısından bir çeşit staj yeri olmuştur. Güney Afrika'da çıkardığı *Indian Opinion*³⁵⁴ adlı gazete, onun mücadelesinin bir parçası olmuştur. I. Dünya Savaşı öncesinde Hindistan'a döndüğünde artık deneyimli bir siyasetçi idi. Gerek ondan önce gerek onunla birlikte Kongre'nin bağımsızlık gibi rüyası yoktu. Onların ilk talebi; tıpkı Kanada ve Avusturalya gibi beyaz dominyonların sahip

³⁵²“a)Hindistan'ın büyük topluluklarının eski uygarlıkların mirasçıları olduğu, hükümet ve yönetim yönünden de büyük bir kapasiteye sahip oldukları gerçeği ile İngiliz yönetiminin bir yüzyılı boyunca bu toplulukların eğitim ve kamu ruhunda yaptıkları ilerlemeyi değerlendirerek ve daha da ilerisini mevcut hükümet sisteminin toplumun meşru amaçlarını tatmin etmediği, mevcut şartlara ve ihtiyaçlara da uymadığı gerçeğini değerlendirerek; Kongre, Majesteleri Kral-İmparator'un, Hindistan'a özyönetimi başlatmayı İngiliz politikasının amaç ve niyeti olduğunu daha erken bir tarihte ilan edecek bir bildiri yayınlamaktan hoşnutluk duyacağı zamanın geldiği kanaatindedir. b)İmparatorluğun reform komitesi ile uyum içinde kongre komitesinin hazırladığı şemada içerilen reformlar bahşedilmekle Hindistan özyönetime doğru yükseltilmiş olacaktır. c)Hindistan, imparatorluğun yeniden inşasında, sömürge durumundan özerk dominyonları ile imparatorlukta eşit bir ortak durumuna yükseltilmiş olacaktır. Bkz., Celalettin Güngör, *Sömürgecilikten Ulusa Hint Milliyetçiliğinin Kökenleri*, s.354

³⁵³ Bilal Şimşir, *a.g.m.*, s.146; Jawarharlal Nehru, *Türkiye ve Batı Asya Tarihi*, (Cüneyt Akalın), İstanbul 2015, s.130 vd.

³⁵⁴ Gandhi, *Hakikatin Peşinde Başımın Geçenler*, (Çev., Vedat Günyol), İstanbul 2018, s.355

olduğu haklara sahip olmaktı.³⁵⁵ Bu sebeple İngilizlere karşı çok keskin bir dil kullanmaktan kaçınan Gandhi, I. Dünya Savaşı esnasında İngilizlere yardımcı olduğundan “Kayser-i Hind” nişanı ile ödüllendirilmiştir.³⁵⁶ 1916’daki Lucknow Paketi’nin kurulması Hindu ve Müslümanlar arasında bir güç birliği sağladığından zaman içinde talepler değişim süreci yaşayacaktır. Pasif direnişi, eylemlerinin merkezine koyan Gandhi, Hindu inancından yani “Ahimsa”dan³⁵⁷ yola çıkıyordu. O pasif direnişi zayıflık değil tam tersine “sessiz bir güç” olarak tarif ediyordu.³⁵⁸ Gandhi’nin eylemleri üç aşamalı olarak dikkati çekerken, Hint toplumunun taleplerinin de zaman içinde değiştiğine tanık oluyoruz. Gandhi, Müslümanlarla işbirliği içinde olduğu 1920-1922 yılları arasında “İngilizlerle işbirliği yapmama” ilkesini hayata geçirmişti. O zaman Hint toplumunun talebi “Swaraj”³⁵⁹ olarak dikkati çekiyordu. Bu sıralarda Lucknow Protokolü geçerli olduğu için çok rahat olarak “Hartal”³⁶⁰ da hayata geçirilip İngilizler sıkıştırılmıştı. 1930-1932 yılları arasında yani “Londra’daki Yuvarlak Masa Konferansı” sürecinde “İtaat etmeme” ilkesini hayata geçirmişti. Tuz vergisine³⁶¹ tepki olarak gidilen grev bu ilke çerçevesinde yapılmıştı. Gandhi, ayrıca yeni ve çok ses getirecek bir eyleme başladı. 12 Mart 1930’da saat altıda yanına dürülü bir yatak ve sırt çantası, gece dikiş yapmak için bir iğne, günlüğü, bir saat ve bir de kupa alarak yola koyuldu. Yanında 78 destekçisi ile 386 km. yolu yirmi beş günde katederek tuz yataklarına ulaştı ve biraz tuz topladıktan sonra İngilizler tarafından tutuklandı. Gandhi’nin istediği olmuştu. Çünkü dünyanın birçok yerinden gelen gazeteciler İngiliz zulmüne şahit olmuşlardı.³⁶² Gandhi : “Kılıçla kazanılan, kılıçla kaybedilecektir” derken

³⁵⁵ Salim Cöğce, “*Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan*”, **Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu, (31 Ekim-1 Kasım 2002)**, Ankara 2006, s.212

³⁵⁶ Salim Cöğce, “*Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan*”, s.212

³⁵⁷ “Asla öldürmeyeceksin”

³⁵⁸ “Dinamik biçimiyle şiddetsizlik, berrak ve razı olunmuş acı demektir. Kötü ögenin isteğine itaatkârca bir boyun eğiş değil ama zorbanın bu isteğine karşı ruhun tümüyle harekete geçmesidir. Varlığımızın bu yasasını görevimize uygulayınca, tek bir bireyin adil olmayan bir hâkimiyetin tüm kaba gücüne meydan okuması, böylece onurunu, dinini, ruhunu kurtarması ve baskıcı imparatorluğun yıkılışını ya da kendini yenilemesini hazırlaması mümkündür.” “Dolayısıyla Hindistan’ı şiddetsizliği uygulamaya bir zayıflık sonucu çağırıyorum, tersine onu bana, onun gücünün tümüyle bilincinde olarak çağırıyorum.” Bkz., Marc Ferro, **Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Sömürgecilik Tarihi 13.Yüzyıl-20.Yüzyıl**, s.445 vd.

³⁵⁹ “Özyönetim”

³⁶⁰ Dinler arası grev yani genel grev demektir. Ayrıca bkz., Gandhi, **a.g.e.**, s.564

³⁶¹ Tuz yürüyüşü için bkz., Thomas Merton, **Gandhi ve Şiddet Dışı Direniş**, (Çev., Seda Çiftçi), İstanbul 2003; Esra Gümrükçüoğlu, “*Mahatma Gandhi ve Sessiz Direnişi*”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, 5 (16), s. 378-393

³⁶² Andrew Marr, **Büyük Dünya Tarihi**, (Çev., Çağla Irmak Ece), İstanbul 2018, s.526

sessiz direnişe olan inancını ve bağlılığını dile getiriyordu.³⁶³ Gandhi, şiddet eylemlerine karşı çıktığı için İngilizler için önem arz ediyordu. Bu sebeple Kongre Partisi bir yandan karşı güç pozisyonundayken öte yandan İngiliz politikasına örtülü destek verdiği için de paralel güç pozisyonundaydı.³⁶⁴

Gandi ve Nehru gibi Hindu liderler ılımlı bir politika izlerken şiddet yanlısı politika taraftarı olan liderler de vardı. 1934 yılında “The Indian Struggle” adlı eserin yazarı Chandra Bose, silahlı eylem taraftarı idi ve Gandhi’ye önemli bir rakipti. 1939 yılı seçimlerinde Gandhi’nin desteklediği adayı geride bırakan Bose, Kongre Partisi’nin lideri seçilmişti. İngilizlerin 1942’de Japonlara yenilmesi ve Japonların Singapur’a yaklaşması üzerine İngiliz muhaliflerini desteklemesinin etkisiyle Hint toplumunun talebi bir anda “Purna Swaraj”³⁶⁵ a dönüşmüştür. Bu süreçte yani II. Dünya Savaşı sürecinde Gandhi’nin eyleminin üçüncü aşaması olan “Quiet India” yani “Sessiz Hindistan” devreye girmişti.³⁶⁶ Chandra Bose ise Singapur’a giderek Alman-Japon destekli bir “Özgür Hindistan Hükümeti” kurmuşsa da, savaşın seyrinin değişmesi, onun bu eyleminin kesintiye uğramasına sebep olmuştur.³⁶⁷

c. Hindu-Müslüman Çekişmesi

1916 yılında imzalanan Lucknow Protokolüne göre her iki toplumun da amacı, radikal kişi ya da gruplar hariç, diğer İngiliz dominyonlarının sahip olduğu hukuki ve siyasi haklara sahip olmaktır. Bu ortak cephe İngilizlerin gözünü korkutup 1920 Anayasası’nın hazırlanıp deklare edilmesine sebep olmuşken 1921’de cepheyi çatlatan bir gelişme olur. Malabar kıyısında Müslüman Moplahlar, kötü yaşam şartları yüzünden ayaklanırlar ve Hindulara ve brahmanlara çok zarar verirler.³⁶⁸ İngilizler, isyanı feci bir şekilde bastırırlar. Hintlilerin duygularına karşı katı bir tutum içinde olan İngiliz Hükümeti ve askeri idarecileri, bu inatçı Moplahları önlerinde diz çöktürmeye çalışmaktaydılar. Örnek olarak, acımasız bir şekilde cezalandırılmaları için 100 tane Moplahlı kapalı bir vagona balık istifi tıkmışlardı. Malabar sahilinin çok sıcak olan havasının etkisiyle madeni vagonun içi ve dışı bir fırın gibi kızmıştı. Bu talihsiz vagon

³⁶³ Thomas Merton, **a.g.e.**, s.67

³⁶⁴ Marc Ferro, **a.g.e.**, s.448

³⁶⁵ Tam bağımsızlık

³⁶⁶ Marc Ferro, **a.g.e.**, s.448 vd.

³⁶⁷ Marc Ferro, **a.g.e.**, s.449

³⁶⁸ Rene Grousset, **Asya’nın Uyanması**, s.99; Fida Hussain, **Hindistan Matbuatında Türk Kurtuluş Savaşı ve İnkılabı**, Ankara 2012, (Basılmamış Doktora Tezi), s.121

gideceği yere vardığında, içindeki Moplahlardan 70 tanesinin havasızlıktan boğularak öldüğü görülmüştü.³⁶⁹ 1919 Anayasası, Hindistan'ın bağımsızlığı için yeni bir kilometre taşı olmasına rağmen iki toplum arasındaki güvensizlik devam etmektedir. Bazı Hindu liderlerinin Hint milliyetçiliğini Hindu milliyetçiliği gibi algılaması, buna tepki olarak İslam milliyetçiliğinin doğmasına sebep olmuştur. Bir Hindu lideri olan Lal Har Dayal, bir konuşmasında kurulacak bağımsız Hindistan'ın Hindu inancı temelinde olacağını, Hindistan'da Hindularla birlikte yaşamak isteyen Müslümanların da Hindu tanrılarına tapmak zorunda kalacağını söylemesi Müslümanları son derece rencide ve tedirgin etmiştir. Swami Dayananda'nın kurduğu "Arya Samaj", inekleri kestiği için hem İngilizleri hem de Müslümanları hedef seçmiştir.³⁷⁰ Zaten muhafazakâr Müslüman gruplar Hindularla birlikte yaşamak istememektedirler. Diğer taraftan Sir Seyyid Ahmed Han gibi liberal Müslümanların da bıraktığı bir miras vardı ki, iki milletli bir Hindistan iddiası hala devam ediyordu. Akliselim Hindu çoğunluk Hindistan'ın bölünmesine taraftar olmasa da gelişmeler buna izin vermemiştir. Gandhi'nin boykotaj eylemi, Muhammed Ali Cinnah tarafından müspet karşılanmamıştır. 1928'de toplanan "Nehru Komisyonu" hazırladığı Teşkilat-ı Esasiye'de Müslümanları azınlık statüsüne koyarken merkezi güçlü bir yönetim yanında zayıf bir eyalet sistemi getirince cephede çatlak büyümeye devam etmiştir.³⁷¹ Bu süreçte Müslümanların da zihni karışıktır. Birbirinden farklı görüşler dillendirilmektedir. Bunlar; 1- Hindularla birlikte mücadele edip bağımsız Hindistan'ın kurulmasında pay sahibi olmak isteyenler,³⁷² 2- Hindulardan bağımsız olarak hareket edip yalnızca Müslümanların haklarını talep edenler,³⁷³ 3- İngilizlere sadakate devam ederek Müslümanların haklarını korumak isteyenler.³⁷⁴

Müslüman liderler, farklı zamanlarda fikirlerini beyan etmekten de kaçınmamışlardır. Mesela Ekber Allahabadi, 1905 yılında Hindistan'ın kuzeyinin

³⁶⁹ G. Allana, **a.g.e.**, s.151

³⁷⁰ Muharrem Tan, **Hindistan'ın Bölünmesi ve Hint Müslümanları (1858-1947)**, İstanbul 1999, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.26 vd.

³⁷¹ Muharrem Tan, **a.g.e.**, s.28; Nuray Özenç, "Cinnah'ın Hindistan Birliğine Olan İnancını Kaybedişi", **Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi**, Yıl: 2006, S.16, s.231

³⁷² Mevlana Ebu'l Kalam Azad, Hâkim Ecmel Han, Bedrüddin Tayapji, Rahmetullah Sayani ve Muhtar Ahmed Ensari bu gruba girer. Bkz., Muharrem Tan, **Hindistan'ın Bölünmesi ve Hint Müslümanları (1858-1947)**, s.29

³⁷³ Muhammed Ali Cinnah, Muhammed İkbal, Rahmet Ali, Muharrem Ali Çiştî, Zahur Ahmed ve Serdar Ali Han, Ebu'l A'la Mevdudi ikinci gruba girer. Bkz., Muharrem Tan, **Hindistan'ın Bölünmesi ve Hint Müslümanları (1858-1947)**, s.29; A. Birişik, **a.g.m.**, s.21

³⁷⁴ Seyyid Ahmed Han, Abdülhalim Şerer ve Aligarh ekolü bu görüştedir. Bkz., Muharrem Tan, **Hindistan'ın Bölünmesi ve Hint Müslümanları (1858-1947)**, s.29

Müslümanlara bırakılması gerektiğini söylemiştir. Rahmet Ali de 1915 yılında benzer düşünceleri dile getirmiştir. Serdar Gül Han ise 1923'te Raskumar'dan Agra'ya kadar olan Hint topraklarının Hindulara, Agra'dan Peşaver'e kadar olan toprakların da Müslümanlara verilmesi gerektiğini söyleyerek ilk kez ülkenin bölünmesi konusunda bir adım öteye gitmiştir. Rahmet Ali ise 1933'te kuzeyde kurulacak devletin adının Pakistan olması gerektiğini söyleyerek sürece bir katkı yapmıştır.³⁷⁵ 1928'de kurulan "Simon Komisyonu"nın raporunu 1930'da bitirip İngiltere hükümetine teslim etmesine rağmen dominyon hakkından hiç bahsedilmemiş olması Hintlileri bir kez daha hayal kırıklığına uğratmıştır. Zaman kazanmak isteyen İngilizler hem Müslümanları hem de Hinduları Londra'da düzenleyecekleri bir "Yuvarlak Masa Görüşmeleri" ne davet etmişlerdir. 130'daki ilk görüşmeye Kongre Partisi katılmamıştır. 1931 ve 1932'deki diğer iki toplantıya Kongre Partisi ve Mahatma Gandhi ile Muhammed İkbâl de iştirak etmiştir. Görüşmelerde dominyon konusunda bir gelişme olmadığı gibi Müslümanların, ayrı seçim bölgesi ve her türlü haklarının anayasal güvence altına alınması talebi de Hindular tarafından kabul görmeyince, görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanmış ve ayrı bir Müslüman devletin kurulmasından yani Pakistan isminden daha güçlü bir şekilde bahsedilmeye başlanmıştır.³⁷⁶ 1935 Anayasası gereğince 1937'de yapılan seçimlerde Kongre Partisi çatısı altında seçime giren Müslüman adaylara beklentinin altında teveccüh olunca, Kongre Partisi'nin artık Müslümanlar beyninde eskisi kadar değeri ve güveninin kalmadığı daha net olarak görülmüştür. 23 Mart 1940'da Cinnah, Lahor Minto Park'ta yaptığı konuşmada şöyle der: "Hindular ve Müslümanlar iki farklı dine, felsefeye, toplumsal geleneğe ve edebiyata sahiptirler. Ne birbirleriyle evlenir ne de birbirlerini yemeğe davet ederler. Onların kavramları ve düşünceleri farklı temeller üzerine kurulmuş iki farklı medeniyete aittir. Yaşamdaki amaçları farklıdır. Hindistan'daki problem toplumlar arası değildir, ancak uluslararası bir karakterdedir."³⁷⁷ Ayrıca bazı kongre Hindu üyelerinin; Hind dilini ulusal dil kabul etmelerini, Müslüman inançlarına aykırı "Bande Mataram" marşını kullanmaları, Kongre bayrağını ulusal bayrak yapmaları ve Müslümanlara karşı düşmanca bir siyaset izlemeleri

³⁷⁵ Muharrem Tan, **a.g.e.**, s.30

³⁷⁶ Bilal Şimşir, **a.g.m.**, s.152

³⁷⁷ Nuray Özenç, **a.g.m.**, s.232

ortaklığın yavaş yavaş bittiğinin habercisi olmuştur.³⁷⁸ Bu söz ve düşüncelerden yola çıkılırsa artık iki milletin bir arada yaşama şansı yok gibidir.

ç. İngilizlerin Yaptığı Son Siyasal Yanlışlar

İngilizler, birkaç kez söz vermelerine rağmen Hindistan'a bir türlü dominyon statüsü vermemişlerdir. Günü kurtarmak için ara sıra yapılan anayasa değişikliklerinde bu konuya hiçbir atıf yapılmaması Hintlileri sinirlendirirken, çıkan ayaklanmalar kanlı bir şekilde bastırılmıştır. 1939'da Hindistan genel valisi Lintlithgow, hiçbir Hintli lidere danışmadan Hindistan'ın Almanya'ya karşı İngiltere'nin yanında savaşa girdiğini açıkladı.³⁷⁹ Bu bardağı taşıran son damla olmuştur. Ekim 1939'da Kongre Partisi, Hindistan halkının fikri alınmadan Hindistan'ın savaşa sokulmasını protesto eden ve Hindistan halkına derhal kendi anayasasını hazırlamaya yetkili bağımsız bir millet muamelesi yapılmasını isteyen bir karar metnini kabul etti. 1937 seçimlerinden sonra yedi eyalette kurulmuş olan Kongre hükümetleri protesto makamında istifa ettiler.³⁸⁰ 1940'ta Kongre'nin aldığı bir kararla sivil itaatsizlik kampanyası başlatıldı. Bunun üzerine İngilizler Kongre'ye karşı sert bir tutum aldılar. Nehru ve Gandhi'nin 1942 yılında tutuklanması ise Hindistan'ın geri dönülmez bir yola girdiğini gösteriyordu.³⁸¹ İngilizler, bu hatalarıyla sorunu çözeyim derken sorunun daha da çetrefilli bir hal almasına sebep olmuşlardır.

İngilizler, 1942 yılında Sir Stafford Cripps'i yeni bir teklifle Hindistan'a gönderdiler. Bu teklifin ilk maddesi; geçici hükümete Hindistanlıların katılımının sağlanacağı sözü idi, ikincisi de savaş sona erdikten sonra yeni bir anayasanın hazırlanacağı ve İngilizlerin Hindistan'dan çekileceğine dair bir sözdü.³⁸² Bu vaadler de iki tarafı memnun etmediğinden teklifler kabul edilmemiştir. 1945 yılında Simla'da bir konferans toplanması kararlaştırılmış ve iki taraf da katılmayı uygun bulmuştu. Buradaki müzakereler bir netice vermemiş, yalnızca derhal seçimlere gidilmesi konusunda anlaşmışlardır. 1945 yılının sonlarında yapılan Merkez Teşrii Seçimlerinde Müslümanlar, kendine ayrılan bütün sandalyeleri kazanmışlardır. Müslüman Birliği Partisi, birkaç ay sonra yapılan Eyalet Teşrii Seçimlerinde kendilerine ayrılan 495

³⁷⁸ Nuray Özenç, **a.g.m.**, s.232

³⁷⁹ Marc Ferro, **a.g.e.**, s.447

³⁸⁰ Bilal Şimşir, **a.g.m.**, s.158

³⁸¹ Bilal Şimşir, **a.g.m.**, s.158

³⁸² Bilal Şimşir, **a.g.m.**, s.160 vd. ;Burton Stein, **a.g.e.**, s.363 vd.

sandalyeden 446'sını kazanarak Müslüman toplumun gerçek temsilcisi olduğunu kanıtlamıştır. Artık yapacak hiçbir şeyi kalmayan İngilizler, 1935 Anayasa'nı revize ederek 1947'de uygulamaya koyarken iki dominyon kurulmasını da kabul etmiş oluyorlar. 14 ve 15 Ağustos 1947 iki yeni dominyonun kuruluş tarihi olarak ilan edilmiştir. ³⁸³14 Ağustos 1947'de Pakistan dominyonu kurulurken, ilk genel vali Muhammed Ali Cinnah ve geçici Pakistan Hükümeti'nin başına ise Liyakat Ali Han getirilmiştir. Her ne kadar İngilizler Hindistan'dan çekilmişlerse de ruhlarını orada bırakmışlardır. Robert Clive'nin askeri başarılarından sonra Hindistan'a kesin olarak yerleşen İngilizler yıllarca Romalıların siyasetteki düsturu olan “Divide et impera”³⁸⁴ yani “Böl ve yönet” politikasını uyguladıktan sonra çekilirken onun yerine “Böl ve git” politikasını ikame etmişlerdir. Keşmir gibi bugün bile çözüme kavuşturulamamış bir sorunu arkalarında bırakarak Hindistan'ı terk etmişlerdir.

³⁸³ H. Kulke, D. Rothermund, **a.g.e.**, s.441

³⁸⁴ **Sırat-ı Müstakim**, 2 Kanun-ı Evvel 1326/1910, S.119, s.256

İKİNCİ BÖLÜM

HİNDİSTAN'DA ULAŞIM

A. DEMİRYOLU ULAŞIMI

İngilizlerin, Hindistan'a yerleşip sömürmelerinde ve yine Hint milliyetçiliğinin yayılıp ortak isyanların çıkmasında, netice olarak İngilizlerin ülkeyi terk etmesinde en önemli faktör, demiryolları olmuştur. Buhar makinesinin bulunması iki önemli ulaşım aracının insanoğluna büyük hizmet vermesine sebep olmuştur. Bunlardan biri gemiler, diğeri ise trenler olmuştur. Sömürgeci İngilizler, bu ulaştırma aracını İngiltere'de kullanmaya başladıktan kısa bir süre sonra Hindistan'a da götürerek onun nimetlerinden faydalanmaya başlamışlardır.

Doğu Hindistan Şirketi ve daha sonra sömürge hükümeti, yeni demiryolu şirketlerini, araziye sağlayacak ve ilk işletme yıllarında yıllık % 5 oranında geri dönüş sağlayacak bir plan çerçevesine özel yatırımcılar tarafından desteklenmeye teşvik etti. Şirketler, daha önce satın alma seçeneğine sahip oldukları için 99 yıllık kiralama ile hatları kuracak ve işleteceklerdi.³⁸⁵ Bombay ve Kalküta yakınlarındaki hatları kurmak ve işletmek için 1853-1854 yıllarında iki yeni demiryolu şirketi; Büyük Hint Yarımadası Demiryolları (GIPR) ve Doğun Hindistan Demiryolları (EIR) kurulmuştur.³⁸⁶

Hindistan'da geniş çaplı bir demiryolu yapımı programını, demiryollarının inşasının gerisindeki iktisadi nedenlere değindiği "Demiryolları Raporu" ile başlatan Lord Dalhousie olmuştur. İlk tren aynı yıl (13 Nisan 1853) 21 millik Bombay-Thana hattında 24 millik bir hızla çalışmaya başlamıştı. 1855 yılının sonuna kadar olan kısa zamanda yaklaşık 200 millik bir hat kullanıma açılmıştı.³⁸⁷

1860 yılında demiryolu ağı 1.349 km (838 mil) iken bu rakam 1880'de 25.495 km (15.842 mil)'ye ulaşırken çoğunlukla Bombay, Madras ve Kalküta'nın üç büyük liman kentinden iç bölgeye yayıldı. I. Dünya Savaşı'nın İngiltere ekonomisine yansıyan etkisi kendisini Hindistan'da da hissettirdiğinden demiryollarına yeni yatırımlar yapılamadığından şirketler zarar etme durumu ile karşı karşıya kalınca gerek GIPR

³⁸⁵ Özkan Dizlek, *Sömürgecilik ve 1763-1947 Dönemi Pax-Britannica: Hindistan Örneği*, Trabzon 2018, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.74

³⁸⁶ Özkan Dizlek, , *a.g.e.*, s.75; *Sebilü'r-reşad*, 21 Eylül 1329/1913, S.265, s.72

³⁸⁷ Celalettin Güngör, *a.g.e.*, s.154

gerekse EIR 1923 yılında devletleştirilmiştir.³⁸⁸ 1913 yılında Hindistan'da demiryolu ağının uzunluğu 23.000 mile ulaşmıştır. Aynı yıl demiryollarında istihdam edilen kişi sayısı 525.000 iken bunların 508.000'i yerlilerdi. Aynı yıl İngilizlerin demiryolu taşımacılığında elde ettikleri gelir 1.052.000 İngiliz lirasından ibarettir.³⁸⁹ Lokomotif ve demiryolu araçları İngiltere'den geldiğinden ve bundan oradaki patronlar ve işçiler yararlandığından, bunların modern mühendisliğinden para da deneyim de kazanamayan Hintlilerin payına sadece niteliksiz işçilerin istihdamı düşmüştür. Hintliler, 1921'de demiryollarındaki üst görevlerin sadece % 10'unu işgal ettiğinden ve bağımsızlıktan önceki yüzyılda Hindistan'da sadece 700 lokomotif yapıldığından teknik becerilerden mahrum kalmışlardır.³⁹⁰

1913 yılında Hindistan'da demiryolu ağı yaklaşık 23.000 mil dolayındadır. Belli başlı tren istasyonları arasında Bombay, Puna, Şulapur, Kabirki, Şahabad, Vadi, Raycur ve Hunki sayılabilir. Bombay istasyonunun inşası için İngilizler, 1.000.000 İngiliz lirası harcamışlardır. Bombay istasyonunda aynı anda 200 kişiye yemek servisinin yapıldığı bir restoran, bir kütüphane, erkek ve bayanların istirahatı ve tuvalet ihtiyaçları için ayrı bölümler mevcuttur. Trenlerde birahane, kahvehane, yemek salonları, eğlence salonları ve tuvaletler bulunmakta ve son derece temiz oldukları görülmektedir.³⁹¹

Bombay'daki tren garı kraliçe Viktorya'nın ismine izafeten 1887 yılında hizmete girmiştir.³⁹² F. W. Stevens tarafından Gotik-Saracen tarzında tasarlanmıştır. Birbirine uyum içindeki zarif kemerleriyle kocaman bir katedral havasındadır. Tepedeki taş kubbe ilerlemeyi temsil ederken, ana alınlık tablolarındaki panolarında mühendislik, tarım, ticaret, bilim ve zanaatkarlık konuları tasvir edilmiştir.³⁹³

İngilizler, tren sayesinde ülkenin iç kesimlerindeki malları limanlara, İngiltere'den gelen malları da iç kesimlere taşıyarak büyük paralar kazanmışlardır. 1857 Sipahi İsyanı'nın bastırılmasında demiryollarından faydalanan İngilizler, I. Dünya Savaşı sırasında Türk esirleri, botlarla Karaçi'ye getirip burada trene bindirerek Kalküta'ya naklediyorlardı.³⁹⁴

³⁸⁸ Özkan Dizlek, **a.g.e.**, s.75

³⁸⁹ **Sebilü'r-reşad**, 21 Eylül 1329/1913, S.265, s.72 vd.

³⁹⁰ Burton Stein, **a.g.e.**, s.262

³⁹¹ **Sebilü'r-reşad**, 21 Eylül 1329/1913, S.265, s.72 vd.

³⁹² Bkz., EK: 16 Viktorya Tren Garı Bombay

³⁹³ Gordon Johnson, **a.g.e.**, s.153

³⁹⁴ Cemalettin Taşkiran, **a.g.e.**, s.86

XX. Yüzyılın başında Hindistan yılda 200 milyon yolcu ve 10 milyon ton yük taşıyan 25.000 mil uzunluğunda bir demiryolu ağına sahipti ve bu demiryollarında 400.000 kişi istihdam edildi.³⁹⁵ Demiryollarından elde edilen toplam meblağ 315 milyon Rupî idi. 1914 yılında yolcu sayısı 458 milyona ve taşınan yük miktarı 87 milyon tona yükselmişti. Elde edilen gelir ise 542 milyon Rupî'ye ulaşmıştı. 1928'den sonra çalışanların sayısı 800.000'e yükselmişti.³⁹⁶ 1940 yılında ülkede demiryolu ağı 43.000 mile ulaşmış, bu sayede yılda 620.000.000 yolcu ile 90.000.000 ton yük taşınmıştır. 1929'da Hint demiryollarında 788.500'ü Hintli olmak üzere 807.800 doğrudan çalışanı mevcuttu.³⁹⁷ Bütün demiryolu şirketleri 1947'de devletleştirilmiştir.

Kurduğu tren hatlarıyla yaklaşık 100 yıl Hindistan'ı soyup soğana çeviren İngilizler, kendi kuyularını kazdıklarının farkında değillerdi. Birbirinden farklı dil ve inançlara mensup olan Hintliler, tren hatları yokken kopuk kopuk yaşayan, birbirini tanımayan, anlamayan, geniş çaplı ticaret yapamayan, az seyahat eden bu insanlar İngilizce'nin ortak resmi dil olması ve gazetelerin çokça basılıp ülkenin her köşesine trenle ulaştırılması sayesinde uyanmış, bir millet oldukları fikrini kavrayarak, ortak hareket etme imkânı bulmuş ve nihayet ağır bedeller ödeyerek Hindistan'ı 1947'de İngiliz işgalinden kurtarmışlardır.

B. DENİZYOLLARI

İngiltere, tarih boyunca bir ada ülkesi olmanın getirdiği avantajları kullanmakta gecikmemiştir. İspanya, Portekiz, Hollanda ve Fransa'nın deniz aşırı ülkelere yaptığı seferleri ve bu seferler sonunda elde ettiği ganimetleri gören İngilizler, aynı amaçlar doğrultusunda çalışmalarına başlayarak kısa sürede rakiplerini yakalamış hatta onları ekarte ederek denizlerde geniş bir hâkimiyet sahası oluşturmuşlardır. Dünyanın dörtte üçünün su ile kaplı olduğu düşünülürse, bu kadar geniş bir sahada hâkimiyetin uzun süre devam ettirilmesi için iki ayrı güce ihtiyaç duyulduğu görülmektedir; birincisi büyük bir ticaret gemileri filosuna, ikincisi bu ticaret gemilerinin güvenliğini sağlayacak güçlü bir deniz kuvvetleri filosuna. Dünya ticaretinde söz sahibi olmak isteyen İngiltere, tıpkı rakipleri gibi ticaret kumpanyaları kurup rekabete ortak olmuştur. "Levant Kumpanyası" sayesinde Akdeniz ticaretinden payını alırken, köle ticaretinden de pay

³⁹⁵ Bkz., EK: 1 Harita: 1 1900'de Hindistan'da Demiryolları

³⁹⁶ H. Kulke, D. Rothermund, **a.g.e.**, s.382

³⁹⁷ Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.155

almak için kimseden izin almadan ilk adımlarını attılar. 1562’de Sir John Hawkins, Batı Afrika’dan aldığı zenci köleleri Batı Hint Adalarında İspanyollara sattı.³⁹⁸ 1663 yılında bin yıllık bir zaman dilimi hedef alınarak kurulan *Company of Royal Adventurers Trading to Africa*, Hollandalılarla girişilen mücadelede başarısız olmuş ve ticaret sahnesinden çekilmiştir. Bunun yerine Batı Afrika ticaretinden pay almak üzere 1672 yılında *Royal African Company* kuruldu.³⁹⁹ 1600 yılında kurulan Doğu Hindistan Şirketi⁴⁰⁰ ise Güney Doğu Asya yani Hindistan ve Çin ticaretinden pay almak üzere kuruldu. Uzun bir mücadeleden sonra tüm Hindistan’a tek başına hâkim olan bu şirket 1858 yılına kadar Hindistan’ın zenginliklerini İngiltere’ye taşıdı. İngiltere ile Hindistan arasında başka bir ülkenin ticaret yapmasını istemeyen ve tekeli elinde bulundurmak isteyen İngilizlerin bir başka hamlesi ise 1834 yılında gerçekleşmiştir. İngilizler, yeni kurdukları *Lynch Kumpanyası* için Sultan II. Mahmut’tan 29 Aralık 1834 tarihinde Fırat Nehri üzerinde gemi taşımacılığı imtiyazı almıştır.⁴⁰¹

Hindistan’ın tamamında hâkim olduktan sonra Hint’in pamuk ve yerli üretim mallarını istedikleri fiyattan alan İngilizler, bu malları trenlerle Bombay, Madras ve Kalküta limanlarına taşıyarak kendi gemilerine yüklemiş ve İngiltere’ye ulaştırmışlardır. İngiliz mamullerini ise aynı gemilerle ve sıfır gümrük vergisi ile Hindistan’ın iç pazarına sürmüşlerdir. Bu haksız rekabet Hint köylüsünü fakirleştirirken, İngilizlere hiç beklenmeyen bir cihetten; Japonya’dan rakip çıkmıştır.

³⁹⁸ Eric Williams, **Kapitalizm ve Kölelik**, (Çev., Anıl Tarar), Ankara 2014, s.53

³⁹⁹ Eric Williams, **a.g.e.**, s.53 vd. ; Nick Robins, **a.g.e.**, s.83

⁴⁰⁰ Nick Robins, **a.g.e.**, s.25

⁴⁰¹ “Hala Bağdad ve Basra valisi vezirim Ali Rıza Paşa (iclalehu)’ya hüküm. İngiltere Devleti canibinden teshil-i ticaret zımnında Bağdad canibinde kain Nehr-i Fırat’a iki kıt’a vapur sefinesi vaz’ıyla münavebeten imalleri hususuna ruhsat-ı aliyyem erzan kılınması Devlet-i Müşarünileyhanın Dersaadetim’de mukim Fevkalade Murahhas Büyükelçisi Lord Bonsonbi haşmet-avakıbihi bil-hayr südde-i Saadetime bir kıt’a takrir-i resmi takdimiyle istida etmiş ve bu maddeye dair sen ki vezir-i müşarünilyhsin tarafına yazılan istilamnamenin henüz cevabı zuhur etmemiş ise de husus-i mezkurda Devlet-i Müşarünileyha intizar üzere olduğu Sefaret-i Mezkure tarafımdan tekrar ifade olunduğuna mebni ifade-i vakia veçhile canibeyne menafii meşhud ve mütehakkık olduğu ve bir güne mahzuru müstelzim olmadığı halde müstemirr olmak üzere münavebeten iki kıt’a vapur sefinesinin nehr-i mezkura vaz’ına ruhsat-ı seniyye-i şahanem erzan kılınarak bu veçhile Devlet-i Müşarünilyha Sefaretine bir kıt’a takrir-i resmi ita-birle zikrolunan vapurlarda bulunup ledel-hace ibraz olunmak üzere nehr-i mezkurun yemin ü yesarında lazım gelenlere hitaben diğer iki kıt’a emr-i şerifim tasdir kılınmış olmağla vech-i meşruh üzere amel ve hareket olunmak babında fi evahir-i Şaban sene 250” Bkz., Uğur Akbulut, **Hindistan Yolu ve İngilizler**, Konya 2016.,s.148 vd.

a. Taşımacılıkta İngiliz-Japon Rekabeti

1913 yılında Rangun ile Kalküta arasındaki yolcu taşıma işinde biri İngiliz diğeri Japon olan iki kumpanya arasında büyük bir rekabet başlamıştır. Merkezi Yokohama’da bulunan Japon kumpanyası “Nipon Kaish”, Hindistan’da bir acenta açarak, temsilcilik görevini geçici olarak bir İngiliz’e vermiştir. Rakip İngiliz kumpanyası “BGSN” ise hükümet nezdinde girişimlerde bulunarak, Japon kumpanyasının ticaret yapma lisansını iptal etmek istemişse de başarılı olamamıştır. Japonlar bu konuda uyanık davranarak daha önceden çıkardıkları bir kanun marifetiyle yabancıların Japon karasularında ticaret yapmalarını yasaklamışlardır. İngiliz kumpanyasına mensup bir heyet Yokohama’ya giderek rekabetin sonlandırılması hususunda bir temasta bulunmuş ise de bir sonuç elde edememiştir. Japon kumpanyası güvertede olmak şartıyla bir yolcudan 3 Rupye alırken İngiliz kumpanyası 10 Rupye’ den aşağı inememiştir. Rekabet devam ederken İngiliz kumpanyası aynı hat üzerinde yolcuları bedava taşımaya başlamışsa da, Japonlar bir hamle daha yaparak bedava yolcu taşımanın yanında ücretsiz yemek dağıtarak müsabakadan galip ayrılmışlardır. İngiliz kumpanyası büyük bir zarar görmüştür.⁴⁰²

b. İngiliz-Japon Malları Arasındaki rekabet

Daha önce de belirttiğimiz gibi Hindistan’da ticaretin tekeli elinde bulunduran İngilizler, dışarıdan getirdikleri malları gümrük vergisi ödmeden iç piyasaya sürerek büyük karlar elde etmişlerdir. XX. Yüzyılın ilk çeyreğinde Japonlar bu tekeli kırmayı başarmışlardır. Düşük bir ücretle çalışan ama hırs yapan Japonlar, ticaret kumpanyaları vasıtasıyla gümrük vergisi ödemelerine rağmen Hindistan pazarına girmeyi başarmışlardır. Önceleri yalnızca kibrit ihracatı ile Hint pazarına giren Japonlar, zamanla ipek, keten, yelpaze, şişe, kamış mamulâtı ve itriyat ihraç etmeye devam etmişlerdir. 1913 yılına ait bir istatistiğe göre Hindistan’da bir yılda tüketilen Japon mallarının tutarı 7.000.000 lira civarındaydı.⁴⁰³

C. ŞEHİRİÇİ TAŞIMACILIK

Hindistan’a hâkim olan İngilizler, kültürleri ve ihtiyaçları doğrultusunda yaşadıkları şehirleri de şekillendirmişlerdir. Ulaşım, doğal hayatın en önemli ihtiyaçlarından biridir. Şehir içindeki tek toplu taşıma aracı olarak elektrikli tramvaylar

⁴⁰² Sebilü’r-reşad, 20 Şubat 1329/1913, S.287, s.13

⁴⁰³ Sebilü’r-reşad, 20 Şubat 1329/1913, S.287, s.14

ön plana çıkmıştır. Bombay, Madras ve Kalküta'da hizmet veren elektrikli tramvaylar bu yatırımlara en güzel örnektir.

1913 yılında Bombay'da hizmet veren elektrikli tramvaylar birbirine bağlı iki bölümden oluşurdu. Sigara içenler genellikle ikinci bölümün arka taraflarını tercih ederlerdi. Belediye belirli noktalara duraklar inşa etmiştir. 20 kuruş mukabilinde iki saat içinde Bombay'ı bir uçtan diğer uca kadar dolaşabilirsiniz.⁴⁰⁴ Bombay'da rıhtım ile arabalar arasında yük taşıyan hamallar mevcuttur. Her birinin kolunda bir numara vardır. Yaptıkları iş karşılığında belediyeye vergi verirler. Her arabanın da bir numarası var ve gözle görülebilecek bir yere asılmıştır. Bombay'ın cadde ve sokaklarını ve tarihi mekanlarını bilmeyenlere yapılan sınavda ruhsatname verilmez. Her taşıyıcı, elindeki tarifeden fazla ücret isteyemez.⁴⁰⁵

Madras'ta ise dikkat çeken en ilginç araba, tek bir insanın koşum hayvanı yerine geçerek çektiği arabalardır. Çifte atlı bir arabanın günlük kiralama bedeli (12 Saat), 7 Rupye yani 56 kuruştur. Yine iki tekerlekli yaylı olan ve Urdu dilinde "Cetke" denilen arabalara binenler sağa sola hareket ettiklerinde denge mekanizması bozulacağından risk arz ederler.⁴⁰⁶

1892'de Kalküta'da bir süre bulunan Muhammed Alexander Russel Webb, günlüklerinde yarım düzine melez köpeğin çektiği bir arabaya bindiğini, atlarla yarışan bu arabanın bir öküz arabasına çarptığını ve öküzün yere yığıldığını, sürücünün ise dayak yememek için köpekleriyle beraber kaçtığını anlatır.⁴⁰⁷ Hindistan'da XX. Yüzyılın ilk çeyreğinde otomobil kullanımı da yaygınlaşmaya başlamış hatta Bombay'daki zengin İngiliz Kadınlarının kendi otomobillerini kullandığı görülmüştür.⁴⁰⁸

Ç. POSTA HİZMETLERİ

İngilizlerin, Hindistan'da kurdukları önemli sistemlerden biri de posta teşkilatıdır. Bombay Posta ve Telgraf merkezi, Bombay'ın en merkezi yeri olan Kale'de (Fort) yer alır. Şehrin muhtelif yerlerinde ise şubeleri mevcuttur. Posta taşımacılığı şehirlerarasında express trenlerle yapılır. Bombay'dan her gün, her saat, hatta her yarım

⁴⁰⁴ **Sebilü'r-reşad**, 11 Temmuz 1329/1913, S.254, s.328

⁴⁰⁵ **Sebilü'r-reşad**, 11 Temmuz 1329/1913, S.254, s.328

⁴⁰⁶ **Sebilü'r-reşad**, 10 Temmuz 1329/1913, S.267, s.107

⁴⁰⁷ Muhammed Alexander Russel Webb, **Hindistan Günlükleri**, (Çev., Celal Emanet), Ankara 2017, s.85

⁴⁰⁸ **Sebilü'r-reşad**, 1 Ağustos 1329/1913, S.257, s.375

saatte bir Hindistan'ın her yerine posta sevkıyatı yapılır ve aynı zamanda alınır. Avrupa postası haftada bir sevk edilir. Posta vapurlarına günlük 1.000 İngiliz lirası tutarında ücret ödenir. Bu vapurlar, postayı geciktirdikleri takdirde ceza öderler. Bombay merkezde gönderilen bir kart ya da mektup en geç yarım saat içinde muhatabına teslim edilir.⁴⁰⁹Hindistan'dan dünyanın dört bir tarafına posta götüren ve getiren posta vapurları mevcuttur. 1913'te bu görevi ifa eden vapur sayısı 200 civarında idi. Hindistan'da posta taşıma görevini üstlenen şirket; "The Peninsula Oriental Steam Navigati Company" idi. Bu vapurlar, posta taşıdıkları gibi yolcu taşıma hakkına da sahiptiler. Bazı vapurların yolcu kapasitesi 2.000 civarındaydı.⁴¹⁰

Hindistan'da bir başka haberleşme sistemi ise telgraftır. Yeniçağın yeni haberleşme sistemi olan telgraf, 1853 yılında İngilizler tarafından Hindistan'a getirilerek kullanılmaya başlanmıştır. İlk etapta Bombay-Thane arasındaki 34 km uzunluğunda bir hat döşenmiş ve hizmete girmiştir. 1856 yılında ise bu hattın uzunluğu 4.500 mile ulaşmıştı.⁴¹¹

1913 yılında Bombay ile Puna arasında 125 km uzunluğunda telefon hattı mevcuttu. Ayrıca Bombay'daki neredeyse her ev ve dükkânda telefon görüşmesi yapılıyordu.⁴¹²

Hindistan ile İngiltere arasında bir telgraf hattı kurma düşüncesi İngilizleri heyecanlandırmış ve hemen de harekete geçirmiştir. Bu hattın kurulmaması için herhangi bir engel görünmüyordu. İngiltere, Kırım Savaşı dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin müttefiki durumundaydı. Afgan saldırılarına karşı İran'ı destekleyen İngilizler, Afganistan'ı ise Rusya'ya karşı korudukları için bu hattın inşasına karşı çıkacak bir güç mevcut değildi. Ortak telgraf hattının kurulması için İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında 20 Eylül 1864 tarihinde toplam on yedi maddeden oluşan bir mukavele imzalanmıştır. Bu mukavele 23 Eylül 1864 tarihi itibarıyla padişahın onayıyla resmi bir hal almıştır. Hatların döşenmesi tamamlanmış ve nihayet 1 Şubat 1865 'te Bağdat Valisi Namık Paşa, Bombay Valisi Henry Bartle Frere'ye ilk telgrafi çekerek

⁴⁰⁹ **Sebilü'r-reşad**, 11 Temmuz 1329/1913, S.254, s.330

⁴¹⁰ **Sebilü'r-reşad**, 1 Ağustos 1329/1913, S.257, s.374

⁴¹¹ Uğur Akbulut, "İngilizlerin Hindistan ile Olan Haberleşmeyi Hızlandırma Çabaları", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Yıl: 2014/1-2, XIII, S.25-26, s.109

⁴¹² **Sebilü'r-reşad**, 11 Temmuz 1329/1913, S.254, s.328

tebriklerini iletmiştir. Bombay valisi de cevabi telgrafında, paşayı katkılarından dolayı kutlamıştır.⁴¹³

1857 Sipahi İsyanı'nın bastırılmasında az da olsa mevcut demiryolu ağının ne kadar payı varsa, telgraf sisteminin de o kadar payı olduğu unutulmamalıdır. ⁴¹⁴Bundan dolayıdır ki, telgrafın Hindistan'daki yaygınlaşma hızı demiryolundan çok daha hızlı olmuştur. Telgraf sistemi, demiryoluna göre daha az maliyetli bir yatırımdı.

⁴¹³ Uğur Akbulut, **a.g.m.**, s.113 vd.

⁴¹⁴ Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HİNDİSTAN'DA EKONOMİ

A. HİNDİSTAN'DA TARIM VE HAYVANCILIK

Zaman zaman kuraklığa bağlı kıtlıklar yaşanıp çok sayıda insan ölse de, nehirleri ve bereketli toprakları ile Hindistan tarih boyunca bir çekim merkezi olmuştur. Hinduların, inanışları gereği inek kesip yememesi, bu coğrafyada daima büyük baş hayvan sayısının artması sonucunu doğurmuştur. İngiliz işgali öncesi Hint toplumunun 4/5'i tarım ile uğraşırken sanayi inkılabının Hindistan'da da varlığını hissettirmesi sonucu çok sayıda fabrikanın açılması, tarımla uğraşan köylülerin şehirlerde yoğunlaşıp fabrika işçiliğine geçiş yapmasını sağlamıştır. İşgal dönemlerinde üretimi artırmak için açılan sulama kanalları bu amaca hizmet etmişse de, Hintliler bundan yeteri kadar yararlanamamışlardır. Yaşanan kıtlıklarda Hintliler açlıktan ölürlen, İngilizler gereken insani yardımı asla yapmamışlardır. 1913 yılında Seylan Adası'ndan yapılan tarım ürünleri ihracatı yıllık 112.021.365 Rupyeye civarındaydı.⁴¹⁵ 1960'lı yıllarda gerçekleştirilen “Yeşil Devrim”⁴¹⁶ sayesinde üretim artmıştır. Komşu ülkelerden getirilen kaliteli tohumlar bu üretim artışının sebebidir. Bugün Hint toplumunun % 67'si tarımla uğraşmaktadır.

İngiliz yönetimindeki Hindistan'da Raca; demiryolları, telgraf, yollar ve limanlara ek olarak kanallar ve sulama sistemleri de dâhil olmak üzere altyapıya büyük yatırım yaptı. Ganj Kanalı, Hardwar'dan Cawnpore'a 350 kilometreye ulaştı ve binlerce mil dağıtım kanalını tedarik etti. 1900'da Raca, dünyanın en büyük sulama sistemine sahip oldu. Bir diğer başarı öyküsü de 1840'da bir orman iken 1900 yılına gelindiğinde, özellikle 4.000.000 dönümlük çay tarlalarına dönüşen Assam bölgesinde yaşanmıştır. Toplamda, sulanan arazinin miktarı sekiz katına çıktı.⁴¹⁷ Çin ile yaşanan “Afyon Savaşları”, çay ticaretini olumsuz yönde etkileyince İngilizler, 1850'lerde önce Kuzey Hindistan'daki Assam tepelerine, yirmi yıl sonra da Güney Hindistan'daki Nilgiri tepelerine çay ekerek büyük plantasyonlar meydana getirmişlerdir.⁴¹⁸

⁴¹⁵ **Sebilü'r-reşad**, 7 Teşrin-i Sani 1329/1913, S.271, s.169

⁴¹⁶ İbrahim Atalay, **Resimli ve Haritalı Dünya Coğrafyası**, s.283

⁴¹⁷ Özkan Dizlek, **a.g.e.**, s.76 .

⁴¹⁸ Mustafa Keskin, **a.g.e.**, s.49

Hint pamuğunu ucuz fiyattan alan İngilizler, bu pamuğu İngiltere’de pamuklu beze dönüştürdükten sonra tekrar Hindistan pazarına, biraz da Afrika pazarına sürmüşlerdir. 1600-1833 yılları arasında Doğu Hindistan Şirketi bayrağı taşıyan gemiler, Londra’dan Asya’ya 4.600 sefer gerçekleştirmiştir.⁴¹⁹ Çin’de afyon ekimini yasaklayan İngilizler, Hindistan’da ise köylüyü teşvik etmişlerdir. Çin’den çay alıp Amerika’ya satan İngilizler, bedel olarak Çinlilere para yerine afyon ile ödeme yapıyorlardı. Hindistan, önemli bir pamuk üretim merkeziydi ve İngilizler bu pamuğu İngiltere’ye ithal ediyorlardı. Amerikan iç savaşının yaşandığı 1860’lı yıllarda Amerika’dan istediği kadar pamuk alamayan İngilizler, Hint pamuğuna muhtaç kalınca pamuğun fiyatı bir anda dört beş kat artmıştır. Bu da Hindistan’da yeni pamuk üretim plantasyonlarının artmasına sebep olmuştur.⁴²⁰ XX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren üretim artışı ve plantasyon sayısı artan diğer tarım ürünleri ise İndigo (Çivit) ve kahvedir.

B. BANKACILIK

a. İngiltere’de Kurulan İlk Bankalar

Eski Mısır ve Mezopotamya’da ticaret ve bankacılık faaliyetleri eşgüdüm içinde gelişmiştir. Mezopotamya’da ilk bankacılık faaliyetleri tapınak çevresinde ve rahiplerin yardımı ile gerçekleşmiştir. Mezopotamya’daki Kızıl Tapınak’ ta rahiplerin kontrolünde borç ikrazı, faiz oranları, ipotek, haciz ve kefalet gibi kavramlar Hammurabi Kanunnamesi’nde ayrıntısı ile yer almıştır.⁴²¹

Borcun alınıp faizle iade edilmesi, Avrupa’da bankerlik denilen yeni bir sektör oluşturmuş, zamanla bu sektör devletlerin himayesinde Bankalara dönüşmüştür. Bankerlik yapan Londra’lı tacirler ve goldsmithler, ellerindeki altın ve mücevheratı Londra Darphanesi’nde saklıyorlardı. Bu darphane Londra Kalesi’nde ve devlet güvencesinde idi. İngiltere kralı I. Charles, önce 1627’de bu bankerlerin para değişim hakkını iptal etmiş, ardından 1640 yılında bu emanetlere cebren el koymuştur. Bu yaşanan krizden sonra goldsmithler, altın ve gümüşlerini haftada bir istedikleri miktarda çekmek şartıyla Londra Darphanesi yerine devlet hazinesine yatırmışlardır. Hollanda ile yapılan savaşın finansmanını sağlamak bahanesiyle kral II. Charles da, devlet

⁴¹⁹ Nick Robins, **a.g.e.**, s.45

⁴²⁰ Burton Stein, **a.g.e.**, s.262

⁴²¹ Selim Tarlan, **Tarihte Bankacılık**, Ankara 1986, s.7

hazinesine emanet edilen bu altın ve gümüşe el koyarak tarihin tekerrürden ibaret olduğunu ispatlayanlardan bir olmuştur. 1694 yılında kral III. William, İngiliz tacirleri ve sanayicileri ile anlaşarak 1.2 milyon Sterlin sermayeli *Bank of England*' in kurulmasına öncülük ederek bir ilke imza atmıştır.⁴²²

İngiltere'de ilk özel bankaların çoğu büyük köle şehri Liverpool ve pamuk başkenti olan Manchester'de kurulmuştur.⁴²³ Bu tacirler, ya Batı Afrika'dan aldıkları zenci köleleri Amerika'ya götürerek satıyorlar ya da Hindistan'dan aldıkları ucuz pamuğu İngiltere'de işleyerek tekrar Hindistan'a satmak yoluyla büyük kazançlar elde ettikten sonra bu sermaye ile banka kuruyorlardı. *Heywood Bankası*, 1773'te Liverpool'da kuruldu ve *Liverpool Bankası* tarafından 1883'te satın alınana kadar özel bir banka olarak varlığını sürdürdü. Büyük bir köle taciri olan Thomas Leyland ve ortağı ancak 1802'de *Clarkes and Roscoe Bankacılık şirketi*'ni kurarak piyasaya girmişlerdir. Bu ortaklık uzun sürmemiş Leyland, 1807'de ayrılarak yeni bir ortak bulmuş, bu yeni ortak aslında köle ticaretindeki eski ortağı Bullins'ten başkası değildi. Yeni ortaklar, *Leyland and Bullins* adlı bir banka kurdular. Bu banka 1901 yılında Kuzey ve Güney Galler Bankası ile birleşene kadar doksan dört yıl boyunca varlığını sürdürdü. *Hanly's Bank* 'ın kurucusu aynı şekilde bir köle tüccarı olan kaptan Richard Hanly idi. Londra'lı tacirler David ve Alexander Barclay de 1756'da köle ticaretine başladıktan ve zengin olduktan sonra kurdukları *Barclay's Bank* ile bu sektöre giren başka isimlerdi.⁴²⁴

b. Hindistan'da Bankacılık ve Bankerlik

Yaşam tarzlarını Hindistan'a taşıyan İngilizlerin, finans sektörünü oraya taşımaması beklenemezdi. Hindistan'da bankerlik ve bankacılığın öncülüğünü yine İngilizler yapmıştır. Henüz bankerlik, bankacılığa dönüşmeden bu işin ilk uygulayıcısı Doğu Hindistan Şirketi olmuştur. Hint race ve nizamlarına yüksek faizli borç veren şirket, borcun zamanında ödenmemesini gerekçe göstererek, ipotek olarak işlem gören topraklara el koymuştur.

1815'te Kalküta'da sadece birkaç büyük Hindu banker ve tüccar faaliyet gösterirken XIX. Yüzyılın ortasında bu sayı Kalküta'da elli büyük bankacılık firmasına

⁴²² Selim Tarlan, **a.g.e.**, s.24 vd.

⁴²³ Eric William, **a.g.e.**, s.138

⁴²⁴ Eric William, **a.g.e.**, s.138 vd.

(Sekizi Madras'ta) ulaştı.⁴²⁵ XIX. Yüzyılın ilk çeyreğinde *Bengal Bankası* faaliyete geçerken, bankanın başında Prinsep kardeşler bulunuyordu. Hindistan'da bağımsız bankacılığı savunan bu aile üyeleri amaçlarını gerçekleştirmişlerdir. Bengal Bankası, 1921'de *Imperial Bank of India* ve 1955 yılında da *State Bank of India*'ya dönüşmüştür.⁴²⁶ 1833 yılında İngiltere parlamentosu, Doğu Hindistan Şirketi'nin ticaret şirketi olma durumuna son verdi. Bunun sonucu olarak şirket Hindistan'daki tüm ticari ve sanayi aktiflerini paraya çevirmek zorunda kaldı. Buna çivit fabrikaları ve iplik sarma atölyeleri de dâhil oldu. Akıllı bir işadamı bu fırsatı kendi çıkarına kullandı. Nobel ödüllü ünlü şair Rabindranat Tagor'un büyük babası Dwarkanat Tagor, fazla sermayesi olmayan ancak iyi bağlantıları bulunan iş ortağı ile Carr-Tagor Kollektif Şirketi'ni kurdu. Ekonomik durumu gitgide iyiye giden Tagor, Kalkütalı Hintli tüccar ile bir olup *Union Bank*'ı kurdu. Bağımsız bir banka olarak faaliyet gösteren bu banka hiçbir şirketin emrine girmedi. 1846-47 ekonomik krizi hem "Carr-Tagor Şirketi"'ni hem de *Union Bank*'ı silip süpürdü. Londra'da 1845'te ölen Tagor, bu iflası görmedi.⁴²⁷

İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin 1858'de tasfiye edilmesinden sonra Hindistan'ın büyük şehirleri olan Bombay, Madras ve Kalküta gibi şehirlerde bankerlik ve bankacılık faaliyetleri hız kazanmıştır. Amerikan iç savaşı yüzünden Amerika'dan İngiltere'ye yeteri kadar pamuk getirilememesi, Hint pamuğunun değerini yükseltmiştir. 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla İngiltere'nin ticaret yolu 4.500 km kısaldı. Şirket sonrası Hindistan'da kurulan yeni yönetimin ilk yeniliği piyasaya yerel bir kâğıt para çıkarmak oldu. Ticaretin canlanması İngiliz kapitalizminin yanında Hint kapitalizminin de gelişmesine sebep oldu. Netice olarak sermayesi ve sahibi Hintli olan ilk Hint bankaları arasında sayılan Bombay'daki *Bank of India* ve Madras'daki *Indian Bank* kurulmuş oldu.⁴²⁸ Hint bankacılığının önemli bir siması olan Ram Charan Das, Allabad'da bankacılık faaliyeti yürütüyordu.⁴²⁹ 1892'de Kalküta'da bulunan Amerikalı Muhammed Alexander Russel Webb, San Francisco'ya para göndermek için Çin ve Avusturalya'da da şubeleri olan *Chartered Bankası* 'nda işlem yapmıştı.⁴³⁰

⁴²⁵ Burton Stein, **a.g.e.**, s.245

⁴²⁶ C. Eagleton, J. Williams, **Paranın Tarihi**, (Çev., Fadime Kahya), İstanbul 2011, s.156 vd.

⁴²⁷ H. Kulke, D. Rothermund, **a.g.e.**, s.355 vd.

⁴²⁸ Raimondo Luraghi, **a.g.e.**, s.169

⁴²⁹ Marc Ferro, **a.g.e.**, s.444

⁴³⁰ M. A. R. Webb, **a.g.e.**, s.84

Hindistan Hilal-i Ahmer Cemiyeti adına Balkan Savaşları'nda Müslüman Türk kardeşlerine yardımda bulunmak amacıyla İstanbul'da bulunan Dr. Ensari ev gazeteci Zafer Ali Han, İstanbul'a büyük bir Müslüman göçüne tanık olmuşlardır. İstanbul'da barınmaları sorun yaratan bu muhacirlere yeni yerleşim birimleri kurma fikrinden hareketle, yapılan gezilerde Adana mıntıkası bu amaca uygun bulunmuştur. Bu kurulacak yeni köylerin finansmanını Hindistanlı Müslümanlar üstlenmiş ve maddi yardımın toplanması için Osmanlı devlet tahvilleri 1913'te Hindistan Milli Bankası'nda satışa sunulmuştur.⁴³¹ 1913 yılında Bombay'da görev yapan S. M. Tevfik, Osmanlı Devleti'nin Bombay şebhenderi Cafer Beğ Efendi'nin hazine eshamının satılması konusunda pasif davrandığını, kendisine verilen eshamı Bombay'daki bir Fransız bankasına⁴³² teslim ettiğini ve bankanın da ağır davranmasından şikâyet etmektedir.⁴³³ İngilizler, genellikle ticarete tekelciliği tercih etmelerine rağmen Bombay'da bir istisna yaparak Fransızların banka şubesi açmalarına izin vermişlerdir. Hindistan'da XX. Yüzyılın ilk çeyreğinde Bombay'da kurulu olan ve bir hükümet bankası özelliği taşıyan *Bombay Bank* da faaliyet göstermekteydi. Aynı yıllarda Bombay'da faaliyet gösteren bir başka banka ise yarı resmi *National Bank of India*'dır.⁴³⁴

C. MADENCİLİK

Hindistan, maden yatakları yönünden zengin bir ülkedir. Dünya kömür üretiminde ilk sırada yer alır. En büyük kömür yatakları Dekken' dedir. Bunun dışında demir, manganez, bakır, mika, boksit, krom, jips, asbest, fosfat, elmas ve uranyum yatakları da mevcuttur. Ülkenin batı kesiminde çıkarılan petrol ihtiyaca cevap veremediğinden, petrol ithal eden bir ülke durumundadır.⁴³⁵ Ülke kömür madeni yönünden zengindir. 1868'te yıllık üretim 500.000 ton, 1900'de 6.000.000 ton ve 1920'de ise 20.000 000 tona ulaşmıştır.⁴³⁶ 1913 yılında Madras'daki müzeyi ziyaret eden Osmanlı gazetecisi S. M. Tevfik, müzenin bir bölümünde Hindistan'da çıkarılan maden türlerinden örneklerin teşhir edildiğini ifade eder.⁴³⁷

⁴³¹ Azmi Özcan, **a.g.e.**, s.198

⁴³² **Sebilü'r-reşad**, 21 Eylül 1329/1913, S.265, s.74

⁴³³ Bu Fransız bankası, "Commerciale Banc" dır. Bkz., **Sebilü'r-reşad**, 8 Ağustos 1329/1913, S.258, s.292

⁴³⁴ **Sebilü'r-reşad**, 8 Ağustos 1329/1913, S.258, s.392

⁴³⁵ İbrahim Atalay, **Resimli ve Haritalı Dünya Coğrafyası**, s.284

⁴³⁶ Mustafa Keskin, **a.g.e.**, s.49

⁴³⁷ **Sebilü'r-reşad**, 3 Temmuz 1329/1913, S.266, s.91

Ç. SANAYİ

Hindistan, bir tarım ülkesi olduğundan fabrikalaşma da ilk önce bu alanda olmuştur. 1616'da İngilizler Hint Yarımadası'ndaki ilk fabrikalarını kurmuşlardır. Burada ürettikleri Hint kumaşlarını tıpkı Hollandalılar gibi Bantam ve Moluccas'ta götürüp satarak karşılığında baharat almışlardır.⁴³⁸ Fransızlar da aynı amaçla Hint altkıtasında 1668'de önce Surat'ta ardından 1690'da Kalküta yakınlarında birer fabrika kurmuş ve aynı bölgedeki ticarete İngiliz ve Hollandalılara rakip olmuşlardır.⁴³⁹ İngiliz Doğu Hindistan Şirketi, 1757'deki Plassey Savaşı'ndan önce Dakka'daki kumaş fabrikasından İngiltere'ye yıllık 2.850.000 Rupî' lik tekstil ürünü ihraç etmiştir.⁴⁴⁰

Sanayi devriminin Hindistan'daki etkileri iki alanda kendisini çabuk hissettirdi. Buhar makinesi kullanıma girmesiyle tren ve vapurlar ekonomik hayattaki yerini alırken, iğ makinelerinin gelişmesi de tekstil sanayinde yeni bir çığır açarken Hindistan'da kullanımı çabuk yaygınlaştı. Bombay'da ilk pamuk fabrikası 1850'li yılların başında faaliyete geçti.⁴⁴¹ Bengal'de jüt dokuma sanayinin gelişmesi ihracatı da olumlu yönde etkiledi. 1862'de yalnızca iki adet olan jüt imalathanesi yirmi yıl sonra 1882'de 20'ye ulaşmış ve bu sektörde çalışan işçi sayısı 20.000'e ulaşmıştır.⁴⁴²

Bir başka Hintli yatırımcı olan Jamsetji Tata (1839-1904), 1877'de "Orta Hindistan İplik, Dokuma ve Üretim Şirketi" ni kurmuş ve ticaret hayatına atılmıştır. Tata, İngiliz pamuklu sanayi ile rekabet etmek ve kaliteli üretim için elinden geleni yapmıştır. Bu amaçla pahalı da olsa da Mısır'dan pamuk, Amerika'dan modern iğ makineleri ithal ederek üretimde kullanmıştır.⁴⁴³ Oğlu Dorabji Tata (1859-1932) ise daha büyük bir yatırım yapmıştır. 1908'de Bihar'da "Tata Iron and Steel Company" yani TISCO'yu kurmuştur. Bu demir-çelik fabrikası başarılı işlere imza atmış ve 1945'e gelindiğinde bünyesinde çalışan sayısı 120.000'e ulaşmıştır.⁴⁴⁴ Hindistan topraklarında demir ve kromun çıkarılması ve bunların eritilmesinde kullanılan kömürün bol olarak bulunması, demir-çelik sanayisinin gelişmesinde pozitif etki yaratmıştır. XX. Yüzyılın ilk çeyreğinde Hintli Müslümanların da sigara fabrikaları kurarak ticarete atıldıkları

⁴³⁸ Durmuş Bulgur, **a.g.m.**, s.64

⁴³⁹ Burton Stein, **a.g.e.**, s.212

⁴⁴⁰ Nick Robins, **a.g.e.**, s.270

⁴⁴¹ Özkan Dizlek, **a.g.e.**, s.77

⁴⁴² Mustafa Keskin, **a.g.e.**, s.49

⁴⁴³ Özkan Dizlek, **a.g.e.**, s.74

⁴⁴⁴ Özkan Dizlek, **a.g.e.**, s.74

görülmektedir. Büyük bir şirkete sahip Seyyid Muhammedü'l Ömeri, Kalküta'daki fabrikasında⁴⁴⁵ sigara üretip satarken, yaptığı başarılı üretim ve ticaret sayesinde İngilizlerin dikkat ve takdirini kazanıp “Sir” unvanı verilen Muhammed Yusuf⁴⁴⁶ da Madras yakınlarındaki Frichinpoli kasabesindeki fabrikasında ince ve zarif sigaralar üretmekteydi. Aynı yüzyılın başlarında Bombay'daki fabrikasında pamuk, keten ve iplik üretip satan Fazıl Kerim Behai⁴⁴⁷ ise bir başka Müslüman girişimciydi. David Sason adlı bir Yahudi tacir de Bombay'da iplik ve kumaş üreten bir fabrika kurmuş ve İngilizlerden sör unvanı almıştı.⁴⁴⁸ 1947'den önce İngilizler tarafından açılan tren fabrikasında üretilen lokomotif sayısı yalnızca 700 ve mühendisler genellikle İngiliz olduğundan bağımsızlıktan sonra Hintlilere deneyim anlamında az bir kazanım sağlamıştır.⁴⁴⁹

D. ŞİRKETLER

Hindistan'da doğal olarak ticaret büyük oranda şirketler üzerinden yürütülmüştür. Hindistan ticaretinde XVII. Ve XVIII. Yüzyıllarda Fransız ve Hollandalı şirketlerin payı az olmakla birlikte aslan payını İngiliz Doğu Hindistan Şirketi almıştır. Kurulduğu tarih olan 1600 ile Hindistan'ın İngiltere'ye bağlandığı 1858 yılları arasında ağırlıklı olarak bu ülkenin ticaret tekeli elinde bulundurmıştır. İngiltere hükümeti, 1833'te Doğu Hindistan Şirketi'nin ticaret şirketi imtiyazını sonlandırınca, oluşan boşluğu İngilizler, Hindu ve Müslümanlar bazen de İngiliz ortaklı şirketler doldurmuştur. Bunun ilk örneklerinden biri Dwarkanat Tagor tarafından bir İngilizle beraber kurduğu “Carr-Tagor Kollektif Şirket” dir.⁴⁵⁰ XIX. Yüzyılın ikinci yarısının başlarında Hindistan'da demiryolu inşaatının başlamasında ve devam etmesinde iki İngiliz şirket önemli rol oynamıştır. Bunlar; “Büyük Hint Yarımadası Demiryolları Şirketi” (GIPR) ve “Doğu Hindistan Demiryolları Şirketi” (EIR)'dir. Bu iki şirket 1923'te devletleştirilmiştir.⁴⁵¹ Ortadoğu ticaret yapan ama İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin politikaları doğrultusunda ve İngiltere'nin ali menfaati için faaliyet gösteren bir İngiliz deniz ticareti kumpanyası daha vardı ki, “Lynch Company” adıyla faaliyet gösteriyordu. Bu

⁴⁴⁵ Sebilü'r-reşad, 20 Mart 1330/1914, S.290, s.72

⁴⁴⁶ Sebilü'r-reşad, 24 Temmuz 1329/1913, S.269, s.140

⁴⁴⁷ Sebilü'r-reşad, 8 Ağustos 1329/1913, S.258, s.393

⁴⁴⁸ Direktör Ali Bey, a.g.e., s.295; İlber Ortaylı, “Hindistan Üzerine Türk Seyahatnameleri”, s.275

⁴⁴⁹ Burton Stein, a.g.e., s.262

⁴⁵⁰ H. Kulke, D. Rothermund, a.g.e., s.355

⁴⁵¹ Özkan Dizlek, a.g.e., s.75

kumpanya daha çok Bağdat-Basra arasında Fırat Nehri ile İran'daki Karun Nehri'nde taşımacılık yaparak İngiliz emperyalizmine hizmet ediyordu.⁴⁵² Jamsetji Tata, 1877'de "Orta Hindistan İplik, Dokuma ve Üretim Şirketi" ni kurarak tekstil sektöründeki yerini almıştır.⁴⁵³ Gandhi hatıratında, Nisan 1893'te Güney Afrika'ya yaptığı ilk yolculukta Bombay limanında *Dada Abdulla ve Şti*.⁴⁵⁴ adlı Müslüman bir tacirin deniz ticaret kumpanyasına ait vapura bindiğini anlatır. Gandhi, 1904 yılında ailesiyle birlikte Güney Afrika'ya yaptığı ikinci seyahati de aynı şirketin "Courland" adlı gemisi ile gerçekleştirmişti.⁴⁵⁵ Hindistan ile Burma arasında yolcu taşıyan "Bibby Line" adlı denizcilik kumpanyası da ticaretten payını alan küçük şirketlerden biriydi.⁴⁵⁶ Hindistan'daki ticaretten aslan payını alan bir başka İngiliz şirketi ise 200 vapuru bulunan ve dünyanın her tarafına posta taşıyan "The Peninsula Oriental Steam Navigati Company" adlı şirketti.⁴⁵⁷ James Cropper'in kurmuş olduğu "Cropper and Benson Company of Liverpool", Doğu Hint şekerini İngiltere'ye ithal eden en büyük ithalatçı durumundaydı. Şirket, günlük 450 kiloluk bir ticaret hacmine sahipti.⁴⁵⁸ XX. Yüzyılın başlarında Birmanya ile Kalküta arasında deniz taşımacılığı yapan "BGSN" adlı gemi kumpanyası da ticaretten pay alan bir başka İngiliz kumpanyası idi. Aynı güzergâhta yolcu taşıyan Japon gemi kumpanyası "Nipon Kaish" ise bu İngiliz kumpanyasına rakip olarak faaliyet gösteriyordu. Hindistan sanayine en büyük yatırımı yapan Darobji Tata, 1908'de Bihar'da "Tata Iron and Steel Company" (TISCO) adlı şirketi kurmuştur. Kısa sürede büyük bir ihracatçı şirket halini alan Tata, I. Dünya Savaşı'nda İngilizlerin Mısır'da döşedikleri demiryolu raylarını ve boruları imal ederek satmıştır.⁴⁵⁹ Bu şirket, 1911'de dökme demir ve 1913'te ise çelik üretmeye başlamıştır.⁴⁶⁰

Bir Parsi olan Pherozshah (Firuzşah), 1912 senesinde "Hindistan Gazetecilik Şirketi" ni kurmuş, kendisi de bu şirketin İdare Meclisi Başkanı olmuş ve "Bombay Chronicle" isminde, yazı işlerini B. G. Horniman'ın yapacağı İngilizce bir gazete çıkarmaya karar vermişti. Bu gazetenin ilk nüshası 4 Mart 1913 tarihinde çıkmış ve

⁴⁵² Masoumeh Daei, "XX. Yüzyılın Başlarında İran-Osmanlı Ticaretinde Bağdat-Basra Yolu", s.60 vd. ; Uğur Akbulut, **a.g.e.**, s.198 vd.

⁴⁵³ Özkan Dizlek, **a.g.e.**, s.74

⁴⁵⁴ Gandhi, **Hakikatın Peşinde Başımdan Geçenler**, (Çev., Vedat Günyol), İstanbul 2018, s.139

⁴⁵⁵ Gandhi, **a.g.e.**, s.234

⁴⁵⁶ **Sebilü'r-reşad**, 19 Kanun-ı Evvel 1329/1913, S.277, s.267

⁴⁵⁷ **Sebilü'r-reşad**, 1 Ağustos 1329/1913, S.257, s.374

⁴⁵⁸ Eric Williams, **a.g.e.**, s.244

⁴⁵⁹ Özkan Dizlek, **a.g.e.**, s.74

⁴⁶⁰ Raimondo Luraghi, **a.g.e.**, s.170

daha ilk nüshasında başarılı olmuştu.⁴⁶¹Rangoon Müslümanları birleşerek “Suret-i Pazar” adında bir şirket kurmuşlardı. Bu şirket, Rangoon’da üstü kapalı bir çarşı inşa etmişti. Şirketin tüm üyeleri Müslümandı. Şirket kurulurken şirkete ait bir sehm 2 İngiliz lirası iken 1913 yılında bir sehm 400 İngiliz lirası değerine yükselmiştir.⁴⁶²

Marwarili G.D. Birla ve J. R. D. Tata gibi Hintli müteşebbisler, II. Dünya Savaşı süresince İngiltere ve ABD firmalarıyla teknik antlaşmalar ve işbirliğini başlattılar. Böylece Hintli üreticiler, üretimlerine uçak dâhil yeni sanayi malları eklediler. Hintli kapitalistler, savaş sırasında kazanılan teknik gelişim ivmesinin düşmemesi için Kongre üyeleriyle planlama çalışmalarına başladılar. 1944’te lisanslı teknoloji transferi için “Bombay Planı” denilen bir program geliştirdiler.⁴⁶³

E. TİCARET

İnsanoğlu, neolitik çağda yerleşik hayata geçerek ilk kez tarımla uğraşmaya başlamıştır. Üretim fazlasını elinden çıkarması gerektiğinde önce takas yöntemi denenmiş, ardından ilk ölçü birimleri ve sonunda ticaretin olmazsa olmazı para icat edilmiştir.

a. Hindistan’da Ağırlık ve Uzunluk Ölçü Birimleri

İnsan yaşamındaki bütün kavramlar ve kurumlar doğal bir ihtiyacın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu kavram ve kurumlar zaman içinde ihtiyaca binaen değişikliğe uğrayabildikleri gibi kaldırılmış veya unutulmuş da olabiliyorlar. Sayma ve tartma kavramları da bunlar içinde yer alır. Bu ölçüm ve tartım işlerinde madeni ölçekler kullanıldığı gibi sert bir yapı özelliği taşıyan çekirdekler de kullanılmıştır. Türkçe’deki “İki dirhem bir çekirdek” kavramı hala kullanılmaktadır. Bu çekirdekten kasıt; nem almadığı sürece gramajı değişmeyen keçiboynuzu çekirdeğidir. Kuyumcular tarafından uzun süre kullanılmıştır. Hassas terazilerin icadıyla tedavülden kaldırılmıştır.

Sayma ve hesaplama duygusu insanın özünde vardır. Birşeyin miktarı, onun birim olarak algılanan aynı türdeki başka birşeye kıyasıyla bilinir. Bu sayede kabul edilen birim ile o obje arasındaki fark da ortaya çıkmış olabilir.

⁴⁶¹ G. Allana, a.g.e., s.81

⁴⁶² Sebilü’r-reşad, 2 Kanun-ı Sani 1329/1913, S.279, s.299

⁴⁶³ Burton Stein, a.g.e., s.367

Hindistan'daki ölçüm sistemleri hakkında bilgi veren ilk Türk-İslam alimi El-Biruni'dir. XI. Yüzyılda Hindistan'ı ziyaret eden ve Sanskritçe öğrendikten sonra Hint toplumunu her yönüyle tahlile çalışmıştır. Bu alanlardan birisi de ölçmedir. Biruni'ye göre Hintliler teraziye çok fazla ihtiyaç hissetmezler. Çünkü onların dirhemleri ağırlıkla değil, sayılarla belirlenir. Aynı şekilde onun alt birimleri de basitçe “şu kadar çok fülüs” diye hesaplanır. Hem dirhem hem de fülüs sikkeler şehirlere ve bölgelere göre farklıdır. Onlar altını hem doğal halinde hem de işlenmiş olarak mutlaka tartarlar. Fakat altın sikkelerde ise tartım söz konusu değildir. Altının tartılmasında 1 $\frac{3}{4}$ Tola'ya tekabül eden Suvarna kullanılır. Onlar Suvarna'yı bizim Miskal'i kullanışımız kadar sık kullanırlar. Hintlilerden öğrenebildiğim kadarıyla 1 Tola 3 Dirhem'dir. 10 Dirhem ise 7 Miskal'e eşittir. Buna göre 1 Tola = 2, 1/10 Miskal'dir.⁴⁶⁴

1 Tola'nın en büyük birimi, Masha denilen 1/12'lik kısmıdır. 16 Masha ise 1 Suvarna'ya denktir. Yine:

1 Masha = 4 Andi (Eranda)'dır. Andi, Gaura ağacının çekirdeğidir.

1 Andi = 4 Yava

1 Yava = 5 Kala

1 Kala = 4 Pada

1 Pada = 4 Mdri

Buna göre 1 Suvarna = 16 Masha = 64 Andi = 256 Yava = 1600 Kala = 6400 Pada = 25.600 Mdri'dir.⁴⁶⁵

Hintliler kuru maddeleri tartarken şu ölçü birimlerini kullanırlar:

4 Pala = 1 Kudava

4 Kudava = 1 Prastha

4 Prastha = 1 Adhaka'dır.

Sıvı maddelerin ölçülmesinde ise şu ölçüler kullanılır:

8 Pala = 1 Kudava

8 Kudava = 1 Prastha

4 Prastha = 1 Adhaka

4 Adhaka = 1 Drona'dır.⁴⁶⁶

⁴⁶⁴ Ebu Reyhan Muhammed b.Ahmed el-Biruni, **Tahkiku Mali'l-Hind**, (Çev., Kıvameddin Burslan), Ankara 2018, s.103

⁴⁶⁵ El-Biruni, **a.g.e.**, s.103

⁴⁶⁶ El-Biruni, **a.g.e.**, s.104-105

Hindistan'da kullanılan ölçüler ve ağırlıklar hakkında ilk bilgileri veren kişilerden biri Babür'dür. Babür ile Biruni'nin verdiği ölçü sistemleri arasında benzerlikler olduğu gibi farklı bilgiler de mevcuttur. Onun verdiği bilgilere göre: 8 *Reti* 1 *Maşe*; 4 *Maşe* 1 *Tank* yani 32 *Reti*; 5 *Maşe* 1 *Miskal* yani 40 *Reti*; 12 *Maşe* 1 *Tule* yani 96 *Reti*; 14 *Tule* 1 *Ser*. Her yerde 40 *Ser* 1 *Banman* olarak saptanmıştır. 12 *Banman* 1 *Mani*; 100 *Mani* 1 *Minase*'dir. Cevher ve incileri *Tank* ile tartarlar.⁴⁶⁷

Hintliler, sayıları da güzel oluşturmuşlardır. 100.000, 1 *Lek*; 100 *Lek*, 1 *Kürur*; 100 *Kürur*, 1 *Erb*; 100 *Erb*, 1 *Kerb*; 100 *Kerb*, 1 *Nil*; 100 *Nil*, 1 *Pedem* ve 100 *Pedem*, 1 *Sang*'dır. Bu sayıların saptanışı, Hindistan'ın ürünün çokluğuna ve çeşitliliğine yönelik bir delildir.⁴⁶⁸ Özellikle ağırlık ölçüleri zaman ve mekâna göre değişiklik gösterebilir. Bu değişimdeki en önemli faktör devletin ekonomik durumunun iyi veya kötü olmasıdır. Madeni sikkelerdeki küçülmenin sebebi de budur. Birçok İslam ülkesinde bu duruma tanık olunmuştur.

Aynı adı taşıyan birçok tartı vardı ki yer yer değerleri farklı idi. En çok bilhassa Kuzey Hindistan'da kullanılan tartı, *Man* veya *Maund* denilendi; 13-14 Kg. ederdi; *Man* genellikle 14 Kg olarak hesaplanmıştır. 1 *Man* (*Banman*) 40 *Sir*'e ayrılırdı. Ekber 1 *Ser*'i (*Sir*) 30 *Dam* ağırlığında çıkarır ve böylelikle onun *Man*'ı $21 \times 30 \times 40 = 25.200$ Gram, yani yuvarlak hesapla 25 Kg ederdi. Ancak 13 Kg kadar eden eski *Man*, yine de en çok kullanılan ağırlık ölçüsü olarak kalmaya devam eder. Tartılar gibi aynı adı taşıyan ölçüler yer yer başka boyda idiler. En çok kullanılan uzunluk ölçüsü *Gez*'dir. Ekber, bunun türlü boylarını birleştirip *İlahi Gez* diye bir ölçü birimi ortaya çıkarır. Bu yeni ölçü 78 Cm. kadardı. Buna rağmen farklı ölçülerdeki *Gezler* de kullanılmaya devam etmiştir. Bunların en yaygını 70 Cm. uzunluğunda olanıydı.⁴⁶⁹

b. Eski Hindistan'da Para

Hindistan'da paranın öyküsünün izleri üç bin yıl öncesine kadar uzanmaktadır. Bölgenin, Kuzey Hindistan kültürüne sınıksız bağlı, kendi parasal geleneği bulunmaktaydı. Bu gelenek; İran'dan, Greko-Romen dünyasından, İslam ve Avrupalı sömürgecilerden gelen dış etkilere maruz kalmış, ancak kendi ayırt edici özelliklerini korumuştur. Öte yandan Hindistan parası ve parasal uygulamaları, Güney Asya bölgesi

⁴⁶⁷ Babürname, s.504

⁴⁶⁸ Babürname, s.505

⁴⁶⁹ Y. H. Bayur, a.g.e. II, s.551; Ayrıca daha detaylı bilgi için bkz., Walther Hinz, *İslam'da Ölçü Sistemleri*, (Çev., Acar Sevim), İstanbul 1990

üzerinden Hindistan Cumhuriyeti'ni çevreleyen topraklara yayılmış ve geçmiş zamanlarda Orta ve Güneydoğu Asya'ya da sıçramıştır.⁴⁷⁰Hindistan'ın resmi para birimi Rupee'dir. Bu İngilizce telaffuzun aslı Rupye'dir ve gümüş sikke anlamına gelir.

James Prinsep, 1819'da Hindistan'a geldiğinde ülkenin erken dönem tarihi pek bilinmiyordu. Kıtanın iki antik yazısı olan Brahmi ve Haroṣṭi'yi çözümlmek suretiyle eski Hindistan çalışmalarında bir devrim yapmıştır. Prinsep, Brahmi'yi okurken M.Ö. III. Yüzyılda Budizm'in ilk büyük koruyucusu, antik Hindistan'ın en önemli imparatoru Aşoka'nın varlığını keşfetmiş ve Haroṣṭi'yi deşifre etmesi sayesinde de şimdiki Afganistan, Kuzey Pakistan ve Kuzey Batı Hindistan'ı kapsayan topraklarda Büyük İskender'in halefleri olarak hüküm sürmüş antik doğu Hellen krallıklarının uzantılarını ortaya çıkarmıştır.⁴⁷¹

Hindistan'da kesilen ilk sikkeler, delikli gümüşler olurken M. Ö. IV. Yüzyılın başlarına tarihlendirilmişlerdir. Bu tarih Büyük İskender'in Kuzey Batı Hindistan'a ulaşmasından öncedir. (M. Ö. 329-325) Afganistan'da bulunan ilk sikkeler ise M. Ö. V ve IV. Yüzyıla tarihlendirilirken, Yunan sikkelerinin taklidi olduğu tespit edilmiştir.⁴⁷²Yine Hint geleneğinin ilk sikkeleri arasında gösterilen diğer sikkeler ise, İran'ın Ahameni İmparatorluğu'nun doğu eyaletlerinde üretilmiştir. M.Ö V. Ve IV. Yüzyıllarda imparatorluğun şimdi Afganistan ve Pakistan olarak adlandırılan Ahameni topraklarının en doğusuna dek ulaşmıştı. Bu sikkeler taklit edilmiş ve yerel para olarak benimsenmişlerdi. Bu yeni yerel baskılar tarihçiler tarafından damga (Punchmark) sikkeler olarak tanımlanmıştır. Çünkü desenler, kalıplar arasında basılmak yerine sikkenin bir yüzüne bir dizi damga biçiminde uygulanmıştır.⁴⁷³Doğun Ahameni İmparatorluğu'nun ilk sikkeleri gümüş olup, Yunan sikke basımında kullanılan kalıp basma tekniği kullanılmış, bu sikkelerde damga sayısı ve tasarımları sayıca çeşitlenmiştir.

Hintliler, damgalı gümüş sikkelerin yanı sıra, bakırı kalıplara dökmek suretiyle elde ettikleri yeni bir tür sikke de geliştirdiler. Bunlar da, her iki yüzde yer alan bir dizi simgeyle süslenmişlerdi. Sonraki basımlarda sikkenin bütünü kapsayan ve bazen de yazıların eklendiği bir tasarımla biçimlendirilmişlerdir. Maurya Krallığı'nın M.Ö. III.

⁴⁷⁰ C. Eagleton, J. Williams, **Paranın Tarihi**, (Çev., Fadime Kahya), İstanbul 2011, s.153

⁴⁷¹ C. Eagleton, J. Williams, **a.g.e.**, s.157

⁴⁷² C. Eagleton, J. Williams, **a.g.e.**, s.159

⁴⁷³ C. Eagleton, J. Williams, **a.g.e.**, s.160

Yüzyıla ait bir bakır sikkesinde; fil, güneş ve ay, svastika⁴⁷⁴ ve standart simgeler yer almıştır.⁴⁷⁵

Kuzey Afganistan'daki antik Yunan yerleşimi olan Ay-Hanum mevkiindeki kazılardan, gümüş damgalı sikkelere *Karşapana* (Yunanca Kasapana) dendiği yönünde kanıtlar elde edilmiştir. İçinde Agathokles (Yak. M. Ö. 180) adlı bir Yunan kralının sikkelerinin de bulunduğu bu tür sikkelerden oluşan bir gömü M. Ö. 140 civarında Orta Asyalı istilacılar tarafından yok edilen bir sarayın hazinesinin kalıntıları içinde bulunmuştur.⁴⁷⁶

M.Ö. 150 ile 100 yılları arasında Kuzey Hindistan'ın Gandhara bölgesine yani bugünkü Sicistan'a ulaşan Sakaların başında Maues bulunmaktaydı. Partları yenen Sakalar, Kuzey ve Orta Hindistan'da bir imparatorluk kurdular.⁴⁷⁷ Maues'in halefi I. Azes, gümüşten 4 drahmilik bir sikke bastırmıştır. Ön yüzü at üstünde mızrak tutan kralı göstermekte; arka yüzünde ise Yunan tanrısı Zeus, yanında ise Yunanca ve Haroştî diliyle darp yerinin baş harflerinden oluşan desenler yer almaktadır. Yunanca ve Haroştî yazıları bu sikkenin "Krallar kralı" Büyük Azes'e ait olduğunu göstermektedir.⁴⁷⁸ Belki de bu sikke, Hindistan tarihinde Türkler tarafından kesilen ilk sikke özelliğini de taşıyor olabilir. Sakalardan sonra Kuzey Batı Hindistan'da hâkimiyet kuran bir başka Türk soylu devlet de Kuşanlardır. Kral Kanişka Devri (78-101) veya (120-144), Kuşanların en parlak devridir. Budizmi benimseyen Kanişka, her inanca eşit mesafede durmuştur. O döneme ait sikkelerde "Kucula" gibi Türkçe unvanlar bulunur. Bu durum, Türklerin din değiştirse de tamamıyla Hintlileşmediğine delalet eder.⁴⁷⁹ I. Kanişka döneminde altın sikkeler kesilmiştir. Bu paraların ön yüzünde kral görülür ve çevresinde Yunan harfleriyle bir Baktria ibaresi yer alır; "Kralların kralı, Kanişka, Kuşan"; arka yüzünde kraliyet arması ve Baktria dilindeki adıyla "Miıro" yani Pers'in güneş tanrısı "Mithra"nın Kuşan uyarlaması bulunur.⁴⁸⁰ M.S. VI. Yüzyılda Kuzeybatı Hindistan'da Akhunlar egemenlik kurmuşlardır. Bu Hun hükümdarlarından Mihiragula gümüşten bir drahm bastırmıştır. Sasani tarzı bu sikke, Hindu tanrısı Şiva'nın alameti olan üç başlı mızrak ve

⁴⁷⁴ Svastika, yaygın olarak Nazilerin sembolü biçiminde tanınan gamalı haç simgesidir. Svastika sözcüğü, Sanskrit dilinde "İyi olmak" anlamına gelir.

⁴⁷⁵ C. Eagleton, J. Williams, **a.g.e.**, s.161

⁴⁷⁶ C. Eagleton, J. Williams, **a.g.e.**, s.162

⁴⁷⁷ Salim Cönce, "*Hindistan'da İlk Türk Hâkimiyeti: Kuşanlar ve Akhunlar*", **Türkler I**, Ankara 2006, s.816

⁴⁷⁸ C. Eagleton, J. Williams, **a.g.e.**, s.166

⁴⁷⁹ Salim Cönce, "*Hindistan'da İlk Türk Hâkimiyeti: Kuşanlar ve Akhunlar*", s.817

⁴⁸⁰ C. Eagleton, J. Williams, **a.g.e.**, s.167

boğa ile Brahmi dilinde “Muzaffer Kral Mihiragula” yazısıyla çevrelenmiş olarak kralı göstermektedir.⁴⁸¹

Hinduların kurduğu ve Hindistan’ın büyük bölümünü hâkimiyeti altına alan Maurya İmparatorluğu’ndan sonra Hindistan’ı bir şemsiye altında toplayan ikinci Hindu devleti ise Guptalardır. Bu devletin kurucusu ve ilk hükümdarı olan Çandragupta altından sikke bastırarak adını tarihe yazdırmıştır.⁴⁸² Samudragupta’nın bastırdığı altın dinar da dikkat çekicidir.⁴⁸³ Ön yüzünde kral, Hindu tanrısı Vişnu’nun bir Garuda atribüsü önünde, küçük bir sunakta kurban keserken gösteriliyor. Havaya kalkmış kolunun altında Brahmi alfabesiyle kralın yer almakta; arka yüzünde ise kralın Brahmi dilinde başka bir unvanı ile tahta oturmuş Hindu tanrıçası Şri bulunmaktadır. Bu sikkede Kuşan desenleri kullanılmaktadır, ancak Hintli tarzı ve arma, Gupta sikke basımına özgü yeniliklerdir.⁴⁸⁴ Samudragupta’nın başka formda altın sikkeleri de mevcuttur.⁴⁸⁵

c. Babürlüler Devrinde Para

İlk Türk devletlerinde meşruiyetin alametlerinden biri de para bastırmaktı. İslamiyet’in kabulünden sonra Cuma namazında hutbe okutulması da önem kazandı. Madeni sikke konusunda iki Babürlü hükümdar diğerlerine göre iz bırakmıştır. Evrengzib de altın sikkeler kestiren hükümdarlardan biriydi.⁴⁸⁶ Sikkelere ilk standart, Ekber Şah zamanında getirilmiştir. 11.2 gram ağırlığında olan bu gümüş *Rupi*, değişimin ana sembolü olmuştur. *Rupi*’nin 1/20’sine kadar giden ufaklık paralar da mevcuttu. Babürlülerin bakır parası; *Rupi*’nin 1/40’ı değerinde ve 21 gram ağırlığında olan *Dam*’dır. *Dam*’ın⁴⁸⁷ 1/8 ‘i değerinde olan bakır ufaklıklar da vardı.

Gerçekte var olmayan, fakat hesap yapmak için nazari olarak kullanılan *Caytal* adında bir para daha vardı, değeri *Dam*’ın 1/25’i yani *Rupi*’nin 1/1000’i değerindeydi.

⁴⁸¹ C. Eagleton, J. Williams, **a.g.e.**, s.167

⁴⁸² “Bu altın dinar, M.S. 335-370 yılları arasında hüküm süren I. Çandragupta tarafından kestirilmiştir. 7.8 gram ağırlığında olan bu sikkenin ön yüzünde Kraliçe Kumardevi ile Kral Çandragupta I yer alırken, arka yüzünde Tanrıça Ambika (Durga) bir aslan üzerinde oturuyor. Bkz., Melahat Hande Turgut, Gupta İmparatorluğu: Hindistan’ın Altın Çağı (M. S. IV-VI. Y.Y.), Ankara 2009, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Levha XXXa; Bkz., Ek: 4 I. Çandragupta’ya ait altın sikke

⁴⁸³ Burton Stein, **a.g.e.**, s.96

⁴⁸⁴ C. Eagleton, J. Williams, **a.g.e.**, s.168; M. Melis Çeliktas, **Gupta Tarihi ve Kültürü**, Ankara 2019, s.133; Bkz., EK: 5 Samudragupta’nın altın dinarı

⁴⁸⁵ Bkz., EK: 6 Samudragupta’ya ait altın sikke (M.S. 335-380)

⁴⁸⁶ EK: 7 Babürlü hükümdarı Evrengzib’e ait altın sikke

⁴⁸⁷ Y. H. Bayur, **a.g.e. II**, s.549

Bu iki paradan başka Gücerat'ta kullanılan *Mahmudi* adında bir gümüş para daha tedavülde dolaşıyordu. Değeri ise Rupî'nin 2 ½'si idi. Babürlüler devrine ait altın paralar da kullanılıyordu. *Altın Rupî* veya *Altın Yuvarlak Mühür* adını taşıyordu. Ekber Şah döneminde 1 Altın Mühür 9 gümüş Rupî ederdi. Ekonomik sorunlar ayarların değişmesinde önemli rol oynar. Bu nedenle yaşanan sorunlar olmuş ki zaman içinde 1 Altın Mühür 14 gümüş Rupî'ye hatta 14 ½ 'ye eşit hale gelmişti.⁴⁸⁸ Ekber Şah döneminde *Celali* adı verilen kare şeklinde bir gümüş Rupye de basılmıştır. Aynı dönemde bir bakır *Dam*'ın ağırlığı 20.96 gramdı.⁴⁸⁹ Gurkanlı ülkelerinde alış verişte üç tür madeni sikke kullanılmıştır; Mühür (Altın), Rupye (Gümüş) ve Dam (Bakır).

Dekken' de çok yaygın olan ve adı *Hun* olan bir altın para da kullanılıyordu. Avrupalılar, bu paraya Pagoda demişlerdir ve değeri ise 3 ½ Ekber Rupisi idi. Ayrıca Portekizlilerin bastırdığı ve yalnızca Hindistan'da kullanılan *Pardao* adında bir gümüş para da kullanılmaktaydı. 1 gümüş Pardao 2 Rupî'ye eşitti. 1 Altın Pardao ise 2 ½ Rupî değerindeydi.⁴⁹⁰

Nadir Şah Avşar'ın Hindistan seferinden sonra Babürlüler eski gücünü kaybetmiş, toparlanma fırsatı bulamadıkları gibi küçük devletler ve prensliklere bölünmüşlerdir. Yine de bu yeni hükümdarlar meşruiyetini kanıtlamak için bastırdıkları madeni sikkelere Babürlü sultanların adını yazmak zorunda kalmışlardı. Audh Krallığı, Şah Alem II'nin tahta geçişinin 26 yılında onun adına bir gümüş Rupye bastırmıştır. Sikkenin ön yüzünde Lucknow darphanesine ait balık, buğday başağı, yıldız ve bayrak sembolleri bulunmaktaydı. Kotah eyaleti ise Şah II. Ekber adına 1829 tarihinde, tahta oturmasının 24. Yıldönümünde bir gümüş Rupî bastırmıştır. Sikkenin arka yüzünde Kotah darphanesine ait bir ağaç sembolü bulunmaktaydı.⁴⁹¹

ç. İngilizler Denetiminde Para Hareketleri

İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası, at oynattığı dönemde gerek madeni gerekse kâğıt paraya el atmayı da ihmal etmemiştir. Hindistan'da sikkelerin makine baskısı marifetiyle çoğaltılması yine şirket tarafından gerçekleştirilmiştir. 1781 yılında Kalküta'ya 35 km. uzaklıktaki Falta'da, John Prinsep tarafından makine baskısı olarak

⁴⁸⁸ Y. H. Bayur, a.g.e. II, s.550

⁴⁸⁹ H. Hilal Çağlayan, **Ekber Şah Döneminde Hindistan (1542-1605)**, Ankara 2005, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.87

⁴⁹⁰ Y.H. Bayur, a.g.e. II, s.550

⁴⁹¹ C. Eagleton, J. Williams, a.g.e., s.170

üretilen, İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası Bengal Müdürlüğü'nün yarım bakır *Anna*'sı alanında bir ilk olma özelliğini taşımaktaydı. Sikke, imparator Şah II. Alem'in hükümdarlığının 22. Yılında yani 1780-1781 tarihinde bastırılmıştır. Bu sikke, gümüş Rupî'nin 1/32'sine ya da 160 deniz salyangozu kabuğuna denk bir değer taşıyordu. Yerel para birimi olan salyangoz kabuğu ile rekabet edemeyince 1784'te üretimi durdurulmuştur.⁴⁹² Doğu Hindistan Şirketi, kâğıt para basma işinde de aracılık ediyordu. 1824 yılında Bengal Bankası adına Londra'da Perkins and Heath tarafından Yüz-Sicca Rupî'yi basmışlardır. Kâğıt paranın üzerinde bankanın adı ve para birimi İngilizce, Hindi, Bengal ve Urdu dillerinde yazılıdır.⁴⁹³ İngiliz Doğu Hindistan Şirketi marifetiyle, 1835'te James Prinsep tarafından Kalküta'da baskı makinasıyla bir gümüş Rupî basıldı.⁴⁹⁴ Paranın ön yüzünde İngiltere Kralı IV. William'ın portresi, arka yüzünde ise Urduca ve İngilizce birimin değeri yazılıydı.⁴⁹⁵ Şirket, gitgide paranın üzerinde Babürlülere ait bir nişan görmek istemiyor ve bu nişanların tümüyle kaldırılması için fırsat kolluyordu. 1840 yılında bastırılan gümüş sikkede yine Babürlülere ait bir figür bulunmuyordu. Kral William'ın portresinin yerini Kraliçe Viktorya almıştı.⁴⁹⁶ 1857 Sipahi İsyanı'nın bastırılmasından sonra çıkan yeni Rupilerde artık Urduca yazı da kaldırıldı ve paranın iki yüzünde de İngilizce ibareler yer aldı.⁴⁹⁷

XX. yüzyılın başlarında tedavülde olan Hint Rupileri; 5, 10, 20, 50, 100, 500, 1.000, 10.000 ve 100.000'lik birimlerden oluşuyordu. Bu paralar ipekli İngiliz kâğıdından imal edilmişlerdi. Üzerinde "Hindistan'da İngiliz bayrağı dalgalandıkça geçerlidir." yazısı dikkat çekmekteydi. Piyasada o kadar çok banknot vardı ki, karşılığında Hint bankalarında yeteri kadar altın ve gümüş külçe olması pek inandırıcı gelmiyordu.⁴⁹⁸ İlginç olanı bu Hint Rupileri, Hindistan'ın burnunun dibinde olan Seylan'da geçerli değildi.⁴⁹⁹ Hint milliyetçilerinin, Hindistan ekonomisine darbe vurmak için yaptığı eylemlerden birisi de, bu İngiliz banknotlarının sahtesini basarak piyasaya

⁴⁹² C. Egleton, J. Williams, **a.g.e.**, s.173

⁴⁹³ C. Egleton, J. Williams, **a.g.e.**, s.157

⁴⁹⁴ Bkz., EK: 8 1835 tarihli Hint gümüş rupisi

⁴⁹⁵ C. Egleton, J. Williams, **a.g.e.**, s.154

⁴⁹⁶ İnci Yavuz, **a.g.m.**, s.185; Bkz., EK: 9 1856 tarihli Hint gümüş rupisi

⁴⁹⁷ Bkz., EK: 10 1862'de bastırılan 1 Altın Mühür

⁴⁹⁸ **Sebilü'r-reşad**, 8 Ağustos 1329/1913, S.258, s.392

⁴⁹⁹ **Sebilü'r-reşad**, 7 Teşrin-i Sani 1329/1913, S.271, s.171

sürmek olmuştur. Bu taklidi paraları üretip piyasaya sürenler İngiliz yüksekokullarından mezun olan doktora öğrencileriydi.⁵⁰⁰

F. İLANATÇILIK

XX. yüzyılın başında Hindistan’da neşredilen gazetelerin sayısı çoğaldıkça ekonomi alanındaki faaliyetlerdeki önemi de artmaya başlamıştır. Günümüzde daha büyük bir sektör haline gelen reklamcılığın önemi geçen yüzyılda Hindistan’da fazlasıyla biliniyordu. En yaygın görüntülü haberleşme aracı gazeteler olduğu için ilanatchılık da bu sektör üzerinden yapılmıştı. Yapılacak bir iş konusunda gazetelere ilan vermek, günlük olağan işlerden biri haline gelmişti.

Bombay’da neşredilen on ya da yirmi sayfalık gazetelerin 2/3’ü ilanatchilik ile doludur. Tacirler bu sayede müşteri kazanma yolunu tercih ederken, gazete sahipleri de sermayelerini artırmanın bir yolunu bulmuş oluyorlar. Bundan başka her dükkanın üstünde ya da yanında yer alan levhalar, tiyatro salonları, şimendifer durakları, bahçelerde velhasıl insanoğlunun gözünün eriştiği her noktada bu ticari amaçlı reklam afişlerini görmek mümkündür.⁵⁰¹

G. KÖLE TİCARETİ

Çağdaş hukukta köle; hukuki, iktisadi ve sosyal bakımdan hür insanlardan farklı ve aşağı statüde bulunan kimse demektir. İslam hukukuna göre ise köle “Velayet, şahadet ve kazadan hükmen (hukuken) aciz ve mülkiyet hakkından mahrum olan kimse” şeklinde tarif edilmiştir.⁵⁰² İnsanlık onuruna yakışmasa da kölelik ve köle ticareti özellikle ilk ve ortaçağda ticaretin önemli bir parçası olmuştur. İki tür toplumda köle kullanımı yaygındı; biri denizci toplumlar, çünkü yelkenli gemiler döneminde kürek çekmek için güçlü kuvvetli kaslara sahip insanlara ihtiyaç duyulmuştu, diğeri tarım toplumları idi. Amerika kıtasındaki pamuk tarlalarında çalıştırılmak üzere Batı Afrika’dan zoraki götürülen zenci köleler bu haksız uygulamaya verilecek son örnekler arasında yer alır.

Kölelerin, tarım ve tekstil sektöründe çalıştırıldıkları ülkelerden biri de Hindistan’dı. Buraya da dışarıdan köle ithal ediliyordu. Köle ticareti önce Portekizliler

⁵⁰⁰ **Sebilü’r-reşad**, 13 Mart 1330/1914, S.289, s.51

⁵⁰¹ **Sebilü’r-reşad**, 25 Temmuz 1329/1913, S.256, s.256

⁵⁰² M. Hamidullah, M. A. Aydın, “Köle”, **DİA XXVI**, Ankara 2002, s.237

sonra Fransızlar ve Hollandalılar tarafından çok karlı bir şekilde gerçekleştirildi. Erkek çocuklar Hindistan'a gidecek gemilere binmeden önce kısırlaştırıldı. Bunlar harem hizmetlileri olarak zengin Hintlilerin gözünde revaçtaydılar.⁵⁰³ İngilizler ise, Hindistan'dan çok sayıda Hindu'yu çeşitli vaadlerle kandırarak Güney Afrika'ya götürmüş, çalıştırmış ancak sözlerini tutmayarak onların mağdur olmasına sebebiyet vermişlerdi.⁵⁰⁴ Gandhi, İngiltere'de hukuk eğitimini tamamlayıp Hindistan'a döndüğünde kısa bir süre avukatlık yapmış ve bu Hinduların durumunu öğrenince zaman kaybetmeden Güney Afrika'ya gitmişti. Orada siyah-beyaz ırk ayrımına acı bir şekilde tanık olmuştur. Siyahilerin haklarını savunurken, ilk pasif direniş eylemini de orada gerçekleştirmiş, kısmen başarılı olmuş bir şekilde 1914'te tekrar Hindistan'a dönmüştü.⁵⁰⁵

Hint hukukunda köleliğin tanımı uygulaması hakkında yeteri kadar bilgi mevcuttur. En eski Hint hukuk düzenlemesi olarak Manu Kanunnamesi sosyal hayata yön vermektedir. Bu kanunnameye göre insan yedi sebepten köle sayılabilir; 1- Savaşta esir düşerek köle muamelesi görenler, 2- Ailesine para sağlamak için gönüllü olarak köle olanlar, 3- Anasından köle olarak doğanlar, 4- Hediye edilmek şartıyla köle yapılanlar, 6- Miras yoluyla gelen köleler ve 7- Ceza nedeniyle köle muamelesi görenler.⁵⁰⁶

Bir sosyal gerçeklikten dolayı Hindistan doğal bir Köle ülkesi konumundaydı. Bir tarım ülkesi olan Hindistan bu yönüyle İngilizler için bulunmaz bir nimetti. İngilizler, genellikle köleleri plantasyonlarda ve tekstil fabrikalarında çalıştırırken, rakibi olan Hollandalı ve Fransızlar denizaşırı ticarete köleleri dansçı kızlar ve metres amaçlı kaçırıp satıyorlardı. Bu çocuk kaçırmalar o kadar yaygındı ki, 1772'de Warren Hastings, bu suçu işleyenlere, çetelere verilen cezanın aynısının verilmesi gerektiğine karar verdi.⁵⁰⁷

1833 yılı geldiğinde dünyada birçok şey değişmişti. İngiltere parlamentosu 1833'te tartışmalı bir karardan sonra egemenliği altındaki topraklarda köle ticaretini yasakladı. Ama yasağın uygulaması her yerde aynı anda gerçekleşmedi. İlk olarak Batı Hint Adaları, Mauritis, Kanada ve Ümit Burnu'nda köle ticareti yasaklandı. Köleler

⁵⁰³ Burton Stein, **a.g.e.**, s.226

⁵⁰⁴ **Sebilü'r-reşad**, 20 Şubat 1329/1913, S.287, s.14

⁵⁰⁵ Gandhi, **a.g.e.**, 446 vd.

⁵⁰⁶ Gülnihal Bozkurt, "*Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik*", s.67

⁵⁰⁷ Burton Stein, **a.g.e.**, s.226

serbest bırakıldı. 1834'te sömürgelerdeki yaklaşık 1.000.000 köle serbest bırakıldı. Kuzey ve Güney Amerika'da bu sayı 4.000.000 kadardı.⁵⁰⁸Nihayet 1843'te Hindistan'da da köle ticareti yasaklandı. Azat edilen köle sayısı 8-16 milyon arasında değişiyordu. Bu sayı, Amerika'da azat edilen köle sayısının en az üç katı oranındaydı.⁵⁰⁹Köle ticareti, İngiliz İmparatorluğu'nda 1807'de kaldırılmıştı. 1811 yılında da Hindistan'a dışarıdan köle ithalatı yasaklanmıştı. Kölelik ise 1833 yılında İngiltere'de kaldırılmasının ardından 1843 yılında Hindistan'da sahiplerine herhangi bir tazminat ödemeksizin yasadışı ilan edilmişti. 1860'ta çıkarılan Hindistan Ceza Yasası'nda da köle edinme ve köle alım-satımı suç olarak düzenlenmişti.⁵¹⁰Bu yasağa rağmen az da olsa köle ticareti gayri resmi olarak devam etmiştir.

⁵⁰⁸ Burton Stein, **a.g.e.**, s.223

⁵⁰⁹ Burton Stein, **a.g.e.**, s.224

⁵¹⁰ Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.33

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HİNDİSTAN'DA MATBUAT

A. HİNDİSTAN BASIN TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

Gazete ve dergi neşretme faaliyeti yine İngiliz yaşam biçimi ve emellerinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Basın-yayın faaliyetlerinin ilk yıllarında çıkan gazetelerin çoğu oryantalistler⁵¹¹ ve misyonerler tarafından çıkarılıyordu. 1783'te Bengal'e yüksek mahkeme yargıcısı olarak gelen Sir William Jones (1746-1794), aralarında İbranice, Arapça, Çince ve Sanskritçe' nin de olduğu çok sayıda dil bilmekteydi.⁵¹² Özellikle telgrafın yaygınlaşmasıyla birlikte İngiltere ve Hindistan'daki gelişmeler, İngiltere Devleti menfaatlerine uygun olarak abartılıp gazeteler yoluyla servis ediliyordu. Zaman ilerledikçe aydınlanan Hindu ve Müslümanlar da kendi gazetelerini çıkarıp, kendi haklarını savununca İngilizlerin bu silahı da geri tepmiştir.

Hindistan'da ilk gazete çıkarma girişimi, Bolts tarafından 1767 yılında yapılmış; fakat bu girişim, Bolts'un hükümet tarafından ülke dışına sürülmesi ile henüz filizde iken ezilmişti.⁵¹³ Hindistan'da ilk gazete 1780 yılında hükümet onayının alınması sonrasında James Augustus Hicky tarafından haftalık olarak yayınlanan *Bengal Gazette* veya *Calcutta General Advertiser* adıyla bilinen yayın organıydı. Yaklaşık 8 inç 12 inç boyutlarında ilanlarla dolu iki sayfadan ibaret, kendisini "Bütün taraflara açık, fakat hiç kimseden etkilenmeyen haftalık siyasi ve ticari bir gazete " olarak tanımlamıştı. 1782'de genel vali ile bir misyoner, Hicky hakkında dava açmış, Hicky suçlu bulunup hapse atılınca, gazete yayın hayatını sürdürememiştir.⁵¹⁴ 1780 ile 1793 yılları arasında Kalküta'da altı gazete daha yayınlanmıştı. Bunlardan birinin editörü, Sir John Shore tarafından Hindistan'dan sürgün edilmişti. Bu gazeteler arasında *India Gazette* (1780), *Calcutta Gazette* (1784) ve *Hurkaru* (Hircarrah) anılabilir.⁵¹⁵ Madras'ta basılan ilk gazete, 1785 yılında çıkarılmaya başlanan ve hükümet desteğini de alan *Madras*

⁵¹¹ Oryantalistlerin Hindistan politikasındaki düsturu şu olmuştur: "Hindistan'ı sevmelisin, Hindistan'ı sevmek için onun insanlarıyla iletişim kurmalısın ve onun insanlarıyla iletişim kurmak için de onun dillerini öğrenmelisin."

⁵¹² Yücel Bulut, **a.g.m.**, s.97

⁵¹³ Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.130

⁵¹⁴ Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.130

⁵¹⁵ Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.131

Courier idi. Bombay'daki ilk gazete ise haftalık olarak 1789 yılında çıkmaya başlayan Bombay Herald idi. Bu gazetelerle başlayan ve sonraları başkalarının da eklendiği bu XVIII. Yüzyıl sonu gazeteleri, esasen Hindistan'daki İngilizler için çıkarılmışlar ve genelde de siyasi içerikli olmamışlardı. Hükümet emirleri ile Hint haberlerini, editörlere mektupları, kişisel haberleri, moda üzerine notları, Avrupa ve dünyanın değişik yerlerinden haberleri yayınlamışlardı.⁵¹⁶

Hindistan'a yerleştikten sonra 1818'de *Kalküta Gazetesi* ni çıkaran James Silk Buckingham, Doğu Hindistan Şirketi'nin keyfi yönetimine dair eleştirel haberler yapınca, genel vali gazeteyi kapatıp, Buckingham'ı da sınır dışı etmiştir.⁵¹⁷

Yerli dillerdeki süreli yayınlara gelince; bunların ilki, Bengal dilinde 1818'de aylık olarak çıkmaya başlayan *Diğdarsama* (Kılavuz) idi. Yine haftalık çıkan *Samachara-Darpana* (Haberlerin Aynası)'nın ilk sayısı 23 Mayıs 1818'de yayınlanmıştı. Serampore'deki misyonerler tarafından çıkarılan bu iki yayın organı liberal görüşlüydü ve yerel sorunlara eğilmişti. Ram Mohan Roy, Kalküta'da Farsça *Miratü'l Akhbar* adlı haftalık yayın organının ilk sayısını Nisan 1822'de piyasaya sürdü. 28 Mart 1822'de de bir İngiliz firması önce Urdu dilinde sonra iki dilde (Urdu-Farsça) çıkan haftalık *Jam-i Jahan Numa*'yı Kalküta'da yayınlamıştı.⁵¹⁸ Gücerati dilindeki *Bombay Samachar* ise 1822'de yayınlanmıştı. Dehli'de Müslümanlar tarafından yayınlanan *Seyidü'l Akhbar* (1837) ve *Delhi Akhbar* (1838) Urdu lisanıyla çıkıyordu. 1839'da Kalküta'da 6'sı günlük yayınlanan 20 Avrupalı ve 9 Hintli gazete varken yine aynı dönemde Bombay'da 16 Avrupalı ve 4 Hintli gazete ile Madras'ta ise 9 Avrupalı gazete yayınlanıyordu. Delhi, Ludhiana, Agra ve Serampore⁵¹⁹ şehirlerinin de birer gazeteleri vardı. Hint Müslümanlarının aydınlanmasında büyük pay sahibi olan Sir Seyyid Ahmed ve arkadaşlarının 1866'da çıkardığı gazete; *Aligarh Institute Gazette*⁵²⁰ her ne kadar İngilizlere karşı ılımlı bir politika izlese de, bıraktığı olumlu etkiler sebebiyle XX. Yüzyılın ilk çeyreğinde çıkacak muhalif Müslüman gazetelere de öncülük etmiştir. 1890'larda yayınlanan *Kesari*⁵²¹ ilk ciddi muhalif Hindu gazete olurken, Ebu'l Kelam Azad tarafından çıkarılan haftalık *El-Hilal* ise ilk ciddi muhalif

⁵¹⁶ Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.132

⁵¹⁷ Nick Robins, **a.g.e.**, s.272 vd.

⁵¹⁸ Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.133

⁵¹⁹ Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.133

⁵²⁰ Abdülhamit Birışık, **a.g.m.**, s.34

⁵²¹ G. Allana, **a.g.e.**, s.79

Müslüman gazetesi idi.⁵²²Bombay’da neşredilen haftalık *Commerce and Cooperation* adlı gazete ise ticarete mahsus ve siyasetten uzak ilk gazete idi.⁵²³

Hindistan’da gazetelere sansür uygulaması ilk kez 1799’da gerçekleşmiştir. Bengal’de hükümet, her gazete yayıncısının, gazetenin sayfa altına adını koymasını, her editör ve sahibinin de hükümet sekreterine adını ve adresini bildirmesini istemişti. Kısacası Hükümet sekreterinin inceleyip onaylamadığı hiçbir şey yayınlanmayacaktı.⁵²⁴

B. HİNDİSTAN’DA BASIN HÜRRİYETİ

Sansür; her türlü yayının önceden hükümet tarafından denetlenmesidir. Hindistan’da da 1780 yılında ilk gazetenin yayınlanmasından sonraki yirmi yıl içinde, basın hürriyetinin kısıtlanması için ilk adımların atıldığı görülmektedir. Hindistan’da tarihi süreç içinde sansür şu şekilde uygulanmıştır; gazetenin sahibi ya da yazarı sürgün edilebilir, para cezası verilebilir, şahıs hapse atılabilir, gazetesi kapatılabilir hatta matbaasına el konulabilir.

Hindistan’da, yayınlanan ilk gazete James Augustus Hicky tarafından çıkarılan *Bengal Gazette* idi. Gazetenin sözünü kimseden esirgemeyen üslubundan misyonerler ve resmi görevlilerin yanı sıra, genel vali ve eşi ile başyargıç da paylarını almıştı. Hükümet, önce genel posta idaresi yoluyla yapılan gazetenin dağıtımını durdurmuş; bunun üzerine de Hicky, hükümetin eylemini “Keyfi iktidarın en güçlü kanıtı” olarak eleştirmişti. Gazete bireylere küfürlü saldırılarda da bulunmuştu.1782 yılında Genel Vali Warren Hastings⁵²⁵ile bir misyoner Hicky aleyhine dava açmışlar, Hicky suçlu bulunup hapse atılmıştır. Böylece Warren Hastings, ilk sansürcü vali olarak tarihe geçmiştir. Yüzyılın sonunda sansür bir sisteme oturtulmuştur; Bengal’de her gazete yayıncısının, gazetenin sayfa altına adını yazmasını, her editörün ve sahibinin de hükümet sekreterine adını ve adresini bildirmesi mecbur kılınmıştı. Hükümet sekreterinin inceleyip onaylamadığı hiçbir yazı yayınlanmayacaktı.⁵²⁶1818 yılında çıkardığı *Kalküta Gazetesi* vasıtasıyla Doğu Hindistan Şirketi’nin keyfi uygulamalarını eleştiren James Silk Buckingham, genel vali tarafından “Başkalarının işlerine burnunu

⁵²² M. Meraj Alam, **a.g.m.**, s.65

⁵²³ **Sebilü’r-reşad**, 25 Temmuz 1329/1913, S.256, s.256

⁵²⁴ Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.131

⁵²⁵ Y. H. Bayur, **a.g.e. III**, s.659

⁵²⁶ Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.131

sokan bir kimse” olarak suçlanmış ve 1823 yılında yurt dışına sürgüne gönderilirken sansürden payını alan ikinci gazeteci olmuştur.⁵²⁷

1835’te sansür yasası değişmiş ve yedi yıllık bir rahatlık dönemi geçirilirken, denetim farklı uygulamalarla devam etmiştir. Yeni düzenlemeler şöyleydi: 1- Herhangi bir gazetenin basımcı ve yayıncısının, gazetenin nerede basılacak ve yayınlanacak olduğunu *magistrate* adlı kamu görevlisine bildirmesi, 2- Herhangi bir matbaa makinesinin varlığını beyan ile para ve hapis cezası sorumluluğu altında her gazete ve kitap üzerine basımcı ve yayıncının isimlerinin konulması.⁵²⁸

Hint basınındaki bu kısa ve kısmen özgürlük süreci 1857 İsyanı ile son bulmuştur. Lord Canning, susturma yasası olarak adlandırılan “1857 Basın Yasası”nı çıkarmıştır. Bu basın yasası ile hükümet, matbaaların kuruluşunu kontrol edebildiği gibi, dilediğinde basılı kitap ve gazetelerin dağıtımını da engelleyebilmişti. Hükümet amaçlarının aleyhinde görülen hiçbir yayına izin verilmemişti. Bu kısa baskı süreci Hint toplumunda o kadar nefret duygusu yaratmıştı ki, kanun bir yıl sonra yürürlükten kaldırılmıştı.⁵²⁹

1861 tarihli Hint Konseyleri Yasası, basın alanındaki özgürlüklerin yolunu tekrar açmıştı. 1860-1880 arasındaki dönemde gazete sayısında tekrar artış gözlenirken, İngilizce yayınlanan ve genellikle sahipleri İngiliz olan gazeteler, İngiliz menfaatlerini savunurken Hintlilerden hükümete sadakat beklentisi içinde bir yayın politikası izlemişlerdir. Hint’in farklı dillerinde yayın yapan gazeteler ise gitgide daha milliyetçi bir çizgiye kayarken, siyasi içerikli haberlerin sayısında da artış gözlenmiştir.⁵³⁰

1879 itibari ile Kalküta, Bombay, Madras ve Allahabad gibi hükümet merkezlerinde çoğu Hint dillerinde 200 ve eğitimli insanların okuduğu 20 civarında İngilizce gazete neşrediliyordu. Hükümet, yerel dillerde çıkan gazetelerde işlenen Hint milliyetçiliğinden son derece rahatsızdı. Bunun önüne geçmek için Genel Vali Lord Lytton, 1878’de “Yerel Diller Basın Yasası” adı verilen bir basın yasası çıkarıldı ve özgürlük yeniden kısıtlandı. Hükümet bu yasa marifetiyle yaptığı baskı sonucu gazeteleri yayın yaptıkları ana dillerinden caydırıp İngilizce yayına zorluyordu.

⁵²⁷ Nick Robins, **a.g.e.**, s.272 vd.

⁵²⁸ Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.132

⁵²⁹ Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.137

⁵³⁰ Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.137 vd.

Bu baskı ve teklifi kabul etmeyen *Somapraskasa* adlı Hint gazetesi yayını durdurmuştu. Bu baskıya dayanamayan ama yayına devam kararı alan muhalif Hindu gazetesi *Amrita Bazar Patrika*” ise yayın dilini İngilizce’ye çevirmişti.⁵³¹

1908 yılına kadar İngilizler kâh bu özgürlüğü sınırlıyor kâh önünü açıyorlardı. İngiliz politikası bu süreçte böl ve yönet şeklinde hala devam ediyordu. 1909’da Hindistan’da bulunan Abdürreşid İbrahim’e göre gazetelerin İngiliz politikasını eleştirmesi yasak ama gerek Müslümanların basın üzerinden Hinduları, gerekse Hinduların, Müslümanları eleştirmesi hatta hakaret etmesi serbestti.⁵³² Hükümet 1908’de *Gazete Yasası* ve 1910’da ise o güne kadar çıkmış en sıkı basın yasası olan *Hint Basın Yasası*’nı çıkarmıştı.⁵³³ Hindistan matbuat-ı kanun-ı cedidi Bengale vilayetinde şiddetli bir şekilde tatbik edilmiş ve gazeteler kapanmış, sahipleri derecat-ı mütefavitede hapse mahkûm edilmiştir.⁵³⁴ Birçok Hindu ne Müslüman gazeteci bu süreçte hapis ya da sürgün cezası ile terbiye edilmeye çalışılmışsa da başarılı olunamamıştır. *Tilak*, *Kesari* adlı gazetede çıkan makaleleri yüzünden yargılandı ve 1908’de hapsedildi.⁵³⁵ Ebu’l Kelam Azad, bu süreçte İngilizlerin hışmına uğrayanların başında gelir. Önce çıkardığı *El-Hilal* ve ardından çıkardığı *El-Belağ* adlı gazetelerde muhalif yazılar yazınca önce para cezası ile terbiye edilmeye çalışılmıştır. Bu çözüm yolu kar etmeyince gazeteleri kapatılmış ve kendisi de uzun bir için sürgün cezası almıştır.⁵³⁶ *Young India*⁵³⁷ dergisini çıkaran Dr. Annie Besant ve arkadaşları da bu kanunlar gereğince cezaevine gönderilenler arasında yer alıyordu.⁵³⁸ Bu sancılı dönem 1922 yılına kadar sürmüş, 1922’de kanun biraz esnetilmiştir. Bu hava bağımsızlığın ilanına kadar bu şekilde sürmüştür.

Jawarharlal Nehru da sansür konusunda şöyle yazar: “savaşta çoğunlukla gerçeği kaçırta, yalan yanlış haberleri yayan ve eleştirilere engel olan sansür düzeni kuruldu. Ulusal faaliyetlerin her türlü biçimini denetim altında tutmak için özel yasalar ve

⁵³¹ Celalettin Güngör, *a.g.e.*, s.140 vd.

⁵³² **Sırat-ı Müstakim**, 14 Kanun-i Sani 1325/1909, S.73, s.335

⁵³³ Celalettin Güngör, *a.g.e.*, s.143

⁵³⁴ **Sırat-ı Müstakim**, 15 Nisan 1326/1910, S.86, s.142

⁵³⁵ G. Allana, *a.g.e.*, s.80

⁵³⁶ M. Meraj Alam, *a.g.m.*, s.65; Mohammad Sadıq, *a.g.e.*, s.37

⁵³⁷ Gandhi, *a.g.e.*, s.578

⁵³⁸ G. Allana, *a.g.e.*, s.83

düzenlemeler getirildi. [Hindistan Savunma Yasası] kabul edildi. Savaşın açıktan eleştirisi ve bununla ilgili her şey etkin biçimde denetim altına alındı.⁵³⁹

C. HİNDİSTAN'DA NEŞREDİLEN GAZETE VE MECMUALAR

Özellikle XX. Yüzyılın ilk çeyreğinde Hindistan'da milliyetçilik duyguları tavan yapmıştır. Hindistan Milli Kongresi ve Müslüman Birliği kurulurken asla tam bağımsızlığı savunmamışlar, yalnızca hükümet nezdinde bazı haklarını dile getirip eğer bir dominyon statüsü kazanabilirlerse kendilerine ne mutlu diyeceklerdi. Ancak süreç bir anda Tilak gibi devrimcilerin istediği yöne evrildi ve Swaraj yetersiz kaldı onun yerine purna Swaraj sloganı kullanılmaya başlandı. Bu süreçte olumlu ve olumsuz tavır takınan gazeteler oldu.

a. Hint Müslümanları ve Osmanlılar Aleyhinde Neşredilen Gazeteler

Bu gazeteler birbirinden farklı dillerde ve ülkelerde yayınlanmıştır. Bu gazeteler ve dergiler, hükümet himayesinde yayın yaptıkları için yayın hayatları uzun ömürlü olmuştur.

aa. İngilizce ve Urduca Neşredilen Gazeteler

Hindistan'da Hint Müslümanları ve Osmanlılar aleyhinde yayın yapan gazeteler genellikle İngilizce'dir. Tipik bir şekilde İngiliz menfaatlerini savunurlar. 1892 yılında Bombay'da Müslümanlar aleyhinde yayın yapan iki gazeteden bir olan *Times of India* sabahları, *Advocate of India* ise akşamları çıkardı. Bir diğer hükümet yanlısı İngilizce gazete ise *Bombay Gazette* idi. *Times of India*, zaman zaman İslam dini ve Hz Muhammed hakkında yalan yanlış haberler yapmaktan geri durmazdı.⁵⁴⁰ Ayrıca Bombay'da *Times of India*'nın çatısı altında haftalık neşredilen *Illustrion of India* adlı resimli mecmua da Müslümanlar aleyhinde makaleler yayınlardı.⁵⁴¹ Madras'ta İngilizce yayınlanan *Madras Mail* gazetesi de Hükümet yanlısı bir politika takip ediyordu.⁵⁴² Sahibi bir İngiliz olan bu gazete akşamları çıkıyor ve genellikle Müslümanlar aleyhinde fena yazılar yazıyordu. XX. Yüzyılın ilk çeyreğinin ortalarına doğru Müslüman bir okuyucu kitlesine ulaşınca, sivri dilini bırakmış ve daha mutedil

⁵³⁹ Jawarharlal Nehru, *a.g.e.*, s.129 vd.

⁵⁴⁰ M. A. R. Webb, *a.g.e.*, s.106 vd. ; *Sebilü'r-reşad*, 18 Temmuz 1329/1913, S.255, s.342

⁵⁴¹ *Sebilü'r-reşad*, 18 Temmuz 1329/1913, S.255, s.342

⁵⁴² M. A. R. Webb, *a.g.e.*, s.156

yazılar yazmıştır.⁵⁴³ Rangoon'da haftalık olarak neşredilen iki İngilizce gazete; *The Rangoon Times* ve *Rangoon Gazette* tamamıyla Müslümanlar aleyhinde politika izlemişlerdir.⁵⁴⁴ Kalküta'da İngilizce yayınlanan iki gazete vardır ki, İngiliz menfaatlerini açıkça savunurlar. Bunlar; *The Englishman* ve *The Statesman*'dir.⁵⁴⁵

Rangoon'da haftalık olarak Urduca neşredilen *Brahmartekün* adlı gazete Müslümanların ve Osmanlıların aleyhinde yayımlar yapıyordu. İngiliz hükümetinden maddi destek alan bu gazete, Trablusgarp ve Balkan Savaşı esnasında Osmanlılar için toplanan maddi yardımın önünü kesmek için olumsuz yazılar yazmış ve Hindistan'da yeteri kadar fakir Müslüman bulunduğunu, onlara yardım edilmesi gerektiğini savunmuştur.⁵⁴⁶

ab. Arapça ve Diğer Mahalli Dillerde Neşredilen Gazeteler

Hindistan'da Hint Müslümanları ve Osmanlılar aleyhinde Arapça neşredilen gazete bulunmamakla birlikte Arabistan ve Mısır'dan getirilen ama İngiliz politikasını destekleyen gazeteler mevcuttu. Bunlar hükümet tarafından okurlara, hatta mahpuslara parasız dağıtılırdı. Bu gazeteler; Mısır'dan getirilen *El-Mukattam* ve Arabistan'dan getirilen *El- Kible* idi. I. Dünya Savaşı sırasında Mısır ve Arabistan toprakları İngilizlerin kontrolünde olduğu ve Şerif Hüseyin ile yaptıkları işbirliği sayesinde bu politikalarını rahatlıkla uygulayabiliyorlardı.⁵⁴⁷ Behubal'da haftalık olarak neşredilen *Şark-ı Karib* adlı gazete İngilizlerden aldığı maddi yardım sayesinde ayakta durabiliyor ve Osmanlılar aleyhinde yazılar yazıyordu. Bu gazete muhtemelen Urduca idi.⁵⁴⁸ Kalküta'da Farsça neşredilen *Hablü'l Metin* adlı gazete, İngilizlerden aldığı maddi yardım sayesinde ayakta duruyor ve Hindistan'da İslam birliğine zarar verecek bir yayın politikası izliyordu.⁵⁴⁹ Bombay'da neşredilen *Sanc Varatmiyan* ve *Bombay Samaçar* adlı gazeteler Gücerati dilinde yayınlanırdı ara sıra Osmanlılar ve Müslümanlar aleyhinde haberler veriyorlardı.⁵⁵⁰

⁵⁴³ *Sebilü'r-reşad*, 10 Temmuz 1329/1913, S.267, s.107

⁵⁴⁴ *Sebilü'r-reşad*, 19 Kanun-ı Evvel 1329/1913, S.277, s.268

⁵⁴⁵ *Sebilü'r-reşad*, 20 Mart 1330/1914, S.290, s.71

⁵⁴⁶ *Sebilü'r-reşad*, 19 Kanun-ı Evvel 1329/1913, S.277, s.268

⁵⁴⁷ *Sebilü'r-reşad*, 16 Mayıs 1339/1923, S.528, s.67; Müşir Hüseyin Kıdwai, *a.g.e.*, s.145

⁵⁴⁸ *Sebilü'r-reşad*, 13 Şubat 1329/1913, S.286, s.422

⁵⁴⁹ Abdürreşid İbrahim, *a.g.e.* II., s.218

⁵⁵⁰ *Sebilü'r-reşad*, 18 Temmuz 1329/1913, S.255, s.342

b. Hint Müslümanları ve Osmanlılar Lehinde Neşredilen Gazeteler

Hint Müslümanları ve Osmanlılar lehinde neşredilen gazeteler, genellikle İngilizce ve Urduca idi. Yalnızca 1923'te yayın hayatına giren bir gazete Arapça neşredilmişti. Müslümanlar lehinde yayın yapan gazeteler yalnızca Hindistan'da çıkmazdı. İstanbul, Bağdat, Cenevre ve San Fransisco gibi şehirlerde basılıp, bütün sıkı denetimlere rağmen Teşkilat-ı Mahsusa marifetiyle Hindistan'a ulaştırılıyordu.⁵⁵¹

ba. İngilizce ve Urduca Neşredilen Gazeteler

Madras'ta İngilizce olarak haftalık neşredilen *The Mohammadan* tamamıyla Hint Müslümanları ve Osmanlılar lehinde bir yayın politikası izliyordu.⁵⁵² Bir Parsi olan Bombay belediye reisi Firuzşah'ın kurmuş olduğu Hindistan Gazetecilik Şirketi'nin çıkardığı yayın organı ise *Bombay Chronicle*'dir.⁵⁵³ Yazı işleri müdürlüğünü B. G. Horniman yapmıştır. İlk nüshası 4 Mart 1913'te yayınlanan ve revaç bulan bu İngilizce gazete, İngilizler aleyhinde Müslümanlar lehinde haberler yayınlınca, Hükümetin gazabına uğramış ve kapatılmıştır. Bir süre sonra tekrar yayın hayatına dönmüştür. Allahabad'da İngilizce neşredilen *The Poineer of India*'da Müslümanlar lehinde bir yayın politikası takip etmiştir.⁵⁵⁴ Dehli'de Mister Muhammed Ali tarafından İngilizce neşredilen *The Comrade* adlı gazete Hint Müslümanları ve Osmanlılar lehinde makaleler yayınlınca bir süre sonra sahibi tutuklanmış ve hapse atılmıştır.⁵⁵⁵

Madras'ta Urduca neşredilen *Şemsü'l Ahbar* adlı gazete tamamıyla Hint Müslümanları ve Osmanlılar lehinde yazılar yazıyordu. Dekken' deki *Muhbir-i Dekken* ve *Sahife-i Ruzane-i Ahbar* da Urduca neşredilen ve Müslümanlar lehinde bir politika takip eden gazetelerdi.⁵⁵⁶ Ebu'l Kelam Azad tarafından Kalküta'da Urdu lisanıyla dökme hurufatla çıkarılan ve tamamıyla Müslümanların lehinde haber ve makaleler yayınlayan *El-Hilal*, kısa sürede İngilizlerin takibine girmiş, uygulanan para cezası kar etmeyince kapatılmıştır. Azad, yılmadan amacı doğrultusunda çalışmaya devam etmiş ve aynı şehirde El- Belağ isminde yeni gazeteyi Urdu lisanıyla piyasaya sürmüştür. İngiliz aleyhtarı bir politika izleyen bu gazete, Azad'ın tutuklanıp sürgün edilmesinden

⁵⁵¹ M. K. Öke, *Güney Asya Müslümanlarının İstiklal Davası ve ...*, s.28

⁵⁵² *Sebilü'r-reşad*, 10 Temmuz 1329/1913, S.267, s.107

⁵⁵³ G. Allana, *a.g.e.*, s.81

⁵⁵⁴ *Sebilü'r-reşad*, 18 Temmuz 1329/1913, S.255, s.342

⁵⁵⁵ *Sebilü'r-reşad*, 12 Eylül 1329/1913, S.263, s.46

⁵⁵⁶ *Sebilü'r-reşad*, 10 Temmuz 1329/1913, S.267, s.107

sonra yayın hayatına devam edememiştir.⁵⁵⁷ Allahabad'daki Urduca *Hemderd* ve Aligarh'da Urduca neşredilen *Vakil*⁵⁵⁸ ile Aligarh talebelerinin çıkardığı *Hemderd*⁵⁵⁹ gazeteleri de Müslümanlar lehinde yayınlar yapıyorlardı. Birçok kez Avrupa'ya ve İstanbul'a ziyaretler yaparak hem Müslümanların hem de Osmanlı hilafetinin haklarını savunan Mevlevi Zafer Ali Han, Lahor'da Urduca neşredilen *Zemindar* gazetesinin sahibi idi. Bu gazete her yönüyle Müslüman ve Osmanlılar lehinde bir yayın politikası takip etti.⁵⁶⁰ 1906 yılında Şeyh Müşir Hüseyin Kıdwai ile birlikte İstanbul'u ziyaret eden ve üçüncü dereceden Osmanlı nişanı ile ödüllendirilen Lahorlu Şeyh Abdulkadir de Lahor'da Urduca neşrettiği *Mahzen* adlı gazetede Müslümanların haklarını savunuyordu.⁵⁶¹ *Urdu-yu Mualla* gazetesi açıkça Cihad-ı Ekber'i destekleyen şu fetvayı yayınladı: "Bir Müslüman millet savaşta iken onun düşmanlarına karşı harekete geçmek diğer Müslümanlar farzdır."⁵⁶² Madras'ta Urduca neşredilen *Ceride-i Rüzgâr* da: "Bütün Müslümanların Osmanlı İmparatorluğu için severek canlarını feda etmek istediklerini açıkça belirtiriz. Sultanın zahirde Hindistan'la bir ilişkisi yokmuş gibi görünse de gerçekte mevcuttur." Gibi bir açıklama yaparak İslam birliğine ve kardeşliğine olan desteğini vurguluyordu.⁵⁶³

bb. Arapça ve Diğer Mahalli Dillerde Neşredilen Gazeteler

1923'te Kalküta'da Abdü'r-rezzak El Leknevi Efendi riyaset-i tahririyesi ve reisü'l ulema Mevlana Ebu'l Kelam Ahmed himayesinde *El-Camia*⁵⁶⁴ adında Arapça bir gazete intişar etmeye başlamıştır. Gazete ilk sayısında kuruluş amacının İslam kardeşliğine hizmet olduğunu açıklamıştır.⁵⁶⁵ İstanbul'da Hintli Müslümanlarla Osmanlı

⁵⁵⁷ M. M. Alam, **a.g.m.**, s.65; Türkkaya Ataöv, "*Mevlana Azad*", s.73

⁵⁵⁸ **Sebilü'r-reşad**, 29 Ağustos 1329/1913, S.261, s.7

⁵⁵⁹ **Sebilü'r-reşad**, 17 Nisan 1330/1914, S.294, s.140

⁵⁶⁰ **Sebilü'r-reşad**, 12 Eylül 1329/1913, S.263, s.46

⁵⁶¹ Müşir Hüseyin Kıdwai, **a.g.e.**, s.337.

⁵⁶² Azmi Özcan, **a.g.e.**, s.192

⁵⁶³ Azmi Özcan, **a.g.e.**, s.153

⁵⁶⁴ **Sebilü'r-reşad**, 16 Mayıs 1339/1923, S.528, s.72

⁵⁶⁵ "1-Bilhassa camia-yı İslamiye' ye ve bilumum camia-yı şarkiyeye davet, 2-Memalik-i İslamiye ve şarkiye arasında bilhassa Hindistan âlem-i İslam ve Arabistan arasında tearif ve teavün rabitalarını takviye ile her milletin faaliyetini kardeş milletlerin faaliyetiyle rabt itmek, 3-İnkılab ve ıslah devrinde şark milletlerinin sarf itdikleri mesaiyi tevhid itmek, 4-Aktar-ı muhtelifede yaşayan mütefekkirin-i İslamiye'nin yekdiğerini tanımasını ve teceddüd-i İslam hakkında mübadele-i efkâr itmelerini temin ile ıslahat ve teceddüdat için dürüst bir hat-ı hareket tesbit itmek, 5-İslam memleketlerinde bilhassa Hindistan ve Afganistan'da akvam-ı İslamiye arasında dini ve ilmi lisan olan ve İslam hayat-ı ictimaiyesinin canlanmasına en birinci vasıta

hükümeti'nin ortak çalışması sonucu İstanbul'da ilk sayısı 9 Nisan 1914'te neşredilen *Cihan-ı İslam* adlı dergi önce üç dilde; Arapça, Türkçe ve Urdu lisanıyla çıkarken sonradan Farsça olarak da yayınlanmıştır. 53 sayı neşredilen dergi önce İstanbul'da ardından Bağdat'ta yayın hayatına devam etmiştir.⁵⁶⁶ Dergi, Eylül 1331'deki neşredilen üç sayısında da ısrarla Cihad-ı Ekber'i ilan etmiştir.⁵⁶⁷ Irak'ta İngiliz propagandasına karşı koymak için Bağdat'ta çıkarılan *Sada-yı İslam* gazetesi de Arapça, Farsça ve Türkçe yayın yaparak, İslam birliği konusunda bir politika izlemiştir.⁵⁶⁸ Har Dayal gözetiminde San Fransisco'da neşredilen *Gadr* adındaki haftalık dergi Urduca ve Pencapça yayın yaparak hem Hint hem de Müslümanların davasına hizmet ediyordu.⁵⁶⁹ Bombay'da Gücerati lisanıyla neşredilen *Sanc Varatmiyan* ve *Bombay Samaçar* adlı gazetelerde, Müslümanlar aleyhinde çatlak sesler gibi ara sıra olumsuz haberler yayınlanmışsa da genellikle Müslümanlar lehinde bir dil kullanılmıştır.⁵⁷⁰

olan lisan-ı Kur'an'ın terakkisine çalışmak, 6-Makalat-ı İlmiye neşriyle muhakkikinin efkârını toplamakla tedkikat ile ulum-ı İslamiye'nin ihyasına gayret itmek." Bkz. **Sebilü'r-reşad**, 16 Mayıs 1339/1923, S.528, s.72

⁵⁶⁶ Mehmet Çanlı, **a.g.m.**, s.83

⁵⁶⁷ "Hindistan'da Gadr ilanının zamanıdır. İngilizlerin dükkânları talan edilmeli, silahlarına el konmalı ve onlar bu silahlarla öldürülmelidir. Hindlilerin sayısı 320 milyondur. İngilizler ise yalnızca 200.000'dir. Onlar katledilmelidir. Orduları yoktur. Süveyş Kanalı kısa bir süre sonra Türkler tarafından kapatılacaktır. Ülkesini ve doğduğu toprakları kurtarmak için ölen kişi sonsuza dek yaşayacaktır. Hindular ve Müslümanlar siz hem ordunun askerlerisiniz, hem de kardeşsiniz ve bu aşağılık İngilizler sizin düşmanınızdır. Cihadı ilan ederek gazi olmalısınız ve kardeşlerinizle birleşerek İngilizleri öldürmeli ve Hindistan'ı kurtarmalısınız." Bkz., Vahdet Keleşyılmaz, **Teşkilat-ı Mahsusa'nın Hindistan Misyonu (1914-1918)**, s.118 vd.

⁵⁶⁸ Vahdet Keleşyılmaz, **a.g.e.**, s.129

⁵⁶⁹ Vahdet Keleşyılmaz, **a.g.e.**, s.62 vd.

⁵⁷⁰ **Sebilü'r-reşad**, 18 Temmuz 1329/1913, S.255, s.342

BEŞİNCİ BÖLÜM

HİNDİSTAN'DA DİN ve İNANIŞ

İlkçağdan beri bir çekim merkezi olan Hindistan'a birçok kavim gelerek yerleşmiştir. Bu gelen kavimler, kendileriyle birlikte dillerini, dinlerini, geleneklerini ve giyim tarzlarını da birlikte getirmişlerdir. Ayrıca Hindistan'ın yerlileri olan Hinduların bir kısmı zaman içinde Hristiyanlık ve Müslümanlıktan etkilenerek, Hinduizm'deki kast sistemine tepki olarak yeni din ve mezhepler kurmuşlardır. Her biri kendisini diğerlerinden ayırmak için özellikle yeni bir giyim tarzını kabul etmiştir.

A. MÜSLÜMANLAR

Hindistan'da etkisini gösteren son din İslam olmuştur. Onun da mensupları zaman içinde mezheplere ayrılarak günlük yaşamda giyim tarzları ile diğerlerinden az da olsa tefrik edilmişlerdir. 1909'da Bombay'ı ziyaret eden Abdürreşid İbrahim, Müslümanları Şii; Hacerler, Behreler ve İraniler Sünni; Mimni ve Naiti olarak sınıflandırır.⁵⁷¹

a. Mabedleri

Hindistan'a hâkim olan bütün Türk ve Afgan sultan ve emirler, inançları doğrultusunda sayısız cami⁵⁷² ve mescid⁵⁷³ inşa ederek hayırlara vesile olmuşlardır. Bu camilerin ve mescitlerin bir kısmı bugün mevcut değildir. Bir kısmı İngiliz idaresi sırasında onların Hinduları kıskırtması sonucu ve bazıları da hükümet eliyle güya yol genişletme⁵⁷⁴ çalışmaları kapsamında yıkılmıştır. Bazen fanatik Hindular tarafından yakılan ve yıkılan camiler de olmuştur. 6 Aralık 1992'de yıkılan Babür Camisi bu duruma verilebilecek en güzel örnektir.⁵⁷⁵ Türkler, ölen sultanlar ve eşleri, emirler, üst düzey memurlar ve din adamları için de paha biçilmez güzellikte türbeler inşa

⁵⁷¹ Sırat-ı Müstakim, 17 Kanun-ı Evvel 1325/1909, S.69, s.264

⁵⁷² İnci Macun, "Hindistan'da Türk-Müslüman Mimari ve Resim Sanatı", **Türkler VIII**, Ankara 2002, s.886

⁵⁷³ İnci Macun, "Hindistan'da Türk-Müslüman Mimari", s.351

⁵⁷⁴ "Kanpur şehrinde Meclis-i Pazar sokağındaki camiye ait abdest alma mahalli, belediye meclisinin kararıyla yol genişletilmesi amacıyla yıkılmıştır. Müslümanlar, yıkılan mahallin yeniden inşa edilmesi yönünde belediyeye müracaat etmişlerse de olumsuz cevap almışlardır. Abdest mahallini kendi imkânlarıyla inşa etmek isteyen on bin Müslüman harekete geçmiş ve inşa işine başlamışken, İngiliz polisi ve zabıta Müslümanları engellemek istemiş, çıkan arbedede 37 Müslüman katledilmiştir." Bkz., **Sebilü'r-reşad**, 12 Eylül 1329/1913, S.263, s. 45

⁵⁷⁵ Ali Gül, **Ansiklopedik Hinduizm Sözlüğü**, s.86

etmişlerdir. Bu anıt-mezarların en güzeli Hindistan'ın sembol yapılarından biri olan Tac-Mahal'dir.⁵⁷⁶

b. Telebbüsleri

Müslüman erkeklerin başlarına giydikleri en yaygın başlık fes ve sarıktır. Hint Müslümanları; çuha ve kadifeden yeşil, sarı, siyah, beyaz ve mai renklerde fes üretip giyiyorlardı. Sarıkları da türlü türlüydü. İpekten, sırmadan ve ketenden sarıklar giyiyorlardı.⁵⁷⁷ Ağa Han'a mensup hoca kadınların yüzleri açıktı. Ayrıca hizmetçi ve aşçı olarak çalışan Müslüman kadınların yüzü açık diğerlerinde perde mevcuttu. Müslümanlar, yaz kış çorap giyiyorlardı. Erkekler sıcakta uzun don ve gömlekle iktifa ediyorlardı.⁵⁷⁸ Cevher takınmayı, iyi elbise giymeyi, süs ve tuvalet yapmayı da levazım-ı nezaket sayan Hümayun'un kulakları küçüklüğünde babası tarafından deldirilip küpe takılmıştı. Hümayun'un kulaklarındaki küpeler, yekpare zümrülden olup kıymetleri elli bin lira tahmin edilmişti.⁵⁷⁹

c. Maişetleri

Hint Müslümanları da diğer Müslümanlar gibi yaşıyorlardı. İnancına sıkı sıkıya bağlı olanlar yanında batı tarzı eğitimden etkilenerek, inancından uzaklaşanlar da yol değildi. Toplumun büyük bölümü oruç tutar namaz kılardı ve hali vakti yerinde olanlar hacca giderdi. Ramazan ve Kurban bayramı ile Kandiller kutlanırdı.⁵⁸⁰ Muharrem ayı başka bir şekilde idrak edilirdi. Şiiler, Sünniler hatta Hindular bu etkinliklere iştirak ederlerdi. Muharrem'in ilk on günü matem tutulurdu. Şiiler göğüslerini yumruklayıp sırtlarına zincirle vurarak Hz Hüseyin'in çektiği acıyı paylaşmak istiyorlardı.⁵⁸¹ Hindistan'da yaşayan Müslüman Türkler, tıpkı ataları gibi türbe ve mezar ziyaretlerinde bulunurlardı. Bu türbe veya mezar bir ulu siyasetçiye ya da bir din büyüğüne ait olabilirdi. Babürlülerin üçüncü hükümdarı Ekber Şah'ın doğan çocukları çok yaşamadan ölüyordu. Aldığı bir tavsiye üzerine Şeyh Muinüddin-i Çiştî'nin⁵⁸² kabrini

⁵⁷⁶ Emel Esin, “*Hindistan Türk Merkezlerinde Sanat*”, **Türk Ansiklopedisi XIX**, Ankara 1971, s.274

⁵⁷⁷ **Sebilü'r-reşad**, 10 Temmuz 1329/1913, S.267, s.108; Abdürreşid İbrahim, **a.g.e.** II, s.343 vd.

⁵⁷⁸ **Sebilü'r-reşad**, 10 Temmuz 1329/1913, S.267, s.109

⁵⁷⁹ O. Kaan, B. Koç, “*Hindistan'da Türklük Müslüman Türk İmparatorları Hümayun Şah*”, **Tarih Okulu**, Ocak-Nisan 2012, S.12, s.231

⁵⁸⁰ M. A. R. Webb, **a.g.e.**, s.85

⁵⁸¹ **Sebilü'r-reşad**, 27 Mart 1330/1914, S.291, s.90

⁵⁸² Şeyh Muinüddin-i Çiştî için bkz., **Hindistan Evliyalari I**, İstanbul 2005

ziyaret etmiş ve dilekte bulunmuştu. Yirmi sekiz yaşına kadar çocuk sahibi olamayan Ekber doğan çocuğa, şeyhin postnişini Selim-i Çiştî'ye izafeten Selim adını verdi.⁵⁸³ Hindistan'da saltanat süren Türk büyüklerinden bir olan Balaban, akıllı ve basiretli bir yönetici olup diğerlerinde az görülen özelliklere sahipti. Devlet kademelerinde bütün aşamaları alnının akı ile temsil etmiş, böylece takdir toplamıştır. Her Türk gibi dini gerekliliklerini terk etmemiş, dini inançların bol olduğu Hindistan'da İslam'ın sancaktarlığını yapmıştır. Kendinden öncekilerin büyüklüğünü, ölümlerinden sonra da devam ettirmiş, zaman zaman onların türbelerini ziyaret ederek Türk asaletini göstermiştir.⁵⁸⁴ XIV. yüzyılın en mühim seyyahı olan İbn Batuta, Dihli (Dehli)'nin İslam mezarlığını şöyle tasvir etmişti: “Becalisa Kapısı'nın hemen dışında Dihli Mezarlığı bulunur. Gayet bakımlı bir kabristandır bu. Orada durmadan kubbe inşa ederler. Her kabirde kubbe olmasa bile mihrabımsı bir oval yükseltinin bulunması şarttır. Mezarlığın her yanına kulşenbe, raybul ve nesrin gibi çiçekler dikilir. Burada çiçek, hiçbir mevsim bitmez, sürekli yetişir.”⁵⁸⁵

Hindistan yemekleri son derece yağlı ve baharatlıdır. Yağ ve baharat o derece çok kullanılır ki, sebze ve et özelliğini kaybeder. Fakir ve muhafazakâr Müslümanlar yemeklerini yere kurdukları sofralarda yerler. Yemekten sonra “elhamdülillah” dedikten sonra yağlı ellerini sakallarına sürerler. Yemekten sonra yağlı ellerini su ve sabun ile yıkama alışkanlıkları yoktur.⁵⁸⁶ Avrupai eğitim almış ve biraz da İngilizleri taklit eden zengin Müslümanlar, lüks ve geniş evlere sahip olmuş, onlar gibi giyinmeye başlamış, onlar gibi masada yemek yeme alışkanlığı kazanmışlardır.⁵⁸⁷

Nüvvablar, savurganlıkta başı çekmekteydiler. Onlar için tramvaya veya trene binmek, yaya dolaşmak ayıp sayılırdı. Her birinin ahırında çok sayıda at ve araba mevcuttu. Evler, gayet geniş ve onlarca hizmetçisi vardı. Büyük bahçelerinde havuzlar ve fiskiyeler mevcuttu. Koca koca adamlar yemeklerden sonra dama çıkar uçurtma uçurur ve horoz döğüştürürlerdi. Kızlarını bir tacire vermezler ama maaşı düşük de olsa memuru tercih ederlerdi. Kapılarında günde beş kez nevbet çaldırırlardı.⁵⁸⁸

⁵⁸³ **Tarih-i Selimşah**, (nşr., Fahri Unan), Ankara 2013, s.37

⁵⁸⁴ Enver Konukçu, “*Hindistan'daki Türk Devletlerinin Kuruluş ve Yıkılışları*” s.138

⁵⁸⁵ İbn Batuta, **Seyahatname**, (Çev., A. S. Aykut), İstanbul 2014, s.399

⁵⁸⁶ **Sebilü'r-reşad**, 17 Temmuz 1329/1913, S.268, s.122

⁵⁸⁷ M. A. R. Webb, **a.g.e.**, s.107

⁵⁸⁸ **Sebilü'r-reşad**, 17 Temmuz 1329/1913, S.268, s.122

Özellikle Babürlüler zamanında Müslümanlar, efendi durumunda oldukları için zemindarların önemli bir kısmı ile bürokratlar genellikle Müslümandı ve ekonomik durumları da iyi idi. 1857 Sipahi İsyanı'ndan sonra Dehli'deki varlıklı Müslümanlar ya öldürüldü ya da sürgün edildi. Devlet kademelerinde neredeyse hiçbir Müslüman görev alamamaktaydı. Çünkü İngilizler, isyanın faturasını kasten Müslümanlara kesmişlerdi. Son büyük göç olan 1920 Hicreti'nde de İngilizler Afganistan'a göç eden Müslümanların mallarını yağmaladılar. Buna rağmen Hindistan'da ticaret ile iştigal eden ve şirket kuran, fabrika açan Müslümanlar, sosyal ve ticari hayattaki yerlerini korumayı başarmışlardı.

Ekber Şah, cariyeleri ve karibleriyle beraber omaca oynamaktan keyif alırdı.⁵⁸⁹ Türklerde ata binmek hayatın bir parçasıydı. At bir taraftan en önemli savaş aracı iken diğer taraftan eğlence aracıydı. Sultan II. Abdülhamit tarafından Hindistan'a konsolos olarak görevlendirilen Şirvanlı Ahmed Hamdi Efendi, 1878'de Peşaver'de Müslümanların, Ramazan Bayramı'nda cirit oynadıklarına ve perendebazlık ettiklerine tanık olmuştu.⁵⁹⁰

Birçok Babürlü sultanı gibi Cuma namazı çıkışı ve dini bayramlar ile kandillerde fakirlere sadaka dağıtan Ekber, bunlara ek olarak Hinduların Divali ve Holi gibi dini bayramlarında da sadaka dağıtmayı bir gelenek haline getirerek halkın teveccühünü kazandı. Ekber Şah ayrıca Rajput soylularını memnun etmek amacıyla Divali gibi önemli bir Hindu festivalinin sarayında kutlanmasına da izin verdi. Müslüman olmayanlara da her konuda destek oldu.⁵⁹¹ Müslüman ahali içinde kız çocuklarını iptidai okullara gönderen aileler genellikle Ağa Han'a tabi olanlardı.⁵⁹²

B. HİNDULAR

Hindistan yerlileri zaman içinde yeni dinler ve mezhepler meydana getirmişlerse de tarihi Hindistan olsun günümüz Hindistan'ı olsun, Hindu inancına sahip olanlar, toplumun önemli bir kısmını oluşturuyorlar.

⁵⁸⁹ **Sebilü'r-reşad**, 1 Mayıs 1330/1914, S.296, s.182

⁵⁹⁰ Şirvanlı Ahmed Hamdi Efendi, **a.g.e.**, s.150

⁵⁹¹ H. Hilal Şahin, "*Ekber Şah'ın Sosyo- ve Kültürel Dini Reformlarının Toplumsal Hayata Etkisi*", **Tarih Okulu Dergisi**, Haziran 2015, Yıl:8, S.XXII, s.118

⁵⁹² **Sebilü'r-reşad**, 17 Temmuz 1329/1913, S.268, s.122

a. Mabedleri

Hindu inancında tapınaklar son derece önemlidir. Festivaller bu tapınak ve çevresinde yapılır. Yılın belirli aylarında bazı tapınaklar hac niyetiyle ziyaret edilir. Hac yapmak mecburi değildir. Hindu tapınaklarına yaygın olarak Pandira⁵⁹³ derler. Girişlerinde büyük fil heykelleri ziyaretçileri karşılar.

b. Telebbüsleri

Hinduları, diğer inanç gruplarından ayırt etmek kolaydır. Umum Hindu amame giyerler, fakat amamelerin büyüklüğü aynı surette değildir. Rütbe ve dereceye göre değişir. Rütbe büyüdükçe sarık da büyür. Amamenin envaı Hindularda var, kuyruğu da ne kadar uzun istersen bunlarda bulunur. Hususa ayakkabı boyacısı ile kapucu gibi hademede amame kuyruğu pek uzun oluyor. Zira bununla tozları siliyorlar.⁵⁹⁴ Polis ve askerlerin kulaklarında halkalar ve ayak parmaklarında da altın halkalar mevcuttu. Kadınların ayaklarında ise calcal denilen gümüş halkalar dikkat çekiciydi.⁵⁹⁵ Hinduların çıplak bulunmaları dinlerince tecrit demek olduğundan asker elbisesi giydikleri zaman pantolonu ve ceketini, altına don ve gömlek giymeden öylece üstüne giyiverirdi. Akşamları çıkardıkları vakit yalnız avret yerini bir parça bez ile bağlı olup, sair yeri çıplak meydana çıkardı.⁵⁹⁶ Hindu kadınlarının tuvaleti sakil bir kırmızı boya olup, asla yüzlerine pudra sürmezlerdi ve dudaklarını dahi mahud kırmızı boya ile boyarlardı.⁵⁹⁷ Kadınlar, alınlarına genellikle “ Bindî” yani damla denilen bir noktayı kırmızı renge boyarlar. Bu işaret o Hindu kadının evli olduğunun göstergesidir. ⁵⁹⁸Ekber Şah zamanında kadınların giydiği sarı ve kırmızı renkteki elbiselerin caiz olmadıkları söylenerek yasaklanmıştı. ⁵⁹⁹Şevket Süreyya Aydemir, Suyu Arayan Adam adlı eserinde, Afyon cezaevinde yatarken, Hüseyin Çavuş adında bir eski Osmanlı askerinin I. Dünya Savaşı’nda İngilizlere esir düştüğünü ve Burma’da esir kapında tutulduğunu, sohbetlerinde sık sık Burmalı kadınların iç donu giymediğinden söz ettiğini anlatır.

⁵⁹³ Ali Gül, **a.g.e.**, s.251

⁵⁹⁴ **Sırat-ı Müstakim**, 3 Kanun-ı Evvel 1325/1909, S.67, s.239

⁵⁹⁵ **Sırat-ı Müstakim**, 3 Kanun-ı Evvel 1325/1909, S.67, s.240; Şirvanlı Ahmed Hamdi Efendi, **a.g.e.**, s.152

⁵⁹⁶ Şirvanlı Ahmed Hamdi Efendi, **a.g.e.**, s.123

⁵⁹⁷ Şirvanlı Ahmed Hamdi Efendi, **a.g.e.**, s.152

⁵⁹⁸ Ali Gül, **a.g.e.**, s.100

⁵⁹⁹ H. Hilal Şahin, **a.g.m.**, s.119

⁶⁰⁰Erkekler de alınlarına kaşlarının ortasına Tilak (a) denilen bir işaret koyarlar. Tilakın uğur getirdiğine inanılır. Ayrıca yaptırılan Tilak, kişinin mensup olduğu mezhebi de gösterir. İbadet günü yapılan Tilaklar da vardır.⁶⁰¹

Hindistan'da renklerin sembolik anlamlarına göre beyaz renk dinginlik, parlaklık ve bilgi, kırmızı renk canlılık, aşk, enerji ve hayat kaynağıdır. Gelinler doğumla yeni bir hayata girişi sembolize etmek için kırmızı renk elbise giyerler.⁶⁰²Eşini kaybetmenin vermiş olduğu üzüntüyle yaşayan dul kadına *sari* denilen eski bir elbise giydirilirdi.⁶⁰³ 1913 yılında Burma'yı ziyaret eden S. M. Tevfik: "Burmalıların zahirleri-üst başları-gayet temizdir. Erkek-kadın peştamal bağlarlar. Ancak kadınlarınki daima ipeklidir. Erkek-kadın saç beslemeği severler. Saçlarına nargil yağını sürerler. Erkekleri, başlarına renkli ve ipekli bir mendil bağladıkları halde kadınların saçları meydandadır. Burma kadınlarının saçları simsiyah, berrak ve gayet uzundur. Dizlerinin kapaklarına ve ayaklarının topuklarına kadar saçları uzayan kadınların adedi yüzlerce ve binlercedir." der.⁶⁰⁴ Yine 1913'te Seylan Adası'nda yaşayan Sinhalılar saç uzatıyorlardı ama Tamillerin saçları daha uzundu. Bazı yerliler Salı ve Cuma günlerini uğursuz sayarak hiçbir iş yapmıyorlardı. Belediye kanunlarına göre Seylanlılar banyo yapmadan sokağa çıkamıyorlar ve sokağa çıkan en fakir Seylanlı iki adet temiz mendil taşımak zorundaydı. Yere tükürülmez ve genellikle beyaz elbiseler giyilirdi.⁶⁰⁵ Hindistan anakarasında erkekler de kadınlar gibi kâkül bıraktıklarından uzaktan kadın ve erkeği ayırmak zordu.⁶⁰⁶ Hindular kadın erkek yalın ayak gezerlerdi. Üst tabaka Hindular çorap giyerlerdi.

c. Maişetleri

Hindular, inançları üzerine yaşarlar. Hindularda kast sistemi sosyal hayatta en belirleyici etkidir. Doğum, evlilik, çalışma ve ölüm hep merasimle gerçekleşir. Kast sistemi şu gruplardan oluşur: 1- Brahmanlar (Rahip ve aydınlar sınıfı), 2- Ksatriyalar

⁶⁰⁰ Şevket Süreyya Aydemir, **a.g.e.**, s.335

⁶⁰¹ Ali Gül, **a.g.e.**, s.404

⁶⁰² Kadir Albayrak, "Milli Dinlerde Renk Fenomeni", **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** 8 (1), s.13

⁶⁰³ Yalçın Kayalı, "Eski Bir Hint Geleneği: Sati", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi** 53, 1 (2013), s.367

⁶⁰⁴ **Sebilü'r-reşad**, 30 Kanun-i Sani 1329/1913, S.283, s.

⁶⁰⁵ **Sebilü'r-reşad**, 5 Kanun-ı Evvel 1329/1913, S.275, s.235

⁶⁰⁶ **Sebilü'r-reşad**, 30 Kanun-i Sani 1329/1913, S.283, s.267

(Yönetici ve asker sınıfı), 3- Vaisyalar (Çiftçiler ve sanatkârlar sınıfı), 4- Sudralar (En aşağıdaki köleler sınıfı). Bu dört sınıfın dışında ayrıca “Parya” adı verilen bir sınıf daha vardı ki Hindu toplumunda insan sayılmazlar.⁶⁰⁷Parya denilen bu grup “Dokunulmazlar” olarak da anılmaktadır. Dokunulmazlardan Manusmriti’de karma kastlar anlatılırken Chandala kastının dokunulmaz olduğu söylenir. İnsan olarak hiçbir değerleri yoktur. Bu kimselerin cenaze ve idam işleri ile uğraşmaları beklenir. Kötü giyinmeleri ve fakir olmaları istenir.⁶⁰⁸ Dışlanmış bu insanlar; müzisyenlikle, davulculukla, deri işçiliği, temizlik işleri, berberlik ve balıkçılıkla iştigal ediyorlardı. Bunların su kuyularına, okullara, Hindu tapınaklarına, şehir merkezine ve köylere girmeye hakları yoktu. Anayasada yasaklanmış olmasına rağmen Güney Asya’da hala 200 milyon insan bu lanetle yaşamaya devam etmektedir.⁶⁰⁹Hindular, genellikle küçük yaşta evlenirlerdi. Mesela Mahatma Gandhi, 13 yaşında iken Kastura Bayi ile evlenmiş, bu evlilikten üç çocuk dünyaya gelmiştir.⁶¹⁰Hindu inancında kadınlar mirastan pay alamazdı. Kadınların boşanma hakkı yoktu.

Hinduların yaşantılarında bayramların önemi büyüktür. Başlıca Hindu bayramları şunlardır: Ugadi, Ram Navami, Raksha Bandan, Krishna, Navaratri, Dussehra, Divali, Mahashivaratri ve Holi’dir.⁶¹¹

Dışarıdan Hindistan denilince olumsuzluk çağrıştıran ilk şey sati uygulaması oluyor. Kadının, ölen kocası ile beraber yakılması inancıdır. İffetli kadın kocası ile birlikte ölmelidir. Sati uygulamasında farklılık görülmekteydi. Eğer kadın kocası ile birlikte yakılmışsa buna “Sahmarna Sati” denilirdi. İkinci uygulamada ise genellikle kocanın köyden uzaklarda öldüğü durumlarda ve kadının ölmüş kocasının cesedini köye getirtemediği durumlarda uygulanmaktaydı. Dul kadın, kocasına ait bir ayakkabı veya şal gibi eşya ile yakılmaya razı olurdu. Bu yakılma biçimine ise “Anumarana Sati” denirdi. Kocası ölen her kadın yakılmazdı. Küçük çocuğu olan, doğum esnasında ölenler bu uygulamadan muaftı.⁶¹²

⁶⁰⁷ Şaban Kuzgun, **Dinler Tarihi**, İstanbul 2017, s.130; Mehmet Beden, **a.g.e.**, s.46; Ali İhsan Yitik, **Doğu Dinleri**, Ankara 2018, s.46 vd.

⁶⁰⁸ Emine Erdoğan, **Hinduizm’in Kutsal Metinlerinden Manu Kanunnamesi (Manusmriti)**, Konya 2015, s.112

⁶⁰⁹ Cosimo Zene, “Gramsci ve Madunların Dini: Güney Asya’daki Dalitler (Dokunulmazlar) Hakkında Bir Örnek Çalışma”, **Felsefelogos**, Yıl:16, S.44, s.40

⁶¹⁰ Esra Gümrükçüoğlu, “Mahatma Gandhi ve Sessiz Direnişi”, s.382

⁶¹¹ A. İ. Yitik, **a.g.e.**, s.70 vd.

⁶¹² H. H. Şahin, “Hindistan’da Dul Olmak; Sati Uğruna Diri Diri Yakılan Kadınlar”, **KSBD**, Sonbahar 2017, Yıl:9, IX, Kadın Özel Sayısı, s.63 vd.

Hindu “Tanrılar Panteonu” nda öne çıkarılan bir üçleme dikkat çekmektedir. Bu üçleme içinde *Brahma* yaratıcı, *Vişnu* koruyucu ve *Şiva* ise yok edicidir.⁶¹³ Bir Hint atasözü der ki: “Kâinattaki bütün varlıkları sadece tek Tanrı doldurur.” Bu ifadeler Hinduizm’de de “Tek Tanrı” inancını destekliyor.⁶¹⁴ Bu dinde tek Tanrı inancına dair emareler var ise de peygamberlik müessesesine dair bir işaret yoktur. Hinduizm’deki *Brahma* (Yaratıcı Tanrı) ile İslam’daki *Rahman* (Yaratan) arasındaki ses benzerliği tesadüf müdür değil midir? *Vişnu* (Koruyucu Tanrı) ile İslam’daki “Esmâül-Hüsna”dan biri olan *Rahim* (Koruyan) arasındaki benzerlik ve *Şiva* (Yok Edici Tanrı) ile yine İslam’daki “Esmâül-Hüsna”dan biri olan *Kahhar* arasındaki benzerlik insana, Hinduizm’in de geçmişte bir ilahi din olduğu ve zaman içinde deformasyon geçirdiği düşüncesini ve kanaatini uyandırıyor.

Hindular, et yemez. Hindu inanışında inek, bütün iyiliklerin kaynağı “Tanrıların ve insanların besini” olarak nitelenmiş ve coşkulu birçok ilahide de yer almıştır. Bundan dolayı inekler; Tanrı kabul edilmese de kutsiyet atfedilen önemli varlıklar sayılmış; yer, gök ve hava âleminin anası olarak görülmüştür.⁶¹⁵ Hindu olsun Müslüman olsun Hindistan’da yaygın olan bir gelenek de misafirlere pan ikramıdır. Pan çiğneyen insanların dişleri çürümez ve pırl pırl ışıldar. Ayrıca sindirimi de kolaylaştırır.⁶¹⁶ Hintlilerin ulusal destanları Ramayana ve Mahabharata; dönemin sosyal hayatı, özellikle de dini ve mitolojik özellikleri ile ilgili detayları barındırması açısından oldukça değerlidir.⁶¹⁷

Hindu inancında yedi nehir kutsaldır. Bunlar; İndus, Ganj, Yamuna, Godavari, Sarasvati, Narmada ve Kaveri’dir.⁶¹⁸ Hinduların indinde en makbul nehir Ganj’ dır. Hindular ölünce ekseriyetle Ganj kıyısında inşa edilen ölü yakma alanlarında (Ghat) yapılan törenden sonra külleri nehre serpilir. Bu törene kadınlar kabul edilmez. Ganj kıyısında seksenden fazla Ghat mevcuttur. Yakınını yakarak küllerini nehre döken akraba, bir başka Ghat’a giderek nehre girer, yıkanır ve evine döner.⁶¹⁹

⁶¹³ Mehmet Beden, **a.g.e.**, s.34

⁶¹⁴ Mehmet Beden, **a.g.e.**, s.35

⁶¹⁵ Mehmet Beden, **a.g.e.**, s.42; Ayrıca bkz., Kemal Çağdaş, “*Hindistan’da İnek Kültü ve Bu Kültün Menşei Üzerine Bir Araştırma*”, s.51-66

⁶¹⁶ **Sebilü’r-reşad**, 10 Temmuz 1329/1913, S.267, s.109; Ebu Reyhan Muhammed b. Ahmed el-Biruni, **a.g.e.**, s.119

⁶¹⁷ Yalçın Kayalı, **Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü**, Ankara 2018, s.111

⁶¹⁸ Ali Gül, **a.g.e.**, s.189

⁶¹⁹ Cemil Kutlutürk, “*Hindistan’da Din Olgusunun Sosyal Hayata Etkileri: Hinduizm Örneği*”, **Akademik Araştırmalar Dergisi** 2014, S.62, s.158 vd.

Hinduların diyanetlerinde huşu ve zaidle hurafat o kadar çoktur ki, diyanet-i mezkure ile mütediyyin olan bir Hindu kadın hiçbir zaman nezafet ve taharet, güzel giyinip tuvalet yapamazdı.⁶²⁰

1875 yılında Bombay'ı ziyaret eden Yeniçeşmeli Hafız Faik Efendi Hindular hakkındaki gözlemini şöyle aktarıyordu: “İşbu Hindu milleti 120.000 kadar ahaliden ibaret olup gayet fakir kimselerdir ki, ekseriyet üzere rençberlik ve arabacılık ve hamallık ve buna manend hidematda istihdam olunurlar. Keza bunların dahi kendilerine mahsus lisanları olup onunla tekellüm ederler ise de okur ve yazar bir adam görmediğimizden maarifçe herkesten geri kalmış ve illet-i cehalet dahi dimağlarına tesir ile esaret haline kendilerini irca eylemiş olduğunu istifham eyledik.”⁶²¹ Bu anlatılanlar Hindu toplumunun XIX. Yüzyılın son çeyreğindeki eğitim durumu hakkında yeteri kadar aydınlatıcıdır.

Hindu inanışındaki bir başka tartışmalı nokta ise tapınak fahişeliği konusudur. Tapınak fahişeliği, teoride bazı tanrıların hizmetine adanmış kutsal kadınların mesleği (Devadasis) idi. Bu kadınlar, sembolik bir evlilikle tanrılarla birleşmişlerdi ve tanrılar önünde şarkı söylemeleri, dans etmeleri görevlerinden sayılırdı. Tapınak fahişeliği kurumu asıl olarak Hindistan'ın güneyinde vardı. Bu kadınlar, ya bebeklikte tapınak hizmetine adanmış kadınların irsi kastına ya da ilk doğan kızlarını tapınaklara hediye eden dokumacıların oluşturduğu örnekteki gibi başka bir kasta ait idiler.⁶²²

1913'te Bombay'da bulunan S. M. Tevfik, Hindular hakkında şunları söylüyor: “Servet ve samanın kesretinden usanç getiren kimselere mukabil iyi halli ve mutedil bir hayat içinde yuvarlanan kimselerin burada emsali azdır. Bilakis kısm-ı azamı- hususiyle putperest Hindular-o kadar fakirü'l haldedirler ki, sokakta doğup, sokakta ölürler. Günde 1 kuruş kazananların adedi Hindistan'da milyonlara baliğdir.”⁶²³

Yakın zamanda Hindistan'ı ziyaret eden İlber Ortaylı ise gözlemini şöyle aktarmıştı: “Hindistan'da 60 milyon insanın nüfusa kayıtlı olmadığını, kaldırımlarda doğup kaldırımında öldüğünü resmi kaynaklar söylüyor. Birleşmiş Milletler memurları bu

⁶²⁰ **Sebilü'r-reşad**, 10 Temmuz 1329/1913, S.267,s.108

⁶²¹ Yenibahçeli Hafız Faik Efendi, **a.g.e.**, s.69

⁶²² Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.35

⁶²³ **Sebilü'r-reşad**, 18 Temmuz 1329/1913, S.255, s.344

sayıyı üç ile çarpıyorlarmış.”⁶²⁴ Demek ki geçen yüzyıllık zamana karşın Hindistan’da fakirler için pek de değişen bir şey olmamıştır.

C. BUDİLER

Budizm, Hinduizm’e tepki olarak ortaya çıkan ve Hindistan’a hâkim bir din iken, İslam’ın Hindistan’a girmesi, yaygınlaşması ve özellikle Türkler eliyle devlet dini haline gelmesi, Budizm’in gerilemesine, yaşama şansı bulamaması sebebiyle komşu ülkelere yayılmıştır.

a. Mabedleri

Hindistan’da ortaya çıkan, fakat zamanla Türkistan’a, Çin, Kore, Japonya, Tibet ve bütün Güneydoğu Asya ülkelerine yayılan bu dinin kurucusu, “BUDA” lakabı ile anılan Gotama adında Hindistanlı bir kast prensidir.⁶²⁵ Bu din ve kurucusu hakkında bize bilgi sağlayan en önemli kaynak, bu dinin şeriat kitabı olan “Tripitaka” dır.⁶²⁶ Bu kitap Pali dilinde yazılmıştır. Güneydoğu Asya ülkelerinin birçok yerinde, maddi kıymetleri ölçülemeyecek kadar değerli, altından yapılmış Buda heykelleri ile dolu Budist mabetleri vardır ki, bunlara “Stupa” ismi verilmektedir.⁶²⁷“Vihara” da Budist dini yapılar için yaygın olarak kullanılan isimlerden biridir ve manastır, tapınak veya türbe şeklinde tercüme edilebilir.⁶²⁸Doğu Asya’daki Budistler ise, Stupa’dan etkilenecek “Pagoda” denilen dini yapılar inşa etmişlerdir.⁶²⁹Bunun yanında Dagaba ve Gompa gibi terimler de kullanılmaktadır.⁶³⁰

b. Telebbüsleri

Budistlerin giyimlerinin renkleri hakkında ilk bilgileri veren kişi Ebü’r-Reyhan Muhammed b. Ahmed el-Biruni’dir. “Tahkiku Malil Hind” adlı eserinde Budistleri, “Muhammire” yani kırmızı giyenler şeklinde tarif etmiştir.⁶³¹Ondan başka Budistlerin

⁶²⁴ İlber Ortaylı, **Eski Dünya Seyahatnamesi**, İstanbul 2014, s.265 vd.

⁶²⁵ Şaban Kuzgun, **Dinler Tarihi**, İstanbul 2017, s.132

⁶²⁶ Üç sepet. “Pali Külliyyatı” da denir. Buddhist kutsal kitaplarının toplamına verilen addır. Üçe ayrılır: 1- Sūtra Pitaka, karşılıklı konuşmaların sepeti. Şakyamuni Buddha’ya atfedilen konuşmalardan oluşur. 2- Vinaya Pitaka. Manastır disiplini sepetidir ki, o da üç bölümden oluşur. 3-Abhidharma Pitaka. Yüksek öğretinin sepeti. Yedi bölümden oluşur.; A. İ. Yitik, **a.g.e.**, s.93

⁶²⁷ Şaban Kuzgun, **a.g.e.**, s.135

⁶²⁸ A. İ. Yitik, **a.g.e.**, s.111

⁶²⁹ Korhan Kaya, **Buddhizm Sözlüğü**, s.151

⁶³⁰ M. Murat Yemenlioğlu, **Dinler Tarihi**, İstanbul 2016, s.315

⁶³¹ Günay Tümer, **Biruni’ye göre Dinler ve İslam Dini**, Ankara 1991, s.185

kırmızı giyindiğini yazan da olmamıştır. Bilindiği üzere Budizm denilince ilk önce başları traşlı, sarı cübbeli keşişler topluluğu akla gelmektedir. “Portakal rengi elbiselerimi sırtıma geçireyim” tabiri bu dinde, evi barkı terk edip keşişlik hayatına başlamayı ima etmektedir. En öne çıkan Budist giysi rengi, altın rengi de denilen koyu sarıdır.⁶³²

c. Maişetleri

Buda, Budist rahiplerine sekiz kollu mukaddes bir yoldan bahsederek şöyle demiştir: “Halis iman, halis irade, doğru konuşma, doğru hareket etme, doğru yaşama, doğru düşünme ve doğru fikir ızdırabı gidermeye götüren yüksek hakikatlerdir.” Bu ifade, Budist ahlakında doğruluğun en önemli husus olduğunu gösterir. Dünya işlerinden zevk almamak, lüks ve konforlu hayattan uzak durmak, bu dinin önemli bir özelliğidir.⁶³³ Budizmin esas gayesi, insanın daha dünyada yaşarken kurtuluşa yani “Nirvana”ya ulalmasıdır. Nirvana: Dünyevi sıkıntı ve acıların insanı etkileyemeyeceği bir ruh huzuru veya sükûnet halidir. Nirvana’ya ulaşan kişiler, “Arhaat” olarak isimlendirilen bir dereceye ulaşırlar ki, bu derecedeki kişiler, ahlak bozucu her türlü kötülükten temizlenmiş, maddi yüklerden kurtulmuş olurlar.⁶³⁴

Başlangıçta Budizm’de Tanrı, cennet, cehennem, ahiret ve ruh inancı yoktu. Sonradan çeşitli Budist mezhepleri ortaya çıkmış, bunların bir kısmı ruhun varlığını ve ölmezliğini yani tenasüh inancını kabul etmiş, diğer bir kısmı da Tanrı ve ibadet fikrini benimsemiştir.⁶³⁵

1913 yılında Seylan Adası’nı ziyaret eden S. M. Tevfik Budistler hakkında şöyle der: “Buza rahipleri yahud rüesa-yı ruhanileri vücutlarındaki saç kılları sık sık izale idüb, sarı- karantina bayrağı renginde- renkli bir ince bezle omuzlarını, göğüslerini, sırtlarını, avret yerlerini örterler. Güneşte gezerken yine sarı renkde bir şemsiye taşırlar. Buzalılar indinde sarı en mukaddes bir renktir. Buthanelerinin divarları da mezkûr renkde boyanmıştır.

⁶³² Kadir Albayrak, **a.g.m.**, s.19 vd.

⁶³³ Şaban Kuzgun, **a.g.e.**, s.135; M. M. Yemenlioğlu, **a.g.e.**, s.306

⁶³⁴ Şaban Kuzgun, **a.g.e.**, s.134

⁶³⁵ Şaban Kuzgun, **a.g.e.**, s.135

Bu rahipler, tramvaya, şimendifere bindiklerinde para vermezler. Çünkü para taşımazlar. Paranın ne olduğunu bilmezler. Fakat bunların bilet parasını tramvayda ve şimendiferde bulunan Buza peyrevleri derhal kumpanyaya teslim iderler. Adanın her tarafında mezkûr rahiblerin ikametleri için peyrevan tarafından binalar inşa edilmiştir. Bunlar için evkat-ı muayenede yemek içmek getirirler.”⁶³⁶Budistler, tıpkı Hindular gibi et yemezler.

S. M. Tevfik, Burma’daki Budistler hakkındaki gözlemini de şu şekilde dile getirmiştir: ”Rangun’da her millet için ayrı ayrı makbereler, mezarlıklar tahsis olunmuştur. Fakat Çinlilerin mezarlıkları kadar muntazam, temiz bir mezarlık tanzimi gayri kabildir. Çin haneleri tarzında inşa olunan küçük makberelerin içi dışı Çinkari saksılarla donatıldığı gibi mezarın içi de donatılmıştır. Çin mezarlıkları milyonlara değer. Her mezarın büyük bir kıymet-i maddiyesi vardır. Ölülerin bir müddet sonra tekrar dirilip, işbu dar-ı faniye hatve endaz oldukları akidesi Çinlilerce vasih bir itikat teşkil eylediğinden öldükten sonra ölülerine en fahir ve kıymetli elbiselerini giydirip, başı ucuna da münakkaş, mutaarraz bir kutu derununda altun, mücevherat koyup defin iderler. Ta ki dirildikten sonra parasız, harçlıksız kalmasun.”⁶³⁷

Ç. SİHLER

Hinduizm’deki kast teşkilatına tepki olarak ortaya çıkan dinlerden biri de Sihizm’dir. XV. Yüzyılda yaşayan Nanak, İslami fikirlerden faydalanmış, Hinduizm’in örf ve adetleri ile kültürünü tasfiye etmek, “Çok Tanrıcılık” ve “Putçuluk” ile Kast Sistemini ortadan kaldırıp, Hinduizm ile İslam arasında “Orta bir yol” bulmak istemiştir.⁶³⁸

a. Mabedleri

Sihlerde, dini ve sosyal faaliyetlerin merkezi Amritsar’daki Altın Mabet (Hariman)’dır. Kutsal kitaplar, Altın Mabet’te muhafaza edilmektedir. Mabet’te sembol olarak da Sihlerin kutsal kitabı olan Adi Granth ve bir kılıç bulunmaktadır. Amritsar Altın Mabet’ine “Hacı” olmak için gidilmektedir. Bunun yanında Gurdwara denilen mahalli mabedler de vardır.⁶³⁹ Nanak, “Tanrı” anlayışını, bazı terimlerle açıklamaktadır.

⁶³⁶ **Sebilü’r-reşad**, 5 Kanun-ı Evvel 1329/1913, S.275, s.235

⁶³⁷ **Sebilü’r-reşad**, 2 Kanun-i Sani 1329/1913, S.279, s.300

⁶³⁸ Özcan Coşkun, **Sihizm**, s.17 vd.

⁶³⁹ Özcan Coşkun, **Sihizm**, s.81; A. İ. Yitik, **a.g.e.**, s.175

Temel terimi, “Nirankar” yani şekilsizdir, “Akāl” ebedi ve “Alakh” sözle anlatılamaz.⁶⁴⁰ Nanak, Tanrı’yı “Allah birdir, tektir. O ikincisi olmayan Bir’dir.” Şeklinde tanımlar. Sihizm’ de Tanrı; Ram, Mahan, Gobind, Hari, Allah, Khuda, Gerçek Guru, Efendi, Üstad, Sonsuz Varlık gibi terimlerle anlatılmaktadır.⁶⁴¹ Gerek Sihizm ve gerekse Budizm’de peygamberlik kavramı yoktur.

b. Telebbüsleri

Hindistan’da her din ve mezhebin üyeleri diğerlerine benzememek için farklı bir tarzda giyinmeyi tercih etmişlerdir. Bunlardan biri de Sihlerdir. Sihizm’ in kurucusu Nanak⁶⁴², sözlerinde ve dinsel şiirlerinde beyaz rengi saflığın, inancın ve masumiyetin rengi, siyahı ise günahkârlığın, iftiranın, olumsuzlukların rengi olarak görür. Sih dinsel literatüründe Rigveda, Samaveda, Yajurveda ve Atharvaveda sırasıyla beyaz, kırmızı, sarı ve siyah olarak adlandırılır.⁶⁴³

Sihleri, diğer Hint dinleri ve mezheplerinden ayıran bir faktör de Khalsa Teşkilatı’dır. Khalsa’ ya “Pahul” denilen bir törenle girilir.⁶⁴⁴ Bu teşkilata katılacak kişiler önce vaftiz olur ardından da alkol ve tütün gibi sağlığa zararlı maddeleri kullanmayacakları konusunda taahhütte bulunurlar. Daha sonra da Sihizm’i savunma misyonlarını kendilerine hatırlatan beş unsuru üzerlerinde bulundurmaya başlarlar. Bunlar; Keş (Kesilmemiş uzun saç), Kanga (Tarak), Kirpan (Hançer), Karha (Çelik bilezik) ve Kacha (Uzun şort). Bu beş objenin her biri Pencap dilinde “K” harfiyle başladığından bunlara “Beş K” denmektedir. Uzun saç ve bu saçları taramak için gerekli olan arak Sihleri, dünyadan el etek çekmiş pejmurde görünümlü Hindu mistiklerinden ayırır. Khalsa üyesi erkeklere Singh (Aslan) denirken, bayan üyeler içinse Kaur (Dişi Aslan) sıfatı verilir.⁶⁴⁵ Khalsa’ya dâhil olanlar saç ve sakallarını traş etmezken, dâhil olmayanlar saç ve sakallarını kesebilmekteydiler.⁶⁴⁶ Geçen yüzyılın başlarında Müslümanlar hariç iç donu giyen tek inanç grubu Sihlerdi. Bu durum, Sihlerin Müslümanlardan etkilendiğinin güzel bir göstergesiydi.

⁶⁴⁰ Abdurrahman Küçük, “Sihizm”, s.399

⁶⁴¹ Özcan Coşkun, **a.g.e.**, s.42

⁶⁴² Abdurrahman Küçük, **a.g.m.**, s.396

⁶⁴³ Kadir Albayrak, **a.g.m.**, s.23 vd.

⁶⁴⁴ Abdurrahman Küçük, **a.g.m.**, s.408

⁶⁴⁵ Özcan Coşkun, **a.g.e.**, s.58 vd.; Abdurrahman Küçük, **a.g.m.**, s.408

⁶⁴⁶ M. Hanefi Palabıyık, “*Hint Dinleri ve İslam*”, **Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu (31 Ekim-1 Kasım 2002)**, Ankara 2006, s.299

c. Maişetleri

Hindistan’da sayıca az olmalarına rağmen Sihler, Hindistan ordusu ve siyasette etkili bir gruptur. Tek Tanrı’ya inan bu dinin mensuplarına hac yapmak mecburi değildir. Yalnızca Amritsar’daki Altın Tapınak’a gelenler kutsal havuza girince günahlarından arındıklarına inanırlar. Hac yapmak, oruç tutmak mecburi değildir. Her Sih, “Beş hırsız” olarak adlandırılan kibir, öfke, tutku, hırs ve şehvetten uzak durur ve bunlara karşı “Beş silah” olarak adlandırılan kanaat, hayırseverlik, şefkat, iyi davranış ve tevazuyla donanır.⁶⁴⁷ Sihler için evlilik müessesesi önemlidir. Düğünler genellikle Gurdwara denilen tapınaklarda yapılır. Adi Grant’dan dualar okunur. Yeni doğan çocuğa ise şu şekilde isim verilir. Gurdwara’daki tören esnasında Adi Grant rast gele açılır ve ilk ilahinin ilk harfi ile başlayan bir isim verilir. Ergenlik çağına geldiği zaman vaftiz edilir ve khalsa teşkilatına katılır.⁶⁴⁸

Sihler, Hindular gibi saygıdan dolayı, inek eti yemezler ancak helal yollarla kesilmiş diğer etleri yerler. Ölülerini Hindular gibi yakarlar. Kocasını ölmüş dul kadınları yakmaz, onların tekrar evlenmelerine izin verirler.⁶⁴⁹ Sihlerde tek evlilik esastır ve inançları boşanmaya izin vermez. Hindular gibi tenasühe inanırlar. Hindistan’ın en iyi at binicileri ve askerleri Sihlerdir. Sayılarının azlığına rağmen taşımacılık, askerlik, siyaset, spor, eğitim ve ekonomi alanında söz sahibidirler.⁶⁵⁰ Sihler, Hindistan’da yalnızca Pençap’ta çoğunluktadırlar. Radikal Sih örgütleri ayrı bir devlet kurmak için faaliyet gösteriyorlar, bu amaç doğrultusunda da eylemler yapıyorlar. 1980’li yıllar bu hareketliliğin yaşandığı yıllardı. Hindistan hükümeti, sokak olaylarını engelleyemeyince, Sihlerin merkezi sayılan Amritsar’daki Altın Tapınak’a 1984’te Mavi Yıldız operasyonu düzenlemiş ve tapınak bombalanmıştır. Sihler buna misillemeye bulundular. Dönemin Hindistan başbakanı İndira Gandhi, Sih korumaları tarafından öldürüldü.⁶⁵¹ 1857 Sipahi İsyanı’nın bastırılmasında İngilizler adına çok yararlılıkları görülmüştür.

⁶⁴⁷ Özcan Coşkun, **a.g.e.**, s.54

⁶⁴⁸ Özcan Coşkun, **a.g.e.**, s.77

⁶⁴⁹ Özcan Coşkun, **a.g.e.**, s.54

⁶⁵⁰ Özcan Coşkun, **a.g.e.**, s.63

⁶⁵¹ Özcan Coşkun, **a.g.e.**, s.124 vd.

D. MECUSİLER (PARSİLER)

İran kökenli bu insanların bir kısmı, İslamiyet'in VII. Yüzyılda İran topraklarında hâkim olmasından sonra İran'ı terk ederek Hindistan'a gitmiştir. Hintliler, bu yeni sakinlere Parsi demişlerdir. ⁶⁵²Hindistan'da sayıca çok az olmalarına karşın ticarete ve siyasette tıpkı Sihler gibi etkindirler.

a. Mabadleri

Dinler tarihçisi Şehristani'ye göre, İran'da görülen dinlerin en önemlisi Mecusilik'tir. Bu din, ateşe tapma ve onu kutsal sayma, nur ve zulmet tanrılarının varlığı esasına dayanan bir inanç sistemidir. ⁶⁵³Hindistan'da sayıları 100.000'i bulan Parsiler, genellikle Bombay çevresinde yaşarlar. İnançlarının gereği olan sükûnet kulelerini burada da inşa etmişlerdir. ⁶⁵⁴Mecusilikte, içinde devamlı ateş yakılan ateş evleri vardır. Ayrıca insanlar yaşadıkları kendi evlerinde de devamlı ateş yakmak zorundadır. ⁶⁵⁵

b. Telebbüsleri

İran kökenli dinlerden olan Parsilikte giriş törenlerinde çocukların ve genel olarak Parsi din adamlarının giydikleri pamuktan dokunmuş olan kutsal "Beyaz gömlek" vardır ve bu dinin saflığının, temizliğinin sembolü olarak kabul edilir. ⁶⁵⁶ 1875 yılında Bombay'ı ziyaret eden Yenibahçeli Hafız Faik Efendi, Parsiler hakkında şu gözlemde bulunmuştur: "Gayet temiz elbise giymek ve güzel it'am ekl etmek ve her gün mutlaka hanelerinde çay içilmek kavm-ı mezkûrun adet-i mahsusalarındandır..." ⁶⁵⁷ 1913 yılında Madras'ta bulunduğu sırada S. M. Tevfik ise Mecusiler (Parsiler) hakkında şunları söylüyordu: "Hindistan yerli kadınları içinde en kibar ve zarif bir surette telebbüs idenler ve her şeyi kendilerine pekiyi yakışdıran ve vucudlarının- yüzleriyle elleri müstesna olarak- her tarafını örten bir taife var ise Pars kadınlarıdır. Pars- Zerdüşti-kadınları aynı zamanda Hindistan'da bulunan sair taife-i nisadan da daha güzel ve melihdirler. Hele tehzib ve terbiye ile umur-ı beytiye idaresi hususunda İngiliz

⁶⁵² Şaban Kuzgun, **a.g.e.**, s.124

⁶⁵³ Şaban Kuzgun, **a.g.e.**, s.114

⁶⁵⁴ Şaban Kuzgun, **a.g.e.**, s.124 vd.; el-Biruni, **a.g.e.**, s.401

⁶⁵⁵ Şaban Kuzgun, **a.g.e.**, s.115

⁶⁵⁶ Kadir Albayrak, **a.g.m.**, s.39

⁶⁵⁷ Yenibahçeli Hafız Faik Efendi, **a.g.e.**, s.68

madamalarına bile izhar-ı tevaffuk idiyorlar.”⁶⁵⁸Parsi erkekleri, beyaz entari ve başlarına dahi mukavvadan ma’mul bir nev’i şapka giyerlerdi.⁶⁵⁹

c. Maişetleri

Hindistan’da azınlık olmalarına karşın ticaret ve siyasette etkindirler. Firuzşah adlı Parsi 1912’de “Hindistan Gazetecilik Şirketi” ni kurmuş ve İngilizce intişar eden *Bombay Chronicle* adlı gazeteyi Mart 1913’te çıkarmaya başlamıştı.⁶⁶⁰ Bu gazete daha önce de belirtildiği gibi İngilizler aleyhinde bir yayın politikası izlemişti. 1908’de Bihar’da “Tata Iron and Steel Company” yani TISCO’yu kuran yine bir Parsi olan Darobji Tata idi.⁶⁶¹ Hindistan, 1947’de bağımsızlığını kazandığında en büyük demir-çelik sanayisine sahipti.

Parsiler, Müslümanlara göre daha erken modern okullarla tanışmış, yabancı dil öğrenmede tereddüt etmemişlerdir. 1913 yılında Bombay’da Parsilerin, kız çocuklarının eğitimi için inşa ettiği ilkokul ve lise düzeyindeki okulları çok muazzamdı.⁶⁶²Parsiler, Banyan ve Hindulara nisbeten oldukça umur-ı siyasete aşina ve cümlesi İngilizce tekellüm ederdi.⁶⁶³1886’da Bombay’da bulunan Direktör Ali Bey, Parsiler için şunları yazmıştı: “Bombay’ın en zengin bankerleri Parsilerdi. Bankalar ve para işleri bunların elindeydi. Mahalleleri ve evleri tamamiyle Avrupa tarzında ve bahçeler içindeydi. Kıyafetleri de Avrupalılar gibi ise de başlarına siyah, cilalı sahtiyandan uzunca kalpak giyerlerdi. Bu kalpak kenarları olmayan şapkaya benzerdi. Tenleri beyazdır, yüz bakımından İranlılara benzerler. Son derece zeki ve çalışkandır. Çocuklarını Londra’ya kadar gönderip okuttuklarından dolayı hükümet dairelerinin çoğunda bunlar görevliydi.”⁶⁶⁴Ali Bey, Parsiler için seyahatnamesinde ayrıca şunları yazmıştı: “Bombay’da büyük ve muntazam bir tiyatro göremedim. Mevcut bir iki tiyatrunun adı barakalardan ibaret olmasına şaşıtm. Ancak iklimin çok sıcak oluşu yüzünden bunun böyle olduğuna kanaat getirdim. Baraka tiyatrolarda ise genel olarak Parsi dilinde kendi

⁶⁵⁸ **Sebilü’r-reşad**, 10 Temmuz 1329/1913, S.267, s.108

⁶⁵⁹ Yenibahçeli Hafız Faik Efendi, **a.g.e.**, s.69

⁶⁶⁰ G. Allana, **a.g.e.**, s.81

⁶⁶¹ Raimondo Luraghi, **a.g.e.**, s.170

⁶⁶² **Sebilü’r-reşad**, 10 Temmuz 1329/1913, S.267, s.108

⁶⁶³ Yenibahçeli Hafız Faik Efendi, **a.g.e.**, s.69

⁶⁶⁴ Direktör Ali Bey, **a.g.e.**, s.288

mili oyunlarını oynuyorlar. Sahne ve perdeleriyle oyun tarzları-belli ki İngilizlerden örnek almışlar-tıpkı Avrupa tiyatroları tarzındadır.”⁶⁶⁵

Bir başka Parsi, Cemşidci namında biri Bombay’da bir mekatib-i aliyye ve hastahane inşa ettiği için İngilizler, onun bir heykelini Bombay kent merkezinde dikmişlerdi. Böylece hem kent güzel görünüyor hem de İngilizler, kendilerine hizmet edenlerin gönlünü alıyorlardı.⁶⁶⁶ 1913 yılında Bombay belediye reisi bir Parsi olan Firuzşah’dan başkası değildi.⁶⁶⁷

Bu dinin mensupları ölülerini yıkadıktan sonra ona beyaz elbise giydirirlerdi.⁶⁶⁸ Parsiler inancında ölüler yakılmadığı gibi, yere de gömülmezdi. Belki büyük şehirlerde ölüleri bırakmak için hususi olarak yapılmış üstü açık yüksek kaleler vardı ki, hususi adamlar ölüyü sahiplerinin evinden gidip alırlar, tapınaklarına götürüp ayin-i ruhani icra ettikten sonra ölünün akraba ve yakınları orada kalırdı. O ölü hamalları, laşeyi götürüp bir makineden geçirirlerdi ki, orada kemikler tamamıyla öğütülürdü. Bilahare o kalenin üzerine atarlardı. O esnada kara bulut gibi gökyüzünü kapatmış olan kuşlar gelir, laşeleri yerlerdi. Bu kuşlar arasında hususi para ile satın alınmış kuşlar da vardı.⁶⁶⁹ Parsiler hiçbir vakit ateşe su döküp söndürmez ve ateşe tükürmezlerdi. Bu davranışlar onların inancında büyük günahlar arasında sayılırdı.⁶⁷⁰

⁶⁶⁵ Direktör Ali Bey, **a.g.e.**, s.295

⁶⁶⁶ **Sebilü’r-reşad**, 25 Temmuz 1329/1913, S.256, s.258

⁶⁶⁷ **Sebilü’r-reşad**, 25 Temmuz 1329/1913, S.256, s.259

⁶⁶⁸ Kadir Albayrak, **a.g.m.**, s.37; Yenibahçeli Hafız Faik Efend, **a.g.e.**, s.68

⁶⁶⁹ Abdürreşid, İbrahim, **a.g.e.** II, s.315

⁶⁷⁰ Yenibahçeli Hafız Faik Efendi, **a.g.e.**, s.69

ALTINCI BÖLÜM

HİNDİSTAN ŞEHİRLERİNDE UMRAN

1857 Büyük Sipahi İsyanı’ndan sonra Hindistan’ı İngiltere’ye bağlayan İngilizler, Doğu Hindistan Şirketi’ni de devre dışı bırakmışlardı. İngilizler, bir genel vali marifetiyle Hindistan’ı yönetmeye başlarken, ülkeyi yeniden yapılandırdılar. Yönetim, adliye ve emniyet alanlarında yeni kanunlar çıkararak uygulamaya başladılar.

A. BELEDİYE VE BELEDİYE HİZMETLERİ

Devletle vatandaş arasında en sıkı ilişkilerin yaşandığı alanlardan biri de belediye hizmetleri idi. Bunun bilincinde olan İngilizler, genellikle İngiliz politikasına ters düşmeyen ve ılımlı olan insanların belediye başkanı seçilmesini sağlamak için ellerinden geleni yapmışlardır. Böylece Hindistan’ı Hintliler yönetiyor algısını yaratmaya çalışmışlardır. Çünkü siyasi güç İngiliz valilerinin elindeydi.

1913 yılında Bombay belediye başkanı bir Parsi olan Firuzşah idi. Belediyeler, müstakil yapılar olduğu için seçilen başkanlar da güçlü bir konuma sahiptiler. Yetkileri son derece fazlaydı. İngilizler, zengin bir işadamı olan bu belediye başkanına “A king without crown” diyorlardı.⁶⁷¹

Belediyeler, yaptıkları hizmetler karşılığında ahaliden vergi toplardı. Toplanan bu vergiler yatırıma dönüşürdü. Belediye, birçok konuda mesuliyet sahibi idi. Mesela sinema ve tiyatro gibi insanların topluca eğlendikleri yerlerin havalandırılmasından, aydınlatılmasına kadar her iş ile meşgul olurdu. Viktorya Garden gibi (Bu bahçe 1875’te mevcuttu. Demek ki, Hindistan’da belediyeler kanunu daha evvel çıkmıştı.) millet bahçeleri, nebatat bahçeleri, müzeler, spor alanları ve konferans salonları da inşa edip halkın hizmetine sunardı.⁶⁷²

Diğer şehirlerde olduğu gibi Bombay’da da emniyet müdürlüğünden ve belediyeden ruhsatname almadan hiç kimse işyeri açamazdı. Kimse fahiş fiyattan mal satamazdı. Belediyenin zabıtalrı bunu kontrol ederdi. Fahiş fiyattan mal satan bir

⁶⁷¹ Sebilü’r-reşad, 25 Temmuz 1329/1913, S.256, s.260

⁶⁷² Sebilü’r-reşad, 25 Temmuz 1329/1913, S.256, s.259

esnafa önce para cezası uygulanır, ardından o esnafın adı gazetelerde reklam edilirdi. Ahalinin makber alanları da belediye tarafından tespit edilirdi. Hinduların ölülerini ihrak mahalleri ile Parsilerin ölülerini kuşlara yedirebileceği mahalleri dahi yüksek dağ zirvelerinde inşa etmişti.⁶⁷³ Belediye, temizlik işlerinden de sorumluydu. Caddeler, petrogazla yıkanırdu. Bu gaz, suya göre daha etkili idi ve bir hafta boyunca etkisini gösterirdi.

Bombay'daki ayakyolların altı açık ve bir adam sühuletle girebilecek suretde yapılmışdı. Günde iki defa yine beledi süpürücüleri kazuratı mahal-i mahsusundan alub, kapalı arabalara koyduktan sonra şehir haricine isal iderler. Beledi dairesi bu mevad-ı müteaffin elektrik ve ziraat işlerinde bulunan kumpanya ile ziraat satar. Fakat bu çirkin hamal ve nakl zan idilmesün ki gündüz vakdi icra olunur. Hayır. Bilakis gice ve hiçbir kimsenin göremeyeceği zamanlarda bu tanzifat yapılırdı.⁶⁷⁴

Bombay suyolları da yerin altındadır. Bombay'da iki kısım su vardır. Biri içmeğe, diğeri istimale mahsusdur. İstimale mahsus olan sular filtre edilmiş – süzölmüş – borularla evlerin her katına çıkarılmışdır. Suyu tasfiye iden makine kasabanın en mürtefi, bir mevkiinde yerleştirilmiş ve tasfiye olunan sular ayrı havuzlara cari olur. Saat hesabıyla su ahaliye, evlere tevzii ve mukabilinde para talep edilirdi.⁶⁷⁵

Belediyelerin görevleri bununla da sınırlı değildi. Diğer görevlere farklı başlıklar altında değinilecektir.

B. POLİS TEŞKİLATI

İngilizler, Hindistan'a yerleştikten ve Hindistan'ı bir İngiliz sömürgesi haline getirirken güvenliklerini de düşünmüşlerdir. Az sayıda İngiliz ve çok sayıda Hintliden oluşan bir polis teşkilatı da vücuda getirmişlerdir. Hindistan'da Babürlülerden kalan miras gereği sokakta Urduca kadar Farsça da konuşulduğundan, İngilizler komiser ve daha yüksek seviyedeki memurlarının bu dilleri bilmesini menfaatlerine uygun bulmuşlardır. Düşük derecedeki emniyet müdürleri içinde Hindu ve Müslümanlara da ara sıra tesadüf edilmekteydi.⁶⁷⁶

⁶⁷³ **Sebilü'r-reşad**, 25 Temmuz 1329/1913, S.256, s.260

⁶⁷⁴ **Sebilü'r-reşad**, 11 Temmuz 1329/1913, S.254, s.328

⁶⁷⁵ **Sebilü'r-reşad**, 11 Temmuz 1329/1913, S.254, s.328

⁶⁷⁶ **Sebilü'r-reşad**, 25 Temmuz 1329/1913, S.256, s.260

Polis, belediye ile koordineli çalışırdı. Asayiş, polisin vazife alanı içindeydi. Polis, kumarhaneleri, umumhaneleri ve kaçakçıları daima gözetim altında tutardı. Şehir içi ulaşım araçlarında unutulmuş bir eşyayı polis karakoluna teslim etmemek suçtu ve bunu yapana para cezası uygulanırdı. Hırsızlık ve cinayet vakaları aynı gün aydınlatılır ve suçlu bulunarak sorgusu yapıldıktan sonra mahkemeye intikal ettirilirdi. Bombay ve diğer şehirlerde yaşayanların canı ve malı emniyette idi.⁶⁷⁷

C. OTELLER

Hindistan'da İngiliz kültür ve ticaretinin bir parçası olan ve zamanına göre lüks sayılacak çok sayıda otel inşa edilmişti. Bu otellerin en yoğun olduğu şehirler Bombay, Madras, Kalküta ve Seylan'daki Kolombo idi. Avrupa ve Amerika'dan gelen tüccar buralarda konaklardı.

Bombay'ın simge otellerinden biri Hint usul-i mimarisiyle inşa edilen Tac-Mahal Hoteli idi. Zengin bir Parsi olan Tana tarafından planı çizilen bu otel birkaç katlı idi. Hotelin yapım masrafı 2 milyon Sterlin kadardı. Deniz kıyısında Apollo Bunder mevkiisindeydi. Günlüğü 40 kuruştı. Mobilyası ve yemekleri temizdi. Binada telefon ve telgraf mevcuttu. Otelin alt katında her türlü ihtiyaca cevap veren mağazalar vardı.⁶⁷⁸ Bombay merkezindeki önemli yapılar ve noktalar elektrik ve havagazı ile aydınlatılıyordu. Hoteller elektrikli yelpazeler ile serinletiliyordu.

Madras'taki en güzel otellerin başında Elphinstone Royle-Mavenet Rod-caddesi üzerinde yer alır. Diğer güzel oteller; Albany ve Garden Dent's idi. Rıhtıma ve denize yakın otellerden biri de Lippert's Hotel idiyse de balıkçılar ve kayıkçıların gürültüsü müşterileri rahatsız ediyordu.⁶⁷⁹ Denizden biraz uzak olan oteller bahçeler içinde inşa edilmişti. 1892'de Agra'yı ziyaret eden M. A. R. Webb, Laurie's Hotel'de konaklamıştı.⁶⁸⁰ Banyosu da olan güzel odalara sahipti. Bu otel, zengin bir Müslüman'ın konağıydı ve sonradan yapılan tadilatla otele çevrilmişti.

Seylan Adası'nın Kolombo şehrinde de beş on tane otel inşa edilmişti. Bunların en büyükleri ve en güzelleri; Globe The Galle Face Grande Oriental, Peria British India

⁶⁷⁷ **Sebilü'r-reşad**, 25 Temmuz 1329/1913, S.256, s.260

⁶⁷⁸ **Sebilü'r-reşad**, 11 Temmuz 1329/1913, S.254, s.329

⁶⁷⁹ **Sebilü'r-reşad**, 3 Temmuz 1329/1913, S.266, s.90

⁶⁸⁰ M. A. R. Webb, **a.g.e.**, s.163

Hotels, Bristol'dur. Ayrıca Kolombo şehrinin 7 mil uzağında bir dağın zirvesinde inşa edilen ve tepeden bakıldığında denizin yeşil bir tepsi gibi görüldüğü, elektrikli yelpazeleriyle meşhur otel ise Mount Lavinia idi.⁶⁸¹ Kolombo'daki bir diğer güzel otel de The Gole Lace Hotel idi.⁶⁸² Seylan'dan Kolombo şehriden daha küçük bir yerleşim birimi olan Kandi'de de oteller inşa edilmişti. En meşhur olanları bir gölün kıyısında inşa edilmiş olan Queen's ve Florence idi. Ayrıca adadaki madamalar da apartmanlarını pansiyon olarak hizmete sunmuşlardı.⁶⁸³ Özellikle yaz aylarında ziyaretçi ve tüccarın akınına uğrayan adada bu otel ve pansiyonlar hizmet verirdi.

Ç. MÜZEHANELER

Toplunun hafızası olarak kabul edilen müzeler, İngilizler tarafından Hindistan'ın çeşitli şehirlerinde açılmıştı. İçerikleri birbirinden farklı idi. Bu müzehanelerden biri Madras'ta bulunuyordu ve şunlar sergilenmişti: Müzehanede en ziyade göze çarpan şeyler, hep tarih-i tabiiyeye aid şeylerdir. Madras'da sayd olunan balıkların, süngerlerin, mercanların, sadakların envaı burada mevcuddu. 1874 senesinde Mangalore sahilinin kenarında ölü bir halde bulunan bir balina balığıyla iri bir köpek balığının iskeletleri buraya nakl edilmiş, cidden şayan-ı temaşa bir şey teşkil iylemiştir. Birincisinin tulu elli ve ikincisinin ise on tokuz İngiliz kademiyydi.

Müzehanenin diğer kısmında da âlem-i nebatata, tabakkatü'l arza, madene, hiref ve sanayie, sanayi-i nefiseye aid eşyaların envaı teşhir edilmiştir. Hele müzenin diğer bir odasında zevk-i Selim ile camekânlar içinde yerleşdirilen Hindistan meskûkât-ı kadime ve cedidesi fevkalade kabil-i temaşadır. Müzehane memureyninin beyanatından anlaşıldığına nazaran son sene Madras müzesini dört yüz bin kişi ziyaret itmiştir.⁶⁸⁴

Bombay millet bahçesinin içindeki bir bina da müze vazifesi görüyordu. Bu binada; Hindistan'da yetişen her dürlü çiçek, nebatat tohumlarıyla, Hindistan'da imal edilen kumaşlarla mensucatın nümuneleri ve Hindistan yerlilerinin giydikleri serpuşlar teşhir edilmiştir. Binanın haricinde de vaktiyle Medaris şehrinde yakalanan bir balina

⁶⁸¹ Sebilü'r-reşad, 7 Teşrin-i Sani 1329/1913, S.271, s.170

⁶⁸² Sebilü'r-reşad, 12 Kanun-ı Evvel 1329/1913, S.276, s.252

⁶⁸³ Sebilü'r-reşad, 5 Kanun-ı Evvel 1329/1913, S.275, s.233

⁶⁸⁴ Sebilü'r-reşad, 3 Temmuz 1329/1913, S.266, s.91

balığının iskeleti zairinin nazar-ı dikkatini celbi diyordu. Bu iskeletin tulı herhalde sekiz metro kadardı.⁶⁸⁵

1914 yılında Kalküta'yı ziyaret eden S. M. Tevfik,⁶⁸⁶ Kalküta müzesini şu şekilde tasvir eder ve över: “İşte asıl Kalküta'da görülebilecek yer burasıdır. Cidden şarkta emsali nadir bulunan bir müzehane varsa Kalküta müzehanesidir. Müzehane iki kat ve müteaddid salon, dairelere taksim olunmuştur. İşte servet-i mahsusada mütehassıllar tarafından hüsn-ü tabiatle tanzim ve tertib idilmiştir.

Birinci daire, Hindistan'da naht ve hak idilen heyakil, mabed kapuları, asnam ve butlar ve kitabeler, nakışlardır. Mabed-i İslamiye'de bulunan kitabeli taşlar görölmeğe cidden layıktır. Mezkûr yazılar kufi, talik, sülüs, nesih ve divani hat-ı şikeste, hat-ı şecri ve hutut-ı saire-i İslamiye'dir.

Heyakil-i mevcude Hindu ve putperest edvarıyla tarz-ı hayat, maişetlerini itikaadat ve ibadetlerini, medeniyyetlerini ve o gibi şeyler hakkında baliğen mebalığ nazarına bir fikr-i mahsus viriyor.

İkincisi, daire-i maden dairesidir. Bu dairede mevcud bulunan madenin cümlesi mevcuddur. Maden-i mezkure gayr-i mamul, ham olarak nümuneleri camekânlı ayrı masalar derununda göz göz olarak vaz' idilmiş ve isimleriyle Hindistan'ın neresinde keşfi dildiğini Mübin tarifnameler İngilizce olarak beyan olunmuştur. Maden-i mezkurenin yontulmuş kısımları, mahlûl ve toz nevileri de bu dairede mevcuddur.

Bir de maden-i mezkureden bazılarının suret-i istihsalleriyle aydi-i istifadeye ne yolda vaz' idildiklerine dair olan ameliyat-ı ibda'ıye ve inha'ıye mücessim ve müsavver olan halat dahi mezkûr dairede teşhir idilmiştir. Madenin izaba ve tahlilleriyle yüzde kaç madene malik bulunduklarına dair olan amelliyet dahi ayruca tarif idilmiştir. Maden-i mezkure içinde nohud danesinden tutarak büyük bir kaya parçasına varıncaya kadar irili ufaklı kütleler bir zevk-i mahsus ile yerli yârine yerleştirilmiştir. Mesela altunların, tuzların, demir ve kömürlerin envai, mücevheratın taşları, mermer taşlarının aksamı mezkûr dairede mevcuddur.

⁶⁸⁵ **Sebilü'r-reşad**, 25 Temmuz 1329/1913, S.256, s.259; Şirvanlı Ahmed Hamdi Efendi, **a.g.e.**, s.17

⁶⁸⁶ S. M. Tevfik, **Sebilü'r-reşad** ceridesinin yazarlarındandır.

Hindistan'ın nerelerinde maden mekşufa ve müsteamele bulunduğuna dair büyük bir maden taşı üzerine renkli, çizikli, taksimatlı olarak gösterilmiştir. Maden keşfiyatında, ihracatında istimal olunan alat ve edevat ile ana tealuk iden eşya dahi bu dairede birer birer mevcuttur. İlm-i maden ile işigal idenler bu dairede kilütkü malumat ve fevaide tesadüf iderler.

Üçüncü daire hayvanat iskeletlerine mahsusdur. Hayvanat-ı berriye ve hayvanat-ı bahriyenin, zevahifin ve tuyurun envaina burada tesadüf olunabilir. İlm-i hayvanat mütehasşısılarıyla talebe-i ulumu bu daireden güzel faideler iktibas iyleyebilirler.

Kelebek dairesi: Hakikaten cazib ve dilrubadır. Avrupa'da, Amerika'da, Avusturalya'da, Afrika'da, Hindistan'da,, Çin'de, Japonya'da bulunan kelebeklerin envai binlerce nakid ve zahmet mukabilinde tedarik idilüb buraya getirilmiştir.

Diğer bir daire dahi Hindistan masnuat, mamulat-ı kadimesine tahsis edilmiştir. Bu dairede sırmalı kumaşlar, şallar, kadifeler, eski sabit Hind basmaları, fildişi işleri, sedef işi, altun ve gümüşden yapılan en zarif eşya, Hind işi saksılar, porsilenler, tuğlalar, esliha-i Kat'a ve ana mümasil enafis asar teşhir edilmiştir. Burayı pek serseriyane bir surette gezdiğimiz halde iki saat sarf itmeğe mecbur olduk. Diğer küçük bir salonda Hindistan'ın hayat-ı kadimesini, Moğol saltanatını, tarz-ı maişet, şehvetperestliklerini gösteren elişi küçük mürebba müstatil şeklinde tablo, renkli resimler divarlara itina-yı fevkalade ile talik edilmişti. Mezkûr resimler cidden zarif ve nefis asardan madud idi.

Mezkûr müzehaneyi layıkıyla görebilmek için iki gün lazımdır. Bu müddet zarfında teşhir idilen asar hakkında ancak bir fikir idinilebilir. Müzehanede başlıca görülecek şeylerden biri de Burma hükümdar-ı sabıkının tahtıdır. Mezkûr tahtı Lord Kurzon, Hind vali-i umumisi bulunduğu sırada Burma eyaletinden buraya nakl itdirmiştir.⁶⁸⁷

⁶⁸⁷ **Sebilü'r-reşad**, 13 Mart 1330/1914, S.289, s.52

Hindistan Türk tarihine ait en güzel eserler ise Dehli'deki müzede sergilenmişti. Babürlü hanedanına ait çok sayıda tablo, Dehli haritası, giyim-kuşam malzemesi, seccadeler, mutfak araç ve gereçleri, kılıçlar, tabancalar... Liste uzayıp gitmekteydi.⁶⁸⁸

Bütün bu sergilenen eserlere nazaran İngilizler tarafından yağmalanan ve İngiltere'ye götürülüp oradaki müzelerde sergilenen eserler ve mücevherat da mevcuttu. Müze tesisi vazifesi de belediyeye aitti.

D. POSTAHANELER VE TELGRFHANELER

İlkçağdan beri posta ve haberleşme işleri devletlerin önem verdiği konuların başında gelmiştir. Moğollar ve Osmanlılar bu konuda örnek olacak teşkilatlar meydana getirmişlerdir. Hindistan'da ise Babürlüler güzel bir posta teşkilatı meydana getirmişti. Babür, Agra-Kabil arasını ölçtürmüş; her 27 km. de bir kervansaray inşa ettirdiği gibi her 50 km. de harekete hazır posta atları bulundurmıştır.⁶⁸⁹ Posta işleri, genel olarak gizli haber alma işleridir. Daroga-i Dek Çevki'ye bağlı bir görevdir. Posta işi denildiği vakit; resmi belgeleri ve belki de onları gönderenlerin, bu işlerle ilgili olanların ve bazı memurların özel mektuplarını götürüp getirmek işi anlaşılmalıdır. Babürlüler, bu gibi kâğıtları çabuk yerlerine oluşturmak için hem atlı, hem de yaya koşuculardan mürekkep önemli bir tertibat vardır.⁶⁹⁰ Modern çağda ise İngilizler bu işi gayet güzel organize etmişlerdir. Amerika, Güney Afrika, Japonya, Çin ve Hindistan ile anavatanları olan İngiltere arasında mükemmel bir posta teşkilatı kurmuşlardır. Önce mektupla haberleşme sağlanırken, XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren İngilizler Hindistan'da telgraf sistemi kurmuşlar ve XX. Yüzyılın başında ise Bombay ile Puna arasında ilk telefon şebekesini döşeyerek faaliyete geçirmişlerdir.

İngilizler, Küçük Londra dedikleri Bombay'da Fort mevkiinde postahane inşa etmişler, diğer mahallere de şubelerini açmışlardır. Bunun yanında Madras, Kalküta, Kolombo gibi şehirlere de postahane kurmuşlardır. Bu posta binalarında telgrafhaneler de mevcuttu. Büyük otellerin bünyesinde bile postahane, telgrafhane ve telefon şebekesi mevcuttu. İş o kadar ciddi yapıyorlardı ki, bir tek mektup bile zayi olmuyordu.

⁶⁸⁸ **Sebilü'r-reşad**, 12 Haziran 1330/1914, S.302, s.288-290

⁶⁸⁹ G. H. Abay, **Hindistan'da Kalıcı Türk İzleri (1542-1666)**, Ankara 1995, (Basılmamış Doktora Tezi), s.19

⁶⁹⁰ Y. H. Bayur, **a.g.e.** II, s.465

Bombay'dan Amerika'ya, Çin'e, Japonya'ya, İngiltere ve Avrupa'ya her hafta, hergün, her saat hatta her yarım saatte bir posta sevk edilirdi ve alınırdı. Denizaşırı ülkelere taşımacılık posta vapurları, Hint anakarası içinde ise ekspres trenlerle yapılırdı.⁶⁹¹

E. HAYVANAT BAHÇELERİ

İngilizlerin Hindistan'daki ilginç icraatlarından biri de millet bahçeleri tesis etmeleridir. Bu bahçeler içinde müzeler, hayvanat bahçeleri ve nebatat bahçeleri de yer alırdı. Bombay, Madras ve Kalküta'da millet bahçeleri tesis edilmişti. Bombay'da birkaç millet bahçesi var idiyse de⁶⁹² en güzeli kraliçe Viktorya'ya izafeten kurulan Viktorya Garden idi. 1892'de Viktorya Garden'ı ziyaret eden Amerikalı M. A. R. Webb, hayvanat bahçesindeki bazı kafeslerin boş olduğundan ve ayılarla kaplanların kafeslerinin taşlardan yapılmış mağaralara benzetildiğinden söz eder.⁶⁹³ 1913 yılında Bombay'da bulunan S. M. Tevfik, Bombay'daki hayvanat bahçesini şöyle tarif eder: “Bağçenin diğer tarafında da demir ota ve kafesler derununda kaplan, arslan, yırtıcı hayvanların envayıyla dürlü dürlü maymunlar, kediler, köpekler, fareler, boğa yılanları, keğçe yılanları, hayzüran yılanları ve fil gibi dört ayaklı ve zahif canavarlar bulunuyor. Yine bağçenin diğer bir cihetinde etrafı demir tel ve tenekelerle ihata olunan bir meydanlıkta da geyik, ceylan, Hindu tavus kuşları vesair av hayvanlarının envai bulunmaktadır.

En ziyade bu bağçede calib-i nazar-ı dikkat olan hayvanlardan biri yeşil renkli ve vücudu çizikli bir kaplanla, aksakallı ve mai' kıçlı bir maymun ve yılanlardır. Bu zehirli yılanlar insanı sokdukları zaman heman o anda öldürürler. Bir de bunların huylarında insanı takib itmek keyfiyeti vardır ki, son derece anud oldukları anlaşılmıştır. Binaenaleyh İngilizler-hükümet- yılan öldürenlere mükâfat-ı nakdiyye viriyorlar. Bununla beraber elan Hind yılanları ötede beride ve mezruat ile bağ ve bağçe ve orman ve dağlarda mebzulen bulunmakta ve heman hergün insanları itlafa sebebiyetirmektedir. Bu sebepten güzel bağçe ve tarlalarda pek imtiyazlı ve mücehhez bir surette gezmek mecburiyeti Hindistan'da hâsıl olmuştur.” Bu millet bağçesinde güzel papağanlar da var. Kimi konuşur, kimi öter. Altmış beş yaşında bulunan bir papağan

⁶⁹¹ **Sebilü'r-reşad**, 11 Ağustos 1329/1913, S.254, s.330

⁶⁹² Şirvanlı Ahmed Hamdi Efendi, **a.g.e.**, s.17

⁶⁹³ M. A. R. Webb, **a.g.e.**, s.104

dürlü dürlü oyunlar ve sadalar çıkarıyor. İml-i hikmetle tabiyyat okuyanlar için böyle bahçelerin kıymeti çoktur. Darü'l-fünun talebesi okudukları şeylerin tatbikatını bu bahçelerde kolaylıkla yapabilirler.

Bu bahçede şayan-ı dikkat olan hayvanatdan biri de bir havuz derununda birağılan bir çift aygırdır. Bunlara mahsus havuz içinde sun'i tepe ve delikler yapılmış ve gice vakdi mezkûr deliklere girüb uyurlarmış. Bu hayvanın yemekleriyle sularını vakit ü zamanında virmekle muvazzaf memurlar yine beledi tarafından tayin olunduğu misüllü bahçenin tenzif ve tathiriyle, tanzimine memur birçok müstahdemeyn dahi ayruca istihdam olunmaktadır.”⁶⁹⁴ Hayvanat bahçelerinde teşhir edilen hayvanlar sadece Hindistan'a mahsus hayvanlar olmayıp tıpkı nebatat gibi dışarıdan ithal edilenler de vardı.

F. NEBATAT BAHÇELERİ

Millet bahçelerinin en önemli bölümünü nebatat bahçeleri işgal ederdi. Bu bitki ve ağaçlar İngiltere, Brezilya, Amerika, Afrika gibi birbirinden farklı ülke ve kıtalardan getirilerek bu bahçelere dikilmiştir.

Madras'ta eski kasabada bir millet bahçesi tesis edilmişti. 116 İngiliz dönümünden ibaret olan bu bahçede Hindistan'a özgü eşcar, nebatat ve çiçekler gars olunmuştu.⁶⁹⁵ Bombay'daki Viktorya Garden içerisindeki nebatat bahçesine İngiltere, Amerika, Hindistan ve dünyanın birçok ülkesinden getirilen zuhur ve nebatat gars edilmişti.⁶⁹⁶ Kalküta'da ise deniz kenarında cesim bir muhit üzerinde inşa edilen nebatat bahçesinde iki tarafında ağaç dikilmiş geniş caddeler açılmıştı.⁶⁹⁷

Hindistan'da kapladığı alan olarak Kalküta'daki nebatat bahçesinden küçük olmakla beraber en zengin bahçe Seylan Adası'ndaki Kandi nebatat bahçesiydi. Denizden 1600 kadem yüksek ve 150 İngiliz dönümü olan bu bahçe 1821'de tesis edilmişti. Mısır'dan papiros, Meksika'dan Pitonia ve Monstira adlı ağaçlar getirilerek dikilmiştir. Yaprakları delik deşik gibi görünen bu ağaçların meyvesi ananas tadındaydı. Brezilya'dan getirilen Bignonia adlı ağacın sarmaşıkları görmeğe değerdi. Yaprakları yelpaze olarak, suyu ise mürekkep imalinde kullanılan Elegans ağaçları dikkat

⁶⁹⁴ Sebilü'r-reşad, 25 Temmuz 1329/1913, S.256, s.259

⁶⁹⁵ Sebilü'r-reşad, 3 Temmuz 1329/1913, S.266, s.91

⁶⁹⁶ Sebilü'r-reşad, 25 Temmuz 1329/1913, S.256, s.259

⁶⁹⁷ Sebilü'r-reşad, 13 Mart 1330/1914, S.289, s.52

çekiciydi. Ördek şeklinde olup sinek avlayan Aristolocchia Gigas ağacı ise en ilginç olanıydı. Daha binlerce ağaç ve çiçek çeşidi bu bağçede mevcuttu.⁶⁹⁸

G. YAPAY GÖLLER

İngiliz şehir kültürünün bir yansıması olan peyzaj düzenlemesi Hindistan'da da karşımıza çıkmaktadır. Bu göller, havuzlar ve fiskiyeler Hindistan sıcaklarında bunalan insanları serinletmek ve rahatlatmak gayesiyle genellikle millet bahçeleri içinde yapılmış ve halkın hizmetine sunulmuştur. Madras'ta eski kasabada inşa edilen millet bahçesi içinde on bir göl ve havuz meydana getirilmişti.⁶⁹⁹ Seylan'da eski Kandi hükümdarları tarafından, denizden 1655 İngiliz kademi irtifanda meydana getirilen bir gölün etrafında Kandi'nin en güzel otelleri inşa edilmişti.⁷⁰⁰ Rangun belediyesi tarafından kutru üç milden ibaret olan müteaddid göller meydana getirilmişti. Bu göllerde kayıklarla dolaşıldığı gibi göller içinde yer alan adalara da çıkılabiliniyordu. Göllerin etrafı bağ ve bahçelerle donatılmış, insanların oturmaları için demir kanepeler yerleştirilmişti.⁷⁰¹

H. CADDE VE MAĞAZALAR

İngilizler, ticaretle iştigal ettiklerinden genellikle Bombay, Madras ve Kalküta gibi şehirlerde deniz kıyısında inşa ettikleri caddeler üzerinde bulunan dükkânlara malik olarak hayatlarını sürdürürlerdi.

Bombay gibi büyük şehirlerde tramvayların rahat hareket edebilmesi için caddeler geniş bir şekilde açılmıştır. Caddelerin eni 10 metreden başlayıp 20-25 metreye kadar çıkardı. Yollar meyilli yapıldığı için yağın onca yağmura rağmen caddelerde su birikmez, akar giderdi.⁷⁰² Bombay meydanları, cadde ve sokakları belediye tarafından aydınlatıldığı için gece ısıll ısıll görünürdü.

İngilizler, Bombay'ın en güzel yerlerinde yaşar ve ticaret yaparlardı. Fort, Çobani, Günis Rod ve Valkeser mevkileri onların işyerlerinin bulunduğu mahallerdi Genellikle de Malabar Hill'de de ikamet ederlerdi.

⁶⁹⁸ **Sebilü'r-reşad**, 28 Teşrin-i Sani 1329/1913, S.274, s.218

⁶⁹⁹ **Sebilü'r-reşad**, 3 Temmuz 1329/1913, S.266, s.91

⁷⁰⁰ **Sebilü'r-reşad**, 5 Kanun-ı Evvel 1329/1913, S.275, s.233

⁷⁰¹ **Sebilü'r-reşad**, 2 Kanun-i Sani 1329/1913, S.279, s.299

⁷⁰² **Sebilü'r-reşad**, 11 Temmuz 1329/1913, s.254, S.328

Madras'ta da en güzel yerler ve ticaret merkezleri İngilizlerin elindeydi. 1913'te Madras'ta bulunan S. M. Tevfik gözlemlerini şöyle aktarır: “Madras yerli çarşularında ale'lade şeylerle ticaret ve alış-viriş idenler pek çok olmağla istifadeleri pek mahduddu. Memleketin hakiki karını götürüb, temettü idenler İngiliz tüccar ve komisyoncularıyla bankalarıydı. Bunlar ise tamamen mağazalarını şehrin en ferah-feza ve latif mevkiini teşkil iden Mount Road caddesinde tesis ve inşa idilmişlerdi. İngiliz mağazaları kira değil, kendi mülkleri bulunuyor. Tüccar-ı mezkûrun cevahircilik, tuhafiyecilik, terzilik, elbise ve tuvalete müteallik bi'lcümle eşyayı fahiş, hatta efhaş bir fiyatla satmaktan asla çekinmiyorlardı.

Hükümet-i mahalliye bunlara her dürlü teshilat-ı maddiye ve maneviye irat itmekden hali kalmıyor. Bir kere İngiltere'den celb itdikleri emtia ve eşyadan gümrük resmi almıyor, böylece celbi dilen emval ve emtia gayet ucuz bir fiyatla mağazalara dâhil olur ve üzerine derhal etiketler yapıştırılır ve kan pahasına satılırdı. Herhangi İngiliz mağazasına gitdimse bir şey almağa cesaret idemedim. İstanbul'daki mağazalara nisbeten mallarını bin kat bahalıya satıyorlar. Bunu sebebi ise mağazada kullandıkları beyaz İngilizlere, bol kiseden maaş virüb anları geçindirmekden münba'is oluyor.”⁷⁰³ Kısacası geçen yüzyılda Hindistan'da ticaretin kaymağını İngilizler yiyordu.

I. HEYKELLER

Avrupa'da Yeniçağ ile birlikte başlayan Rönesans Hareketi'nde resim ve heykel sanatları ön plana çıkarken, Roma, Paris, Londra ve Viyana gibi şehirlerin meydanları gerek kralların gerekse büyük sanatçıların heykelleri ile donatılmıştı. Türkiye'de ise bu kültür değişimi cumhuriyetin ilanından sonra Ankara'da Ulus'ta Atatürk'ün atlı heykelinin dikilmesi ile başlamış ve yaygınlaşmıştı.

Hindistan'a hâkim olan İngilizler, şehirlerin imarında bir taraftan peyzaj düzenlemesi yaparken öte yandan İngiliz hükümeti politikalarına hizmet eden başta Hindistan genel valileri ile Hintli işadamları, yüksek mahkeme üyeleri gibi simaların heykellerini yaptırarak bazen Bombay, Madras ve Kalküta gibi şehirlerin merkezindeki meydanlara dikmiş ve bazen de müzelere koyarak teşhir etmişlerdi. Bombay'da dikkat çeken heykeller; Fort mevkiinde İngiltere kral-ı sabıkı VII. Edward'ın at üstündeki ve

⁷⁰³ **Sebilü'r-reşad**, 3 Temmuz 1329/1913, S.266, s.92

ayakta duran oğlunun siyah çelikten yapılmış heykeli, Bombay’a bir mekteb-i aliyye ve hastahane yaptıran Parsi Cemşidci’nin heykeli ile Band Stand mevkiinde mehakim-i aliyye-yi hukukiye reislerinden biri Parsi diğeri Hindu iki hakimin mermerden yapılmış olan heykelleridir.⁷⁰⁴Vaktiyle Bağdat’tan Bombay’a göç etmiş David Sason adındaki bir Yahudi’nin Bombay’da birçok iplik ve nefis kumaşlar dokuyan fabrikaları vardı. İngilizler, onun hizmetlerini unutturmamak için bir heykelini yaptırıp müzeye koymuşlar ve kendisine de sör unvanı vermişlerdi.⁷⁰⁵Bombay’ın güzel bir mevkiine esbak İngiltere kraliçesi Viktorya’nın genç yaşta ölmesine izafeten beyaz mermerden dikilen heykeli, Osmanlı-Yunan harbi esnasında muhtemelen Hintli Müslümanlar tarafından siyaha boyanmış, polis failleri bulamayınca, o kaldırıp yenisi dikilmişti.⁷⁰⁶

1892’de Kalküta’yı ziyaret eden M. A. R. Webb adındaki Amerikalı seyyah, şehri dolaşırken Lord Ripon’un⁷⁰⁷ heykelini gördüğünü günlüklerinde yazmıştı.⁷⁰⁸İngilizlerin Hindistan’a askeri yönden yerleşmesine büyük katkı sağlayan Robert Clive’nin biri Londra’da ve diğeri 1911’de Dehli’ye dikilen heykeli de önem arz eder.⁷⁰⁹Madras’ta ise Madras Club’ün karşısındaki mevkide bulunan Neill’s Statue dikkat çekiciydi.⁷¹⁰

İ. UMUMHANELER

Kadın ile erkek arasındaki gayri hukuki cinsel münasebet zina olarak tanımlanmıştır. Bu ilişkinin para karşılığında yapılmasına ise fuhuş denmiştir. İlkçağdan beri bu hakikat toplumlar tarafından hoş görülme ve dinler tarafından yasaklansa da günlük yaşamın bir parçası olarak günümüze kadar gelmiştir. Bir zamandan sonra devletler bu gerçeği kabullenmek ve kontrol altında tutmak amacıyla Avrupa’dan Osmanlıya,⁷¹¹ Hindistan’a kadar çeşitli kanunlar çıkarmıştır.

1886’da Bombay’da bulunan Direktör Ali Bey, umumhaneler hakkında şu gözlemlerini yazmıştı: “Bombay’da halka mahsus fuhuş evleri vardır. Bu evler şehrin bir mahallesinde, büyük bir cadde boyunca sırayla birer kat, dükkâna benzeyen

⁷⁰⁴ **Sebilü’r-reşad**, 25 Temmuz 1329/1913, S.256, s.258

⁷⁰⁵ Direktör Ali Bey, **a.g.e.**, s.295

⁷⁰⁶ **Sebilü’r-reşad**, 25 Temmuz 1329/1913, S.256, s.258

⁷⁰⁷ Hindistan genel valilerinden biridir. 1880-1884 yılları arasında bu görevi icra etmiştir.

⁷⁰⁸ M. A. R. Webb, **a.g.e.**, s.82

⁷⁰⁹ Nick Robins, **a.g.e.**, s.320-321; Bkz., EK: 3 Robert Clive heykeli Londra

⁷¹⁰ **Sebilü’r-reşad**, 3 Temmuz 1329/1913, S.266, s.90

⁷¹¹ Engin Kırılı, “*Tanzimat Sonrası Fuhuş Hadisesine Yaklaşımda Yaşana Değişim*”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl:2010/2, S.12, s.48

binalardır. Bunların önlerinde peykeler vardır. Geceleri fuhuş kadınları bu peykelerde sandalye üstüne oturup kendilerini teşhir eder, gelen geçene söz atarak kendilerine çağırırlar. İçlerinde her cins milletten olanları vardır; hatta Arabistan'dan gelme Yahudi kadınlar da bulunur.”⁷¹²

Hindistan'da umumhanelerin açılması devletin kontrolünde gerçekleşmiş, bu sektör ile ilgili hastalıkların yayılmasının engellenmesi görevi de belediyelere verilmişti. Bombay umumhanelerinde çalışanlar günde bir kez muayene edilir ve hastalık taşıyanlar belediye etıbbası tarafından derhal hastahanelere sevk edilirdi.⁷¹³

İlk uygulaması M. S. VI. Yüzyılda Güney Hindistan'da Keshari Hanedanı zamanında görülen devadasi (tapınak fahişeliği), Hindu inanışına özgü bir sistemdir.⁷¹⁴ Beş altı yaşlarındaki kız çocukları, düşük seviyedeki kastlara mensup aileler tarafından tapınaklara bağışlanırdı. İnanışlarına göre tanrıları ile evlenmiş sayılırlardı. Görevleri, inançları gereği dinlerine ait şarkı ve dansları öğrenerek onları icra etmekte. İslam'ın Hindistan'da hâkim olması bu sisteme büyük zarar vermesine karşın sonlandıramamıştı.

1925 yılında çıkarılan bir yasa ile reşit olmayan kız çocuklarının tapınaklara adanması suç sayıldı. Bu yasa, tapınak fahişeliğini gözden düşürdü ve neticesinde 1927 yılında Madras'ta sayıları 200.000'i bulan tapınak şarkıcısı ve dansçısı kadının bu sanatlarının zamanla itibar kaybetmesi sonrasında fahişe durumuna düştüğü belirtilmiştir.⁷¹⁵ Hindistan'da yasaklanmasına rağmen az sayıda da olsa (44.000-250.000 arası) devadasis yaşamaya devam etmektedir.⁷¹⁶

J. HAPİSHANELER

Dünyanın her tarafında olduğu gibi Hindistan'da da suç işleyenler cezalandırılır ve hapse gönderilirdi. Kautilya'nın “Arthaşāstra” adlı eserine bakılacak olunursa Hindistan'daki ilk hapishanelerin Maurya imparatoru Çandragupta zamanında inşa edildiği kanaatine varılır.⁷¹⁷ Dünyanın her yerinde ilk zindanlar ceza infazının yapıldığı

⁷¹² Direktör Ali Bey, **a.g.e.**, s.297

⁷¹³ **Sebilü'r-reşad**, 25 Temmuz 1329/1913, S.256, s.259

⁷¹⁴ Ankur Shingal, “*The Devadasi System: Temple Prostitution in India*”, s.109

⁷¹⁵ Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.36

⁷¹⁶ Ankur Shingal, **a.g.m.**, s.111

⁷¹⁷ H. Derya Can, “*Maurya İmparatoru Çandragupta Döneminde Yönetim*”, s.53

mekânlardı ve müstakil binalar değildi. Ancak geçen yüzyılda Hindistan hükümeti farklı bir icraata imza atmıştı. Mahpuslar bir taraftan cezasını çekerken diğer taraftan da çeşitli meslek ve beceriler kazandırılarak geleceğe hazırlatılıyorlardı. Madras hapishanesindeki uygulama buna en güzel örnekti. S. M. Tevfik, 1913'te ziyaret ettiği Madras hapishanesini şöyle tasvir etmişti: "Madras hapishanelerini tarif ve tevsife mecburum. Zira burası cidden bir darü'l edeb ve darü'ssaia bir yer teşkil idiyor. Hapishanedeki enzam ve mükemmeliyet sükûn ve asayiş, talim ve terbiye, kavanine olan riayet ve inzibat cidden şayan-ı taklid ve takdirdir."⁷¹⁸

Madras hapishanelerine giren bir adam mutlaka taaccüb idecektir. Mahpusların koğuşları, sofaları, bahçeleri gayet muntazam ve temizdir. Hergün muayene ve dezenfekte olunuyor. Doktor her sabah mahpusları muayene ve mualece ider.

Hapishanede ders koğuşları, tahsil ve talime mahsus alat ve edevat mebzuldür. Muallimler evkat-ı muayenede tedrisat ile iştigal iylemekde canı ve mücerrem talebelere talim ve mevaiz-ı hasene ilka itmekde kusur itmiyorlar. Bir mahpus az bir zamanda bir iki lisanı okuyub yazmağı sühuletle öğrenir. Diğer tarafta hapishanedeki darü'ssainilerde mahbuslara güzel ve nefis-i sanayi öğretilmektedir.

Nafia işleriçün bu mahpuslar en iyi bir amil teşkil idiyorlar. Taşları kırub, yere döşemeğe, köprü yapmağa, yol yapmağa mahpuslar kullanılıyor. Az müddet zarfında mahpuslar yapıcı, kaldırıcı ustası, hatta kondüktör kesilirler.

Müddet-i mahkûmiyeti esnasında hüsn-ü hali görülen mahbuslara mükâfat olmak üzere salisen müddetini ikmal itdikden sonra serbest bırakılır. Bilakis şerirlikde bulunanların müddetine bir miktar zam ve ilave olunur. En şerir ve canı bir adam bu habislerde terbiye, edeb ve İlmi ve sanat öğrenir.

Mahpusların üzerindeki elbise bir takya ile bir gömlektir ibaretdir. Gice vakdi kendilerine ziya virildiği gibi, tütün içmeğe de müsaade olunmaz. Kendilerine virilen ekmek ve muayyen çorba ve katıktan başka haricden bir şey tedarik itmeğe müsaade idilmiyor.

Ayakyoluna da evkat-ı muayenede ancak gidebilirler. Mahpuslar gündüzün kemal-i faaliyetle işleriyle iştigal iderek, gice vakitlerini sükûn ve istirahatle imrar

⁷¹⁸ **Sebilü'r-reşad**, 3 Temmuz 1329/1913, S.266, s.93

idiorlar. Hapishaneye mahsus hastahane, amaşırhane, eczahane, hamam dahi hapishanenin aksam-ı mütmemmesini teşkil idior.”⁷¹⁹

Günümüzde Türkiye’de Halk Eğitim Merkezleri ve Çıraklık Eğitim Merkezleri marifetiyle icra edilen faaliyetlerin yüzyıl önce Hindistan cezaevlerinde uygulanmış olması takdire şayan bir durumdur. Bu sayede mahkumlar kaldıkları süre içinde eğitilmiş, bir meslek sahibi ve küçük bir sermaye ile tekrar toplum hayatına katılmış ve kazandırılmış oluyorlar.

⁷¹⁹ **Sebilü’r-reşad**, 3 Temmuz 1329/1913, S.266, s.93

YEDİNCİ BÖLÜM

HİNDİSTAN'DA TIP

Hastalıklar ve tedavi yöntemleri insan hayatının bir parçası olagelmıştır. Antik çağda tıp biliminin geliştiği coğrafyalardan biri de Hindistan olmuştur. Birçok konuda olduğu gibi Hintliler, komşuları olan Çinliler ve Türklerle etkileşim içine de girmişlerdir.⁷²⁰

A. HASTAHANELER

Antik çağda Hindistan'dan Mısır'a ve Eski Yunan'a kadar olan yerlerde ilk hastahaneler, tapınaklar olurken zamanla müstakil yapılar haline dönüşmüşlerdir. Türkistan'da ise ilk hastahaneler, tecrit çadırlarıydı.⁷²¹

a. Eski Hint'te Hastahaneler

İlk hastahaneler Hint'te M.Ö. VI. Yüzyılda yaşamış olan Budha zamanında inşa edilmişti.⁷²²Buda öğretisiyle başlayan dini canlanmanın sağlık hizmetlerinin sunulmasını sağlayan hastane yapımına da tesir ettiği kabul edilmektedir. Budist dininin tesiriyle fakirlere ve hastalara yardım için hastane açıldığı ileri sürülmektedir. Halk sağlığının önemsendiği Hint kültüründe Buda'nın her on köye bir hekim tayin ettiği, hasta ve sakatlar için ilk hastane örneğini ortaya koyduğu belirtilmektedir.⁷²³ Singalıların tarih kitabı "Mahavanso" ya göre M.Ö. 437 veya 427'de kral Pandukabhayo'nun Seylan'da hastahaneler inşa ettiği belirtilir.⁷²⁴Hipokrat devrinde Eski Yunan'da Asklepeionlarda⁷²⁵ sağlık hizmeti verilirken, Seylan'da hastahaneler mevcuttu. Hindistan'da, Budist kral Aşoka (M.Ö. 273-232) zamanında çeşitli hastahaneler kurulmuştur. Bu hastahaneler hem insan hem de hayvanların tedavisine

⁷²⁰ Esin Kâhya, "İlkçağda Hindistan-Türk Düşüncesi Arasındaki İlişkiler", **Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu**, (31 Ekim-1 Kasım 2002), Ankara 2006, s.257-274; Hacer Tokyürek, "Eski Uygurcada Ayurveda Tıbbı ve Beş Unsur", **Türkiyat Mecmuası**, XXIV/Güz, 2014, s.235-260

⁷²¹ İbn Fazlan, **Seyahatname**, (nşr., Ramazan Şeşen), İstanbul 1995, s.40

⁷²² S. Aslan, R. Erdem, "Hastanelerin Tarihsel Gelişimi", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl:2017/2, S.27, s.13

⁷²³ Levent Öztürk, **İslam Dünyasında Hastaneler**, İstanbul 2018, s.34

⁷²⁴ Arslan Terzioğlu, "İlk Budist, Hristiyan, İslam Hastahaneleri ve Birbirleriyle Olan İlişkileri" **VII. Türk Tarih Kongresi**, (Ankara 25-29 Eylül 1970), I. Cilt, Ankara 1972, s.301

⁷²⁵ Ümit Serdaroğlu, **Eskiçağ'da Tıp**, İstanbul 1996

yönelikti.⁷²⁶Kral Aşoka'nın oğlu Thera Mahendra da Seylan'da hastahane amaçlı bir manastır inşa ettirmişti.⁷²⁷Pirinç tarlalarının geliri bu manastırın masraflarına vakfedilmişti. M.Ö. 226'da Hindistan'da 17 hastane olduğu bilinmektedir. ⁷²⁸M.Ö. 151 yılında ölen kral Duttha Gamani'nin hayatında 18 hastane açtığı ileri sürülmektedir.⁷²⁹Hintlilerin meşhur tıbbi eseri Susruta'da yukarı 4 kasta dâhil kadınlar için Hindistan'da doğumevleri tesis edildiği görülmektedir.⁷³⁰Pali lisanında VI. Yüzyılda yazılan “Mahavamsa” adlı tarih kitabına göre Budist kral Kasappa IV (898-914) de Seylan'da bir hastane yaptırmıştı.⁷³¹

b. Türk-İslam Döneminde Hastahaneler

Hindistan'dan, Türkler vasıtasıyla birçok tesirler Orta Asya, İran ve Anadolu'ya geldiği gibi, yine Türkler vasıtasıyla Türkistan'dan da bir sürü tesirler Hindistan'a gelmiştir. Gazneli Mahmud'un Hindistan'da hastane tesis edip etmediği bilinmemekle beraber, sonradan Hindistan'da büyük bir imparatorluk kuran Türk asıllı Muhammed Bin Tuğluk'un (1325-1351) zamanında Dehli'de 70 hastane olduğu Qalqaşandi, Makrizi ve Al-Omari'nin eserlerinde zikredilmiştir. Muhammed Bin Tuğluk'un kendi saray tarihçileri Barni ve Firiştâ'ya göre, kendi kendine tababet tahsil etmiş olup, Patan şehrinde hastalandığında kendisinin uygun gördüğü ilaçları kullanmıştı.⁷³²

Muhammed Bin Tuğluk'un vefatından sonra yeğeni Firuzşah tahta geçmişti. (1351-1388) 1370 yılında Abdul Muktedir'in yazdığı “Sirat-i Firuzşahi” adlı esere göre, sultan 5 tane hastaneyi Dehli'de inşa ettirdiği gibi, “Kuhali Firuzşahi” denilen ilacı da keşfetmiş bir âlimdi. Ayrıca Firuzşah, gezici sağlık merkezleri ve başka hastaneler de kurmuş ve buralara ehliyetli doktorlar tayin etmişti.⁷³³

Babürlü hükümdarlarından Ekber Şah da 1569 yılında inşa ettiği “Fetihpur Sikri” adlı sarayının dâhilinde lüks bir Harem Hastanesi de bulunmaktaydı. Günümüzde hala

⁷²⁶ Arslan Terzioğlu, “İlk Budist, Hristiyan, İslam Hastahaneleri ve Birbirleriyle Olan İlişkileri”, s.300; Levent Öztürk, **a.g.e.**, s.34

⁷²⁷ Arslan Terzioğlu, *Türklerin Orta Asya ve Hindistan'da Tesis Ettiği Hastaneler*, s.807

⁷²⁸ A. H. Bayat, **Tıp Tarihi**, İstanbul 2016, s.97

⁷²⁹ Levent Öztürk, **a.g.e.**, s.34; Arslan Terzioğlu, “İlk Budist, Hristiyan, İslam Hastaneleri ve Birbirleriyle Olan İlişkileri”, s.301

⁷³⁰ Arslan Terzioğlu, “İlk Budist, Hristiyan, İslam Hastaneleri ve Birbirleriyle Olan İlişkileri”, s.301

⁷³¹ Arslan Terzioğlu, “Türklerin Orta Asya ve Hindistan'da Tesis Ettiği Hastaneler”, s.807

⁷³² Arslan Terzioğlu, “Türklerin Orta Asya ve Hindistan'da Tesis Ettiği Hastaneler”, s.809

⁷³³ Arslan Terzioğlu, “Türklerin Orta Asya ve Hindistan'da Tesis Ettiği Hastaneler”, s.809

sağlam olan bu yapı zamanında hasta olan saray cariyelerine tahsis edilmişti. Yukarıda adı geçen hastane hakkında bilgi veren Venedik kökenli saray hekimi Niccolao Manucci, “Storia da Magor or Moğul India” isimli İtalyanca eserinde bu hastanenin 12 hasta odası ile yeteri kadar tuvalet, banyo ve el yıkama yerinin bulunduğunu anlatmaktadır. Cihangir devrinde ise Agra’da yapılan bir umumi hastanenin kalıntıları hala ayaktadır.⁷³⁴XX. yüzyılın başında Hindistan’da yeni açılan hastahaneler de vardı. Bunlardan birini Bombay’da Cemşidci adıyla bilinen bir Parsi inşa ederken,⁷³⁵ Ağa Han’ın da katkısı ile bir sanatoryum inşa edilmişti.⁷³⁶

B. TIP EĞİTİMİ

Türkistan’da nasıl ki ilk tıbbi faaliyetler şamanlar eliyle gerçekleştirilmiş ise aynı durum Hindistan’da brahmanlar eliyle yapılmıştır. Önceleri usta çırak ilişkisi içinde tıp eğitimi yapılırken, hasta ve hastalıkların artması daha fazla hekim ihtiyacının doğmasına sebep olduğundan tıp okulları açılmaya başlamıştır.

a. Eski Hint’te Tıp Eğitimi

Hint tıbbına ait ilk bilgiler Ayurveda (Yaşam bilgisi) denilen kitaplarda yer alır.⁷³⁷Bu bilgiler genellikle koruyucu hekimlik bilgileri içerir. Hindistan’da bilimsel tıbbın öncüleri olan hekimler; Caraka ve Susruta’dır. Caraka ve Susruta Samhita, tıp bilgisinin 8 farklı dalı hakkında bilgi verir. Bunlardan ilki tedavi dalıdır; ancak cerrahi ile ilgili muhtelif kısımların da olduğu belirlenmektedir. Bunların dışındaki 6 dal şöyle verilmektedir: Anatomi, fizyoloji, patoloji, tedavi, prognoz, etiyoloji ve çevre faktörünün etkileri, ilaç uygulamaları, meditasyon uygulaması ve sonuçları gibi.⁷³⁸

Eski Hint’te doktor yetiştirmekte belli bir standart göz önünde bulundurulmuştur. Kişisel ahlak ve sosyal durum tıp mesleği için önemlidir. Uzağı görme, meselenin derinliğine nüfuz edebilmek için bir hekimin özellikleri arasındadır. İdeal bir hekimin şu özelliklere sahip olması istenirdi: İffetli, kanaatkâr ve doğru sözlü olması, bütün canlıların iyiliği için çalışması, bilgisini artırma yollarını araması, konuların derinliğine nüfuz edebilmesi, hayatı pahasına da olsa kendini hastasına adanması, düşünceyle dahi

⁷³⁴ Arslan Terzioğlu, “*Türklerin Orta Asya ve Hindistan’da Tesis Ettiği Hastaneler*”, s.810-811

⁷³⁵ **Sebilü’r-reşad**, 25 Temmuz 1329/1913, S.256, s.258

⁷³⁶ **Ağa Han**, s.79

⁷³⁷ A. Haydar Bayat, **a.g.e.**, İstanbul 2016, s.90

⁷³⁸ Esin Kâhya, **Hint’te Bilim**, Ankara 1999, s.191

olsa hastasına zarar vermemesi, hastasının evine kendisini ev sahibine tanıtacak bir şahısla gitmesi, yanında eşi olmayan kadınları muayeneden çekinmesi, açık, yumuşak ve terbiyeli konuşması, ölüm ihtimalinden bahsetmemeye dikkat etmesi, hastanın ev halini dışarıya aksettirmemesi, başkasının karısına ve malına göz koymaması, sarhoş edici içkilerden uzak durması, sade giyinmesi. Hekim nazarında hastasının ahlaki, sosyal ve ekonomik durumu önem taşımazdı.⁷³⁹ Bu konuyla ilgili olarak samhitalarda muhtelif açıklamalar mevcuttur.⁷⁴⁰Büyük âlim ve tıbbın babası sayılan meşhur Atraja, Coğrafyacı Strabo'nun da değindiği Taxila'daki kültür merkezinde faaliyet gösteriyordu. Benares'te de ikinci bir tıp okulu mevcuttu.⁷⁴¹Eski Hint'te tıp okulları, kurucusu olan hekimlerin adıyla anılırdı. Dhanvantari Tıp Okulu ve Atreya Tıp Okulu ilk akla gelenlerdir. Ancak bu ekolün kurucularından biri olan Atreya'nın tam olarak kim olduğu bilinmemektedir. Buda'nın çağdaşı olan Atreya adında bir tıp öğretmeni Taxilla'da yaşardı. Rgveda'da Atreya adını taşıyan bir âlimden söz edilir. Kral Kanişka'nın sarayında aynı adı taşıyan bir hekim mevcuttu.⁷⁴²Ayurveda'nın sekiz klasik dalı dışında uzmanlaşmış tıp okulları da vardı. Bunlar:

1-Rasacikitsa Tıp Okulu: Bazı dâhice sistemler de eski Hint'in tıp bilgisini tamamlar. Prearyan kavramlarının bazısı ve pratiklerinin daha erken tarihli olduğu savunulur. Birkaç istisnanın dışında bu okul; metal alaşım, metal bileşikler, tuzlar ve kükürt ile onun materia medicasındaki preparasyonlarını kullanır. Bu son inanç birçok Budist ve Brahman dini metinlerinde bulunmaktadır. Bu okulun ilk uygulamacıları Siddhalar diye bilinirler; onlar birçok metalik bileşikler kullanmışlardır. Bu bileşikler tıbbi kimya ile ilgili olup, muhtemelen Siddhalar tarafından temellendirilmişlerdir. Tıpta ilk civa kullanımına Susruta'da rastlanmaktadır. Bu okul altının alşimik preparatları yoğun bir şekilde kullanmıştır. Tantrik metinler, inorganik ve metalik ilaçların hazırlanmasına hasredilmiştir.⁷⁴³

2-Nadivijnana Teşhis Okulu: Ayurvedik metinlerdeki sistemlerden biri de Nadivijnana diye adlandırılır. Bu terim nabızla (Bilekte belirlenen) ilgilidir. Birçok hastalığın teşhisinde nabzın yeterli delil verdiği iddia edilmiştir. Ayurveda'daki nadi

⁷³⁹ A. H. Bayat, **a.g.e.**, s.93

⁷⁴⁰ Esin Kahya, **a.g.e.**, s.192

⁷⁴¹ Arslan Terzioğlu, “İlk Budist, Hristiyan, İslam Hastaneleri ve Birbiriyle Olan İlişkileri”, s.302

⁷⁴² Esin Kahya, **a.g.e.**, s.192

⁷⁴³ Esin Kahya, **a.g.e.**, s.199

terimi yalnız arterler için değil, venler içinde kullanılır. Aynı şekilde, kalın ve ince damarlar için olduğu kadar sinirler vb. için de kullanılır. Nadi, Ayurveda’da nabız demek değildir. Aşağı yukarı Ayurveda’nın her ruhu teşhisi, doktorun yardımsız dokunma idraki üzerine dayalıdır. Daha önceki tıbbi metinler, bu teşhisi yaparken, bütün bilinen faktörler düşünülmelidir ve doktor bütün duyumlarını kullanmalıdır. Nadivijnana’nın ana temi teşhisin nabız atışıyla mümkün olduğu ve yine nabızın atışlarıyla ölümün yaklaştığının hissedilmesidir; nabızın durumu bütün nabızın bütün hastalıkların durumlarını işaret eder; nabızdan elde edilen bilgi hiç şüpheye yer bırakmaz.⁷⁴⁴

3-Yoga Okulu: Felsefenin Yoga sistemi Patanjali’ye (M.Ö. II. Yüzyıl) borçludur; 8 yolla zihinsel ve fiziksel olarak disipline olma yöntemi verir; Yama (Çekinme), hiyama (Müşahede), asana (Fiziksel olarak kasların koordinasyonu), prayana (Nefesin düzenlenmesi), pratyahara (Duyu idraklerinin istemli kontrolü), dhyana (Sabit dikkat), dharana (Düşünce-tefekür), samadhi (Nihai ve mutlak konsantrasyon). O sadece bir felsefe değil, aynı zamanda mükemmel sağlık ve esneklik halinde vücudu çalışır durumda tutmak için önerilmiş bir disiplindir. Bu disiplinin kathayoga diye bilinen dalı, vücudun istemli kasların olduğu kadar istemli olmayan kaslarını da kapsayan kültür-fizik şeklinde görülür ve birçok patolojik durumda tedavi edici mahiyette olduğu iddia edilir.⁷⁴⁵

b. Babürlüler Döneminde Tıp Eğitimi

Babürlüler döneminde tıp eğitimi medreselerde Arapça olarak yapılmıştır. Emeviler ve Abbasiler döneminde birçok dildeki tıp kitapları Arapça’ya çevrildi. Müslüman bilim adamları yaptıkları çalışmalarla tıbbi geliştirdiler. Gelişen bu tıp, özellikle Yunan tıbbı ağırlıklı olmak üzere, yüzyıllar sonra Hindistan’a hâkim olan Babürlülerin açtıkları medreselerde Arapça olarak öğretilerek günümüze kadar gelmesi sağlandı. Dolayısıyla Türklerin Hint kültürüne birçok katkısı olmakla beraber, bunun en belirgin olduğu alanlardan birisi de tababet alanında Yunan tıbbının öğretilmesi olmuştur.⁷⁴⁶ Hazikü’l-Mülk gibi Tıbb-ı Kadim-i Yunani gibi tıp ilmini babasından usta-çırak ilişkisi içinde öğrenmişti. İşinde mahir bir insan olan bu zat, Dehli’de Yunani

⁷⁴⁴ Esin Kahya, **a.g.e.**, s.200

⁷⁴⁵ Esin Kahya, **a.g.e.**, s.200-201

⁷⁴⁶ N. A. Ayyubi, “*Hindistan Türklere Neler Borçludur?*”, (Çev., Nejat Kaymaz), s.280

tıbbını tekrar ihya etmek için bir kolej açmak ve bir kadın hastahanesi tesis etmek için iane toplamaya başlamış, ihtiyaç duyduğu yüzbin liranın onbin lirasına ulaşmıştı.⁷⁴⁷

1853'te Haydarabad Dekken' de kurulan Darülulum, 1887'de kurulan Nizam College ile 1917'de birleştirilmiş, yeni oluşturulan okul, Urduca tıp eğitimi de yapmıştı.⁷⁴⁸ Ayrıca Hindistan'da "Ders-i Nizami" 'yi kabul eden bazı İslami medreseler tıp eğitimi verirken, bu ekole bağlı medreselerde okutulan tıp kitabı sayısı dörttü.⁷⁴⁹ Bu Müslüman medreselerinin yanında tıp eğitimi veren misyoner okulları da mevcuttu. Hristiyan Oryantalizminin Kadınlar Şubesi (SPFEE), 1899 yılında faaliyetlerine son verirken, Ludhiana'daki misyon binalarını Kuzey Hindistan Tıp Fakültesi'ne sattığını ve misyonun Amerikan Presbiteryen cemiyetine devredildiğini açıklamıştır.⁷⁵⁰ Madras'ta İngilizce eğitim yapan "Medical College" mezunları doktor oluyorlardı.⁷⁵¹ Bunun yanında Avrupa'ya gidip de tıp eğitimi alan Hintliler de vardı. Bunların bir kısmı Balkan Savaşlarında İstanbul'a gelip Osmanlılara hizmet etmişlerdi.

C. HİNDİSTAN'DA EN ÇOK GÖRÜLEN HASTALIKLAR

Organizmada bir takım değişikliklerin ortaya çıkmasıyla fizyoloji görevlerinin bozulması durumuna hastalık denir. Düzensiz beslenme ve iklim değişikliği hastalanmanın en önemli sebepleri arasında yer alır. Eski Hint uygarlığında hastalık, daha önceki hayatta işlenmiş bir günahın sonucu olarak değerlendirilirdi.⁷⁵²

Vedik dönemdeki tedavi yöntemi daha çok akıldışı tedavilere dayanmakla birlikte, birçok akılcı tedaviler, işaretler ve tıbbi bilgiler de içerir. Baş, göz, kulak, akciğer, mide, deri hastalıkları, idrarla ilgili şikâyetler, dış ve iç apseler, beslenme ile ilgili hastalıklar, sarılık, romatizma ve nevralkiyi etkileyen ve bunların ortaya çıkmasını sağlayan etkenler farklı farklıdır. Bunlarla ilgili ilk tıp metinlerinde liste halinde bilgi verilmektedir. Hastalık adlarının bazısı göz hastalıkları, göz iltihabı, akciğer yara ve kesikleri, pus teşekkülü, astım, bronşit, sarılık, kalp hastalıkları, kulak ağrısı, lepra, baş ağrısı,

⁷⁴⁷ **Sebilü'r-reşad**, 8 Mayıs 1330/1914, S.297, s.204

⁷⁴⁸ M. Nur Pakdemirli, A. Birişik, **a.g.m.**, s.111

⁷⁴⁹ İbrahim Aşlamacı, "Tarihsel Süreç İçerisinde Pakistan Medreseleri", **İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Bahar 2013/4 (1), s.190

⁷⁵⁰ A. M. Nurdoğan, "Hristiyan Oryantalizminin Kadınlar Şubesi: FES/SPFEE Cemiyeti Örneğinde Kadın Misyonerlerin Eğitim Geçmişleri", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi** VIII, S.40, Ekim 2015, s.303

⁷⁵¹ **Sebilü'r-reşad**, 3 Temmuz 1329/1913, S.266, s.92

⁷⁵² Nil Sarı, "İlk Çağ'da Tıp", **Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı**, İstanbul 2007, s.19

humma, dropsi, romatizma vb. olarak sayılabilir. Samhitalar 300 kadar hastalık ve şikâyet adı içerir.⁷⁵³

Eski Hint uygarlığının kutsal kitaplarından *Atharva-veda*'da urlar, lenf adenit, cüzzam, ishaller, kalp hastalıkları, felçler, romatizma hastalıkları, cinsi temas ile bulaşan bir takım hastalıklara ait kısa ifadeler ve ilâç terkipleri verilir. Ünlü hekim *Çaraka*'nın eserinde ise cüzzam, verem, şeker, delilik, sarılık ve kuduza ait bilgiler ve ilaç terkipleri bulunur. Eski Hint tıbbında hastalıklar; yaralar, dahili hastalıklar, akla ait hastalıklar ve tabii hastalıklar olarak dörde ayrılırdı. Ünlü hekim *Susruta* ise hastalığı şöyle tanımlar: “İnsan hastalığın kabıdır ve insan için ıstırap veya ağrı kaynağı olduğu anlaşılan şeye hastalık denir.”⁷⁵⁴ Hintli hekimler, sıtmanın sivrisinekten, vebanın farelerden yayıldığını bulmuşlardı.⁷⁵⁵ 1914 yılında Hindistan'ı ziyaret eden S. M. Tevfik, Hekim Muhammed Ecmel Han'ı ziyaret etmiş ve ondan hastalık isimleri olan bazı Arabi ve Farisi ıstılahatı öğrenmişti. Bunlar: Sersam, seher, raişe, saramü'l sıbyan, sekte, malihulya, falih, hader, deveran-ı ser (Baş dönmesi), nuzul-i alma, hunak, zatü'l-cenb, zikü'n-nefes, sual, tekarruh, takviyet-i kalb, hafakan, ihtilaç, istiska, verem-i tuhal, yerkan (sarılık), ishal, kabz, verem-i maada, kulunç (Romatizma), piçiş, zaafkerde, silsil bevl, harkat-bevl, usrü'l-bevl, zaaf-ı bah, ihtinak-ı rahm, ihtibas-ı tams, bars, cüzzam ve suzinak (bel soğukluğu)⁷⁵⁶ Bunun yanında bu hastalıkların tedavisinde kullanılan ilaçların bazılarının da adını öğrenmişti.

Ç. KORUYUCU HEKİMLİK

Koruyucu hekimliğin görevi, insanları hastalıklara karşı uyanık tutmak ve hazırlıklı olmaktır. Koruyucu hekimliğin ilk faaliyeti, insanların yaşadığı yeri temiz tutmasını sağlamaktır. Bunun ilk ve en güzel örneği antik Hint'te Mohenço-Daro'da görülmüştür. Mükemmel bir yeraltı kanalizasyonundan başka, çok enteresan bir hamam bulunmuştur. Sir John Marshall'a göre bu hamamın massiv Konstruktionu emsalsizdir. Hamamdaki yüzme havuzu su geçirmez şekilde inşa edilmiştir. Bugün, yani inşasından 5.000 sene sonra bile bu özelliği muhafaza edebilmiştir. Modern banyolarda rastlanılan buhar banyosu ve kanalları, çeşmeler, soyunma ve dinlenme yerleri bu Mohenço-

⁷⁵³ Esin Kahya, **a.g.e.**, s.187

⁷⁵⁴ Nil Sarı, **a.g.m. Tip**, s.25

⁷⁵⁵ S. Aslan, R. Erdem, **a.g.m.**, s.10

⁷⁵⁶ **Sebilü'r-reşad**, 8 Mayıs 1330/1914, S.298, s.104

Daro'daki hamamada mevcuttur. Bu hijyenik tesislerin mükemmelliği, burada Ari işgalinden önce tıbbın geliştiğinin göstergesiydi.⁷⁵⁷

Eski Hint'te koruyucu hekimliğin bir dalı da aşı uygulamasıydı. Hintli çocuklar, Kuşanlar devrinden beri çiçek hastalığına karşı aşılanıyorlardı. Bu yöntem, Hindistan'dan Çin'e de geçmişti.⁷⁵⁸ Yahudi asıllı Rus bilim adamı Haffkine, 1890'lı yıllarda Bombay'da bulunuyordu. O sırada kolera ve veba salgını yaşanmaktaydı. Profesör Haffkine, vebanın aşı yolu ile yenilebileceğini savunmuşsa da yeteri kadar destek bulamamıştı. En büyük desteği İsmaililerin imamı Ağa Han vermişti. Önce kendisi aşı olmuş, ardından müritleri aşı olmaya razı olmuşlardı. Geçen zaman, Haffkine'yi haklı çıkarmış ve istatistikler en az ölümün İsmaililer arasında yaşandığına işaret etmişti⁷⁵⁹.

Salgın hastalıklara karşı, kalabalık gruplar halinde yaşayan insanları korumanın bir yolu da, vücudun direncini artıran sebzeler yemekti. Bu sebzelerin başında anayurdu Orta Asya olan ve sonradan Mısır'a kadar götürülüp kullanılan soğan, turp ve sarmısak ile pırasa gelmekteydi. Piramitlerin inşasında çalıştırılan işçi ve kölelere bol miktarda bu sebzeler yedirilmişti.⁷⁶⁰

D. TEDAVİ YÖNTEMLERİ

Hastalanan kişinin tedavisinin ilk basamağını teşhis oluştururdu. Bunun da kendisine has yolları vardı.

a. Teşhis

Teşhis için idrar, gaita, kusmuk ve nabız muayeneleri yapılırdı. Mesela, şeker hastalığı idrarın tatlı olmasından anlaşıldı. Ayurvedist hekim önce vücudun derinlerine inerek hastalığı meydana getiren sebebi araştırır, sonra acıtmadan ve tahrip etmeden beden, zihin ve ruh arasındaki uyumu, tridosha (vita, pitta, kapha) arasındaki dengeyi sağlayarak hastayı iyileştirmeye çalışırdı. Mevsimler ve iklim şartları tridosha üzerinde etkili olduğundan ve sıvıları arttırıp azaltarak dengenin bozulmasına sebep

⁷⁵⁷ Arslan Terzioğlu, "İlk Budist, Hristiyan, İslam Hastaneleri ve Birbirleriyle Olan İlişkileri", s.301-302

⁷⁵⁸ Arslan Terzioğlu, "Türklerin Orta Asya ve Hindistan'da Tesis Ettiği Hastaneler", s.805

⁷⁵⁹ Ağa Han, s.65-66

⁷⁶⁰ Arslan Terzioğlu, "İlk Budist, Hristiyan, İslam Hastaneleri ve Birbirleriyle Olan İlişkileri", s.299

olabileceğinden, tedaviye başlanmadan önce bunlar dikkate alınırdı. Bunun için kusturucu, idrar söktürücü, ishal yapıcı, terletici bitkisel ve madensel ilaçlar verilirdi.⁷⁶¹

b. İlaçla Tedavi

Hastalıkların tedavisinde en yaygın olarak kullanılan yöntem buydu. Hintli hekimler birçok ottan ilaç yapmasını biliyorlardı. Onların yaptığı ilaçlar, Mezopotamya üzerinden Eski Yunan'a kadar ulaşmıştı.

Eski Hint'te hasta bedeni sağlığına kavuşturmak için reçeteleri, dengeli beslenme, şifalı otlar, dua ve hayat tarzı değişikliklerinden ibaretti. Bitkilerin etkili olabilmesi için iyi toprakta yetiştirilmiş, iyi bir günde toplanmış, uygun dozda ve zamanda verilmiş olması gerektiği düşünülürdü. Susruta, Susruta-samhita adlı kitabında, terkinde afyon, esrar, güzelavratotu, köpeküzümü, sinameki, croton yağı gibi 760 bitki yanında, antimon, boraks, civa, gümüş, sodyum karbonat gibi maden kaynaklı maddeleri ihtiva eden kompoze ilaç reçeteleri vermiştir.⁷⁶²

c. Cerrahi Yöntem

Eski Hint'te hastaların tedavisinde ameliyat yöntemi de kullanılmaktaydı. O döneme ait ameliyat araçları ve resimler bunu doğrulamaktadır. Susruta, 42 farklı süreç için 121 farklı alet kullanarak, 300'den fazla farklı cerrahi ameliyattan bahseder; bunların arasında bazı irrasyonel yöntemler daha çok zihin hastalıkları için önerilmiştir.⁷⁶³ Susruta-samhita' da, büyük ölçüde çelikten yapılmış bıçak, makas, trokar, testere, tüp, iğne, forseps, spekulum, kanca, sonda gibi 20'si kesici 121 alet tarif edilmiştir. Ameliyatlarda anestezi olarak alkol kullanılmıştır. Usta cerrahlar, operasyonları talebelerine modeller üzerinde öğretmişlerdir. Anatomik bilgileri az olmasına rağmen cerrahlıktaki başarıları şaşırtıcıdır.⁷⁶⁴

Arazlar; diabetes mellitus (şeker) dâhil, akciğer tüberkülozu, lepra, gangren, yılanlık, sarılık, difteri, tetanus, taşlar, genel paralizler, delilik, sara, muhtelif bulaşıcı hastalıklar, zehirli yılan ısırıkları ve hayvan ısırıkları, hidrofovia (Kuduz) dâhil muhtelif patolojik durumlar açıklanmıştır. Rasyonel ve görünüşte etkin bir cerrahi uygulaması vardır denilebilir. Bunlar arasında kırık-çıkıklar, yaralar, tümörler, urlar,

⁷⁶¹ A. H. Bayat, **a.g.e.**, s.95

⁷⁶² A. H. Bayat, **a.g.e.**, s.95

⁷⁶³ Emel Esin, **a.g.e.**, s.191

⁷⁶⁴ A. H. Bayat, **a.g.e.**, s.96

karmaşık göz ameliyatları, fitik, safra taşları, idrar tutulmasına sebep olan idrar taşları ve idrar yolları hastalıkları, bağırsak düzensizlikleri, iç organlarda kaza eseri meydana gelen düzensizlikler, kol ve bacaklarda görülen kanama, tonsil şişleri (Bademcik), kemik iltihapları, iç organ iltihapları, doğum sırasında rahimde ölen çocuğun ameliyatla çıkarılması, kadın-doğum ameliyatları, burun, kulak ve dilin doğuştan bozuklukları (Teşekkül bozuklukları) başta olmak üzere muhtelif hastalıklar hakkında bilgi verilir. Son zikredilen ameliyatlar, vücudun o kısmında veya civarında deri ve kas dokularını ilgilendiren plastik cerrahidir. Bu devirde zina yapanlara ceza olarak insanların burun ve kulaklarının kesildiği de görülmektedir.⁷⁶⁵

ç. Modern Hindistan’da Geleneksel Tıp Sistemi

Gelenekçi bir toplum Hintlilerde tamamlayıcı tıbbın olmamasını bekleyemeyiz. Hindistan’da geleneksel tıp sistemi ulusallaşma hareketi ile yeniden canlanmaya başlamış olsa da batı tıp sistemiyle paralel olarak ilerlemektedir. Ancak batı tıp sisteminin gölgesinde kaldığı da söylenebilir. Modern Hindistan’da geleneksel tıp sistemine özgü resmi kurumsal eğitim ve profesyonel sınıflandırma fikirleri ve geleneksel tıp sistemi ülkede resmi olarak tanınması nedeniyle batı tıp sistemine adapte edilmiştir.⁷⁶⁶

Geleneksel tıp uygulamalarını ve eğitimini düzenleyen bağımsız konseylerin ve özel yasaların kılavuzluğunda geleneksel tıp sistemi eğitimi hızla yaygınlaşmıştır. 1971’de Hindistan Merkezi Geleneksel Tıp Konseyi, 1974’de Merkezi Homeopati Konseyi kurulmuştur. Bu konseyler eğitim sırasında ve sonrasında verilen temel kursların içeriğini belirlemektedirler. Aynı zamanda batı tıp eğitimi sistemine benzer şekilde 5 yıllık üniversite eğitimi şeklinde geleneksel tıp sistemi eğitimi verilmektedir. 2005 yılı itibariyle kendi alanlarındaki konseylere kayıtlı 339.233 Ayurvedik doktor, 22.241 Unani doktoru, 4.963 Siddha uygulayıcısı, 150.267 Homeopati uygulayıcısı ve 492 naturopati uygulayıcısı olmak üzere ülkede 517.196 yetkili geleneksel tıp uzmanı

⁷⁶⁵ Emel Esin, **a.g.e.**, s.191-192; Nil Sarı, **a.g.m.**, s.31-32; A. H. Bayat, **a.g.e.**, s.96; S. Aslan, R. Erdem, **a.g.m.**, s.10

⁷⁶⁶ A. Erdal Sargutan, “*Hindistan Tıp Sistemi*”, s.1163

mevcuttur. Kurumsal olarak yetkilendirilmemişler bu sayıya dahil edilince, bu sayı 717.860 kişiye ulaşmaktadır.⁷⁶⁷

⁷⁶⁷ A. Erdal Sargutan, , **a.g.m.**, s.1163

SEKİZİNCİ BÖLÜM

HİNDİSTAN'DA TÜRK-İSLAM ASARI

Hindistan'da yüzyıllarca hakimiyet süren kavimlerden biri de Müslüman Türkler olmuştur. Türkler; tarih boyunca asla sömürgeci olmamışlar, tam tersine yerleştikleri her coğrafyayı vatan kabul ederek her türlü yatırımı yapmışlardır. Hindistan'ın öz yapı üslubu ile Türklerin getirdiği mimari tam bir tezat teşkil eder. Putperest Hind mimarisi; sayısız sanem heykelleri ve süsler ile kaplı, yüksek kümbetler şeklinde arz ediyordu. Buna karşı İslam mimarisi; ibadet yerlerinde, göz almayan düz duvarlar ve mimari şekillerde açıklık ve ahenk istiyordu. Heykeller, tasvirler reddediliyor ve tezyinat mücerred şekiller ile yazıdan ibaret kalıyordu.⁷⁶⁸ Türkler ayrıca Hindistan'a daha önce burada bilinmeyen ve kullanılmayan ahşap işleme, topraktan gelişmiş horasan, sırlı tuğla, çini, kemer ve kubbeyi getirerek mimariye yeni bir boyut kazandırmışlardır.⁷⁶⁹ Hindistan'ı yerinden yönetmeye başlayan özellikle Babürlüler, önceleri az da olsa Hint sanatından etkilenirken, zamanla kendi üsluplarını meydana getirerek Hindistan'a da Türk mührünü vurmayı başarmışlardır. Bu mühürlerin başında saraylar, türbeler, camiler, kaleler, köprüler, medreseler en çok dikkati çekenlerdir.

A. SARAYLAR

Babürlü hanedanı'nın kurucusu olan Babür Şah dönemine ait eser azdır. bunların içinde birkaç tane cami varsa da saraylar yoktur. Saltanatı sıkıntılı geçen Hümayun, Agra'da taştan büyük bir bina inşa etmiş ve orada oturmuştu. Saray görevi icra eden bu büyük yapıya „ Büyüleyici Bina“ adı verilmişti.⁷⁷⁰ Bu taş yapıdan başka; biri ahşap diğeri yüzen saray olmak üzere iki saray daha yaptırmıştır. Ahşap olan seyyar saray; 3 katlı ve tamamı ahşaptı. Bu sarayın parçaları birbirine öyle yerleştirilmişti ki, bakıldığında ekli olduğu anlaşılmıyordu. İşte bu sebeple saray, parçalara ayrılarak, istenildiği yerde kurdurtuluyordu.⁷⁷¹ Hümayun, Cumna Irmağı'nda vapurlardan oluşan bir saray yaptırmıştı. Öncelikle 4 vapur yapıldı ve herbirine dört kemer ilave edildi. Bu

⁷⁶⁸ Emel Esin, “*Hindistan Türk Merkezlerinde Sanat*”, *Türk Ansiklopedisi* XIX, Ankara 1971, s.267

⁷⁶⁹ Emel Esin, *a.g.m.*, s.268

⁷⁷⁰ G. Halıcı Abay, *a.g.e.*, s.44

⁷⁷¹ G. H. Abay, *a.g.e.*, s.44

dört vapurun ikisi arasında sekizgen bir de havuz vardı. Hümayun, genellikle beyleri ve kraliçeleriyle birlikte bu vapurla Firuzabad ve Dehli'den Agra'ya giderdi. Diğer taraftan vapurların üzerine hükümdarın başçıvanları bir bahçe kurmuşlardı. Bu şekilde sarayla birlikte bahçe de ırmakta yüzüyordu.⁷⁷²

Ekber Şah, veliaht prens Selim (Cihangir) için Cihangir-i Mahal adını taşıyan bir saray yaptırmıştı. Bu saray, kırmızı kumtaşından yapılmış ve mermerlerle süslenmişti. 87 x 96 metre ölçüsünde bu dört kanatlı ve iki katlı yapının ortasında bir de avlusu vardı. Bu saray dış cephede Selçuklu ve Timurlu üslubuna az çok yakın kalmışsa da, köşelerdeki kulelerde, içerideki süslerde Hindu geleneği açık olarak görülür. Taşlar çok oyulmuş ve işlenmiş ve kemer yerine de kiriş kullanılmıştır.⁷⁷³ Laura Parodi, Cihangir-i Mahal'in planının, Türkistan'daki Ahmet Yesevi Türbesi ile tamamen aynı olduğunu söyler.⁷⁷⁴

Ekber Şah tarafından yaptırılan bir diğer saray ise Panç Mahal (Beş Saray)'dır. Fetihpur'da yaptırılan bu saray; 5 katlı, hafif süslü bir taş yapıdır. Zemin kat tam 84 tane sütun içermektedir. (Hint mitolojisinde bu sembolik bir Hint rakamıdır ve bir kişinin mükemmel hayatı için ayrıca bir anlam taşır.) Her kat orantılı bir şekilde, dört sütun üzerinde desteklenen kubbemsi gölgelik ile süslenmiş olan tepeye kadar daralmıştır. İkinci katta 56, üçüncüsünde 20, dördüncüsünde 12 sütun bulunmakta ve üst kat ise bir bölümden oluşmaktadır. Sütunlar ve bunların destekleri hem genel tasarım bakımından hem de dekoratif çalışma yönünden değişiktir. Panç Mahal, hükümdarın ve haremının dinlenebildikleri bir saraydı.⁷⁷⁵

Şah Cihan tarafından da Dehli'de kale içinde bir saray yaptırılmıştı. İmtiyaz-ı Mahal adı verilen bu saray, Divan- Amm'ın gerisinde ve ondan bir avlu ya da bahçe ile ayrılmış olan bir yapıydı. Buraya götüren avluda, 3x3.5 metre büyüklüğünde tek taştan yapılmış bir havuz bulunmaktadır. İmtiyaz-ı Mahal Dairesi, 33x51 metre büyüklüğündedir. Eskiden çok güzel renklerle boyalı olduğu için Rang Mahal adıyla anılmaktaydı. Süsler, burada da kakılmış değerli taşlardır. İmtitaz-ı Mahal'in Habgah

⁷⁷² G. H. Abay, **a.g.e.**, s.45

⁷⁷³ S. K. Yetkin, **Türk Mimarisi**, Ankara 1970, s.145

⁷⁷⁴ Laura Parodi, "*Hindistan Timuroğulları Mimarisi ve Sanatı*", **Türkler VIII**, Ankara 2002, s.892

⁷⁷⁵ G. H. Abay, **a.g.e.**, s.144; İnci Macun, "*Hindistan'da Türk-Müslüman Mimari ve Resim Sanatı*", **Türkler VIII**, s.886

yani uyku yeri denilen yapıya bitişik olması, onun padişaha mahsus bir daire olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir.⁷⁷⁶

B. KALELER

Çağlar boyunca şehir savunmasının en önemli kalkanı surlar olmuştur. Hindistan'da hüküm süren Türk sultanlar da hakimiyet dönemlerinde bir çok kaleler inşa ettiler veya var olanı tadil ettiler. Böylece şehirlerin savunmalarını güçlendirmiş oldular. Babürlü sultanlar içinde kale inşa eden ilk sultan Ekber şah'tır. Hem Agra'da hem de Lahor'da kale inşa etmiştir.

Agra Kalesi, Lahor Kalesi ile eş zamanlı yapılmıştır. Kalenin yapımına Kasım Han nezaret etmiştir.⁷⁷⁷ Kalenin iç içe iki duvarı vardır. Dış duvar 13, iç duvar 21 m yüksekliktedir. Genel olarak bunların herbirinin iki yanı gayet iri, kesme ve birbirine demir kepçelerle bağlı kırmızı kum taşından olup ortası olağan taştandır. Her duvarın önünde yamaçları taşla örülmüş bir hendek vardır; bunlardan biri 10 diğeri 8 m. enindedir. Hilal şeklinde olan kale duvarının uzunluğu 2.5 km. dir. Bu kalenin Delhi Kapısı diye anılan taç kapısı da benzeri yapılardakinin en görkemlilerinden biridir. Bu kapının ön cephesinde köşelerinde taştan iki fil heykeli vardır. Alemgir bunları kaldırtmıştır. Kalenin inşası 1566'da başlamış, 8-9 yılda tamamlanmıştır. Agra'da Türk-Hint imparatorlarının sarayları ve bir kısım anıtlar bu kalenin içinde yer alır.⁷⁷⁸

Ekber Şah tarafından yaptırılan Lahor Kalesi, daha uygun bir zeminde inşa edilebildiğinden dikdörtgen şeklindedir. İçi ve dışı oldukça düzenlidir. İçerideki Ekber devri anıtları, Cihangir-i Mahal üslubuna yakındır. Şah Cihan devri ve Sikhlerin egemenliği sırasında pek çok değişikliğe uğramıştır.⁷⁷⁹

Hükümdarlığının on bir yılını Agra'da geçiren Şah Cihan, başkentini Delhi'ye taşımaya karar verince mimarlarına Agra ve Lahor'daki kaleler gibi bir kalenin Delhi'de inşasını emretti. Kalenin yapımına 1618 yılında başlandı ve 1648 yılında tamamlandı. Kalenin mühendisleri Ahmed ve Hamid'dir. Kalenin çevresi 2.4 km. dir. Nehire bakan duvarları 18.2 m. yükseklikte, kara tarafındaki duvarları ise 33.5 m. yüksekliğindedir. Kaleyi ayrıca 22.8 m. genişlik ve 9 m. derinliğinde bir su kanalı çevirir. Kalenin duvarları kırmızı kumtaşından yapılmış ve kalenin dışardan çok güzel görünmesine yol

⁷⁷⁶ S. K. Yetkin, **a.g.e.**, s.147

⁷⁷⁷ H. H. Çağlayan, **a.g.e.**, s.170

⁷⁷⁸ G. H. Abay, **a.g.e.**, s.141

⁷⁷⁹ G. H. Abay, **a.g.e.**, s.142

açan kuleler, kubbeler, pencereler ve duvarlara oyulan resimlerle kaplanmıştır. Bu yüzden kaleye Kırmızı Kale yani Lal Kila denilmektedir. Gurub vakti bu özellikler kaleye ayrı bir zerafet verir. İki önemli giriş kapısı olan; Lahor ve Delhi kapıları da kaleye ayrı birer güzellik katarlar.⁷⁸⁰Kalenin uzunluğu 3200 ve genişliği 1600 ayak ölçüsündedir. Agra Kalesi gibi yüksek bir yerde değil, düz bir alanda inşa edilmiştir.⁷⁸¹

C. CAMİLER

Türkler, Müslüman olduktan sonra göç ettikleri ülkelerde İslami hayatı yaşarken, ihtiyaçları doğrultusunda çok sayıda cami de inşa etmişlerdir. İşte Hindistan, bu ülkelerin başında gelir. Her Türk sultanı, cami yaptırmayı kendisine görev addedmiştir. Böylece bir taraftan İslam'a hizmet ederken diğer taraftan adını tarihe kazımıştır.

Hindistan'da kalıcı ve meşhur olan Türk camilerinin başında Kuvvetü'l İslam gelir. XIII. yüzyılın ilk yıllarında Delhi sultanları sülalesini kuran Kutbeddin Aybey, 1193'te harabe halinde olan Caina mabedinin etrafındaki sütunları kullanarak, Kuvvetü'l İslam camiini yaptırmış, 1230'da İltutmuş bunu bir misli genişletmiştir. Sonraları kitabeler ve ortadaki daha geniş ve yüksek olarak üç sivri kemerle bir cephe eklenerek tamamiyle Selçuklu mimarisine bağlanmıştır.⁷⁸²

Kutbeddin Aybey, camiinin yanına 1191'da kırmızı kumtaşından, 73 m. boyunda, dünyanın en yüksek minaresi olan Kutub Minar'ı yaptırmıştır. Çok kalın bir gövde halinde yukarı doğru incelen beş katlı ve dört şerefeli minare, altta bir yuvarlak, bir keskin, birinci katta yuvarlak, ikinci katta keskin kenarlı olarak değişik iri yivlerle çevrilidir. Ayrıca gövde; kitabe ve süsleme kuşakları ile zenginleştirilmiştir. Minarenin çapı altta 15 m., tepede 2 m. dir. Beş katın herbiri çap ve yükseklik bakımından küçülerek devam eder.⁷⁸³

Babür Şah, Hindistan'da hakimiyet mücadelesi verirken, bir taraftan da bayındırlık faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu faaliyetler arasında; Kabil Şah Cami, Sanbal Cami ve Agra Cami'nin inşası sayılabilir.⁷⁸⁴Hümayun da kısa süren saltanatında

⁷⁸⁰ İnci Macun, , **a.g.m.**, s.887

⁷⁸¹ G. H. Abay, **a.g.e.**, s.265

⁷⁸² Oktay Aslanapa, **Türk Sanatı**, İstanbul 2011, s.57; S. K. Yetkin, **a.g.e.**, s.134; Emel Esin, **a.g.m.**, s.267

⁷⁸³ Oktay Aslanapa, **a.g.e.**, s.57; İnci Macun, , **a.g.m.**, s.883; B. Bokuleva, R. Avakova, vd.,” *Türk Kültürünün Hindistan Uygarlığına Etkisi*”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, XII/1 (Yaz 2012), s.448

⁷⁸⁴ G. H. Abay, **a.g.e.**, s.20

Pencap'ta Zıla Hisar'da bir cami yaptırmıştı.⁷⁸⁵ Ayrıca Dehli'deki Cemali-Kemali Mescid de Hümayun tarafından yaptırılmıştı.⁷⁸⁶

Babürlü sultanlarından Ekber'in Fetihpur Sikri'de inşa ettirdiği Cami Mescid, emsaline pek rastlanmayan türdendi. Cihangir Tüzük'ünde: „Ekber'in saltanatı döneminin muhteşem yadigarlarından birisi de bu cami ve (hemen yanı başındaki) anıtmezardır. Bu caminin benzeri, hiçbir ülkede bulunmaz. Binası, tamamen taştır. Ona, devlet hazinesinden yüzbinler harcanmıştır“ der.⁷⁸⁷ Bir tepe yamacında geniş bir kaide üzerinde bulunan camiye 150 basamakla çıkılır. 143x168 boyutunda olan caminin dört tarafı tek sıra revakla çevrilidir, avlusuna doğu tarafındaki muhteşem bir taç kapıdan girilir. Ekber tarafından Dekken zaferini ve Handiş Devleti'nin fethini kutlamak üzere 1602'de yaptırılan ve Hindistan'daki en muhteşem ve dünyadaki en yüksek kapılardan biri olan Bülend Dervaze, avlunun revaklarına geçit veren büyük salon ile başlı başına bir anıt olup, kırmızı kum tarzında ve ak mermerden yapılmıştır. Zeminden 42 ayak yükseklikte bir kaide üzerine kurulmuştur ve ön cepheye kadar ölçüsü 130 ayaktır. Girişin karşısındaki kaldırımdan, girişe dayanan sütunların en uç noktalarına kadar yüksekliği 134 ayaktır. Kırmızı kumtaşından inşa edilmiştir ve üzerinde hiçbir şekilde boyalı resimler kullanılmamıştır. Sadece oyulup dikkatlice beyaz mermerler yerleştirilmiştir. 21 m. yüksekliğinde olan ve Selçuklu eyvanlarını anımsatan sahanlığı, yine Selçuklu taç kapısını örnek alan 36 m. yüksekliğinde bir dikdörtgen şeklindedir. Bu yüksek taç kapının üzerindeki küçük kubbelerin örttüğü mermer kafesli sahanlık ile arkasındaki daha büyük kubbeler, Selçuklu tesirine Cayna tesirinin de karıştığını belli eder. Avlunun batı tarafından iki evliyanın; Selim Çiştî ile İslam Han'ın anıtmezarları bulunmaktadır. Selim Çiştî'nin anıtmezarı, nefis geometrik şekillerle işlenmiş mermer kafesli pencereleri ile tamamiyle mermerden yapılmıştır.⁷⁸⁸

Ekber zamanında inşasına başlanan, fakat Cihangir zamanında tamamlanan Agra Cami de bazı yerleri pembe ve ak mermerden olmak üzere tamamiyle kırmızı kumtaşından yapılmıştır. Burada da Bülend Dervaze'de görülen Cayna kubbeleri, cephenin yarısında yer almıştır. Cephenin uçlarındaki sekizgen kuleler de, ince sütunlara oturan daha yüksek kubbelerle nihayet bulmaktadır. Bizzat taç kapının

⁷⁸⁵ G. H. Abay, **a.g.e.**, s.43

⁷⁸⁶ Emel Esin, **a.g.m.**, s.272

⁷⁸⁷ G. H. Abay, **a.g.e.**, s.137

⁷⁸⁸ G. H. Abay, **a.g.e.**, s.137-138

sağında ve solunda inci minareler yükselmekte ve cami içinin üç bölümünü; dışarıdan sırayla beyaz ve kırmızı zikzak çizgilerle oyulup ortadaki daha büyük olmak üzere üç kubbe örtmektedir. Diğerleri gibi, derinliği az olan bu caminin de kapıları açık eyvan şeklindedir. Bu caminin çizgileriyle Fetihpur mimarisinin ana çizgileri arasında bir benzerlik vardır. Bu benzerlik, Cihangir ve Şah Cihan'ın yapılarında artık yoktur.⁷⁸⁹

Şah Cihan tarafından, Agra Kalesi'nde yaptırılan Moti Mescid ya da İnci Cami, kırmızı kumtaşıdan inşa edilmiştir. Bunun üzeri de sedef görünümünde beyaz bir mermerle kaplanmıştır. Dilimli kemerleri ve süslü kolonları ile nefis bir eserdir. Moti Mescid, 1648-1655 yılları arasında inşa edilmiştir.⁷⁹⁰

Yine Şah Cihan tarafından yaptırılan ve Hindistan'da bulunan camilerin en büyüğü olan Delhi Cami Mescid'in yapımına 1650 yılında başlanmıştır. Mimarı, Üstad Halil'dir. Caminin yapımı sırasında 500 işçi çalışmış ve altı yılda tamamlanmıştır. Caminin alanı 1170 metrekaredir. Bir platformun üzerine inşa edilen camiye güney, doğu ve kuzeyden olmak üzere üç kapıdan girilir. Bu üç giriş, tabanı büyük kırmızı kumtaşı bloklarıyla döşenmiş bir avluya açılır. Avlunun batı tarafında cami bölümü bulunur. Camide üstü bakır kaplamalı üç kubbe vardır. Bu kubbeler caminin ihtişamını arttırır. Ortadaki kubbe, diğer iki kubbeden daha yüksek ve büyüktür. Caminin kuzey ve güneyinde zarif bir şekilde incelerek yükselen iki minare vardır. Bu minareler 39.6 metre yüksekliğinde olup dikey yerleştirilmiş beyaz mermer ve kumtaşı şeritlerinden meydana gelmiştir. Her minarenin üç şerefesi vardır. Minareler 130 basamaklıdır. Çadıra benzeyen, sivri kaplamalı sekizgen mermerden bir kubbe ile örtülüdürler. Camii Mascid, plan bakımından Agra'daki Moti Mescid'ine benzer. Caminin giriş kapısı Fetihpur Sikri'deki Bülend Dervaze gibi ihtişamlı değilse de yine de onun kadar çok ihtişamlı ve güzeldir. Yapının önemli özelliklerinden olan siyah ve beyaz mermerin kırmızı kumtaşına yapılan kakmaları, genişliğini daha da fazla gösteren odalarla dolu avlusu, kemerleri destekleyen büyük duvarları, zarif minareleri ile kuru soğan şeklindeki kubbeleri ve dekoratif süslemeleri ile günümüze kadar gelmiş muhteşem eserlerden birisidir.⁷⁹¹ Hindistan'da yalnızca sultanlar cami yaptırmamıştır. Çoğu sarayın kadınları tarafından sağlanan bağışlarla inşa edilen camiler de mevcuttu. Bunların en önemlisi, Cihanara tarafından 1643-1648 yılları arasında inşa ettirilen Agra Cami

⁷⁸⁹ G. H. Abay, **a.g.e.**, s.138-139

⁷⁹⁰ İnci Macun, **a.g.m.**, s.886

⁷⁹¹ İnci Macun, **a.g.m.**, s.886-887

Mescid'dir. Sikri hanekahı temel alan, yumrulu kubbeleri olsa da, mermer oymaları şimdi çarşı içinde kaybolan uzun bir duvar etekliği ve bir bölümü XIX. yüzyılda İngilizler tarafından yıkılan avlusu olan kırmızı kumtaşından yapılmış bir binadır.⁷⁹² Cihangir'in bir Racput prensesi olan annesi Meryem el- Zamani (1611-12) tarafından da Lahor'da bir cami inşa ettirildi. Delhi'deki Afgan camileri gibi beş bölümlü ve tek koridorlu üç kubbesi olup, orta kubbesinde aralarına çiçek desenleri serpiştirilmiş Tanrı'nın isimleri bulunan caminin harikulade çok renkli taşı olan yıldızlı tavanı bulunmaktadır.⁷⁹³

Şah Cihan'dan sonra tahta geçen Alemgir de birçok eser yanında camiler de inşa ettirdi. Bunların başında Lahor'da 1673-74 yıllarında inşa ettirdiği ve günümüzde Badşahi Mescid olarak bilinen, daha önceki bütün Hindu-Timur camilerinden çok daha büyük olan Cami Mescid'dir.⁷⁹⁴ Delhi'deki Şah Cihan'ın camiini örnek alan cami, Alemgir'in babasının zamanında mimarideki dengeli yaklaşımdan çok uzak olarak, yine bir tür uzaysal gerginlik duygusu gösterir; burada (60.000 insana ev sahipliği yapan) çok geniş bir alanın köşelerindeki masif minareler ve oldukça küçük arkları olan iç mekan kubbeye tam bir ağırlık hissi verir. İçerisi çok miktarda kullanılan çok renkli sıva kabartmaları ile süslenmiştir.⁷⁹⁵

Ç. MEZAR VE TÜRBELER

Hindistan'da hüküm süren Müslüman Türkler yalnızca sultanlara kümbet yaptırmamışlardır. Sultanların yanında, eşlerine, vezirlerine, lalalarına ve tarikat şeyhleri ile ulemaya da türbeler inşa ettirmişlerdir.

Hindistan'ı yerinden yöneten Türklerin ilk merkezi Dehli olduğu için ilk türbeler de burada karşımıza çıkar. Dehli'de Kuvvetü'l İslam külliyesinde, İltutmuş'un türbesi ile Balaban'ın Darü'l aman adını verip, haksızlık görenlerin sığınağı ittihaz ettiği ve sonradan türbesi olan yapı durmaktadır. Dört köşe planda üstü kesik mahrut şeklinde sekiz köşeli kasnak ve kubbeli bu yapılar Hakanlı türbelerine benzer, sandukalar da Hakanlı ve Selçuklu tarzındadır. İltutmuş'un türbesinin al taşına hakkedilen kufi hatta

⁷⁹² İnci Macun, **a.g.m.**, s.896

⁷⁹³ Laura Parodi, **a.g.m.**, s.894

⁷⁹⁴ Bkz., EK: 15 Delhi Cuma Mescid

⁷⁹⁵ İnci Macun, **a.g.m.**, s.897

kitabelerin kılıç gibi yükselen „elif“ ve „lam“ harflerini görünce bunun Hakanlı küfisi olduğu derhal bilinir.⁷⁹⁶

Tuğlukabad karşısında, etrafı su ile kaplı bir ada gibi olan ve beş köşeli bir kale içinde duran Gıyaseddin Tuğluk Türbesi, Hindistan’da Türk devri türbe mimarisinin bir abidesidir. Türkistan tarzında, tepesi küçük bir mahrut şeklinde olan ve soğan kubbesi bulunan bu bina, bir alpe yaraşır hamasi bir kuvvet ve sadeliktedir. Bu türbe, Multan’da Gıyasüddin Tuğluk’un yaptırdığı Şah Rüks-ü Alem türbesine benzemektedir. Her iki türbe, Tuğlukların kullandığı tuğla malzemeden değil, kırmızı taş ve mermerdendir.⁷⁹⁷

Osmanlı camilerine benzetilen Adilşahilerden Muhammed Şah’ın mezarı Gül-Künbed, dünyanın en büyük türbesidir ve kapladığı alan 1600 m² dir. Kubbesi toparlak, fakat yine çiçek yaprakları içinden çıkmaktadır. Dört köşedeki minarelerin kubbeleri soğan şeklindedir.⁷⁹⁸

Cihangir’in karısı Nur Mahal tarafından, babası için Agra’da yaptırılan ve 1630 yılında tamamlanan Mirza Gıyas İtimadü’d-Devle türbesinde Hindu etkisi görülür. Kenarları 18 m. olan bu yapının yüksekliği 16 m. dir. Bu kare biçimli yapının her köşesinde birer kule vardır ki, yukarılarına sütuncuklara dayalı, birer küçük kubbe ile örtülü, Hindu çatrilerini andıran paviyonlar oturtulmuştur. Türbe, mermerden olup türlü renkte taşlarla süslenmiştir. Sanduka, kubbeye benzeyen bir çatı ile kapatılmış, pencereleri mermer kafesli, yukarı salonda bulunmaktadır. Fakat hakiki mezar alt kattadır. Bu küçük türbede Hint tesiri ile Selçuklu ve Osmanlı tesirleri tam bir ahenk halindedir. Baştan başa ak mermerden yapılmış olan bu türbenin gerek dışında gerek içinde, mermer üzerine türlü renkte taşların kakılmasıyla elde edilen bitki süslemeler göz kamaştırır.⁷⁹⁹

Mir Yar Muhammed Gaznevi’nin oğlu olan Ategeh Han’ın asıl adı Şemsüddin Muhammed’dir. Hind ülkesinden bütünüyle çekilişle sonuçlanacak Kanenç bozgununda (17 Mayıs 1540), nehri bir filin sırtında geçerek kurtulan Padişah Hümayun’u elinden tutup karaya çeken Şemsüddin Muhammed, bu olaydan sonra Hümayunun hizmetine alınmış, 1562’de Agra’da öldürülmüştür. Dehli’de Ekber Şah ve maktulun süt kardeşi Mirza Aziz’in katkılarıyla bir türbe inşa edilmiştir. Türbe, kitabelerini muhafaza eden

⁷⁹⁶ Emel Esin, **a.g.m.**, s.269

⁷⁹⁷ Emel Esin, **a.g.m.**, s.270

⁷⁹⁸ Emel Esin, **a.g.m.**, s.271-272

⁷⁹⁹ S. K. Yetkin, **a.g.e.**, s.142-143; Y. H. Bayur, **a.g.e.** II, s.520

sayılı yapılardan biridir. Girişin üzerindeki, usta adının yer aldığı Arapça inşa kitabesi, daha çok Farsça olan bu tarz kitabeler arasında yine az sayıdaki örneklerdendir. Kitabelere bakılırsa Arapça yazılar, Baki Muhammed el Buhari tarafından yazılırken, eserin mimarı Üstad Hüda Kulı'dır.⁸⁰⁰

Kitabelerine göre H. 974 (1566-67) yılında bu türbenin inşası tamamlanmıştır. Nizamüddin Evliya Dergahı'na ait avlunun hemen doğusunda yer alan Ategeh Han Türbesi, bugün bölgenin karmaşık yapılaşması arasında kalmıştır. Yaklaşık 2 metre yüksekliğindeki duvarlarla çevrili ve kare planlı bir avlunun ortasında yer alan türbeye, bir meskenin içinden geçilmek suretiyle ulaşılır. Güneybatı köşesinde, sonraki döneme ait, önü açık sütunlu salon ve hücreden müteşekkil bir yapı bulunan avlunun zemini, kırmızı taş üzerine beyaz mermerin kakıldığı geometrik desenli bir kaplama arz eder.

Türbe, içte ve dışta kare plan gösteren gövdenin, iç kubbe ve yüksek silindirik kasağa oturan dış kubbesiyle örtülmesinden müteşekkildir. Zengin bir taş ve mermer dekorasyon arz eden dış gövde, 9.02x9.02 m. ölçülerinde olup her bir cephesi yaklaşık 3.17 m. eninde, 72 cm. Derinliğinde ve kilit taşına kadar 4.76 m. yüksekliğindeki basık sivri kemerli nişe sahip birer taş kapısıyla teşkilatlandırılmıştır. Bunlar, cephelerden yüksek tutulduğu gibi 18 cm. dışa taşırılarak vurgulanmışlardır. Güney yönündeki taş kapının açıklığı giriş fonksiyonuna sahipken diğer üçünün açıklıkları ajur işçiliği gösteren kırmızı taş panellerle kapatılmıştır.⁸⁰¹

Babürlü dini mimarisinin ilk anıt-kabri, Hümayun (1530-1556)'un Dehli yakınındaki türbesidir.⁸⁰² Yapımı sekiz yıl süren bu türbe 1569'da tamamlanmıştır. Mimarı, Mirek Mirza Giyas'tır. Kubbe, beyaz mermerden, gövde beyaz mermer şeritlerin süslediği kırmızı kumtaşındandır. Yerden 47 m. yüksekliğinde olan kubbenin biraz basık görünmesine, çatıların gövde ile pek bağlantılı olmamasına rağmen bu anıt, insanı büyük bir etki altında bırakmaktadır. Dış kubbenin bir de iç kubbeyi kapsaması, en başarılı biçimini Timur'un türbesinde veren Türkistan geleneğinin ilk defa bu eserle Hindistan'a girdiğini gösteriyor.

Her kenarı 55 m. olan bu anıt-kabir, daha geniş kare biçimli, yüksekçe bir seki üzerinde bulunmaktadır. Türbenin her cephesi aynı düzendedir. Derin hücreli yüksek

⁸⁰⁰ Seyfullah Palalı, "Ategeh Han Türbesi'nin Kayıp Yazıları ve Babürlü Mimarısındaki Etek Dekorasyonları Üzerine Bazı Düşünceler", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013/1, S.37, s.191-192

⁸⁰¹ Seyfullah Palalı, *a.g.m.*, s.193

⁸⁰² Bkz., EK: 14 Hümayun Şah Türbesi Delhi

portalin sağında ve solunda daha küçük ölçüde portaller yer almıştır. Cephelerde, dikdörtgen şekillerin vücuda getirdiği dekor sade ve ağırbaşlıdır.⁸⁰³Türbe, 281x273 metre uzunluğunda duvarlarla çevrilmiş bir bahçenin içinde ve bir taş tepsi üzerindedir. Dış kubbenin çapı 25 m. dir. Bu türbe 1.500 000 Ruپیe mal olmuştur.⁸⁰⁴Hümayun türbesi, Hindistan'da anıt-kabir devrini açan ilk büyük eserdir.

Cihangir'in türbesi Lahor'da Şah-Dere'de bulunur. Gıyas Bey'in türbesiyle aynı örnek üzerine yapılmıştır, ancak ondan çok büyüktür. Bundan işbu anıtın da Nur Cihan'ın beğenişine göre yapılmış olduğu hükmü çıkarılır. Bu yüzdendir ki, o Cihangir devri anıtları arasında sayılır. Sanduka ve bazı kısımlara kakma taşlarla şekiller yapılmıştır. Dört köşesinde 32'şer metre yükseklikte minareler vardır. Türbenin kendisi 7 m. yüksekliktedir. Gıyas Bey türbesindeki gibi bunun da ortada ikinci katı teşkil eden bir köşkü varmış. Sih egemenliği devrinde yıkılmış olduğundan bugün anıt esas biçimini kaybetmiş bir durumdadır. Bu türbe, Nur Cihan'ın Dilküşa adlı bahçesi içine yapılmıştır.⁸⁰⁵

Ekber'in türbesi ise Agra'ya 10 km. uzaklıkta bulunan Sikandara'da, kendisi tarafından başlatılmış, vefatından sonra Cihangir tarafından 1664'te tamamlanmıştır. Yapımı 14 yıl sürmüştür. Bir bahçe ortasında bulunan bu türbe, dördü kırmızı kumtaşından, sonuncusu da ak mermerden beş katlı bir yapı olup yukarıya doğru daralmakta ve bir ehram biçimini almaktadır. Alt kat 107x107 metre boyutunda ve 10 metre yüksekliğindedir. Her kat galeriler ve küçük kubbeli odalarla kendini belli eder. Herbirinin yüksekliği alt katın aşağı yukarı yarısı kadardır. Sanduka, en üst kattaki ak mermerden inşa edilmiş olan üstü açık salondadır. Fakat Ekber'in naaşı gayet sade bir lahit içinde, alt katta gömülüdür. Bu türbe, paviyonları ve katları ile şimdiye kadar görülen türbelerden çok, Budist mabedlerini hatırlatır. Türbe içine giriş portalinin yan panoları, portal hücresinin yanları, kemer alınlığı, kemer köşelikleri şimdiye kadar görülmeyen bir tarzda, arabesklerle, bitki kompozisyonları ile süslenmiştir ve bunlar için açık sarı, beyaz, siyah mermer kullanılmıştır.⁸⁰⁶

⁸⁰³ S. K. Yetkin, **a.g.e.**, s.142

⁸⁰⁴ Y. H. Bayur, **a.g.e.** II, s.515

⁸⁰⁵ Y. H. Bayur, **a.g.e.** II, s.520

⁸⁰⁶ S. K. Yetkin, **a.g.e.**, s.142; Y. H. Bayur, **a.g.e.** II, s.519

Hindistan'da Türk-İslam mimarisinin şaheseri, hiç şüphesiz Şah Cihan (1628-1658)'in 38 yaşında ölen eşi Mümtaz Mahal için Agra'da yaptırdığı Tac-Mahal'dir. Bu türbe 1630'da yapılmaya başlanmış, 1647'ye doğru tamamlanmıştır.⁸⁰⁷

Geçici bir varlığın anısını ebedileştiren bu anıt, servi gibi boy atan minareleri, dantelaya benzeyen mermer kafesleri, ahenkli gövdesi ile sayısız fiskiyelerin, servi ve portakal ağaçlarının çevrelediği geniş bir bahçe ortasındadır. Güney yönünde Cumna nehri her ziyaretçiye hayatın akışını hatırlatıp durmaktadır. Hülyaya çağırın bu manzara içinde, genç yaşında ölen imparatoriçe Mümtaz Mahal son uykusuna dalmıştır. İçi dışı baştan başa ak mermerden olan bu anıt-kabir, 95x95 m. ölçüsünde ak mermerden bir taraçanın ortasındadır. Her köşesinde tepelerini, sütuncuklara dayalı birer küçük kubbenin örttüğü 39 m. boyunda zarif bir minare yükselen bu taraça, 6 m. yüksekliğinde olup bu da kırmızı kumtaşı ile döşeli 250x110 m. ölçüsünde ve 1.30 m. yüksekliğinde, kürsü denilen alanda, geniş bir seki üzerinde bulunmaktadır.

Türbe, sekizgen daha doğrusu köşeleri kesik kare biçimindedir. Kubbesi, dünyanın en yüksek kubbelerinden biri olup, mermer taraçadan kasnağın başladığı yere kadar 39, oradan kubbenin tepesine kadar da 36 m. tutar ki, toplamı 75 m. eder. Armut biçiminde olan bu kubbenin içinde, Timur'un ve Hümayun'un türbelerinde olduğu gibi, ayrı ve ondan daha basık bir iç kubbe daha bulunmaktadır.

Türbenin dört yüzü, Selçuklu ve Timurlu üslubuna uygundur. Hümayun'un türbesinin cephesine ve Ekber'in türbesinin bahçe portaline benzemektedir. Her yüzde bulunan şişkin sivri kemerli, hücreleri mukarnaslı taç kapıların mermer taraçadan itibaren yükseklikleri 32 m. dir. Bunların her birinin sağ kenarından başlamak üzere önce kapı boyunca yükselen, sonra kapının üzerinde yatay giden ve kapının solunda inmeye başlayan gayet iri ve çok güzel bir yazı ile Kur'an'ın Yasin suresi yazılıdır. Sure, güneydeki kapıdan başlamakta ve sıra ile batı, kuzey ve doğudaki kapılarda devam edip bu sonuncusunda bitmektedir. Sekiz kenarlı salonun duvarları, mermere kakılmış somaki lacivert taşı, akik, firuze gibi kıymetli taşların vücuda getirdiği taşların çiçek ve demet resimleriyle beyaz mermer üzerine kakma siyah yazılarla süslüdür.

Türbenin içinde, ortada muhaccer denilen sekizgen biçiminde, 2 m. yükseklikte, oymalarla işlenmiş mermer bir kafes, sandukayı çevrelemektedir. Onun oymalı olmayan kısımları da kakma taşların vücuda getirdiği çiçek demetleriyle süslenmiştir. Mevlevi

⁸⁰⁷İnci Macun, **a.g.m.**, s.888

Muinüddin Ahmed, mermerlere kakılmış değerli taşların sayısını vermektedir. Ona göre bunlar; kırk iki zümrüt, yüz kırk iki yakut, altı yüz yirmi beş elmas ve elli inciden ibaretmiş. Bunlar türlü istila ve yağmalarda çalınmış olduklarından bugün mevcut değildir.⁸⁰⁸ Sayıları onbinleri bulan daha az değerli diğer taşlar yerinde durmaktadır.

Çizgilerindeki temizlik, kitlesindeki ahenk, temasına uygunluk bakımından dünyanın sayılı şaheserlerinden biri olan Tac-Mahal'in mimarı hakkında çok tartışma vardır. Pietra dura tekniği ile işlenmiş süslemeleri görenler bu anıtı, Venedikli Jeromino'nun eseri saymışlar; bazı tarihi kayıtlara ve klasik Osmanlı mimarisi ile bu anıt arasındaki benzerliklere dayananlar ise eserin mimarı olarak Osmanlı Türklerinden üstad Mehmed İsa Efendi'yi tanımışlardır.

Son araştırmalar, her iki görüşünde yanlışlığını açığa çıkarmıştır. Bu yeni duruma göre, Tac-Mahal'in yaratıcısı Şah Cihan'ın gözdesi olan mimar Ahmed'dir. Ahmed'in oğlu yine mimar olan Lütfullah, babası hakkında yazdığı hal tercümesinde, Tac-Mahal'in mimarı olarak babasını zikreder.

İşte bu mimar Ahmed, Koca Sinan'ın yetiştirmesi olan ve Hindistan'a çağırılmış bulunan Türk mimarı Yusuf'un oğludur. Fakat Türk mimarının birçok yardımcı kullandığı, bu arada süsleme için de başta Venedikli Jeromino Veroneo olmak üzere Avrupalı sanatkarlardan faydalandığı sanılmaktadır.⁸⁰⁹ Mevlevi Muinüddin Ahmed ayrıca Tac-Mahal'de çalışanların bazılarının isimlerini de zikretmiştir. Bunlar; mimar ve plancı Mehmed İsa Efendi, hattat Settar Han, plan yapıcı Muhammed Şerif, taş ustası Muhammed Hanif ile tuğracı Emanet Han'dır.⁸¹⁰

D. KÖŞKLER

Türklerin Hindistan'da inşa ettikleri eserlerden biri de köşklere dir. Köşkler farklı farklı amaçlar doğrultusunda inşa edilip kullanılmıştır. İlk köşkler, Halacilerden başlayarak inşa edilmişse de en güzelleri Hümayun zamanında inşa edilenlerdir. Hümayun, riyaziyat ile ilm-i nücuma hususi bir ehemmiyet vermişti. Seyyare namına kasrında yedi köşk inşa ettirmişti. Bunların ayrı ayrı günleri vardı. Mesela Hümayun, cumartesi günlerini „Zuhal Köşkü“nde geçirir; yevm-i mezkurda rüesa-yı ruhaniyyeyi,

⁸⁰⁸ B. Bokuleva, R. Avakova, vd., **a.g.m.**, s.449

⁸⁰⁹ S. K. Yetkin, **a.g.e.**, s.143-145; **Sebilü'r-reşad**, 1 Mayıs 1330/1914, S.296, s.184

⁸¹⁰ Y. H. Bayur, **a.g.e. II**, s.525

emlak sahiplerini, müneccimleri, riyaziyunu, çiftlik eshabını, tüccarı huzuruna kabul ederdi.

Pazar günleri „Güneş Köşkü“nde oturur; Racaları, nevvabları, şehzadeleri, valileri, ulema ve üdebayı huzuruna alırdı. Pazartesi günleri de „Ay Köşkü“ne gider; sefirleri, elçileri, seyyahları, etıbbayı kabul ederdi. Salı günleri „Meric Köşkü“nde geçerdi; o günde huzuruna serdarları, kumandanları, büyük zabitleri ve pehlivanları alırdı. Çarşamba günleri „Müşteri Kasrı“na hasr edilmişti; muallimler, vüzera, vükela, meşhur alim ve edipler, muharrirler, devlet müsteşarları o gün huzura çıkardı. Perşembe günlerinde de harem dairesindeki „Utarid Köşkü“ne geçer ve etrafına zirai sarraflarla muktesidleri, eczacıları, hükemayı, hususi adamlarını, musahiplerini toplardı. Cuma günleri Zühre namına yapılan müzeyyen, muhteşem kasırda yalnız zevk u taatla meşgul olurdu. Cuma günleri öğleye kadar dua ve niyaz öğleden sonra zevk u saz saatleri başlardı. Harem dairesindeki zevceleri, cariyeleri, kadın çalgıcıları, rakkaseler etrafına toplanır... Ays u izam başlardı. Hümayun Şah, aynı zamanda gayet mutaassıp idi. Allah'ın ismini abdestsiz ağzına almazdı.⁸¹¹

E. KÜTÜPHANELER

Türk hükümdarları, tarih boyunca kurdukları ve yönettikleri devletlerde sanatkarları, edipleri, ilim adamlarını koruyup gözetmişlerdir. Bunun yanında eğitim işlerine de önem vererek sayısız medrese açmışlardır. Eğitimin ve öğretimin bir parçası olan kütüphaneler de sultanların önemseydiği hususlardan biridir. Hindistan'da hüküm süren Babürlü sultanları da kişisel kütüphaneler kurarak bu geleneği devam ettirmişlerdir. Bunun yanında tarikat ehli de kendi kütüphanesini kurmuştu. Yani kütüphaneler hem devlet eliyle hem de fertler eliyle kurulup geliştirilmekteydi.

Babürlü hükümdarları içinde özel bir kütüphaneye sahip olan ilk hükümdar Babür Şah'tır. Babür, ilimsever bir hükümdardı. Zamanı, onun rahatça bir yerde oturmasına pek de izin vermemişti. Son zamanlarda Kabil ve Dehli'yi ele geçirdiği vakit nisbeten sakin bir hayat sürmeye başladı. İşte o günlerde devlet işlerinden fırsat buldukça ilmi çalışmalarla ilgileniyordu. Hükümdarlık kütüphanesine ilaveten kendi anlayışına uygun,

⁸¹¹ O. Kaan, B. Koç, **a.g.m.**, s.231-233

seçme kitaplardan oluşan bir de şahsi kütüphanesi vardı. Nitekim Babür zehirlenmek istenildiği vakit işte bu şahsi kütüphanesine gelerek uzun süre dinlenmişti.⁸¹²

Babürlü hükümdarları ve hanedanı edebiyat ve güzel sanatlar ile kendileri de ilgilenmişlerdi. Hanedanın kurucusu Babür, gerek edebiyet ve gerekse güzel sanatlar sahasındaki eserleri ile büyük bir dikkat çeker. O iyi saz çalar ve beste yapardı, aynı zamanda çok iyi bir hattattı. Hatt-ı Baburi adıyla yeni bir yazı icat etmişti. Babür, Çağatay edebiyatının en güzel ve orijinal eserlerini vermişti. Onun, Çağatay Türkçesi ile yazdığı eserleri şulardır: Babürname, Aruz Risalesi, Mübeyyen, Risale-i Validiye Tercümesi ve Divanı'dır.⁸¹³ Türk tarihinde birçok sultanın biyografisi yazılmakla beraber, otobiyografisini yazan ilk sultan olan Babür, bu alanda çalışmasıyla ilk Türk büyüğüdür.

Ekber dönemi, ilmi çalışmaların zirveye ulaştığı bir dönemdir. Sarayı; büyük bilgin, bilge, şair, edip ve hüner sahiplerinin merkeziydi. Sarayının „Dokuz Mücevheri“nin ünü hala sürmektedir.

Ekber'in ilmi anlayış ve dirayeti, atalarından asla geri değildi. Tercüme dairesini kuran odur. Bu daire vasıtasıyla Sanskrit kitaplar Farsça'ya tercüme edildi. Bir yandan da bağımsız eser verme çalışmaları da başlatılmıştır ki, bu çalışmalar arasında tarihe ilaveten her bilim ve sanat dalının kitapları yazıldı. Ekber'in kendisi de bir kitap tutkunuydu. Ne zaman yeni bir kitap gelse onu mutlaka okutup dinlerdi.

Ain-e Akbari'de Ekber'in okutturarak dinlediği kitapların bir listesi verilmiştir. Bunlar arasında ahlak, tarih, tasavvuf ve edebiyatın meşhur kitaplarının çoğu vardı. Mesela; Ahlak-e Nasiri, Kimya-ye Saadat, Gulistan, Bostan, Kabusname, Şahname, Mevlana'nın Mesnevisi, Şeh Saraf Müniri'nin Mektubat'ı, Molla Cani ve Amr Husrav'ın kitapları vb. Hatta Abu'l-fazl: „Ekber'in önünde okunmayan meşhur kitap herhalde kalmamıştı“ der.⁸¹⁴

Ekber'in muazzam bir kütüphanesi vardı. Atalarından tevarüs ettiği kitaplara ilaveten; Gücerat, Caunpur, Bihar, Kaşmir, Bengal ve Dekken fetihlerinde oradaki kütüphanelerde bulduğu kitapların büyük bir kısmını kendi kütüphanesine aldırılmıştı. Bu şekilde kütüphanesi nadir kitapların kıymetli bir hazinesi haline gelmişti. Aralarında

⁸¹² G. H. Abay, **a.g.e.**, s.20

⁸¹³ Erdoğan Merçil, **a.g.e.**, s.370-371

⁸¹⁴ G. H. Abay, **a.g.e.**, s.98

Abu'l-Azl'ın Akbarnamesi'nde birkaç dörtlüğünü naklettiği Nasuriddin Hümayun Şah'ın Farsça Divanı da bulunuyordu.

Ekber'in kütüphanesinde 24.000 kitap bulunuyordu. Abu'l-Fazl'ın verdiği bilgiye göre: „Saltanat kütüphanesi, sarayın kütüphane ve haremde bulunuyordu. Kütüphanedeki kitaplar konu ve önemleri esas alınarak tasnif edilmişti. Bunlar arasında mensur, manzum kitaplar vardı. Hintçe, Farsça, Yunanca, Kaşmirce ve Arapça kitaplar bulunduğu bilinmektedir.“

Abu'l-Fazl, Feyzi, Mevlana Fetullah Şirazi, Hakim Ebu Ali Gilani, Hakim Ebu'l Feth Gilani, Hanlarhanı Hakim Human Abdurrahim, Mevlana Abdu'l Hak Muhaddis Dihlevi, Mevlana Abdu'l kadir Badayuni, Molla Mübarek adlı Nizamüddin Bahşi ilmi zevkleri olan ve bilimi takdir eden kimselerdi. Her birinin şahsi kütüphaneleri de vardı.⁸¹⁵

Cihangir de kitapsever bir hükümdardı. Cihangir, hükümdarlık kütüphanesinden başka bir de şahsi kütüphaneye sahipti. Bu şahsi kütüphanesi, imparatorun her zaman yanında bulunurdu. Sorumlusu da Maktub Han idi. Nitekim Gücerat'a gittiği vakit bu kütüphaneden oradaki alimlere pek çok kitap hediye etmişti. Cihangir şöyle der: „Güceratlı şeyhler ayın 16. günü yanıma geldiler. Kendilerine birer birer, tekrar hilat, yol harçlığı ve arazi tahsis edip onları uğurladım. Ayrıca herbirine şahsi kitaplığımdan Tafsir-e Kaşşaf, Tafsir-e Husayni ve Ravzatü'l Alibba gibi kitaplar verip hepsinin sonuna Gücerat'a gelişimi bağış ve teberruların tarihini yazdım.“

Cihangir'in kütüphanesi'nin müdürü 1652 yılında Mh. Şafi idi. Kütüphanenin diğer müdürleri 1664'e kadar hattat Abdurrahman Şaydai ve ondan sonra Abdullah Mişkin Kalavaniya oğlu Mir Salih'di. Bu bilgiler şimdi Royal Asiatic Society Calcutta Kütüphanesi'ndeki bir Kur'an'da bulunan mühürden anlaşılmaktadır.⁸¹⁶

Cihangir'in karısı Nur Cihan Begam da bir kitap aşığıdır. Çağdaşları olan erkeklerden asla geri değildi. Onun da kocası Cihangir gibi şahsi bir kitaplığı vardı. Sürekli kitap satın alıp, zengin bir kitaplık oluşturmaya çalışıyordu. Nitekim Mirza Kamran'ın Divanı'nı 3 altınla satın alarak kitaplığına dahil etmiştir. Bu divanın ilk sayfasında şu ibare yazılmıştır: „Kıymeti 3 altındır. Navb Nur-un-nisa Begam'ın malıdır.“⁸¹⁷

⁸¹⁵ G. H. Abay, **a.g.e.**, s.99

⁸¹⁶ G. H. Abay, **a.g.e.**, s.201-202

⁸¹⁷ G. H. Abay, **a.g.e.**, s.202

Babürlülerde sultanlar ve eşlerinden başka emirler de şahsi kütüphaneye sahiptiler. Bu kütüphanelerden biri, Cihangir'in emirlerinden Şeyh Farid'e aitti. Şeyh Farid uzun bir süre Lahor ve Ahmedabad'da eyalet valiliği yapmış; geniş görüşlü, cömert ve ilim sahibi birisiydi. Kütüphanesi için satın aldığı Hasan Dahlvi'nin Divanı'nın bir nüshası bugün de Hudabahş Kütüphanesi'nde mevcuttur.⁸¹⁸

Gerek Babürlüler gerekse İngiliz işgali döneminde kurulup varlığını günümüze kadar sürdüren kütüphaneler de vardır. Nevvab Feyzullah Han'ın 1794 yılında yaptığı bağış ile kurulan Rampur Rıza Library bu kütüphanelerden biridir. Başlangıçta Toşhane Kütüphanesi'nin bir bölümü olan kurum, 1851'den sonra Kütüphane-i Darur Riyaset-i Rampur adıyla müstakil hale gelmiştir. Kütüphane-i ULUM-İ Diniyye adıyla yeniden düzenlenen kurum için yapılan iki katlı bina 1891'de tamamlandı. Hamid Ali Han zamanında (1889-1930) yazmalar için hazırlanan kataloglardan; Arapça eserler kataloğu 1902'de, Farsça eserler kataloğu ise 1928'de basıldı. Nevvab Rıza Ali Han zamanında (1930-1966) kütüphane bugünkü adını aldı. Kütüphane, 1994 yılında Rıza Library Journal adıyla bir dergi çıkarmıştır. Hindistan'ın mevcut en eski kütüphanesi sayılan Rıza Library'de Arapça, Farsça ve Urdu dillerinde toplam 11.993 yazma eser bulunmaktadır. 300 kadar kıymetli minyatür ve resim de kütüphanenin önemli koleksiyonlarındanıdır.⁸¹⁹

Haydarabad Yüksek Mahkemesi hakimi Müfti Muhammed Sa'id Han (1831-1895) tarafından oluşturulan kütüphane, ailesi tarafından 1935 yılında Kütüphane-i Sa'idiye (Saidiye Library) adıyla açılmıştır. Bir yangında zarar gören bu kütüphane 1948 yılında halihazırdaki yerine taşınmıştır. Kütüphane idaresi 1971 yılında İslami ilimlerin çeşitli branşlarında araştırma imkanları sunmak ve kütüphanedeki kıymetli yazmaları neşretmek gayesiyle Saidiya Research Institute adlı bir araştırma enstitüsü kurmuştur. Müfti Muhammed Sa'id ve ailesine ait İslami ilimlerle ilgili 3.141 yazma eser vardır. Kütüphanedeki Arapça yazmaların kataloğu Mohammad Ghouse tarafından A Catalogue of Arabic Manuscripts adıyla neşredilmiştir.⁸²⁰

Gücerat bölgesinin önemli ilim merkezlerinden Ahmedabad'ın tanınmış sufilerinden Pir Muhammed Şah'ın (1688-1749) dergahında ondan kalan eserler üzerine kurulmuş olan kütüphane (Hazrat Pir Muhammad Shah Dargah Library), sonraki

⁸¹⁸ G. H. Abay, **a.g.e.**, s.202

⁸¹⁹ Abdülhamit Birışık, **a.g.m.**, s.49

⁸²⁰ Abdülhamit Birışık, **a.g.m.**, s.49-50

yıllarda yapılan bağışlarla oldukça genişlemiştir. Şu anda kütüphanede eski tarihli Kur'an- Kerim nüshaları da dahil olmak üzere çoğu İslami ilimlerle ilgili 2.000 kadar yazma vardır.⁸²¹

Patna'daki Khuda Bakhsh Oriental Public Library, Hindistan'ın meşhur kütüphanelerindendir. Bir hukukçu olan Muhammed Bahş tarafından oğlu Hüda Bahş (1842-1908) adına kurulan kütüphane, Hüda Bahş'ın kitap sevgisi sebebiyle oldukça zenginleşmiştir. 1876 yılında kütüphane kendi eline geçtiğinde, kütüphanede 300'ü yazma 1.400 cilt eser vardı. Hüda Bahş Mekke, Kahire, Paris, Bombay, Patna, Delhi, Kalküta ve diğer yerlerden yazmalar satın alıp 1876'da 1.400 olan kitap sayısını 1891'de 4.000'e çıkarmıştır. Hüda Bahş'ın ölümünden sonra (1908), bir halk kütüphanesi olarak varlığını sürdüren kurum, günümüzde eyalet valisi, kurucusunun torunları ve ilim adamlarından oluşan bir heyet tarafından idare edilmektedir. Mikrofilm imkanları da sunan kütüphanede çoğu Arapça ve Farsça olan 21.000 yazmaya ek olarak 25.000 basılı eser ve 5.000 dergi bulunmaktadır. Kütüphanenin Khuda Bakhsh Library Journal adlı dergisinin yayını devam etmektedir.⁸²²

1891 yılında Haydarabad'da kurulan Asafiye State Library, 1960 yılında Andhra Pradesh State Central Library adını almıştır. 1975 yılında Arap harfli yazmalar Andhra Pradesh Government Oriental Manuscripts Library and Research Institute (OMLRI) adıyla kurulan kütüphaneye taşınmıştır. Kütüphane bu maksatla Osmania University kampüsünde yapılan yeni binasına Nisan 1997'de intikal etmiştir. Kütüphanenin Hand Book of Andhra Pradesh Government Oriental Manuscripts Library and Research Institute (Haz. V. V. L. Narasimha Rao, OMLRI, Hyderabad 1988) adıyla bir de kataloğu hazırlanmıştır. Kütüphanede Arap harfli (Arapça, Farsça, Urduca) 23.000 yazma kitap vardır. İslami ilimlerle ilgili olanlardan başka yazmalardan 4.500 kadarı mantık, felsefe, metafizik, cebir, matematik, kimya, tıp, dil ve edebiyatla ilgilidir.⁸²³

Bombay'da 1903 yılında kurulan Cami Mescid Library'de basılı eserlerden başka daha çok medrese müfredatında olan kitapların yazmaları bulunmaktadır. Kütüphanedeki 1.200 yazmanın Dr. Hamidullah Nedvi tarafından hazırlanan kataloğu

⁸²¹ Abdülhamit Birışık, **a.g.m.**, s.50

⁸²² Abdülhamit Birışık, **a.g.m.**, s.50-51

⁸²³ Abdülhamit Birışık, **a.g.m.**, s.51

1956 yılında Anjuman-i Islam Urdu Research Institute (Bombay) tarafından yayınlanmıştır.⁸²⁴

Nevvab Mir Yusuf Ali Han'ın (Salar Ceng III, 1888-1949) topladığı kıymetli yazma eserler üzerine 1951 yılında kurulan Salar Jang Museum Library, Haydarabad'ın önemli kütüphanelerindendir. Bugün kütüphanede 10.000 yazma ve 50.000'i aşkın matbu eser vardır. Yazmaların yarısı Farsça, kalanı ise sırasıyla Arapça, Urduca ve diğer dillere aittir. Kütüphanedeki 400 kadar oldukça kıymetli tam veya kısmi Kur'an nüshasından beşi meşhur Abbasi hattatı Yakut el-Musta'simi'nin kaleminde çıkmıştır. Bugün kütüphane, devlet tarafından inşa edilen iki katlı muhteşem bir bina içerisinde hizmet vermektedir. XIX. yüzyılın sonlarında Tonk şehri nevvabı olan Muhammed Ali Han'ın sarayındaki kitaplar için 1961 yılında Tonk'ta kurulan ve sonradan Mevlana Ebu'l Kalam Azad, Arabic and Persian Research Institute adını alan Rajasthan Oriental Research Institute, şehirde var olan kütüphanenin de idaresini üstlenmiştir. Kütüphanedeki 3.064 kadar yazmanın ekseriyeti Arapça ve Farsça'dır. İslam hukuku ve tefsirle ilgili yazma ve matbu eserler çoğunlukta olup mantık, astronomi, dil, belagat ve tıpla ilgili kitaplar da bulunmaktadır. Enstitünün yazma eserlere dair hazırlattığı üç ciltlik katalog, Şevket Ali Han tarafından enstitüde 3 cilt olarak yayınlanmıştır.⁸²⁵

Şii ulemeden Mevlana Hamid Hüseyin tarafından Leknev'de kurulan Nasiriye Kütüphanesi'nde takriben 30.000 yazma bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı bizzat Hamid Hüseyin tarafından Kerbela vb. Yerlerdeki yazmalardan istinsah edilmiştir.⁸²⁶

Tipu Sultan'ın da kendisine mahsus bir kütüphanesi mevcuttu. Görüldüğü gibi Müslümanlar, Hint kültürüne ve tarihine bu alanda da büyük katkı sağlayarak takdire şayan işler yapmışlardır.

F. KÖPRÜLER

Uzaktan ve yerinden Hindistan'ı yaklaşık olarak sekiz yüz yıl yöneten Müslüman Türkler, birçok nehrin ve kollarının zaman zaman geçit vermediği Hindistan'da, ulaşım ve ordu hareketini rahatlatmak için birçok köprü inşa etmişlerdir. Bunların bazıları günümüze kadar gelebilmiştir.

⁸²⁴ Abdülhamit Birışık, **a.g.m.**, s.51

⁸²⁵ Abdülhamit Birışık, **a.g.m.**, s.51-52

⁸²⁶ Abdülhamit Birışık, **a.g.m.**, s.52

Hindistan'da köprü inşa eden ilk hükümdar, Alauddin Halaci'dir. Çitor'da Gamberi deresi üzerinde bir köprü inşa ettirmişti.⁸²⁷ Muhammed Tuğluk'un Delhi halkı için yaptırdığı Cihanpenah Köprüsü, yedi kemerli büyük bir abidedir.⁸²⁸

Babürlüler devrinde de çeşitli köprüler inşa edilmişti. Ekber Şah kendisi köprü yaptırmamıştı; ancak emirlerinden Hanlarhanı Abdürrahim'in inşa ettirdiği Caunpur'daki köprü'nün şöhreti hala devam etmektedir. „Maasirü'l Umara“ yazarı bu konuda şöyle yazar: „Hanlarhanının inşa ettirdiği eserler arasında Caunpur Köprüsü de bulunmaktadır. Sırat-e Müstakim (Doğru yol, 981/1573) köprü'nün inşa tarihidir. Bu köprü, fethedilmiş ülkelerin muazzam köprülerinden birisidir.“⁸²⁹

Cevnpur Köprüsü ise Gumti ırmağı üzerinde bulunur. Sağlam bir bayındırlık işinin nasıl süslenebileceğini gösterir; ayaklar üzerindeki cumbalı ve kafesli köşkler bu köprüye başka yerde bulunmayan bir özellik verir. 1564-68 yılları arasında yapılmıştır.⁸³⁰

Müslüman hükümdarlar, egemenlik dönemlerinde Hindistan'da pek çok köprü yaptırmışlardı. Cihangir, varissiz ölen kimselerin miraslarının harcanacağı yerlerden birisini de, yıkık köprülerin onarım ve bakımıyla, yeni köprülerin yapılması olarak tesbit etmişti. Tüzük'te konuyla ilgili şöyle yazar: „Baba Hasan Abdal Köprüsü ile oradaki binanın inşası için Hakim Abu'l-fath'ın oğlu Abu'l-vafa'ya 5.000 Rupiye teslim edildi. Ta ki, tesbit edilen köprüyle anılan binayı, oldukça sağlam inşa ettirmek için gerekenleri tedarik etsinler.“⁸³¹

⁸²⁷ Emel Esin, **a.g.m.**, s.269; M. H. Palabıyık, „*Hindistan Tarihinde ve Hint Kültüründe Müslüman Türkler*“, **EKEV AKADEMİ DERGİSİ** Yıl:11, S.33 (Güz 2007), s.87

⁸²⁸ Emel Esin, **a.g.m.**, s.270

⁸²⁹ G. H. Abay, **a.g.e.**, s.157-158

⁸³⁰ Y. H. Bayur, **a.g.e.** II, s.519

⁸³¹ G. H. Abay, **a.g.e.**, s.232

DOKUZUNCU BÖLÜM

HİNT MÜSLÜMANLARININ TÜRKİYE İLE İLİŞKİLERİ

Hindistan'da hüküm süren Türk sultanları, çeşitli vesilelerle yüzyıllar önce Osmanlı Devleti ile münasebetler kurmuşlardır. Bu münasebetler sık olmamak ve kesintiye uğramakla birlikte XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artmış ve son çeyrekte sıklamıştır. XX. yüzyılın ilk çeyreğinde ise bu münasebetler çeşitli konularda zirveye ulaşmıştır. Bu münasebetlerin sıklaşmasında; Osmanlı Devleti'nin siyasal alanda yaşadığı sorunlar ve başarısızlıklar karşısında yardıma muhtaç kalması, yaptığı propaganda sayesinde Hint Müslümanlarının gösterdiği olumlu reaksiyon etkili olmuştur.

A. DİNİ İLİŞKİLER

Halifelik, Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlılara geçmişse de, ilerleyen zamanda bunu kullanma ihtiyacı duymamışlardır. Devletin, dağılma sürecine girdiği yıllarda Osmanlı padişahları bu niteliklerini kullanmak zorunda kalmışlardır. Sultan Abdülaziz⁸³² ve Sultan Abdulhamit⁸³³ dönemlerinde Hindistan'ın Bir çok camisinde, Cuma hutbesinde onların adının anılması bunu doğrular.

Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp Muharebesi ve Balkan Muharebeleri'nde yaşadığı başarısızlıklar Türkistan'dan çok Hint Müslümanlarını endişelendirmişti. Yayın hayatına başlayan İslami gazeteler⁸³⁴ ve kurulan İslami encümenler⁸³⁵ hep bir ağızdan Osmanlı Devleti ve halifeye bağlılıklarını dile getiriyor ve bunun bedelini ya sürgüne gönderilerek ya da hapse atılarak ödüyorlardı. İngilizlerin baskısı ve zulmü Mevlana Ebu'l Kalam Azad,⁸³⁶ Mevlana Muhammed Ali ve Şevket Ali Han gibi İslam aydınlarını inandıkları davalarından vaz geçiremiyorlardı.

Osmanlı Devleti'nde 1913 yılında bir hükümet darbesi ile yönetime el koyan İttihat ve Terakki Partisi, çok kısa bir süre sonra kendisini I. Cihan Harbi'nin içinde buldu. Dünyanın en kuvvetli devletleri ile bir çok cephede savaşmak zorunda kalan

⁸³² Yenibahçeli Hafız Faik Efendi, **a.g.e.**, s.64

⁸³³ Abdürreşid İbrahim, **a.g.e.** II, s.226

⁸³⁴ **Sebilü'r-reşad**, 16 Mayıs 1339/1923, S.528, s.72

⁸³⁵ **Sebilü'r-reşad**, 15 Kanun-i Sani 1335/1919, S.455, s.156

⁸³⁶ M. Meraj Alam, **a.g.m.**, s.64-65

Osmanlıların ekonomisi bunu kaldıracak yeterliliğe sahip değildi. Her konuda bütün dünya Müslümanlarının yardımına muhtaç kalmışlardı. Bunu temin etmenin yolu belliydi; Cihad- Ekber ilan edilecekti. Dünya Savaşı arifesinde kendileri Hindistan’da gönülleri İstanbul’da olan Hint Müslümanlarının genel kanaati, Osmanlı Devleti’nin başlayacak olan bu savaşta tarafsız kalmasıydı. Ancak Osmanlı Devleti’nin savaşa girip 11 Kasım 1914’te Cihad ilan etmesiyle, Hint Müslümanlarının korktuğu başlarına gelmişti.⁸³⁷ I. Dünya Savaşı’nda Cihad-ı Ekber ilan edilmesi savaşın kaderinde etkili olması umulan mühim bir gelişmedir. Meşihat-ı Celile-i İslamiye’nin ceride-i resmiyesi olan „Ceride-i İlmiye“de yayınlanan „Cihad-ı Ekber Fetava-yı Şerifesi“ beş hükümden oluşmaktadır. Cihad-ı Ekber fetvalarından ilki, bütün Müslümanlar üzerine cihadın farz olduğunu belirtmekte, ikinci fetva ise İtilaf Devletleri tebaası olan Müslümanların da cihada katılmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Üçüncü fetvada cihada girişmeyen Müslümanların dinen cezaya müstahak olacaklarına işaret edilmektedir. Dördüncü fetva ise her türlü tehdit ve baskı olsa da İtilaf Devletleri tebaası olan Müslüman askerlerinin İslam askerleri ile savaşmalarının cehenem azabına müstahak olmayı gerektireceği yolundadır. Son fetvada İtilaf Devletleri tebaası olan Müslüman askerlerin İslam hükümetine yardımcı olan Almanya ve Avusturya aleyhine harp etmelerinin de İslam Hilafeti’nin zararını mucip olacağından elim azabı gerektireceği hakkındadır.⁸³⁸

Osmanlılar, I. Dünya Savaşı’nda hedef kitle gördükleri Hint Müslümanlarına ulaşmanın çarelerini arıyorlardı. Bunun ilk aşaması henüz savaş başlamadan Teşkilat-ı Mahsusa üyelerinden Kuşçubaşı Eşref ve kardeşi Sami Bey’in Hindistan’a gönderilerek faaliyetlerine başlamaları ile gerçekleşti.⁸³⁹

İkinci ve en önemli adım, savaş başladıktan sonra gerçekleşti. Hazırlanan cihat fetvalarının ve Cihan-ı İslam ceridesinin Hindistan’a ulaştırılması gerekiyordu. Bunun da bir yolu bulundu. Fetva ve cerideler Teşkilat-ı Mahsusa üyeleri tarafından Hindistan’a ulaştırılırken, bir başka faaliyet de Mekke’de yürütölmekteydi. Enver Paşa, hac hatırası süsü vererek „İpek Mendiller“ üzerine talimatını yazdırtmakta ve „İpek Mektuplar“ Deoband’ı ziyaret eden hacılarca Teşkilat-ı Mahsusa ajanı Mevlana Mahmud Hasan’a ulaştırılmaktaydı. Medrese başkanı, 1916 yılında Hasan’ın ziyaretçilerinin artmasından şüphelenerek onu İngilizlere şikayet etmiş ve İngilizlerce

⁸³⁷ Salim Cönce, „Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan“, s.151

⁸³⁸ Vahdet Keleşyılmaz, **a.g.e.**, s.36-37

⁸³⁹ Salim Cönce, „Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan“, s.150

tutuklanmasına sebep olmuştu.⁸⁴⁰ Hasan'ın üzerinde yakalanan son mektupta onun öğrencileri askeri hiyerarşiye göre örgütlemesi istenmişti. Bu son gelişme, „İpek Mektuplar“ projesinin çöktüğü anlamına geliyordu.

Teşkilat-ı Mahsusa üyeleri bir taraftan'da İngiliz ordusu içindeki Müslüman askerleri cihat doğrultusunda isyana teşvik etmek için faaliyet içindeydiler. Bu faaliyetin çalışma sahası Burma ve Singapur idi. Teşkilat-ı Mahsusa ajanları Fehim Ali ve Sıddıki, cihat ilanlarıyla beraber kolları sıvarlar. 13 Kasım 1914'te Rangun'a gelen Beluçi birliğine sızar, „Cihan-ı İslam“ gazetesini dağıtır ve onları Halife'ye itaate ikna ederler. Ocak 1915'te ayaklanmaya hazır bir hale getirirler. Ne var ki, komplo 21 Ocak'ta deşifre edilir ve birlikteki elebaşlarından 200 kişi İngilizlerce darağacına yollanır.⁸⁴¹

Fehim Ali ve Sıddıki boş durmazlar. Bu sefer de Singapur'daki ajanları Kasım Mansur ile temasa geçerler. Bir Türk savaş gemisinin Singapur'a gönderileceğini yazarak, orada mevzilenmiş İngiliz birliğini isyana tahrik etmesini isterler. Singapur'daki İngiliz haber alma teşkilatının bilgisine rağmen V. Piyade Alayı isyan eder. Tabii, bu ayaklanma da kanlı bir şekilde bastırılacaktır.⁸⁴²

Fehim Ali ve Sıddıki, Rangun'da bir kere daha şanslarını denemeye azimlidirler. Hemen Müslümanlar arasında bir yeraltı teşkilatı kurarak, Memon Müslüman Okulu'nu nüfuzları altına alırlar. Okulda silah ve cephane toplanır. Bu arada çıkarılacak isyana bizzat kumanda etmek üzere Bangkok üzerinden „Gadr“ örgütünün üyelerinden Hasan Han ve Sohan Lal Pathak Rangun'a gelirler. İngilizlerce ileride müsadere edilecek okulda, „Gadr“cıların Burma üzerinden Çin Müslümanlarıyla ve San Fransisko'daki zenci Müslümanlarla temasta olduklarına dair belgeler ele geçirilecektir. Sohan Lal, üzerinden çıkan cihat fetvası ve üç tabanca ile 1915 Ağustos'unda yakalanacaktır. Hemen idam edilir. Sohan Lal'ın kaybı ile Rangun'daki Teşkilat-ı Mahsusacılar, 1915 yılı Kurban Bayramı'na isabet ettirmek üzere planladıkları „Genel ayaklanmayı“ 25 Kasım'a ertelerler. Bu arada Kasım'ın başında İngiliz entelijansı, Pyawbwe Karakolu'nda Gadrıcılarca kullanılmak üzere depo edilen silah ve mühimmatı ele geçirir. Komplo meydana çıkartılır ve ayaklanmanın önü alınmış olur.⁸⁴³

⁸⁴⁰ M. K. Öke, *Güney Asya Müslümanlarının İstiklal Davası ve ...*, s.31

⁸⁴¹ M. K. Öke, *Güney Asya Müslümanlarının İstiklal Davası ve ...*, s.28

⁸⁴² M. K. Öke, *Güney Asya Müslümanlarının İstiklal Davası ve ...*, s.28

⁸⁴³ M. K. Öke, *Güney Asya Müslümanlarının İstiklal Davası ve ...*, s.28-29

Osmanlı hükümeti bir taraftan da Hint basını yoluyla kamuoyu oluşturmaya çalışıyordu. Hindistan'daki Müslüman basını kendi arasında şu sorunun cevabını aramaya başlamıştı; Osmanlı sultanı Halife-i Hind midir? Bu konuda Hint basını ikiye ayrılmıştı. Hükümetin güdümündeki veya baskısı altındaki bazı gazeteler Osmanlı sultanının Halife-i Hind olamayacağını savundular. Bunların başında; Koh-i Nur, Aligarh Institute Gazette, Kudh Ahbar ve Ahsanü'l Ahbar gelmekteydi.⁸⁴⁴

Yukarıdaki görüşün aksine Ceride-i Rüzgar, Şemsü'l Ahbar gibi gazeteler ise Osmanlı sultanının kendilerinin de halifesi olduğunu savundular. İslam uhuvvetini savunan Ceride-i Rüzgar bir sayısında şöyle yazmıştı: „*Bütün Müslümanların Osmanlı İmparatorluğu için severek canlarını feda etmek istediklerini açıkça belirtiriz. Sultanın zahirde Hindistan ile bir ilişkisi yokmuş gibi görünse de gerçekte vardır.*“⁸⁴⁵ İslam kardeşliğini savunan gazetelerden bir olan Urdu-yu Mualla ise şöyle bir fetva yayınlarak tarafını belli etmişti: „*Bir Müslüman millet savaşta iken, onun düşmanlarına karşı harekete geçmek diğer Müslümanlara farzdır.*“⁸⁴⁶

Gerek Teşkilat-ı Mahsusa ajanlarının faaliyetleri gerekse Hint Müslümanlarının gazeteler yoluyla yaptığı yayınlar, Hint Müslümanları nezdinde Osmanlılara karşı bir teveccüh artışı sağladığı gibi kısmen de olsa Hinduları etkilemişti. Bu din kardeşliğinin etkisiyle yeni siyasi teşkilatlar kuruldu. I. Dünya Savaşı esnasında Hindistan'da toplanan nakdi yardımlar İstanbul'a ulaştırıldı. *Hint Hilafet Hareketi* gibi İslami teşkilatlar, seçtikleri heyetleri Avrupa'ya göndererek Sevr Antlaşması öncesinde Halife ve Osmanlılar lehinde siyasi faaliyetlerde bulundular. Belki faaliyetleri pozitif bir sonuç vermedi ama onlar tarafını çoktan belirlemişlerdi ve bu faaliyetleri neticesinde İngilizlerin iki yüzlülüğünü de görmüş oldular.⁸⁴⁷ Hint aydınları ve ulemasının büyük bir bölümü artık Hindistan'ı bir Darü'l harp görmeye başlamaları ve bu yönde fetva vermeleri, İngiliz hakimiyetinin Hindistan'da sona ermesi için atılan çok önemli bir adım olmuştu.

Osmanlıların, Hint Müslümanlarını hedef kitle seçmesi zaman içinde Osmanlıları haklı çıkarmıştı. Çünkü ekonomik ve insan kaynağı yönünden Hindistan Osmanlıların olduğu kadar İngilizler için de son derece önemliydi. İngiltere'nin Hintli birliklerinin

⁸⁴⁴ Azmi Özcan, **a.g.e.**, s.152

⁸⁴⁵ Azmi Özcan, **a.g.e.**, s.153

⁸⁴⁶ Azmi Özcan, **a.g.e.**, s.192

⁸⁴⁷ Azmi Özcan, **a.g.e.** s.241-242

yarısı Müslümandı ve bunların büyük bölümü Türklerle savaşmak üzere ayrılmış ve 1917 ile 1918 yıllarında Filistin ve Mezopotamya'daki İngiliz başarısında çok faydası görülmüştü.⁸⁴⁸ Kutulamare'de Osmanlıların ele geçirdiği 11.188 İngiliz askerinin 4.229'u Hintli Müslümanlardı.⁸⁴⁹ İngilizler, 1916-17 yıllarında 113.000, 1917'de 276.000 ve 1918'de de 500.000 Müslüman'ı askere alıp cepheye sürmüşlerdi.⁸⁵⁰ Hindistan mahalli hükümeti, İngilizlere yalnızca asker vermemiş, bunun yanında ekonomik destek de sağlamıştı. İşte bu sebeplerden dolayı Osmanlılar Hint Müslümanlarını ve özellikle de askerlerini etkilemek için her yolu denemişler ve kısmen de başarılı olmuşlardı. Bu propagandalar etkili olmuştu ki, cephelerde İngiliz komutanlarına itaat etmeyip, silahlarını terk etmeyi deneyen Hint Müslümanlarını İngilizler derhal idam ediyorlardı. Hem de domuz derisinden yapılmış iplerle. Domuzun Müslümanlarca haram oluşu, bu ipe idam edilenlerin cennete gidemeyecekleri düşüncesini taşıyor ve tabii ki, isyanlar için manevi açıdan caydırıcı bir tesir yaratıyordu.⁸⁵¹ Diğer taraftan Cihad-ı Ekber çağrısına uyan Kirmanşah İngiliz konsoloshanesi muhafızları olan Hintli subay Melek Gulam Ahmed Han ve arkadaşlarının Türk tarafına iltica ettikleri biliniyor.⁸⁵² Bu ve benzeri katılımlar, Osmanlıların Hint Müslümanları üzerinde uyguladığı İttihad-ı İslam politikasının meyvelerini verdiği şeklinde yorumlanabilir.

B. SİYASAL İLİŞKİLER

Türk-Hint ilişkileri çok eski tarihlere dayanır. 1453'te II. Mehmet'in İstanbul'u fethettiği tarihlerde Osmanlılar, Hindistan'daki seçkin Müslümanlar için birer kahraman, mücahit ve İslam'ın savunucuları olarak saygıyla anılmışlar ve buradaki sultanlıklarla Osmanlılar arasında askeri işbirlikleri de gündeme gelmeye başlamıştır. Zira Hint Okyanusu'nda beliren Portekizliler, hem Güney Hindistan Müslümanlarının asırlardır yaptığı deniz ticaretini engelliyor, hem de Müslüman liman şehirlerine karşı tehdit oluşturunuyordu. Bu sebeple sözü edilen coğrafyadaki devletler, çeşitli ittifak arayışları içerisine girmişlerdi. Bu cümleden olarak Hint sultanlıklarından ilk olarak Gücerat sultanı Mahmud Begada (1458-1511), Memlûkler ve Osmanlılar ile ittifak

⁸⁴⁸ Vahdet Keleşyılmaz, **a.g.e.**, s.116

⁸⁴⁹ Vahdet Keleşyılmaz, **a.g.e.**, s.132; Erhan Çifci, **a.g.e.**, s.225

⁸⁵⁰ M. K. Öke, **Güney Asya Müslümanlarının İstiklal Davası ve ...**, s.36

⁸⁵¹ M. K. Öke, **Güney Asya Müslümanlarının İstiklal Davası ve ...**, s. .27

⁸⁵² Vahdet Keleşyılmaz, **a.g.e.**, s.137

kurmuştur.⁸⁵³ Hindistan’da hüküm süren sultanlıklardan Behmeni Hanedanlığı da Osmanlılarla münasebet kuranlar arasındaydı. III. Muhammed Şah Behmeni (1463-1482), Fatih Sultan Mehmet’e elçisiyle gönderdiği mektup’ta onu tebrik etmiş ve iyi ilişkiler kurmak istediğini bildirmişti. Buna mukabil olarak II. Mehmet de kendi elçisini Hint hükümdarına göndermişti. Bu sırada Hindistan’da hükümdar değişikliği vuku bulmuş ve genç hükümdar, Fatih’e ikramda bulunmak ve itaatini bildirmek amacıyla, Hindistan’daki Osmanlı elçisiyle beraber kendi elçisini de İstanbul’a göndermişti. Elçinin beraberinde Osmanlı sultanına sunulmak üzere getirdiği hediyeler *Armağan-ı firavan ve mal-i bi-payan* olarak Osmanlı kaynaklarında geçmektedir.⁸⁵⁴ Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman ile Hint sultanlıkları arasında karşılıklı mektuplaşmalar devam etmiştir. IV. Murat ve IV. Mehmet zamanında Şah Cihan, adı geçen Osmanlı sultanları ile münasebetler kurmuş; elçilerini zengin hediyeler eşliğinde İstanbul’a göndererek Safevilere karşı ittifak önermiştir. Bu çağrı Osmanlı sarayında karşılık bulmuş ve Osmanlı elçileri de bir çok hediye ile Babürlü sarayını ziyaret etmişlerdir.⁸⁵⁵ Gerek Hint Müslüman sultanlıklarının İstanbul’da gerekse Osmanlıların Hindistan’da daimi elçileri olmadığı için bu münasebetler sağlıklı yürüyememiş ve kesintiye uğramıştı. Hatta Osmanlılar, 1857 Büyük Sipahi İsyanı’nda eksik bilgi yüzünden Hint Müslümanları aleyhinde İngilizlere yardım etme gafletine bile düşmüşlerdi.⁸⁵⁶

Osmanlıların Hindistan ile sağlıklı münasebetler kurma dönemi I. Abdülmecid ile başlar. 1848’de Bombay ve Kalküta’da⁸⁵⁷, 1864-65’de ise Singapur’da tesis edilen Osmanlı fahri şebkenderlikleri (konsolosluk), Osmanlı Devleti’nin Güney Asya’yı daha yakından takip etme ve tanıma fırsatını beraberinde getirmiştir. 1870 yılında Bombay şebkenderliğinin fahri statüsünün baş şebkenderliğe tahvil edilmesiyle diğer şehirlerde de baş şebkenderlikler kurulmuş ve buraya İstanbul’dan tayin edilen baş şebkenderler bölge ile İstanbul arasında birer köprü vazifesi üstlenmişlerdir. 1883’te ise Hollanda

⁸⁵³ Fatma Ünyay Açıkgöz, “Osmanlılar ile Hindistan Sultanlıkları Arasındaki Diplomatik İlişkiler ve Hediyeleşme (XV.-XVII. Yüzyıllar)”, *Ulakbilge*, 2018, VI, S.31, s.1682

⁸⁵⁴ F. Ü. Açıkgöz, *a.g.m.*, s.1682

⁸⁵⁵ F. Ü. Açıkgöz, *a.g.m.*, s.1683

⁸⁵⁶ Azmi Özcan, “1857 Büyük Hind Ayaklanması ve Osmanlı Devleti”, s.268-281

⁸⁵⁷ Hindistan’daki ilk Osmanlı şebkenderleri Ağa Kubalı Muhammed ile Hacı Habib’dır.

hakimiyetindeki Batavya’da kurulan baş şehbenderlik ile Osmanlı Devleti’nin ilgisi Hint Okyanusu adalarına da yayılmıştır.⁸⁵⁸

Türklerin Hint Müslümanları ile olan siyasal ilişkileri sadece onlarla sınırlı kalmamış, Hindulara kadar uzanmıştır. Çünkü Hindistan bağımsızlık hareketinde Müslümanlar bir taraftan kendi siyasal örgütlerini kurarken öte yandan Kongre Partisi gibi yasal partilere de üye oluyorlardı. Bir kısım radikal Müslüman ise aynı radikal Hindular gibi düşünerek onların kurdukları „Gadr“ gibi örgütlere girerek faaliyet yürütüyorlardı. Bu faaliyetler hem Hindistan’ın bağımsızlığı için bir adım teşkil ederken öte yandan Osmanlılara da hizmet ediyordu.

Hint Müslümanları ile Anadolu Müslümanları arasında sağlıklı bir siyasal ilişkinin kurulamayışının en önemli sebebi dil birliğinin olmayışındı. 1910 yılında Sırat-ı Müstakim’in merkezine Arapça bir mektup gönderen Hint füzelasından Halil Ahmed bu konuda dert yanmaktaydı.⁸⁵⁹ Gerek Hindular gerekse Müslümanlar İstanbul’da bulunan halife sultanı bazen ferdi bazen de heyetler halinde ziyaret ederek İngilizlere karşı işbirliğinin yollarını arıyorlardı. İstanbul’a gelen Hindu liderlerden Raca Mahendra Pratap, Avrupa’dan 20.000 gönüllü ve Hintli, Afgan ve Tatarlardan da 30.000 kişilik bir kuvvet oluşturabileceğini, Hindistan sınırına yerleşecek müfrezelerin masrafının ise Almanya tarafından karşılanması gerektiğini teklif etmiştir.⁸⁶⁰ Bu teklifin hayata geçirildiğine dair bir kayıt yoktur. İstanbul’u gizlice ziyaret eden ve yaptığı temaslarda önemli faaliyetlere imza atan diğer bir Hindu lider ise Har Dayal’dır. Onun görüşmeleri- tabii ki, Almanların bilgisi dahilinde-daha ses getirmiş ve özellikle Arapça, Farsça, Urduca ve Türkçe olarak neşredilmeye başlanan „Cihan-ı İslam“ adlı gazete Teşkilat-ı Mahsusa ajanları tarafından tüm Güney Asya’da dağıtılarak İngilizlere sıkıntılar yaratmıştır.⁸⁶¹ Bu gazete o kadar etkili olmuştur ki, İngilizler bunun Hindistan’a girmesini yasakladıkları gibi okuyanları tespit ettikleri vakit cezalandırmışlardır. Hindli Ebu Said el-Arabi⁸⁶² ve Har Dayal’ın İstanbul’daki görüşmelerinden sonra İstanbul’da kurulan Genç Hindistan Cemiyeti, Seyf-i İslam Cemiyeti ve Hind Uhuvvet-i İslam Cemiyeti gibi teşekküller de yararlı işler yapmışlardır.⁸⁶³

⁸⁵⁸ D. Çakılcı, E. Berberoğlu, **a.g.m.**, s.183

⁸⁵⁹ **Sırat-ı Müstakim**, 9 Eylül 1326/1910, S.107, s.51

⁸⁶⁰ Vahdet Keleşyılmaz, **a.g.e.**, s.114

⁸⁶¹ Mehmet Çanlı, **a.g.m.**, s.79-112; Vahdet Keleşyılmaz, **a.g.e.**, s.56 vd.

⁸⁶² Vahdet Keleşyılmaz, **a.g.e.**, s.119

⁸⁶³ Salim Cöhe, „*Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan*“, s.153

Hindistan'daki Hintli Müslüman liderler ara sıra İstanbul hükümetini ve halifeyi ziyaret ederek hem siyasi destek verdiler hem de destek istediler.⁸⁶⁴ İttihad-ı İslam'ı savunan Hindistanlı Müslüman liderlerden Müşir Hüseyin Kıdvai, 1906 yılında İstanbul'u ikinci ziyaretinde Sultan II. Abdülhamit'e sunduğu mektupta itaatini bildirince üçüncü rütbeden Osmanlı nişanıyla taltif edilmiştir.⁸⁶⁵ Şeyh Müşir Hüseyin Kıdvai ayrıca Avrupa devletleri nezdinde Osmanlılar lehinde siyasi faaliyetlerde de bulunmuştu.

Yine 1906 yılında İstanbul'da bulunan Mahzen Gazetesi imtiyaz sahibi ve yazarı Lahorlu Şeyh Abdülkadir de tıpkı Müşir Hüseyin Kıdvai gibi Osmanlı-Hint Müslümanları münasebetlerine yaptığı olumlu katkılar sebebiyle üçüncü rütbeden bir Osmanlı nişanı ile taltif edilmişti.⁸⁶⁶ İttihad-ı İslam'ı savunan Hintli liderlerden Mevlana Şibli Numani de 1892 yılında Darü'l-Hilafe'yi ziyaret edenlerden biri olmuş ve üç ay burada ikamet etmişti.⁸⁶⁷ Osmanlı Devleti'nde meşrutiyetin ikinci kez ilan edilmesi Hint Müslümanlarını ziyadesiyle memnun etmiş, seçilen bir heyet bu gelişmeyi tebrik etmek için İstanbul'u ziyaret etmiştir.⁸⁶⁸

İtalya, 1911 yılında bir Osmanlı toprağı olan Trablusgarp (Libya)'ı haksız yere işgal edince, bu duruma Hindistan'dan da ciddi tepkiler geldi. Enver Paşa-Eşref Bey ortak hareketi bu konuda istikbal için Teşkilat-ı Mahsusa'nın esas vazifelerinden birinin belirtilmesi halinde tecelli etti: Arap ve Müslüman alemini çok iyi bilen Eşref Bey, vaktiyle Hindistan'da dostluk kurduğu All India Moslem League (Hindistan Müslüman Cemiyeti) ve Hint Hilafet Komitesi'nin en nüfuzlu üyelerinden ve İngiltere Kralı ve Hindistan İmparatoru'nun Privy Council (Hususi Şura)'nda Müslümanların liderliğini yapan Emir Ali'yi harekete geçirdi.⁸⁶⁹

Hindistan'da nümayişler başladı ve kısa zamanda yayıldı. Hindistan'ın bütün mezheplere ve dillere mensup gazeteleri, bir milli kurtuluşun kokusunu taşıyan hareketlere karşı tabii uyumla gösterdikleri ilgiyi en geniş ölçüde belirtiyorlardı.

⁸⁶⁴ **Sırat-ı Müstakim**, 12 Ağustos 1326/1910, S. 103, s.440

⁸⁶⁵ Müşir Hüseyin Kıdvai, **a.g.e.**, s.336

⁸⁶⁶ Müşir Hüseyin Kıdvai, **a.g.e.**, s.337

⁸⁶⁷ Mohammad Sadiq, **a.g.e.**, s.23

⁸⁶⁸ **Sırat-ı Müstakim**, 10 Kanun-ı Evvel 1325/1909, S.68, s.256

⁸⁶⁹ Cemal Kutay, **Osmanlı Trablusgarbi'nde (Libya) İtalyan İşgaline Direnen Üç Türk'ün Anıları**, İstanbul 2016, s.108

Kalkuta, delhi, Haydar Abad, Keşmir, Karaşi gibi merkezlerde halk polisle çarpıştı, İtalyan konsolosluklarına hücum etti.⁸⁷⁰

Hintli Müslümanlar bazen de heyetler halinde İstanbul'u ziyaret ediyorlardı. Bunların dönüşü ve Hindistan'da karşılanması tarif edilemez duyguların yaşanmasına sebep oluyordu. Bu ziyaretlerin birinde heyet başkanı Zafer Ali Han idi. 1913 yılının Eylül ayında Dehli'ye dönüp Halife'nin selamını getirdiğinde onu Dehli tren istasyonunda 60.000 kişi istikbal etmiş ve hep bir ağızdan „Yaşasın Halife“, „Yaşasın İslam“, „Kahrolsun Küffar“ sadaları yükselmiştir. Caddelerdeki yoğunluktan tramvay seferleri aksamış, Zafer Ali Han'ın arabasının üzeri renga renk çiçeklerle donatılmış ve Müslüman esnaf da dükkanlarına Osmanlı sancakları asarak bu mutluluğa ortak olmuştur.⁸⁷¹

Tartışmasız olarak denilebilir ki, Osmanlılar için Avrupa'da en ciddi girişimler 1919 yılında kurulan Hint Hilafet Hareketi tarafından gerçekleştirilmiştir. Osmanlıların Sevr Antlaşması'ndan en az zararla çıkması için iki ayrı grup çalışma yürütmüştür. Ağa Han ve Emir Ali'nin de içinde bulunduğu bir ılımlılar grubu faaliyet göstermiştir. İlk başta Hüddamü'l-Kabe Cemiyeti Genel Sekreteri Müşir Hüseyin Kıdvai de bu grupta iken, bu grubun etkisizliğini gördükten sonra başında Hint Hilafet Cemiyeti'nin heyet başkanlığını yürüten Şevket Ali grubuna dahil olmuştur. Bu heyetin amacı Avrupalı devletlerin Osmanlılar aleyhinde aldığı menfi kararlardan elden geldiğince Osmanlıları korumaktır.⁸⁷² Hint Müslümanları, halifenin kurtarıcısı olarak Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını gördükleri için kuva-yi milliyecileri destekleme kararı almışlardı. Onların başarısını kendi başarıları gibi telakki ediyorlardı. Hintli Müslümanlar ile Ankara'daki Büyük Millet Meclisi adına Mustafa Kemal Paşa ile karşılıklı telgraflar çekilmiş ve güçlü bir münasebet kurulmuştu. Sakarya Zaferi, Hint Müslümanlarını çok sevindirmiş ve bunun tezahürü olarak Mustafa Kemal paşa'ya „Seyfü'l İslam“ ve „Mücahid-i Hilafet“ unvanları verilmişti.⁸⁷³ 3 Mart 1924'te Hilafetin kaldırılması Hint Müslümanlarında bir kırınglık ve şaşkınlık yaratmışsa da Muhammed İkbâl gibi isimler bu gelişmeyi :„Her işte bir hayır vardır“ şeklinde yorumlamışlardır. Hint Müslümanları

⁸⁷⁰ Cemal Kutay, **a.g.e.**, s.108

⁸⁷¹ **Sebilü'r-reşad**, 12 Eylül 1329/1913, S.263, s.46-47

⁸⁷² Müşir Hüseyin Kıdvai, **a.g.e.**, s.12-13

⁸⁷³ M. K. Öke, **Güney Asya Müslümanlarının İstiklal Davası ve ...**, s.101; Fida Hussain, **a.g.e.**, s.67

son bir hamle yaparak Mustafa Kemal'e „Halife“ olmasını teklif ettiler ama o bunu da kabul etmedi.⁸⁷⁴

Hint Hilafet Cemiyeti heyeti belki bu ziyaretten istediği sonucu alamamışsa da İngilizlerin riyakarlığını görmüştür. Çünkü İngilizler I. Dünya Savaşı başlarken Hint Müslümanlarına Mekke ve Medine gibi kutsal mahaller ile Osmanlı Devleti'nin başkenti ve aynı zamanda hilafetin merkezi olan İstanbul'a dokunulmayacağına dair Hint Müslümanlarına söz vermişlerdi. Halbuki Mondros Ateşkes Antlaşması gereğince İstanbul bir çırpıda işgal edilmişti. İngilizler, Hint Müslümanlarını kandırmışlardı. Bundan dolayı Hint Müslümanları ile İngiltere arasında güven ve samimiyet konularında bir kırılma yaşanmış ve o saatten sonra Hint Müslümanları ağır ağır İngiltere'den uzaklaşmaya ve başlarının çaresine bakmaya başlamışlardır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması, kurulacak olan Bağımsız Hindistan için de bir model oldu. Mustafa Kemal rol modelinin, en önde gelen savunucusu Jawarharlal Nehru olmuş ve Mustafa Kemal'in en büyük başarısının dinsel reformlar üzerinden gerçekleştirildiğini belirtmiştir. Kadınların özgürlüğü, dinsel bağnazlığın son bulması, herkes için modern eğitimin sağlanması, din ve devletin ayrılması ve hükümetin cumhuriyetçi bir reformu yerleştirmesi Nehru'nun Türk devriminde özellikle takdir ettiği hususlar olmuştur. Nehru, benzeri reformların engellere korkusuzca göğüs gererek Hindistan'da da yapılmasını ve yavaş bir reform sürecinin kıyamete kadar beklemekle eş anlamlı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Nehru, laikliğin modern çağda uygarlaşmış herhangi bir devlet için yaşamsal önemi bulunduğu ve demokratik uygulamanın temeli bulunduğu inanarak, Hindistan'da laikliğin özellikle önemli, zorunlu olduğunu, bu ölçüde dinsel ve kültürel ayrılığın bulunduğu bir ülkede denge ve birliği sağlayabilecek olan başka hiç birşey olamadığını savunmuştur.⁸⁷⁵

C. EKONOMİK İLİŞKİLER

İlk Çağ'dan beri Çin, kara ticaretinin Hindistan ise deniz ticaretinin başlangıç noktasını teşkil ediyordu. Türkler henüz Türkistan'dayken Çin'den başlayıp batıya uzanan İpek Yolu üzerindeki topraklara sahip oldukları için bu ticaret hacminin bir kısmını elinde bulundurmışlardı. Ancak Anadolu'ya hakim olduktan sonra Türkler;

⁸⁷⁴ Azmi Özcan, **a.g.e.**, s.248

⁸⁷⁵ Hayriye Yüksel, „*Türk Devriminin Hindistan ve İran'daki Yansımaları*“, **Akademik Bakış**, III, S.6, Yaz 2010, s.246-247

Selçuklu ve Osmanlı tüccarının gerek Çin gerekse Hint ticaretinden yeteri kadar pay aldıkları söylenemez.

XVIII. Yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'dan yola çıkan bir tüccar İstanbul-Basra arasını dört ayda katediyordu. Basra'dan Hindistan'a ulaşmak da dört ayını alıyordu. Mal bulmak için liman liman dolaşmak da zaman almaktaydı. Bu tüccarın Hindistan'a gidip istediği malı arayıp bulması ve tekrar İstanbul'a dönmesi üç yılını alıyordu. Bir tek tüccarın bu yolculuğun gidiş aşamasında harcadığı para ortalama olarak 1.200 Guruş idi. Yanında ikinci bir adam götürdüğünü düşünülürse masraf iki katına çıkmaktaydı. Dönüşte getirilen mallara ödenen gümrük vergisinden sonra elde kalan para tatminkar idi.⁸⁷⁶Türk tüccar genellikle Hindistan'a eli boş bir şekilde giderdi.⁸⁷⁷Türklerin Hindistan'a genel olarak Bengal, Surat, Madras ve Keşmir'e ticaret yapmak üzere gittikleri ve ithalatlarının tekstil ağırlıklı olduğu söylenebilir. Bengal'den pamuklu bez, Surat'tan ipekli kumaşlar, Madras'tan türlü kumaşlar, Keşmir'den şal ve ince yünlü kumaşlar satın almaktadırlar.⁸⁷⁸Osmanlı Hint tüccarının, Hindistan'da % 100 kazanç ile sattıkları, bu ülkede çok beğenilen İstanbul'un altın telidir. Bu önemli ihracat malı için Bağdat gümrüklerinde % 5'er, Hindistan'da % 2.5 olmak üzere % 12.5 gümrük ödenmekteydi. Alışverişte Osmanlı tüccarı ödemeyi nakit yapardı. Bu sebeple yanında yeteri kadar nakit para taşırlardı.⁸⁷⁹

XIX. Yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti ile Hindistan ticari ilişkilerinde ön plana çıkan ihracat malı afyondur. Çünkü İngiliz Doğu Hindistan Şirketi, Çin'den aldığı mallara karşılık olarak afyon ile ödeme yapıyordu. Çünkü Çin'de afyon halk tarafından çok içiliyordu. Çin'de afyon ekimi İngilizlerce yasaklanmıştı. Dönemin Çin İmparatoru, afyon içilmesini ve ticaretini yasakladı. Bu tedbir İngilizlerin Çin ile yaptığı ticarete olumsuz bir şekilde yansıdı ve neticede İngiltere, 1839'da Çin'e savaş ilan etti. Üç yıl süren bu savaş „Afyon Savaşı“ olarak anıldı. Çin, 1842'de yenilgiyi kabul etti ve iki ülke arasında Nanking Antlaşması imzalandı⁸⁸⁰. İngilizler üç yerden afyon tedarik ediyorlardı; Bengal, Merkezi Hindistan ve Türkiye. Türkiye'de üretilen ve Çin'e uzak olmasına rağmen tercih sebebi olan Türk afyonu, morfin bakımından zengindi ve ilaç yapımında kullanılıyordu. İzmir limanından alınan afyon Londra'ya götürülüyor ve

⁸⁷⁶ Serap Yılmaz, **a.g.m.**, s.40 vd.

⁸⁷⁷ Serap Yılmaz, **a.g.m.**, s.38

⁸⁷⁸ Serap Yılmaz, **a.g.m.**, s.44-45

⁸⁷⁹ Serap Yılmaz, **a.g.m.**, s.48

⁸⁸⁰ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980**, Ankara 1988, s.89-90

Amerikalı tüccar vasıtasıyla Çin'e satılıyordu. Türkiye'den Çin'e yapılan afyon ihracatı 1809-10 döneminde 32 sandık ile en düşük, 1830-31 döneminde ise 1.428 sandık ile en yüksek miktara ulaşmıştı.⁸⁸¹

XIX. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı-Hint münasbetlerinin muhtevası değişmiştir. Artık o parlak imparatorluğun yerinde eski gücünü kaybetmiş, nakdi yardıma muhtaç bir Osmanlı İmparatorluğu karşımıza çıkıyor. Hint Müslümanları, son İslam devletinin ayakta durması için gerekli her türlü desteği vermişlerdir. Bu yardımların ilki 93 Harbi'nde yaşanmıştı. 93 Harbi'nin en karanlık safhalarında „Türkler için yapabileceğimiz herşeyi yapmak bizim için farzdır; zira yeryüzünde Müslümanların taşıdıkları haysiyet Türkler yüzündendir.“ Diyerek başlattıkları yardım kampanyaları ile o tarihler için muazzam sayılabilecek bir meblağı (125.000 Osmanlı lirası) İstanbul'a ulaştırmışlardı.⁸⁸² Mevlana Azimet Hüseyin adlı bir Hintli, Hint Müslümanlarının gönderdiği yardımların nerelere harcandığını görmek için Hindistan Müslümanlarının temsilcisi olarak 1877 yılında İstanbul'a geldi ve 1879 başlarına kadar burada kaldıktan sonra geri döndü.⁸⁸³

Hint Müslümanları ile Osmanlı halifesi arasındaki ikinci bağış dönemi Hicaz Demiryolu inşaatı sürecinde yaşandı. Bu inşaatın yapımına en büyük dış destek Hindistan'dan geldi. Toplanan paralar üç aylık periyotlarla İstanbul'a gönderilmiştir.⁸⁸⁴ Bunda Sultan II. Abdülhamid'in uyguladığı İttihad-ı İslam politikasının büyük etkisi olmuştu.⁸⁸⁵ Halifenin yardım çağrısı Hindistan'da karşılık bulmuş ve merkezi Haydarabad'da bulunan Hicaz Demiryolu Merkez Komitesi kurulmuştu. Diğer şehirlerde de şubeler açılmıştı. Bu komitenin en faal isimleri; Bağdatlı Seyyid Abdülhak, Haydarabad'dan Abdülkayyum ve Muhammed İnşallah idi.⁸⁸⁶ İane çağrısı çığ gibi büyümüş, Hindistan sathında 150 civarında iane komisyonu oluşturulmuştu. Rangun iane komisyonuna İbrahim Ali Molla ve İbrahim Süleyman 40.000'er kuruş, Surni Barabazar 24.000, A'zam Arif, Molla Abdürrahim, Abdüşşükür Cemal 16.000'er

⁸⁸¹ Ahmet Varol, **a.g.e.**, s.147-148

⁸⁸² Aysun Gültekin, **Milli Mücadele Döneminde Hindistan Müslümanları ile Ankara Hükümetleri Arasındaki Münasebetler (1918-1924)**, Balıkesir 2009, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.66

⁸⁸³ Azmi Özcan, **a.g.e.**, s.121; Ufuk Gülsoy, **Hicaz Demiryolu**, İstanbul 1994 (Basılmamış Doktora Tezi), s.59

⁸⁸⁴ Ahmet Zeki İzgöer, “1911-1913 (1329-1331) Tarihli Osmanlı Hilal-i Ahmer Salnamesine Göre Balkan Savaşları Sırasında Hint Müslüman Halkının Osmanlı'ya Yardımları”, **Journal of History and Future I**, S.1, Aralık 2015, s.102

⁸⁸⁵ Ufuk Gülsoy, **a.g.e.**, s.59

⁸⁸⁶ Ufuk Gülsoy, **a.g.e.**, s.60

kuruş vermişlerdi. Molla İbrahim'in hanımı Meryem, İmam Merhan, Hacı Arif İsmail, Hacı Muhammed Cemal, Hacı Muhammed Kasım 8.000'er kuruş, Doktor Abdurrahman 800, Doktor Abdülhak ise 1.000 kuruş bağışlamıştı. Kalküta'da Hacı Arif Efendi 1.000 İngiliz lirası, Abdüssamed 1.000 Osmanlı lirası bağışlamıştı. Bazı Hintli Müslümanlar biriktirdikleri evlilik ve cenaze masraflarının bir kısmını bağışlamışlardı. Ganj vadisindeki bir prenslik de Medine İstasyonu'nun yapım masrafını üstlenmişti. Bu yardım çağrısı 1900 ile 1909 arasında büyük karşılık buldu. Sultan Abdülhamid'in tahttan indirilmesi yardımların bıçak gibi kesilmesine sebep olmuştu.⁸⁸⁷

Hint Müslümanları, Osmanlıların başı sıkıştığında ilk yardıma koşan insanlardı. Bu sefer İtalya 1911'de, bir Türk toprağı olan Trablusgarp'a saldırmış ve osmanlılar bir kez daha yardıma muhtaç duyar hale gelmişlerdi. Tabii ki, her zaman olduğu gibi ilk yardıma koşanlar yine Hint Müslümanları olmuştu.⁸⁸⁸ Hindistan gazetelerinin neredeyse sayfalarının tamamını bu konuya ayıran yayınlarının yanında, Hindistan uleması tarihi derinlikleri bulunan ihtilaflarını bir tarafa bırakıp Osmanlı'nın bekası meselesi etrafında ittifak oluşturarak bir araya gelmişti. Hint uleması tarafından, zekatın gönderilmesi dahil Osmanlı Devleti'ni desteklemenin her Müslüman'a farz olduğuna dair fetvalar yayınladı.⁸⁸⁹ Ayrıca Muhammed Ali'nin ünlü gazetesi Comrade, bir savaş eki çıkarmış ve yardım kampanyası başlatmıştı. Savaşta zarar gören Müslümanların yaralarını sarmak için atılan ilk adımlardan birisi de 2 Ekim 1911'de Kalküta'da Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne Yardım Komitesi'nin kurulmasıdır. Komitenin önde gelen üyeleri, daha önce Londra Pan-İslam Cemiyeti kurucusu olan Abdullah Sühreverdi, Hablü'l-metin gazetesi editörü Ağa Muidülislam ve Kalküta'nın önemli simalarından Gulam Hüseyin Arif idi. Kısaca „Hindistan Kızılay Cemiyeti“ olarak adlandırılan bu cemiyetin gayesi de insanlık adına savaşı durdurmak için çalışmalarda bulunmak ve savaş kurbanlarına yardım toplamak olarak açıklanmıştı.⁸⁹⁰

Hint Müslümanlarının, Osmanlıların yardımına koştuğı bir başka savaş ise Balkan Muharebeleri'dir. Hindistan'dan yardım gönderme şekillerinden birisi de hazine tahvili satın almak şeklinde cereyan etmekteydi. Osmanlı hazinesi tahvil senedi satarak

⁸⁸⁷ Ufuk Gülsoy, **a.g.e.**, s.63

⁸⁸⁸ **Sırat-ı Müstakim**, 17 Teşrin-i Sani 1327/1911, S.169, s.210

⁸⁸⁹ Ömer Tellioğlu, „Hindistan Müslümanlarının Osmanlı Devleti'ne Bağlılığının Sembolü: Trablusgarb ve Balkan Savaşları Sırasında Gönderilen Yardımlar“, **Tarih Okulu Dergisi (TOD)**, Yıl:8, S.XXIV, Aralık 2015, s.794

⁸⁹⁰ Azmi Özcan, **a.g.e.**, 12 Kasım 1327/1911, S.177, s.338

Hindistan Müslümanlarından borç adı altında para sağlamaya çalışmıştır. Hindistanlı Müslümanların bazıları, satın aldıkları bu tahvilleri Hilal-i Ahmer'e bağışlamaktaydı. Mesela Patyala'dan M. Fadl Metin ve Fadl Muin ellerindeki 30 tane tahvilini ciro ederek İstanbul'a gönderilmek üzere bir mektup ile Bombay Başşehbenderliği'ne göndermişlerdir.⁸⁹¹ Balkan hükümetlerinin Osmanlı topraklarına tecavüzleri sonucu çıkan savaş üzerine İngiltere'deki Müslüman Hintlilerin meydana getirdiği „Umum Hint Cemiyet-i İttihadiye-i İslamiyesi“ tarafından İngiltere ve Hindistan'da Osmanlılara yardım için kampanya başlatılmıştır.⁸⁹²

Balkan Savaşlarında yüzbinlerce Müslüman Trakya ve İstanbul'a yığılıp sorun teşkil etmeye başlamıştı. Barınma ve beslenmeleri müşkil bir hal alıyor ve bu duruma çare aranıyordu. Balkanlardan gelen muhacirlerin yerleşebilecekleri yerleşim birimleri kurma düşüncesi gelişti. „Rumeli Muhacirlerine Yardım Cemiyeti“ adıyla bu çerçevede çalışmalar yapmak üzere bir dernek kuruldu. Konunun fikir babaları Muhammed Ali ve Zafer Ali Han idi ve ilk etapta 200 ailelik bir örnek bölge kurulması tasarlanmıştı. Yerleşim yerinin Adana'da kurulması kararlaştırıldı. Osmanlı hükümeti de bu konuda her türlü yardım ve desteği sağlayacağını bildirdi. Projenin masrafını da Hint Müslümanları üstlenmişti. Derneğin merkez komitesinde Talat ve Esad Paşa gibi isimler de vardı.⁸⁹³

Balkan Yardım Fonu da bağış toplamaya başlamıştı. Bengal Bankası ve National Bank aracılığıyla 151.850 Rupî ve Bombay Şehbenderliği ile Londra sefaretî üzerinden de 450.000 Rupî Osmanlılara gönderilmişti.⁸⁹⁴ Ahmet Zeki İzgöer'e göre Hint Müslümanları Balkan Savaşlarında Osmanlılara 185.000 lira bağışta bulunmuştu.⁸⁹⁵ Ayrıca Hint-Afgan Müslümanları, Osmanlılara yaptıkları nakdi yardımlar yanında Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında bizzat savaş sahasına gelerek Osmanlıların yanında, düşmanlarına karşı savaşmışlardır.

Hint Müslümanlarının Türklerle iktisadi münasebetlerinin en önemli dönemi; Milli Mücadele Dönemi ve devamında Cumhuriyet'in ilanından sonraki evresidir. Hint

⁸⁹¹ Ömer Tellioglu, **a.g.m.**, s.800-801

⁸⁹² A. Z. İzgöer, **a.g.m.**, s.104

⁸⁹³ Azmi Özcan, **a.g.e.**, s.197-198

⁸⁹⁴ Salih Türker, **Balkan Savaşına Gelen Afgan Gönüllüler**, Malatya 2002, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.88

⁸⁹⁵ A. Z. İzgöer, **a.g.m.**, s.116

Müslümanlarının yaptığı maddi yardım miktarı ve bu yardımların akıbeti hep merak ve tartışma konusu olmuştur.

Milli Mücadele sırasında İngiliz sömürgesi olan Hindistan'da; Hindularla, Hint Müslümanları Türk Kurtuluş Savaşı'na büyük bir ilgi göstermişlerdi. Hindular, bağımsızlık mücadelelerine örnek bir savaş olarak gördükleri için, Hint Müslümanları da esir edilen Halife'nin kurtarılması için Milli Mücadele'ye ilgi duyuyorlardı. Bu sebeple Türkiye'deki gelişmeleri yakından takip eden ve destek olmak için ortak komiteler kurmuşlardır. Kongre kararı ile halktan para toplayıp Türkiye'ye para göndermişlerdir. Yardım parasını Hindular „Ankara'ya Yardım Fonu“nda, Müslümanlar ise „Hilafet Fonu“nda toplamışlar; değişik tarihlerde parça parça „İslamiyet'in Kılıcı“ ilan ettikleri Mustafa Kemal adına ve şahsına göndermişlerdir.⁸⁹⁶

Milli Mücadele'ye nakdi yardım toplama kampanyasına çok sayıda gönüllü iştirak etmişti. Yardım toplamak üzere görevlendirilenler; özel kostümler giydiler. Haki bir üniforma üzerine yeşil bir cüppe, başlarına da önünde ayyıldız olan Kuva-yı Milliye kalpağı giymişlerdi. Onların gayretiyle Ankara ve İzmir sandıkları adıyla iki fon kuruldu. Fonlardan birincisi Türk ordusuna silah ve mühimmat alımı, ikincisi de halka ilaç, yiyecek ve giyecek yardımını organize ediyordu. Yardımlar karşılığında halka makbuz da verilmekte ve makbuzların üzerinde Osmanlı arması ve Mustafa Kemal Paşa ile Enver Paşa'nın resimleri bulunmaktaydı. Makbuzların üzerinde „İslam Kardeşliğinin Sağlamlaşması İçin İhlas İle Sizin Bu Hizmetinize Şükranlarımızla“, „Bu hizmetinize karşılık Allah'tan on katını bulunuz“ gibi ibareler yer almaktaydı. Anadolu'ya gönderilen yardımlar öylesine bir iman ve heyecanla yapılmıyordu ki, yoksul olduğu için Anadolu'ya gönderecek birşey temin edemeyen Hintli bir Müslüman annenin, esir pazarında çocuğunu satmak suretiyle parasını Anadolu'ya gönderdiği dahi belgelere geçmişti.⁸⁹⁷

Hindistan'dan gönderilen paranın miktarı, hangi tarihlerde ne kadar gönderildiği Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki belgelerde mevcuttur. Bu arşivden yararlanılarak, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı tarafından hazırlanan, „Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetleri“ isimli 1975 yılında basılmış eserde, yardımın dökümü verilmektedir.

⁸⁹⁶ Ali Güler, *Atatürk ve Beytülmal (Atatürk'ün Devlet Hazinesine Bakışı)*, İstanbul 2016, s.89

⁸⁹⁷ Osman Özsoy, *Saltanat'tan Cumhuriyet'e Giden Yolda Kurtuluş Savaşı'nın Perde Arkası*, İstanbul 1999, s.361-362; M. K. Öke, *Hilafet Hareketleri*, s.103

Aralık 1921'den 12 Ağustos 1922'ye kadar gönderilen para miktarı Ali Güler'e göre 106.000 İngiliz Lirası veya bunun karşılığı olan 675.000 Türk Lirası'dır.⁸⁹⁸

Alptekin Müderrisoğluna göre ise Hint Müslümanlarının yardımı olarak Ankara'ya ulaşan para miktarı 125.000 İngiliz Lirası'dır. Ancak, Hint Müslümanlarının Anadolu'da mücadele eden Türklere yardım amacıyla Hint Hilafet Komitesi'ne yaptıkları bağışın daha fazla olduğu fakat Ankara'ya gelinceye kadar kayıplara uğradığı söylenmektedir.⁸⁹⁹Bu tespit doğrudur. İane parasının buharlaşması, yardımın kaynağı Hindistan'da başlamıştır. S. M. Tevfik 1914 yılında Kalküta'da bulunduğu sırada Osmanlılara harp ianesi toplayanların yolsuzluk yaptıklarını anlatır.⁹⁰⁰

Ali Asghar Khan, Hint Müslümanlarının Mustafa Kemal'e iane toplarken İngilizlerin takibatına uğradıklarını, baskı gördüklerini hatta 30.000 kadar Müslümanın yardım kampanyasına iştirak ettiğinden İngilizlerce tutuklandığını yazar. Lord Kinross'un da Hint Müslümanlarının Türk ordusunu donatmak için 125.000 İngiliz Sterling'i yolladığını bildirir. Bu yardım paralarının bazen elden bazen bankalar aracılığıyla ulaştırılmaya çalışıldığını ancak bu paraların tamamının muhataplarına ulaşmadığını, yanlış ellere geçtiğini ve Milli Mücadele aleyhinde yayın yapan Ali Kemal Bey'in çıkardığı „Peyam-ı Sabah“ ile Sait Molla'nın çıkardığı „İstanbul“ gazetelerinin finansmanlarında kullanıldığını da ekler.⁹⁰¹

Selçuk Duman da Hint Müslümanlarının Milli Mücadele'ye yaklaşık 750.000 lira yardım yaptığını yazarak, Ali Güler ve Lord Kinross'un verdiği miktarı destekler.⁹⁰²Cumhuriyetin ilanından sonra da Hint Müslümanlarının nakdi yardımı devam etmiştir. 17 Aralık 1927 tarihli bir yazıda, Hindistan'ın Madras şehrinde bulunan Türkiye Dul ve Yetimlerini Muavenet Komitesi reisi Cemal Mehmet Sahib Efendi'nin Mustafa Kemal Paşa'nın adına göndermiş olduğu yardım parasının İstiklal Harbi Dul ve Yetimlerine verilmesi ifade edilmiş, bu konu Başbakanlık Müsteşarlığı tarafından listelenmiştir.⁹⁰³

⁸⁹⁸ Ali Güler, **a.g.e.**, s.90

⁸⁹⁹ Alptekin Müderrisoğlu, **Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları**, Ankara 2013, s.527-528

⁹⁰⁰ **Sebilü'r-reşad**, 27 Mart 1330/1914, S.291, s.91

⁹⁰¹ Ali Asghar Khan, „*Hint Müslümanlarının Türk Kurtuluş Hareketine Mali Yardımı (1919-1923)*“, (Çev., Ahmet Özgiray), s.203-217

⁹⁰² Selçuk Duman, „*Atatürk Dönemi Türkiye-Hindistan İlişkileri*“, **Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 9/4 Spring 2014, p.393

⁹⁰³ Selçuk Duman, **a.g.m.**, s.393-394

Hint Müslümanlarının Milli Mücadele'ye yaptıkları yardımlar konusunda ciddi bir araştırma yapan Mustafa Keskin, Hint Hilafet Komitesi'nin Mustafa Kemal'e 122.000 İngiliz Lirası yolladığını yazar.⁹⁰⁴ Ayrıca İzmir için 873.812, Hilafet için 984.384, Ankara için 3.416.244, Türk Yetimleri için 30 ve Gazi Mustafa Kemal'e 2.186 Ruپیe olmak üzere Türk Milli Mücadele hareketine toplam 5.276. 586 Ruپیe yardım yapıldığını ve bu miktarın İngiliz lirası olarak karşılığının 329.774 olduğunu, Mustafa Kemal'in eline geçen miktar düşünüldüğünde ianenin bir kısmının yolda zayı olduğu kanaatindedir.⁹⁰⁵

Mustafa Kemal Paşa, Hint Müslümanları tarafından şahsına gönderilen paranın 250.000 lirasını, 1924 yılında 1.000.000 lira sermaye ile kurulan ve Türkiye'nin ilk özel bankası sayılan İş Bankası'nın sermayesine temel olarak kullanmıştır.⁹⁰⁶ Mustafa Kemal Paşa, yine bu bankada kendi adına beş hesap açtırmış, 2 Numaralı Hesaba da bu Hint Müslümanlarının ianesinden kalan 207.400 lirayı yatırmıştır.⁹⁰⁷ Atatürk'ün vasiyetname metni⁹⁰⁸ incelendiğinde şunları söylemek mümkündür: Önceden taşınır taşınmaz mal varlığını milletine bağışladığı için vasiyetnamesinde yalnızca Çankaya'ki küçük köşkte hayatta olduğu sürece kız kardeşi Makbule'nin oturmasını istemiştir. İş Bankası'ndaki payının yıllık gelirinin, kardeşine ve manevi çocuklarına yapılacak aylık ödemeler dışında Türk Dil ve Tarih Kurumları arasında paylaşılmasını öngörmüştür.⁹⁰⁹

Ç. ASKERİ İLİŞKİLER

Sömürge Hindistan'ı İngilizler için önemli bir insan kaynağıydı. I. Dünya Savaşı sürecinde Hindular ve Müslümanlar arasındaki çelişkiyi de kullanan İngilizler, çok sayıda Hintliyi I. Dünya Savaşı'nda İslam'ın halifesine karşı cepheye sürmeyi başarmışlardı. Ayrıca savaşın faturasının mühim bir kısmını da Hindistan'a ödetirmişlerdi.

⁹⁰⁴ Mustafa Keskin, **Hindistan Müslümanlarının Milli Mücadele'de Türkiye'ye Yardımları (1919-1923)**, Kayseri 1991, s.103

⁹⁰⁵ Mustafa Keskin, **a.g.e.**, s.102-103

⁹⁰⁶ Uygur Kocabaşoğlu, **Türkiye İş Bankası Tarihi**, İstanbul 2001, s.49

⁹⁰⁷ Ali Güler, **a.g.e.**, s.91

⁹⁰⁸ Ali Güler, **a.g.e.**, s.99-100

⁹⁰⁹ Ali Güler, **a.g.e.**, s.100

a. I. Dünya Savaşı'nda İngiliz Ordusundaki Hintli Askerler

I.Cihan Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Almanlar hem Rusya'da hem de Hindistan'da bir ayaklanma olacağını hesaba katmışlardı.⁹¹⁰ Rusya gibi Hindistan da müttefikler safında harbe girdi. Milli Kongre ile Müslümanlar Cemiyeti halkı sadakate davet hususunda aynı fikirde idiler. Milliyetçilerin en sebatlısı Gandhi bile, umumi valinin savaş konferanslarına iştirak ve Somme Cephesi için hastabakıcı Hint gruplarını oluşturdu. Hindistan, İngiltere İmparatorluğu'na 985.000 asker verdi. El-cezire'yi işgal eden İngiliz güçlerinin büyük bir kısmı Hintlilerden meydana geliyordu.⁹¹¹ İngilizler, Irak Cephesi'nin yanında Filistin Cephesi ve hatta Çanakkale Cephesi'nde⁹¹² de Hintlileri Türklere karşı kullanmışlardı. İstanbul'u işgal eden İngilizler, burada da Hindu olsun, Müslüman olsun Hintli askerleri kullanmaktan çekinmemişlerdi.⁹¹³ Halil Paşa, Kutü'l-Amare'de Townshend dahil 13 general, 481 subay ve 13.300 er teslim aldığını, VI. Ordu birliklerine yayımladığı mesajda bildirir.⁹¹⁴ Bu esirlerin 6.988'i Hintli erlerden oluşuyordu.⁹¹⁵ Bilal Şimşir: „I. Cihan Savaşı'nda Hindistan İngiltere hizmetine 800.000'i muharip ve 414.000'i ihtiyat olmak üzere 1.214.000 asker vermiş ve ayrıca 100 milyon sterling tutarında da para yardımı yapmıştır.“ der.⁹¹⁶

İngilizler bir taraftan Hintlileri Osmanlılara karşı cepheye sürerken diğer taraftan da Hint kökenli ajanları Anadolu'ya göndererek faaliyette bulunuyorlardı. 1921 yılında Ankara'ya gönderilen Mustafa Sagir'in görevi Mustafa Kemal'e suikast düzenlemek idi. Ancak suikastçi eylemini gerçekleştiremeden yakalanıp yargılanmış ve idam edilmişti.⁹¹⁷

b. Savaş Esnasında Hindistan'a Gönderilen Esir Osmanlı Askerleri

Dünya Savaşı'ndan mağlubiyetle çıkan Osmanlı İmparatorluğu hem toprak hem de insan kaybı yönünden en çok zarar gören devletlerin başında geliyordu. Çünkü çok geniş bir coğrafyada ve İngilizlere karşı savaşmıştı. Kutü'l-Amare zaferine kadar olan

⁹¹⁰ Sırat-ı Müstakim, 26 Ağustos 1326/1910, S.105, s.15

⁹¹¹ Rene Grousset, a.g.e., s.92

⁹¹² İbrahim Artuç, 1915 Çanakkale Savaşı, İstanbul 2015, s.262

⁹¹³ İ. Hakkı Sunata, İstanbul'da İşgal Yılları, İstanbul 2018, s.101

⁹¹⁴ Erhan Çifci, a.g.e., s.225

⁹¹⁵ Erhan Çifci, a.g.e., s.224

⁹¹⁶ Bilal Şimşir, "Pakistan Devleti'nin Kuruluşu", s.146; Rene Grousset, a.g.e., s.92

⁹¹⁷ Ümit Doğan, Atatürk'ü Öldürme Planları, Ankara 2017, s.66; Ergun Aybars, İstiklal Mahkemeleri, İstanbul 1975, s.98 vd.; Sebülü'r-reşad, 13 Kanun-ı Evvel 1337/1921, S.466, s.286

süreç ile özellikle 1918 yılında başarıları sırasında İngilizler çok sayıda Osmanlı askerini esir aldılar. Bunların bir kısmı Kıbrıs ve Mısır gibi yerlerdeki esir kamplarına götürülürken önemli sayıdaki Türk esir de Hindistan'a sevk edilmiş ve birbirinden farklı kamplarda tutulmuştu. I. Dünya Savaşı'nda cepheye sürülen Osmanlı askerlerinin sayısı 2.850.000 civarındaydı. 1918 yılında Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasına kadar geçen dört yıllık sürede bu askerlerin 941.480'i ölü, 990.000'i yaralı ve hasta, 358.510'u ise esir ya da kayıp olmak üzere 2.290.000'i savaş dışı kalmıştı. Esirlerin sayısı tam olarak bilinmese de 200.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir.⁹¹⁸Hindistan'a nakledilen Türk esirler Sumerpur, Ahmet Nagar, Bellary, Kalküta Istasyon Kampı, Tongnung, Thatmyo, Schwebo, Meiktila ve Rangoon Karantina Kampı gibi yerlere ikamete mecbur ettirilmişlerdi.⁹¹⁹

Hindistan'da esir Türklere ait bilgilerin önemli bir kısmı Kızılhaç arşivinde bulunmaktadır. Kızılhaç örgütü, oluşturduğu gruplar aracılığıyla dolaşmış ve buralar hakkında geniş bilgiler elde etmişti. Merkezi Cenevre'de bulunan Uluslararası Komitee Mısır, Hindistan ve Burma'daki savaş esirleri kamplarına bir delegasyon gönderdi. 1917 yılı başlarında Türk savaş esirlerinin bulunduğu Hindistan ve Burma'daki kamplar Kızılhaç Komitesi'nin üç temsilcisi tarafından ziyaret edilmişti. Delegeler kamp incelemeleri sırasında hiçbir kısıtlamayla karşılaşmadılar. İsviçre misyonunca ilk ziyaret edilen kamp, Sumerpur'daki birkaç bin Türk esirinin yaşadığı kamptı. Kamp, birbirine paralel olarak birkaç sıra halinde dizilmiş, içinde Türklerin oturduğu kulübeler ile idari binaların bulunduğu büyük bir avlunun etrafı dikenli tellerle çevrilmişti. Geniş sokakları olan, tek tip binalı, kendi aydınlatma, su ve kanalizasyon sistemine sahip, bir erzak pazarı ve postanesi olan küçük bir kasabaydı burası; ilk bakışta göze çarpan hiç kadın ve çocuğun olmamasıydı; sadece daha az veya daha fazla süslü uniformalar giymiş erkekler, günlerini tembellik içinde geçiriyorlardı. Yemek zamanlarında mutfak ve yemekhanenin etrafına insanlar toplanınca küçük bir hareketlilik gözleniyordu. Her kulübenin etrafında bulunan verandalarda oturan esirler, zar oyunları veya domino oynuyor ya da Türk kahvesi içip sohbet ediyorlardı. Tartışma konuları genellikle İngiliz

⁹¹⁸ Mahmut Akkor, **I. Dünya Savaşı'nda Çeşitli Ülkelerdeki Türk Esir Kampları**, Sakarya 2006, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.38-39

⁹¹⁹ Mahmut Akkor, **a.g.e.**, s.44 vd.

gazetelerindeki haberler, politika veya kamp dedikodularıydı.⁹²⁰Kampta, 3-4 Mart 1917’de 3.024’ü Müslüman olmak üzere toplam 3.366 kişi bulunuyordu.⁹²¹

İngilizlerin Hindistan ve Burma’da tuttıkları Osmanlı vatandaşlarının birçoğunu Gazze ve Irak Cephelerinde esir düşen kişiler oluşturuyordu. İngilizler, Irak Cephesi’nde 7.000, Gazze Cephesi’nde 40.000 kişiyi esir almışlardı. Çoğunluğunu askerler oluşturmakla birlikte, içlerinde tehdit olarak görüldükleri için tutuklanmış sivil esirler de bulunuyordu. Asker esirler arasında Osmanlı Devleti’nde görev yapan Almanlar da vardı. Bunlardan bazıları Ahmet Nagar esir kampında tutuluyorlardı.⁹²² Ahmet Nagar Kampı, Kızılhaç heyeti tarafından 7 Mart 1917 tarihinde ziyaret edilmişti. Almanların çıkarlarından sorumlu Bombay’daki İsviçre ataşesi M. Ringger, kampta bulunan esirleri ziyaret eden Kızılhaç heyetine eşlik etmişti. Kamp, Transvaal savaşı sürecinde Boerleri içeride tutmak için kurulmuştu. Kamp bölgesinde sıcaklık normal seyirde olup geceleri serindir. Kamp komutanı Yarbay G. Morse idi. İkinci komutan Yarbay Loudon olup yardımcılığını Teğmen G. Grey üstlenmişti. Kampın güvenliğinden genel olarak İngiliz askerleri sorumlu idi. Kampta bulunan esirler üç guruba ayrılmıştı: Kamp A; orta halli kişiler ile Alman gemilerinden tutsak edilen mürettebat, Kamp B; daha üst tabakada ticaretle uğraşanlar ve savaştan önce maddi durumu iyi olan işçiler, Kamp C; bu kamp diğerleri gibi dikenli tellerle çevrili olmayıp kaçmayacağına dair söz veren esirler için özel tahsis edilmişti. Bu kampta bulunan esirler, kampın 8 km uzağına kadar serbestçe hiçbir gözetim olmaksızın dolaşabiliyorlardı. A kampında 850 kişi, B kampında 362 kişi ve C kampında 409 kişi bulunmakta olup toplam kamp mevcudu 1621 idi.⁹²³

İngilizler, Tuzhurmatu’da esir ettikleri Türk askerlerini Hindistan’daki Bellary Kampı’na nakletmişlerdi. Bu askerler içinde bulunan yedek subay Muhittin Erev anılarında; „Bir kısmımıza çatal, bıçak, bisküvi ve muhtelif konserveler verildi, bir kısmına da yağ, un, ve odun verildi. Arkadaşlar bu ayrımın sebebini bir müddet sonra öğrendiler: Avrupa’da ya da Asya’da doğmak talihsizliği.“ İngilizlerin esir zabitana

⁹²⁰ A. Altıkulaç, A. Dönmez, “Hindistan’da Esaret: I. Dünya Savaşı ve Sonrasında Hindistan’daki Türk Esirleri”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, XI/16, Kış 2016, s.7-8

⁹²¹ Mahmut Akkor, *a.g.e.*, s.44

⁹²² M. K. Kaçıra, “Birinci Dünya Savaşı’nda İngilizlerce Hindistan’a Gönderilen Türk Esirleri”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Yıl:2016/1, XV, S.29, s.29

⁹²³ Mahmut Akkor, *a.g.e.*, s.48-49

gerekli ihtiyaç malzemelerini verirken doğum yerlerine göre hareket ettikleri ve kütükleri batıda olanlara farklı davrandıkları anlaşıyor. Muhittin Erev, bu durumu, „Bu hareketi belki tercümanların belki de İngilizlerin subaylar arasına nifak sokmak istemesi“ olarak yorumlamıştır. İngilizler, savaşın başında Irak Cephesi’nde esir ettikleri Osmanlı zabitan ve efradını peyderpey Hindistan’a sevk ettikleri ve burada Türk asıllı olmayanları diğerlerinden ayırarak propaganda faaliyetlerine giriştikleri ve hatta kısmen muvaffak olarak kimi esirleri Şerif Hüseyin’in ordusuna gönderdikleri bilinmektedir.⁹²⁴

Kamp, Bombay şehrinin güneydoğusunda, Bellary şehrinin yaklaşık 3 km kadar yakınındaydı. Bu kamp, 26 Kasım 1916’da Irak bölgesinden 65 Türk subayının getirilmesiyle açılmıştı. Kamp, 12 Mart 1917 tarihinde de Kızılhaç heyeti tarafından ziyaret edilmişti. Heyet, kampa geldiğinde kampta 66 subay, 1 doktor, 2 astsubay, 68 er ve erbaş olmak üzere 137 esir bulunmaktaydı. Mart ayı sonunda 500 esirin daha kampa getirileceği bildirilmişti. Kamp, 4.000 kişilik olup, inşaatların yapımı tamamlandığında 5.000 kişi barındırabilecek duruma gelecekti.⁹²⁵

Kalküta İstasyon Kampı, 28 Mart 1917 tarihinde Kızılhaç heyeti tarafından ziyaret edilen kamp, Mezopotamya’dan gelen esirlerin kalacakları kamplara ulaşmadan evvelki son duraklarıydı. Rangoon için konulan ambargodan dolayı yaşanan gecikmeler, burada esirlerin en fazla 4 gün kaldıkları bir istasyon kampının kurulmasına neden olmuştu. Kamp, İngiliz askeri birliklerinin bulunduğu Kalküta’nın tarihi bir kalesi olan Fort William’da kurulmuştu. Kamp içinde bir çim alan bulunmakta olup etrafı da ağaçlarla kaplıydı. Esirler, burada üç kısma ayrılarak yerleştirilmişti. Çadırlarda yaşayan esirler, karşılıklı dizilmiş ranzalarda yatmaktaydı. Kampta kalma süresi çok kısa olduğundan diğer kamplardaki gibi bir yemek sistemi kurmak güçtü. Burada esirlerin yemek yapmasına izin verilmiyor ve yemekler, kurallara uygun olarak yerli aşçılar tarafından yapılıyordu. Kampa geldiklerinde hastalık belirtisi olan ya da zayıf düşmüş esirler, Karachi hastanesine gönderilmekteydi. Burada esirler, sıkı bir incelemeden geçmekteydi.⁹²⁶

⁹²⁴ A. Altıkulaç, A. Dönmez, **a.g.m.**, s.9

⁹²⁵ Mahmut Akkor, **a.g.e.**, s.50

⁹²⁶ Mahmut Akkor, **a.g.e.**, s.54

Tongnung Kampı hakkında gerek arşivlerde ve gerekse hatıralarda yeterli bir bilgiye ulaşılamamıştır. Yarbay Hasan Yetimi raporunda, 1919 yılı sonunda yalnızca Türk ırkından olan esirlerin Tongnung Kampı'ndan Bellary Kampı'na nakledildiğini bildirmektedir.⁹²⁷

I. Dünya Savaşı'nda Türk esirlerinin Burma'da kaldıkları önemli kamplardan birisi de burasıydı. Savaş yıllarında Hindiçini olarak anılan bölge daha sonra Birmanya adını almış, günümüzde de Myanmar olarak adlanmaktadır. Savaş başladığında Irak cephesinden alınan Türk esirleri öncelikle Bağdat ve Basra'daki toplama kamplarında tutulmuş daha sonra da gemilerle Hindistan'a 56 aktarılmış oradan da Birmanya'ya gönderilmişti. Thatmyo Kasabası'ndaki İngiliz birliklerinin kaldığı binalar esir kampı haline dönüştürüldü. Savaş şartları içinde esir mübadelelerinin yapılması ve kamplar arasında esir değişimlerinin yapılmasından dolayı kampta bulunan Türk esirlerinin sayısını tam olarak belirtememekle birlikte 1917 sonlarında kampta 5000 Türk esirinin bulunduğunu söyleyebiliriz. İlk esir kafilesi Kasım 1914'te buraya gelmişti. Daha sonra bunu diğer kafileler izlemişti. Ulaşımındaki gecikmeler nedeniyle Kalküta'daki istasyon kampında bir müddet bekleyen Türk esirleri gemilerle Rangoon'a getiriliyordu. Buradan da Irrawady Nehri üzerinde çalışan gemilerin çektiği geniş mavnalara bindirilip kuzeydeki Thatmyo'ya getiriliyordu. Bölgenin çok sıcak olması ve bol yağmur alması kampta kalan esirlerin yaşam şartlarını zorlaştırabiliyordu. Kamp, birbirine bitişik dört ayrı kısım olarak inşa edilmişti. Her kısma pavyon deniliyordu. Her pavyon aşağı yukarı 400 m2 alana sahipti ve diğer pavyonlardan tel örgülerle ayrılmıştı. Ayrıca her pavyonun etrafı yine iki kat tel örgüyle çevriliydi. Pavyonlar da dükkânlar ve kahvehaneler vardı. Kampta esirlerin kaldığı iki tip lojman vardı. Birincisi daha önce İngiliz birliklerinin kaldığı binalardı. Bunlar, beş ağaç üzerine oturtulmuş olup yerden 180 cm yüksekliğindeydi. Bu tür barakalar 400 kişiyi barındırabiliyordu. Yataklar, yanlara paralel olarak yerleştirilmiş, ortada geniş bir alan oluşmuştu. Subaylar, bu barakalara rütbe esasına göre yerleştirilmişti. Bir bölümde en çok altı subay kalabiliyordu. Kamp idaresi tarafından kendilerine yatak, masa ve sandalye de

⁹²⁷ Cemalettin Taşkıran, **a.g.e.**, s.138

verilmişti. Bu barakalar zeminden bir hayli yüksekte bulunduğu için gündüzleri altında oturulabiliyordu, hatta gece isteyen burada yatabiliyordu.⁹²⁸

Türk esirlerin Burma'da tutulduğu bir başka kamp ise Schwebo idi. Schwebo Nekahat Kampı, Kızılhaç heyetince 18 Nisan 1917'de ziyaret edildi. Neredeyse hepsi Türk savaş esiri 90 kişi barındırıyordu. Bunların 24'ü subay, 10'u astsubay, 2'si sağlıkçı, 49'u er, 1'i denizci ve 4'ü de sivildi. Kamp Yukarı Mandalay'da Mandalay'ın 125 mil kuzeyinde ve Schwebo kasabasından 2 mil uzaklıkta bulunuyordu. Nekahat dönemindeki esirler için kurulmuştu. İklim sıcak olsa bile, burası kuru ve sağlıklıydı, ülkenin en iyi yerlerinden biriydi.⁹²⁹ Kamp, Kızılhaç heyeti tarafından 18 Nisan 1917'de ziyaret edilmişti. Esirler, Thatmyo'daki gibi aynı tip barakalarda kalmakta idi. Askerlerin kaldığı barakalarda geniş bir salon ve yatak odası da bulunmakta idi. Tüm barakalar gaz lambaları aracılığıyla aydınlatılıyordu. Her askerin kendine mahsus bir gaz lambası vardı. Thatmyo kampındaki sisteme benzer olarak her esirin 1 battaniyesi vardı. Askerlere yatakları için ayrıca cibinlik de verilebiliyordu. Kampa bol miktarda su temin edilmekteydi. Su, gemilerden taşınarak pompalar kanalıyla kampa ulaştırılıyordu. Her barakanın kendine has küçük bir su deposu vardı. Sabah 07.00'de başlayan serbest gezinme izni, akşam 18.30'a kadar kampın 12 km'lik çevresini kaplayan bir alanda geçerli idi.⁹³⁰

Meiktila, önceden Burma'daki İngiliz hükümetinin yazlık yeri idi. 1917 yılı Nisan ayı sonunda, komisyon tarafından ziyaret edildiği sıralarda, esir kampı olarak kullanılmaya başlanmamıştı. Kamp, 1917 yılı Nisan ayı başlarında Burma'da Mandalay şehrinin güneyinde, Meiktila Gölü'nün yanında kurulmuştu. Çok büyük bir kamptı. 5.000 esiri barındırabilecek şekilde düzenlenmişti. Bu kamp, 1921 yılına kadar Türk esirleri barındırmıştır. Buradaki Türk esirlerin sayısı tam olarak bilinmiyorsa da 4-5 yıllık zaman içinde 10.000'e yakın Türk esirinin bu kampta kaldığı tahmin ediliyor.⁹³¹

Rangoon Karantina Kampı da önemli bir kamptı. Burma'nın başkentinde bulunan bu kamp, Türk esirleri için açılmış olup Kolera gibi salgın hastalıklar tehlikesine karşı karantina olarak kullanılıyordu. 30 Nisan 1917'de 19 Türk hasta vardı. Burma'da esaret

⁹²⁸ Mahmut Akkor, **a.g.e.**, s.55-56

⁹²⁹ Cemalettin Taşkiran, **a.g.e.**, s.171

⁹³⁰ Mahmut Akkor, **a.g.e.**, s.62

⁹³¹ Cemalettin Taşkiran, **a.g.e.**, s.172

hayatı yaşayıp da isimleri belirtilen kamplar dışında bulunan Türk esirlerinin de varlığı tahmin edilmektedir. Bunlar, bahçe işi ya da benzeri işlerde çalıştırılmış ve buralarda vefat etmişti.⁹³²

Kamplarda esaret hayatı sürecinde şehit olan Türk askerleri için birkaç şehitlik inşa edilmiştir. Bunların en önemlileri; Meiktila ve Thatmyo Şehitlikleridir. Meiktila şehitliğinde 1.050 Türk'ün mezarı vardır. Aralıklı on sıra halinde düzenlenmiş, her sıraya 100 şehidin defnedildiği, etrafı çevrili, giriş kapısı olan bu şehitlikte, Hintli nöbetçilerce katledilen Tüfekçi Ziya Usta ve ismi bilinmeyen üç zabıt vekilinin de mezarları gözüktüyor.⁹³³

Burma'da Thatmyo esir kampında ölen 260 Türk şehidi için de bir şehitlik inşa edilmiştir. Hint tüccarından meşhur Mehmet Ali Han tarafından ihda olunan masraf ile yapılmıştır. Bu mezarlıktaki beş subayın mezarları, krokide işaretle belirlenmiştir: "1. Ordu teşkilatı hocası Miralay Suphi Beyefendi, 2. Dicle Fırkası Kumandanı Binbaşı Halim Bey, 3. Karadeniz vapuru çarkçıbaşı Ahmet Efendi, 4. Karadeniz vapuru çarkçısı Hüseyin Efendi, 5. Bir zabıt .."⁹³⁴

Kamplarda kısmi hareket özgürlüğü olduğundan istisnai de olsa firar girişimleri yaşanmış ama firariler kısa sürede yakalanıp cezalandırılmıştır. Firar edip özgürlüğe kavuşan Türk esiri tespit edilememiştir.⁹³⁵ Buna karşın Malta Esir Kampı'ndaki Türk esirlerden bazıları firar ederek özgürlüklerine kavuşabilmişlerdi. Bu firarlarda Teşkilat-ı Mahsusa'nın da katkısı olduğu kaçınılmazdır.

c. Türklerin Yanında Savaşmak Üzere Gönüllü Olan Müslümanlar

Hint Müslümanları, Türklere sadece nakdi yardım yapmakla kalmamış, gerektiğinde canlarını vermekten çekinmemişlerdir. Yollara düşerek cepheye koşmuşlar ve din kardeşlerinin yanında seve seve canlarını vermişlerdir.

Milli Mücadele yıllarında Cemiyet-i Ulema-i Hind de Mustafa Kemal lehine öne çıktı. Müslümanlar, Mustafa Kemal için on milyon rupi toplamak için "Ankara Fonu" adında bir fon kurmaya karar verdi. Daha da ötesi, Kemal Paşa'nın ordusu için gönüllü

⁹³² Mahmut Akkor, **a.g.e.**, s.64

⁹³³ Cemalettin Taşkiran, **a.g.e.**, s.171 vd.

⁹³⁴ Cemalettin Taşkiran, **a.g.e.**, s.333

⁹³⁵ Cemalettin Taşkiran, **a.g.e.**, s.98; Şevket Süreyya Aydemir, **a.g.e.**, s.335

toplamak üzere öneriler sundular. Eylül 1921'deki Britanya istihbarat raporuna göre Dakka'da 25 kişi gönüllü oldu ve düzenli talimlere başladı.⁹³⁶ Bengal Hilafet Komitesi'nin 10.000 kişilik bir gönüllü birliği kurma çalışmaları, İngiliz istihbarat raporlarını destekler mahiyettedir.⁹³⁷ İzmir'in Yunan işgalinden sonra Çanakkale Boğazı'na doğru yürüyüşe geçen Türk kuvvetleri ile İngiliz birlikleri Gelibolu'da burun buruna gelmiş çatışmaya ramak kalmıştı. Karşılıklı sabır ve anlayış büyük bir krizin aşılmasını sağlamıştı. İşte bu süreçte Hint Müslümanları bir araya gelerek İngilizlerin Rumeli ve İstanbul'u Mustafa Kemal Paşa'ya teslim edilmesini talep etmişler ve taleplerinin kabul edilmemesi halinde "Ankara Lejyonu" hazırlıklarını hızlandıracakları yönünde bir de tehdit savurmuşlardı.⁹³⁸

D. SOSYAL İLİŞKİLER

Hint Müslümanları ile Türklerin sosyal ilişkilerinin güçlü olması diğer alanlara da sirayet etmişti. Yüzyıllardır, Hint Müslümanları Türklere sempatiyle bakıyor ve kötü günlerinde onlardan yardım istiyor ve bekledikleri yardımı da görüyorlardı. Bunun ilk örneği Kanuni Sultan Süleyman döneminde yaşanmış, Osmanlılar Hint Okyanusu'nda Portekizliler ile büyük bir mücadelenin içine girerek Hint Müslümanlarının yanında olduklarını kanıtlamışlardı.

Rusya'ya karşı ittifak kurmak amacıyla Japonya'ya gönderilen Ertuğrul Fırkateyni, 20 Ekim 1889'da yerel saatle 14: 00'de Bombay Limanına demirlemişti. Gemi, Müslüman ziyaretçiler tarafından istila edildi. Ertuğrul'u yaklaşık olarak günde 20.000 kişi ziyaret ediyordu. Bunlar arasında satıcılar, hokkabazlar, marifet göstermek isteyen Hint fakirleri, çamaşırcılar, erzak ve eşya komisyoncuları da bulunmaktaydı.⁹³⁹ Görüldüğü üzere Hint Müslümanlarında halife ve Osmanlılara karşı büyük bir teveccüh vardı. Bunu hayatın her alanında görmek mümkündü. Seylan Adası'nda Kolombo şehrindeki Müslümanlar, Sultan Abdülhamid'in tahta oturmasının 25. Yıldönümü münasebetiyle bir mektep yaptırmışlar ve adını "Hamidiye Mektebi" olarak koymuşlardı.⁹⁴⁰

⁹³⁶ Mohammad Sadiq, **a.g.e.**, s.117

⁹³⁷ Salim Cöhece, "*Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan*", s.196

⁹³⁸ Salim Cöhece, , "*Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan*", s.196

⁹³⁹ Erol Mütercimler, **a.g.e.**, s.118

⁹⁴⁰ **Sebilü'r-reşad**, 12 Kanun-ı Evvel 1329/1913, S.276, s.252

Bangla dilinde yazan ve şimdi Bangladeş'in "ulusal ozanı" konumunda bulunan Nazrül İslam, Sakarya Zaferi'den hemen sonra on beş gün içinde küçük bir kitap uzunluğunda bir manzume yazarak Kalküta'da "Kemal Paşamız" başlığı altında bastırmıştı. Türkiye'ye yapılanlara Hindistan'dan gelen tepki bu büyük Asya ülkesindeki bağımsızlık ülküsünü bir kez daha ateşledi. Hindistan'da yeni doğan çocuklara "Mustafa Kemal" adının (kimi zaman "Paşa"sıyla birlikte) verilmesi bu yıllara rastlar.⁹⁴¹ "İdeal Türk dostu" olarak vasıflandırılan Muhammed İkbal, Milli Mücadele esnasında yazdığı "Mustafa Kemal Paşa'ya Hitap" adlı şiirini Gazi Mustafa Kemal'e ithaf etmişti.⁹⁴²

Hint Müslümanlarının Türklere yardım ettiği bir saha da sağlık idi. Gerek Trablusgarp ve gerekse Balkan Savaşları'nda sağlık heyetleri kurarak İstanbul'a göndermiş ve dostluklarını bir kez daha ispat etmişlerdi.

Birinci Hint Heyeti, Hindistan zenginlerinden olup Londra'da tahsilde bulunan hamiyet sahibi gençlerden meydana geliyordu. Bu heyet, her giderini yardımsever insanlardan ödemek şartıyla Mısırlı Dr. Selim Bey'i de beraberlerine alıp onun da her masrafını üstlenerek İstanbul'a gelmişlerdi. Önce bir süre Haydarpaşa Askeri Hastanesi'nde, daha sonra Ömerli'de hizmet etmişlerdi. Bu heyet de Dr. Selim Bey'den başka Güney Haydarabadlı Oxford öğrencisi Abdülhak Bey, Sencur Eyaleti'nden Oxford öğrencisi Seyyid Al-i İmran, Güney Haydarabadlı Oxford öğrencisi Seyyid Mehmed Hüseyin ve Delhi Eyaleti'ndeki Akralı'dan Oxford öğrencisi Seyyid Hasan Abid-i Caferi bulunuyordu.⁹⁴³ Bunlar İngiltere'de tıp eğitimi alan Müslüman gençlerdi.

Bu heyetin Ömerli'de yaptırdığı çeşmeler vardır. Çeşmelerden biri halen mevcudiyetini muhafaza etmektedir. Birlik ve beraberlik mesajlarının verildiği çeşmenin kitabesi Hindistanlı Müslümanların o günlerden bugüne kalan yadigârlarındandır.⁹⁴⁴ Kitabede şu satırlar dikkati çekmektedir:

⁹⁴¹ Mohammad Sadiq, **a.g.e.**, s.XI-XII

⁹⁴² Bu şiir, "Allah O'na yardım etsin" dileğiyle başlıyor ve "Atın nereye kadar giderse oraya kadar atıl, düşünme, biz bu meydanda nice kereleler tedbir yüzünden mat olduk" öğüdü ile sona eriyordu.

⁹⁴³ A. Z. İzgöer, **a.g.m.**, s.104-105; Zuhul Özeydin, "The Indian Muslims Red Crescent Society's Aid to the Ottoman State During the Balkan War in 1912", s.14-15

⁹⁴⁴ Bkz., EK: 17 Hintli Müslümanlar tarafından Ömerli'de yaptırılan çeşmeler

“Hindistan Birinci Hilal-i Ahmer Heyeti, Osmanlı kardeşlerine daima selamlar ithaf eyler ve Balkan mezaliminin unutulması için bütün ihvan-ı dini daimi ittihadada davet ederekten arz-ı veda eyler.”

Sene-i Hicriye: 1331/ Sene-i Miladiye: 1913

Bir başka çeşme kitabesi de şöyledir:

“Balkan Muharebesi’nde Osmanlı kardaşlarına yardım etmek için Hindistan’dan gelen Umum Hindistan Hilal-i Ahmer Heyet-i Tıbbiyesi’nin uhuvvet yadigârı.”

Sene-i Hicriye: 1331/ Sene-i Miladiye: 1913⁹⁴⁵

İkinci Hint Heyeti, Trablusgarp Savaşı esnasında İstanbul’a ulaşmıştı. Hindistan Bombay camileri nazırlarından oluşan bir heyetin nezareti altındaki “İslam Gençleri Cemiyeti” ve “Ziya-yi İslam Encümen-i Aqlisi” tarafından toplanan yardımlarla tertip ve teşkil edilen “Bombay Fukara-yı İslamiyesi Sıhhi Heyeti”, 17 Aralık 1911 tarihinde İstanbul’a ulaştı. Bir müddet Hilal-i Ahmer Darü’l-Fünun Hastanesi’nde hizmet veren ekip, 100 yatağa yakın bir kısmın tedavisini üstlenerek toplam 135 hastayı tedavi etti. Çadırları da dâhil tam teşekküllü seyyar hastane teçhizatı bulunan ekip, 23 Ocak 1912 tarihinde Çatalca civarındaki Ömerli mevkiinde yüz yataklı bir seyyar hastane kurarak yaralı ve hasta kabulüne başladı.

Heyet; Müdür Dr. Feyzi Bey, Baştabip Dr. Muhammed Hüseyin Bey, Dr. Nimkar Bey, Dr. Molken Bey, Dr. Nizar Ahmed Bey, Dr. Selim Bey, eczacı Ruşen Bey, kâtip Seyyid Abdülvecid Efendi, baş hasta bakıcı Seyyid Muhammed Meşhedi Efendi, idare memuru Hekim Seraceddin Efendi, sandık emini Abdullatif Efendi ve on iki hasta bakıcı ile üç hademedden oluşmaktaydı.⁹⁴⁶

Üçüncü Hint Sağlık Heyeti, Hindistan’dan “Genel Hindistan Kızılayları” tarafından “el-Vefdü’t-Tıbbi min Biladi’l-Hind” ismiyle Delhi merkezinde oluşturulup gönderilen bu heyet, 9 Ocak 1913 tarihinde İstanbul’a ulaştı. Osmanlı Kızılay Cemiyeti adına özel bir heyet tarafından karşılanarak Kadırga Hastanesi’ne misafir edilmişti. Mütareke esnasında bir süre Kadırga’da kaldıktan sonra savaş hattı üzerinde Ömerli’de

⁹⁴⁵ A. Z. İzgöer, **a.g.m.**, s.105

⁹⁴⁶ Ömer Tellioglu, **a.g.m.**, s.802; Zuhul Özaydın, **a.g.m.**, s.15

bir seyyar hastane kurmuşlardı. Savaşın ikinci kez başlaması üzerine seyyar hastane ile sağlık heyetinin bir kısmı Gelibolu'ya nakledilerek hastanelerini orada teşkil etmişlerdi.⁹⁴⁷ Çanakkale Rum Erkek Okulu (Bugünkü Cumhuriyet İlköğretim Okulu), Hint Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hastanesi'ne dönüştürüldü ve orada görev yaptılar.⁹⁴⁸

Heyet erkânı şu isimlerden oluşuyordu: Baştabip Dr. Muhtar Ahmed Ensari Bey, Baştabip Muavini Ali Ezher Feyzi Bey, Dr. Muhammed Naim Ensari, Dr. Seyyid Abdurrahman, Dr. Seyyid Şemsülbari, Dr. Mahmudullah, Dr. Mirza Rıza Han, eczacı Gulam Ahmed Han, Nuruşşems, Abdülvahid Han, Hamit Resul, Seyyid Tunker Hüseyin, 12 hasta bakıcı ve 2 tercüman.⁹⁴⁹

Hint Müslümanları ile Anadolu Türkleri arasında yaşanan en önemli sosyal hadiselerden biri de 1920 yılında Hint Müslüman ulemasının fetvası gereğince Hindistan'ın Darü'l Harp ilan edilip onbinlerce Müslüman'ın önce Afganistan'a göç etmesidir. Orada yaşanan sıkıntılardan sonra bir grup Hintli Müslüman'ın tekrar Hindistan'a dönmesine karşılık diğer bir grubun batıya doğru yürüyüşe geçerek Azerbaycan'a ulaşması ve günün Osmanlı konsolosundan Türkiye'ye girmek için izin istemeleri ancak bu isteklerinin reddedilmesine karşın onların sınırı kaçak geçerek Anadolu'ya ulaşması ve Batı Cephesi'nde Yunanlılara karşı savaşması ile sonuçlanan süreçtir. Bu göç hareketinde lider konumda olanlardan birisi de Salihli Cephesi'nde görev alan Abbas Han idi.⁹⁵⁰

⁹⁴⁷ A. Z. İzgöer, **a.g.m.**, s.106

⁹⁴⁸ Mithat Atabay, "*Balkan Savaşları Sırasında Çanakkale Bölgesinde Faaliyet Gösteren Hilal-i Ahmer Hastaneleri*", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ**, S.10-11, s.78

⁹⁴⁹ A. Z. İzgöer, **a.g.m.**, s.107

⁹⁵⁰ M. K. Öke, **Güney Asya Müslümanlarının İstiklal Davası ve ...**, s.83

ONUNCU BÖLÜM

HİNDİSTAN'DA HUKUK

Hukuk, toplum hayatının yani birlikte yaşamının zorunlu bir sonucudur. Toplumlar, düzenli ve sistemli bir halde yaşarlarsa sorunlarını en aza indirebilirler. Hindistan'da yüzyıllar boyunca birbirinden farklı kavim ve dinler hâkimiyet tesis ettiklerinden dolayı, egemen milletlerin hukuku da birbirinden farklı olmuştur. Hintlilerin yaşamında dini inançlarından kaynaklanan hukuk akideleri daima örfi hukuka göre ağır basmıştır ta ki İngiliz işgaline kadar.

A. ESKİ HİNDİSTAN'DA HUKUK

Hinduizm'de hukukun kaynağı Veda ve Upanişad⁹⁵¹ adlı kutsal metinlerdir. Vedalarda çok tanrılı bir anlayış hâkim iken daha sonra bu tek tanrı inancına evrilmiştir ve Upanişad bu anlayışı barındıran bir kitaptır. Veda metinlerinin şerhleri de hukuk kaynağıdır. Bu şerhlerden Manus'nun din kitabı önemlidir. 12 kitapta çeşitli konuları ele almıştır.⁹⁵² Hindu şeriatı, tıpkı İslam şeriatı gibi bu toplumun her gününe ve saatine etki etmiştir. Ondan bağımsız olarak yaşamının imkânı yoktur. Doğumdan ölüme kadar kendisini hayatın her alanında hissettirir. İsim verme, evlenme, miras, meslek edinme, defin işlemi hep bu şeriata göre icra edilirdi. Eski Hint hukuku dini akaide dayanır. Yüzyıllar boyunca Hindular bu akaide bağlı olarak yaşadılar. Hindu hayatında en çok yer bulan hukuk, Manus Kanunnamesi (Manusmriti)'dir.⁹⁵³ Hindistan'da rahipler hukuk kurallarını dini ritüellerle süsleyerek toplumun her kesimini kontrol etmeyi başarmışlardı. Hindu toplumunda kadınlara miras verilmezdi. Budizm, Hinduizm'e tepki olarak ortaya çıkmış ve genellikle Hindistan'ın güneyinde, Sri Lanka ve Burma gibi yerlerde yayılırken kadınlara verilen haklar yönünden Hinduizm'in önüne geçmiş ve daha çok kabul görmüştü.⁹⁵⁴

Hindu inancında insanlar eşit değildir. Klasik Hindu ailesi anaerkil iken yakın zamanlarda geçirdiği değişimle ataerkiye evrilmişse de bu değişim Hindistan'ın her

⁹⁵¹ Bkz., Cemil Kutlutürk, **Hindu Kutsal Metinleri Upanişadlar**, İstanbul 2014

⁹⁵² Mehmet Aykanat, **AKU Hukuk Fakültesi Genel Hukuk Tarihi Ders Notları 4**, s.3

⁹⁵³ Bkz., Emine Erdoğan, **Manus Kanunnamesi**, Konya 2015

⁹⁵⁴ Max Weber, **Economy and Society II**, 1968 by Bedminster Press Incorporated, New York, p.818

bölgesinde etkili olmamıştır. Günümüzde dahi Burma’da anaerkil⁹⁵⁵ yaşam tarzı devam etmektedir.

Hindistan’da geçmişte toplum hayatında en et kurum kast sistemi idi. Bugün de etkisini hissettirmeye devam etmektedir. Hindistan’a dışarıdan gelen Arilerin oluşturduğu bir sistemdir. Bu sistemin en tepesinde Brahmanlar bulunur. Bunlar din adamıdır. 2. Basamakta Kşatriyalar yer alır. Bunlar yönetici ve asker sınıfıdır. Kral, bu sınıftandır. Askerler tarafından seçilir ve brahmanlar tarafından onaylandıktan sonra göreve başlardı. Kralın kabinesi 12 bakandan meydana gelirdi. 3. Basamakta Vayşiyalar vardı. Ziraat ve ticaret erbabı bu sınıfa mensuptu. En altta ise Sudralar bulunurdu. Oduncu ve sucular bu kastın üyesiydiler. Kast sisteminin dışında tutulan paryalar ise insan yerine konulmamıştı. Köy ve kasabalarda yaşamalarına izin verilmez, sadece köpek ve eşek sahibi olmalarına izin verilmişti. Farklı kasttan olanlar evlenemez, birlikte yemek yiyemez ve seyahat edemezdi.⁹⁵⁶

Eski Hint hukukuna iki önemli siyasi lider damgasını vurmuştur. Birincisi, filozof bir vezir olan Kotilya Çanakya’dır. Ona göre devlet yönetiminde ahlak kurallarına uymak önemli değildir. Bu içtihadı dolayısıyla hukukçular ve siyasetçiler tarafından Makavelizm’in öncüsü olarak kabul edilmiştir. Bu görüşün tam tersini savunanlar da çıkmıştır. Bir Budist kral olan Asoka, devlet yönetiminde ahlakı savunmuş; görüş ve yorumlarını içeren 33 kitabelik Asoka Fermanlarını ilan etmiştir. Canlıların yaşamasını önemsemiş; balık tutulmasını ve kurban kesilmesini yasaklamıştır. Cezalarda indirim yapmıştır.⁹⁵⁷

Eski Hint hukukunda çok evlilik caizdir. Erkekler cemiyette haiz oldukları (Brahmanlar, Kşatriya, Vaisya, Sudra gibi) sınıflara göre dört, üç, iki ve bir kadınla evlenebilirdi.⁹⁵⁸

Manu Kanunnamesi’ne göre Kadın, bağımsızlığı hak etmez. Genç iken onu baba korur, tazeliğinde koca ve ileriki yaşında oğulları. Baba, eğer zamanında onu evlendirip göndermezse, koca eğer onunla belirli zamanlarda cinsi münasebete girmezse, oğul eğer kocasının ölümünün ardından onu himaye etmezse kabahatlidir. Bir erkek, ev sahibi

⁹⁵⁵ **Sebilü’r-reşad**, 30 Kanun-i Sani 1329/1913, S.283, s.267

⁹⁵⁶ Mehmet Aykanat, **AKU Hukuk Fakültesi Genel Hukuk Tarihi Ders Notları 4**, s.1-2

⁹⁵⁷ Mehmet Aykanat, **AKU Hukuk Fakültesi Genel Hukuk Tarihi Ders Notları 4**, s.3-4

⁹⁵⁸ M. Özgü Aras, “İslam’a Göre Çok Evlilik”, **SÜİFD/24**, s.187

safhasına adım attığında eğer yaşı otuzsa, hoşlandığı 12 yaşında bir kızla evlenebilir. Yirmi dört yaşında bir erkek, 8 yaşında bir kızla evlenebilir.⁹⁵⁹

Yargılama yetkisi kralda iken, mahkemelerde hâkimliği brahmanlar yapmıştır. Üst kasttan biri alt kasttan birisini öldürürse diyet cezası verilirdi. Eğer alt kasttan biri üst kasttan birisini öldürürse idam edilirdi. Verilen ölüm cezaları; köpeklere parçalatma, fillere ezdirme, kazığa geçirme, boyun vurma, suda boğma şeklindeydi. Aynı kasttan karşı cinsin hukuki olmayan ilişkisi zina olarak görülmemiş, farklı kastlar arasında olmuşsa zina olarak görülmüştür.⁹⁶⁰

Eski Hint hukukunda zina yapan kadınların burunları kesilirdi.⁹⁶¹ Suçları affa uğradıktan sonra tekrar burun ameliyatı olduklarından plastik cerrahi gelişmişti.

Erkek, kadını boşayabilir ama bu hak kadına tanınmamıştır. Bazı özel durumlarda kadın kocasını boşamış sayılırdı. Koca kutsal bir görev için gidip 8 yıl dönmemişse, iş için gidip 6 yıl dönmemişse ve keyfi olarak evinden ayrılıp 3 yıl dönmemişse bu boşanma sebebi sayılmıştır. Erkek kadının evlenme sebebi çocuk sahibi olmaktır. Erkek çocuğu olmayan baba, evlatlık alabilir ve ta çocuk sahibi olmak için eşini akrabasına gönderebilirdi.⁹⁶²

Kölelik, Hint Sanskrit Hukuk kitaplarında düzenlenen bir kurumdur. Manu Kanunu, yedi kölelik sebebi saymaktadır: Savaş köleliği, ailesine para sağlamak için gönüllü kölelik, köle anadan doğmak, satış veya hediye edilmek suretiyle kölelik, miras bırakılma ve ceza sebebiyle kölelik.⁹⁶³

Norada ise köleliğe dair daha derin bilgi vermekte ve onbeş hali kölelik sebebi saymaktadır. Yukarıda sayılanlara ek olarak borç sebebiyle kölelik, rehin olarak kendini gösteren borçlunun satışı sebebiyle kölelik, kumar, belli bir süre için köleleştirme, din uğruna dünyevi hazları bırakarak köle olma, köle kadınla ilişki kurma, kendisini satmak gibi kölelik sonucunu doğuran sebepler gösterilmiştir.⁹⁶⁴ Eski Hint inanışında insanlar eşit görülmediği için işlenen suçlar ve verilen cezalar konusunda da adalet tecelli etmemiştir.

⁹⁵⁹ M. Hadi Tezokur, “Manu Yasalarında Kadın”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VIII, S.1, 2006, s.93

⁹⁶⁰ Mehmet Aykanat, *AKU Hukuk Fakültesi Genel Hukuk Tarihi Ders Notları* 4, s.4

⁹⁶¹ A. H. Bayat, *a.g.e.*, s.96

⁹⁶² Mehmet Aykanat, *AKU Hukuk Fakültesi Genel Hukuk Tarihi Ders Notları* 4, s.5

⁹⁶³ Gülnihal Bozkurt, “Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik”, s.67

⁹⁶⁴ Gülnihal Bozkurt, *a.g.m.*, s.67

B. BABÜRLÜLER DÖNEMİNDE HUKUK

Töre veya törü kelimesi Türk ve Moğol halklarında kanun kadar kuvvetli bir özelliğe sahip olarak kullanılmıştır. Halil İnalcık töre konusunda : “Orta Asya’da Türk ve Moğol kavimleri arasında Mete’den Timur’a kadar binlerce yıl esas hatları aynı kalmış bir töre mevcut olmuştur. Bu töre veya yasa devlet teşkilatının ve hanlık hâkimiyetinin temelini teşkil etmiş, onun yanında bağımlı kavimlerin gündelik işlerini idare eden yerel kanunlara hanlık hukuku ile çatışmadığı ölçüde izin verilmiştir.” Diyerek törenin Türklerdeki önemini dile getirmiştir. 1071’de Yusuf Has Hacıp tarafından bir öğüt kitabı olarak yazılan Kutadgu Bilig’de sık sık hükümdarlığın “törü” üzerinde oturduğu belirtilir. Aynı yazar bir başka yerde; “Hükümdarlık iyidir ama törü daha iyidir” diyerek törenin önemini vurgulamıştır.⁹⁶⁵

Türklerin İslamiyeti kabulünden sonra Şeri hukuk Türklerin hayatında daha etkili olurken töre biraz daha geri plana düşmüşse de varlığını ihtiyaçlar doğrultusunda korumaya devam etmiştir. Özellikle Hindistan’da kurulan Türk devletlerinde gerek Müslüman olmayan ahali ile Türk ordusundaki gayri Müslim askerin cürümleri İslam hukukuna göre işlem göremediği için ondan doğan boşluk İslam şeriatına çok da ters düşmeyecek şekilde Zevatibler ile doldurulmuştur.

Kanunnameler, niteliği itibariyle Türk-Moğol devlet geleneği ve İslami kaynaktan beslenip geliştikleri için haliyle örneklerine de Türklerin İslamiyet’i kabulünden başlayan zaman diliminden itibaren rastlamak mümkündür. Osmanlı Devleti’nde kanunname adı verilen bu hukuk sistemi diğer Türk-İslam devletlerinde farklı isimlerle karşımıza çıkar.⁹⁶⁶

Örnek olarak;

Akkoyunlu Devleti’nde: Uzun Hasan Kanunu,

Dulkadiroğullarında: Alaüddevle Bey Kanunu,

Gaznelilerde: Fetava-yı Sultani,

Timurlularda: Tüzükat-i Timuri,⁹⁶⁷

Afganistan’da: Fetava-yı Ahmed Şahi,

⁹⁶⁵ Uğur Arslan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda ve Hindistan’da Kurulan Türk Devletlerinde Kanunname ve Zevatibler”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2017 Bahar (26), s.8

⁹⁶⁶ Uğur Arslan, *a.g.m.*, s.15

⁹⁶⁷ *Tüzükat-ı Timur*, (nşr., K. Şakirov, A. Aslan), İstanbul 2010

Cengiz İmparatorluğu'nda: Yasakname-i Büzürk veyahut Yarguname. Ayrıca Memluklarda, Hitay Türklerinde ve Safevilerdeki diğer düzenlemeler de örnek olarak gösterilebilir.

Zevatibler, bir yandan seküler nitelik taşıırken diğer yandan da şeriat hükümleri ile pek de zıtlık göstermemişlerdir. Sultan tarafından verilen hükümler şeriata uygun olmasa bile kamunun iyiliği için zorunlu kabul edilerek uygulama alanı bulmuştur. Bu kurallar şeriatla yan yana başat giderek kanun veya zevatib kavramlarıyla adlandırıldılar. Hindistan'da örfi hukuk uygulaması olan zevatiblerin köken olarak Gazneli Mahmut dönemine kadar yani Türklerin büyük gruplar halinde İslam'ı kabulüne kadar gittiği söylenmiştir.⁹⁶⁸

Örfi kanunlar çıkaran hükümdarlardan biri de Cihangir'dir. Tüzukat-ı Cihangiri'de yer alan 12 hüküm şunlardır:

1-Tamga (şehre satılmak için dışarıdan gelen mallardan alınan damga vergisi) ve deniz yoluyla gelen mallardan alınan gümrük vergisi kaldırılacak,

2-Eşkiyaların bulunduğu yollarda kervansaray, kuyu ve camiler yaptırılacak; bu suretle nüfusun bu bölgelerde yoğunlaşması sağlanacak,

3-Varisi çıkmayan mallar; kervansaray, köprü ve göletlerin yapımı için kullanılacak,

4-Ülkede şarap ve müskürat (keyif verici her türlü madde) kullanılmayacak,

5-Hükümdarlık memurları hiç kimsenin evinde konaklamayacak,

6-Kulak-burun kesme cezası verilmeyecek,

7-Tebaanın toprakları, zorla hükümdarlık topraklarına katılmayacak,

8-Hükümdarlık memurları, kendi bölgelerinde izinsiz evlenemeyecekler,

9-Büyük şehirlerde hastaneler kurulacak, doktor ve cerrahların masrafları hükümdarlık hazinesi tarafından karşılanacak,

10-Cihangir'in doğum tarihi, Perşembe (Tahta çıktığı gün) ve pazartesi (Ekber'in doğum günü) günleri hayvan kesilmeyecek,

11-Ekber zamanındaki bütün devlet memurları eskiden olduğu gibi görevlerinde kalacak,

12-Mahkûmların hepsi serbest bırakılacak.⁹⁶⁹

⁹⁶⁸ Uğur Arslan, **a.g.m.**, s.18

⁹⁶⁹ G. H. Abay, **a.g.e.**, s.177

Genel olarak Hindistan'da hüküm süren Türk sultanlıklarında hukukun kaynaklarını; Kur'an, İcma, Kıyas ve Hadis (Sünnet) oluşturmaktadır. Delhi Türk sultanlıklarında da önemli kodlaştırma hareketlerine şahit oluyoruz. Bunlar arasında; Sultan Muhammed Tuğluk tarafından (726-752/1324-1351) hazırlatılan El-Fetava't-Tatarhaniye bunların başında gelir.⁹⁷⁰

Babürlülerde İslam fikhını esas alan ilk eser bizzat Babür tarafından kaleme alınan Mübeyyen Der Fıkh'dır. Mübeyyen; Babür'ün, oğulları Hümayun ve Kamran Mirza'ya akaid ve fıkha dair temel meseleleri öğretmek amacıyla yazdığı 2258 beyitten oluşan, aruzun failatün/mefailün/feilün kalıbı ile kaleme aldığı bir mesnevisidir. Hanefi fikhına göre ilmihal konularını işleyen bu eserinde Babür, Hanefi mezhebini esas aldığını açıkça ifade etmektedir. Babür, kitabını oğullarına hitaben yazmış olsa da çalışmada “ey ulema”, ey dost”, ve “ey talip” gibi hitap ifadelerinin kullanılması eserin, halkın yanı sıra ilimle uğraşan kimselere de yönelik olduğunu göstermektedir.⁹⁷¹

Mübeyyen, ilmihal literatürünün genel sistematığına uygun olarak itikadi meseleleri ele alan bir bölümle başlamaktadır. Bu bölümde Babür; imanın şartları, Allah'ın zati ve sübuti sıfatları, meleklerin görevleri, peygamberlerin vasıfları, Hz. Peygamber'in miracı, gösterdiği mucizeler, Ehl-i Kible'nin tekfir edilmesi meselesi ve mizan, sırat ve cehennem gibi ahiret hayatıyla ilgili akaid ilmine dair konulardan bahsetmektedir.⁹⁷²

İtikadi konular bağlamında Babür, imanı dil ile ikrar ve kalp ile tasdik olarak tarif ederek ameli imandan bir cüz olarak saymamaktadır. Allah Teâla'nın Zatı'nın ne cevher ne de araz olduğunu belirten Babür, O'nun fiillerinde illet ve garaz bulunmadığını kabul ederek bu konuda Eşari mezhebinin yolundan gitmiştir. Kur'an'ın mahluk olmadığını da Mutezile'ye bir eleştiri olarak vurgulayan Babür, Ehl-i Kible'nin tekfir edilmesine karşı çıkarak Ehl-i Sünnet'in yaklaşımını savunmuştur. Bununla birlikte Şiileri kastederek Hulefa-i Raşidin'e kötü söz söyleyenlerin Şeriat'a göre kâfir olduklarını da açıkça ifade etmiştir.⁹⁷³

Babürlüler de tıpkı Osmanlılar gibi kadılık müessesesini hukukun bir parçası olarak görüp ona göre değer biçmişlerdir. Kadının görevini iyi yapması için Kur'an,

⁹⁷⁰ Uğur Arslan, **a.g.m.**, s.16

⁹⁷¹ Ahmet Aydın, “*Babürlü Dönemi Fıkıh Çalışmalarının İlk Örneklerinden Biri Olarak Babür'ün Mübeyyen Der Fıkh'ı*”, **Usul İslam Araştırmaları**, 28 (2017), s.150

⁹⁷² Ahmet Aydın, **a.g.m.**, s.163

⁹⁷³ Ahmet Aydın, **a.g.m.**, s.163

sünnet ve şeriatı iyi bilmesi gerekiyordu. Yine Fetava-yı Alemgiriye’de kadıların şehrin en merkezi yerinde cami veya dairelerinde oturması ve halkın şikâyetlerini ele alması emredilmiştir. Müftülerin fetve ve yorumları kadılar için yol gösterici olmuştur. Kotwal isimli memur, şehir ve kasabalardaki en önemli görevliydi ve polislerin şefi olarak biliniyordu. Kadıların verdiği cezaların infazından sorumluydu.⁹⁷⁴

Babürlüler döneminde İslam fıkıhı alanında yapılan en önemli çalışma tartışmasız Alemgir I’in yazdırdığı fıkıh kitabı olan Fetava-yı Alemgiriye veya Fetava-yı Hindiyedir. Bu çalışma, İslam Hukuku’nun bütününe tatbik etme hususundaki önemli bir teşebbüstür. Bu eserde Hanefi doktrini takip edilmiş ve yalnız fetvalardan değil, aynı zamanda mezhebin muteber metinlerinden seçilmiş parçalardan alıntı yapılmıştır. Bu eser yazılırken şu metod talip edilmiştir:

1-Önce Hanefi mezhebinin kurucusu olan Ebu Hanife’den nakledilen kesin rivayetlerin, sonra bütün Hanefi hukukçularının kabul ettiği muteber görüşleri (Zahirür-rivayet) almışlardır. Bunlar bir çeşit kanun metinleridir.

2-İkinci olarak Ebu Hanefi’den nakli kesin olmayan rivayetler tetkik ve mukayese sonucu eserde yer almıştır. (Mesail-ül Nevadir)

3-Üçüncü olarak da yukarıda zikredilen rivayet ve görüşleri açıklayan doktrin eserleri incelenmiştir. Ayrıca bir çeşit ilmi ve kazai içtihatlar gibi telakki edilebilen fetvalar da gözden geçirilmiştir.

Bu şekilde derlenen bu muazzam İslam Hukuku kodu; 52 kitap, 515 bab ve yüzlerce fasıllardan meydana gelmektedir. Mısır’da H. 1310’da basılan eser 6 cilt olup toplamı 3.500 sayfadır.⁹⁷⁵

Bu eser, zaman içinde Türkiye’deki İslam fikhını da etkilemiştir. Ekber zamanında Din-i İlahi uygulama sürecinde Müslüman olmayanlardan alınan cizye vergisi kaldırılmıştı. Din-i İlahi uygulaması en çok Müslümanlar tarafından eleştirilmişti. Çünkü en büyük tavizler İslam inancı üzerinden verilmişti. Alemgir, bu uygulamaya tepki olarak keskin bir dönüş yaparak 1679 yılında cizye vergisini geri getirdi.⁹⁷⁶ Böylece sultan, İslam Şeriatını tekrar uygulama sahasına sürerken Müslümanların da gönlünü fethetmiş oldu.

⁹⁷⁴ Uğur Arslan, **a.g.m.**, s.17

⁹⁷⁵ Halil Cin, “*Türk Tarihi ve Hukuk*”, s.11

⁹⁷⁶ Aziz Ahmed, **Hindistan’da İslam Kültürü Çalışmaları**, s.277

C. HİNDİSTAN'DA İNGİLİZ HUKUKU

İngilizler, daha Doğu Hindistan Şirketi marifetiyle Hindistan'da faaliyet yürütürken tıpkı bir devletmiş gibi kanunlar çıkarıp uygulamışlardır. Bu kanunlar hayatın her alanında etkisini göstermişti. Bu tepkiler bazen olumlu bazen de olumsuz olabiliyordu.

a. 1857 Büyük Sipahi İsyanı Öncesinde Çıkarılan İngiliz Kanunları

İngilizler, Hindistan'da kalıcı olduklarını gördükten sonra hayatın her alanında menfaatlerini korumak, Hintlilerin gönlünü kazanmak ve daha başka sebepler yüzünden çeşitli kanunlar çıkarmışlardır. Bunların en önemlileri ekonomi alanında çıkarılmıştır. Hindistan pazarını tek başına kontrol etmek isteyen İngilizler, Plassey Savaşı'ndan sonra ekonomi üzerindeki ağırlıklarını iyice hissettirmişlerdir. İthalatı elinde bulunduran İngilizler, özellikle İngiltere'den getirdikleri mallardan düşük oranlı gümrük vergisi alırken, Hintlilerin yaptıkları ihracat mallarına yüksek vergiler koyarak onları bezdirmiş ve piyasadan çekilmelerini sağlamışlardır.

Bengal Genel Valisi olarak Hindistan'a gelen Lord Cornwallis (1738-1805) tarafından, Hindistan'dan 1793 yılında ayrılmasından kısa bir zaman önce uygulamaya konan düzenlemeler önemlidir. *Cornwallis Code* olarak da anılan bu yasalar, Hindistan'da baştanbaşa İngiliz yönetiminin temellerini atmış; yönetim hizmetlerine, mahkemelere ve vergi toplanmasına getirdiği standartlar, uzun yıllar değişmeden kalmıştı. Bu yasaların ilki, 1947'de İngiliz yönetiminin son bulması sonrasına kadar Bengal, Bihar ve Orissa'da yürürlükte kalmış olan "Sürekli Zamindari Çözümü"dür. İngiliz usulünün formaliteleri ile karmaşık olan bu yasanın adli düzenlemeleri ile *Cornwallis*, Hint hâkimlerin başkanlık ettiği *Faujdari* mahkemeleri kaldırılmış; onların yerine eyalet içindeki şehirlerde gezen İngiliz hâkimlerin başkanlık ettiği dört mahkeme kurmuştu.⁹⁷⁷

Hintlileri rahatsız ederken, 1857 Büyük Sipahi İsyanı'nın sebepleri arasında gösterilen bir uygulama da 1834 yılında kabul edilen "Lapse Doktrini" idi. Bu kanuna göre bir Hintli race vefat ettiğinde mirasçısı olarak öz erkek evladı yok ise devletin toprakları Hint-İngiliz İmparatorluğu'na katılırdı. Bu kanunu en etkili biçimde uygulayan kişi Genel Vali Lord Dalhousie (1848-56) olmuştur. Bu kanunun yürürlüğe

⁹⁷⁷ Celalettin Güngör, *a.g.e.*, s.98

girmesinden sonra 1848'de Satara, 1849'da Jaitpur, 1850'de Baghat, 1852'de Udaipur, 1854'de Nagpur ve 1855'te Hansi racalıklarına ait topraklar İngilizlerin kontrolüne geçti.⁹⁷⁸

Hindistan'da ilk gazeteler İngilizler tarafından çıkarılmıştı. Hindistan'daki bazı gazeteler sivri dilleri ile hem valileri hem de İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin keyfi uygulamalarını sorgulayınca çeşitli müeyyidelerle karşı karşıya kalmışlardır. Böylece Hint basını daha emekleme yıllarında baskı, sürgün ve sansür ile yüz yüze gelmişti. 1835 yılında Metcalfe ve Macaulay'ın yaptığı bir çalışma ile yeni bir basın kanunu çıkarılmış ve yedi yıllık bir özgürlük dönemi yaşanmıştı.⁹⁷⁹

Sati, kelime anlamı ile iyi veya iffetli kadın demektir. Çünkü dul kadının kocasının ölü bedeniyle birlikte, cenaze ateşinde kendini yakması, kadının iyilik ya da iffetini kanıtlaması olarak değerlendirilirdi. İngilizler, Hint Yarımadası'na ilk geldiklerinde Bengal'de bu vahşi, insanlık dışı uygulama çok yaygındı.

Sati sorununu çözmeye kararlı olan Genel Vali Lord William Bentinck, bu uygulamanın yaygın olduğu Bengal, Bihar, Orissa ve Kalküta bölgesindeki insanların uysal ve itaatkâr doğalarına duyduğu güven içerisinde, az da olsa belirli bir isyanı göze alarak 4 Aralık 1829'da Bengal Başkanlığı'nda sati ayininin yasa dışı olduğunu, bunda rol alan kişilerin de mahkemelerde cezalandırılacağını ilan etmişti.⁹⁸⁰ Sati uygulaması daha önce Ekber Şah zamanında yasaklanmış, bu işin takibi için de müfettişler görevlendirilmişlerdi.⁹⁸¹ Ancak bu yasağın çok da başarılı olduğu söylenemez.

Hindistan'da kız bebeklerin öldürülmesi de bir gelenektir. Bu geleneğin kurbanları, sati kurbanlarından daha fazlaydı. Gelenek; Kathiawar, Racputana, Pencap'ın Bedileri, Kehatrileri ve Catları ile belirli bölgelerde yaşayan bazı kastlarla sınırlıydı. Bu gelenek, bir kadının kendinden üstün bir gruptan erkekle veya en azından kendi grubundan bir erkekle evlenmek zorunda olmasını ifade eder. Aynı zamanda yoksul ana-babalar için çok masraflı olan düğün giderlerinden, yerine getiremeyecekleri dini yükümlülüklerden kaçınmanın çıkış yolu ya hemen ya da doğumdan sonra bebeğin öldürülmesi oluyordu. Bebekten kurtulmak için ya emzirilmiyor veya zehirli bir ilaç⁹⁸² meme ucuna sürülerek

⁹⁷⁸ Suat Vural, **a.g.e.**, s.96

⁹⁷⁹ Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.132

⁹⁸⁰ Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.23

⁹⁸¹ H. Hilal Şahin, **a.g.m.**, s.119

⁹⁸² Genellikle meme ucuna afyon sürülürdü.

bebek zehirletiliyordu. Bu vahşi uygulama 1795 ve 1804 yıllarında yapılan düzenlemelerle cinayet kapsamı içerisine alınmıştı.⁹⁸³

1834'te Kalküta'ya gelen Lord Macaulay, eski Sanskrit ve Farsça eserlerin başlanmış olan basımının durdurulmasını, Müslüman ve Hindulara ait orta ve yüksekokulların kapatılmasını ve var olan bütün imkânların İngiliz dil ve edebiyatının öğretilip yayılması yolunda kullanılmasını ister. 1835'te kabul edilen bir kanunla Hindistan'da eğitimin dili olan Farsça terk edilir, onun yerine İngilizce eğitime geçilir. Bu uygulama en çok Müslümanları rahatsız eder. 1844 yılında kabul edilen yeni kanunla da devlet memuru olarak alınacak adayların İngilizce eğitim veren okullardan mezun olmaları istenince, bu durum uzun yıllar boyunca Farsça eğitim alan Müslümanların devlet memuru olamayacakları ve işsiz kalacakları anlamına geliyordu.⁹⁸⁴

1830 ve 1840'lardan itibaren eğitimin ve rasyonel bilinçlenmenin yükselişiyle birlikte ciddi olarak sorgulanmaya başlanan ve kesintisiz bir mücadelenin konusu olan dulların yeniden evliliği üzerindeki yasak, 1856 yılına gelindiğinde kaldırılmıştı. "Dulların Yeniden Evliliği Yasası", herhangi bir geleneğin veya Hindu hukukunun aksi yorumuna rağmen dulların evliliğine yasal izin vermiş ve böylece evliliklerin ürünü çocukların da meşru olduklarını ilan etmişti.⁹⁸⁵

Köle ticareti İngiliz İmparatorluğu'nda 1807 yılında kaldırılmıştı. 1811 yılında da Hindistan'a dışarıdan köle ithalatı yasaklanmıştı. Kölelik, 1833 yılında İngiltere'de kaldırıldıktan sonra 1843 yılında Hindistan'da sahiplerine herhangi bir tazminat ödenmeksizin yasadışı ilan edilmişti.⁹⁸⁶

Hindu entellektüeli Ram Mohan Roy'un sağlığında yaygın olan bir başka sosyal sorun ve uygulama ise çok eşlilikti. O, bu sorunu "Kadınların Eski Hakları" adlı denemesinde dillendirmiş ve çok eşliliğe tavır almıştı. İkinci evliliği yapmanın şartlarını da açıklamıştı.⁹⁸⁷

Çok eşlilikte asıl sorun Kulin Brahmanları arasındaki uygulama idi. Bunların kızları, ancak çok katı sınırlandırmalar içinde oldukça sınırlı aileler arasından eş

⁹⁸³ Mustafa Keskin, **a.g.e.**, s.62

⁹⁸⁴ Durmuş Bulgur, **a.g.m.**, s.88-89

⁹⁸⁵ Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.29

⁹⁸⁶ Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.33; Burton Stein, **a.g.e.**, s.226

⁹⁸⁷ Hindu şeriatına göre ilk eş sağ iken şu sekiz durumda erkek ikinci evliliğini yapabilir: 1.Alkollü içecekleri kullanma alışkanlığı, 2.İyileşmez hastalık, 3.Aldatma, 4.Kısırlık, 5.Savurganlık, 6.Sıklıkla saldırgan bir dil kullanma, 7.Sadece kız doğurma, 8.Kocasına kızgınlık gösterme

tercihini yapabiliirdi. Dolayısıyla, bazen kızların ellisi, altmış ve hatta daha çoğu bir erkekle evlendirilebilirdi. Örneklere bakıldığında yaşları 10 ile 60 arasında değişen ve birbirlerine kız kardeş, teyze, hala, dayı çocukları gibi çeşitli dereceden akraba olan Kulin kızlarının artık ölüm döşeginde sayılan seksenlerinde birisine toplu tek bir düğün merasimi ile evlendirildikleri olurdu.⁹⁸⁸1855-1857 yılları arasında bu uygulamanın yasaklanması için hükümete çok sayıda müracaat yapılmıştı.⁹⁸⁹

İngilizler, Hindistan piyasasına tamamıyla hâkim olmak ve Babürlülerin izini silmek için para basımı konusunda da adımlar atmıştı. John Prinsep, 1780 yılında Kalküta'ya madeni para basma makinesini getirmiş ve aldığı izinle 1785 yılında ilk gümüş Rupî'yi bastırmıştı. 1835 yılında oğul James Prinsep bu işe devam etmiş bastırılan gümüş paranın bir yüzünde Kral IV. William'ın portresi yer alırken öteki yüzünde İngilizce ve Urduca paranın birim değeri yazılmıştı.⁹⁹⁰1856 yılında bastırılan madeni sikkelerde Bahadur Şah II'nin portresinin olmaması, onun yerine Kraliçe Viktorya'nın portresinin konması İngilizlerin niyetini anlamak için yeterli bir delildir.⁹⁹¹

b. Büyük Sipahi İsyanı'nın Bastırılmasından Sonra Uygulanan İngiliz Kanunları

Sipahi İsyanı, İngiliz hükümetinin ve İngiliz halkının dikkatini Hindistan üzerine çekmişti. Hem halk hem de hükümet Hindistan ile yakından ilgilenmeye başlamıştı. Nihayet isyan bastırıldıktan sonra İngiltere Hükümeti'nin Hindistan politikasında önemli bir değişiklik olmuş ve Şubat 1858 tarihinde Kraliçe Victoria, Doğu Hindistan Kumpanyası'nın faaliyetlerine son verildiğini, Hindistan'ın bilfiil İngiliz İmparatorluk Camiası'na girdiğini açıklamıştı. 1859 yılında çıkarılan bir kanunla Doğu Hind Kumpanyası lağvedildi.⁹⁹²Genel Vali, Kral Naibi unvanını aldı.

Genel vali beş yıl için atanır ve kendisinde Hindistan işleri üzerinde bilgiden çok sağduyu, anlayış, kavrayış, çalışkanlık ve doğruluk aranırdı. Bu beş yıl içinde Londra'da başka bir parti işbaşına geçse dahi genel vali müddetini bitirinceye kadar yerinde bırakılırdı. Bunun seyrek istisnaları olmuştur.⁹⁹³

⁹⁸⁸ Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.25-26

⁹⁸⁹ Mustafa Keskin, **a.g.e.**, s.61

⁹⁹⁰ C. Eagleton, J. Williams, **a.g.e.**, s.154-155

⁹⁹¹ İnci Yavuz, **a.g.m.**, s.185

⁹⁹² Bilal Şimşir, **a.g.m.**, s.135

⁹⁹³ Y. H. Bayur, **a.g.e.** III, s.325

Hindistan'ın İngiltere'ye intibakının sağlanmasında en önemli adımlardan biri, 1 Ağustos 1861'de "Hint Konseyleri Yasası"nın kabul edilmesidir. 52 maddeden oluşan bu yasa, uzun metni ile anılan konseylerin kuruluş, çalışma ve işbölümü gibi hususları düzenlerken, resmi olmayan kişilerin de "Genel Vali Yasama Konseyi"nde görevlendirilebileceğini düzenlemişti. Anılan bu 52 maddelik yasanın 3, 10 ve 11. Maddeleri dikkat çekicidir:

3. Madde: "Genel Vali Yasama Konseyi'nin 5 olağan üyesi olacaktır: Bunlardan 3'ü, bir toplantıda mevcut üyelerin çoğunluğunun uzlaşmasıyla, Konsey'le birlikte çalıştığı durumda gerektiğinde Hindistan Devlet Sekreteri tarafından atanacaktır. Bu atamalar, atama zamanında Tacın ya da *Company* ile Tacın en az on yıl Hindistan'da hizmetinde bulunmuş kişiler arasından olmalıdır. Bu şekilde atanmış bir kişi, eğer Tacın askeri hizmetinde ise bir konsey üyesi olarak görevi süresince herhangi bir askeri görevi tutamaz ve fiili askeri görevlerde kullanılamaz. Kalan iki olağan üye ise gerektiğinde Majesteleri tarafından yazılı emirle atanacaktır. Konsey ile birlikte çalıştığında Devlet Sekreteri, Majestelerinin Hindistan'daki kuvvetlerinin başkomutanını anılan Konsey'in olağanüstü bir üyesi olarak atamak, yetkilerinin dâhilindedir. Konsey'in bu olağanüstü üyesi, Konsey Kurulu'nda rütbe ve öncelikle Genel Vali'nin hemen arkasından gelir."⁹⁹⁴

10. Madde: "Konsey'le toplandığında Genel Vali'ye verilen yasa ve düzenlemeleri yapma yetkisinin daha iyi kullanılması için Genel Vali, yukarıda belirtilen olağan ve olağanüstü üyelere *Lieutenant-Governor*' a ilaveten, sayısal olarak 12'den çok ve 6'dan az olmamak üzere kendisince uygun görünen kişileri, sadece yasa ve düzenleme yapmaları amacıyla konsey üyeleri olarak atar. Bu kişiler, belirtilen amaçlar için toplanan oturumlar hariç, konseyin herhangi bir toplantısında oturmaya ve oy kullanmaya yetkili olmayacaklardır. Bu şekilde atanan kişilerin bir yarıdan daha az olmamak üzere, resmi olmayan kişilerden sağlanır. Şöyle ki, böyle bir atamanın yapıldığı tarihte bu kişiler, Hindistan'da Tacın sivil ve askeri hizmetinde olamazlar."

11. Madde: "Konsey'in böyle atanan her ilave üyesi, atama tarihinden başlayan iki yıllık dönem için yasa ve düzenlemeleri yapma amacıyla toplanan bütün toplantılara çağrılır."⁹⁹⁵"Hindistan Meclisleri Kanunu" ile kasaba ve bölge meclisleri oluşturuldu ve sonunda bir dizi benzer yasalaştırmalarla Genel Valilik Konseyi de eğitimli Hintli elite

⁹⁹⁴ Celalettin Güngör, *a.g.e.*, s.80; H. Kulke, D. Rothermund, *a.g.e.*, s.366

⁹⁹⁵ Celalettin Güngör, *a.g.e.*, s.80-81

açıldı. Yönetime bu çok sınırlı katılım, artan vergilendirmeye razı olmaları ve hatta bazen başlatmaları karşılığında orta sınıfa uygun bir ödül olarak görüldü.⁹⁹⁶

1892 Hindistan Kanunu: Bu kanunun yeniliği yasama kurullarına atanmış değil seçilmiş üye sokmak esasını kabul etmesinden ibarettir, ancak kanuna göre bu esas o kadar dar bir surette tatbik edilmektedir ki, varlığı ile yokluğu arasında bir fark bulunmamaktadır. Buna göre kral naibinin yasama kuruluna 5 tane seçilmiş üye girer. Bunlardan 4'ü o vakit merkezlerinde kurul bulunan dört ilin kurullarındaki memur olamayan üyeler tarafından seçilecekler, beşincisi de Kalküta ticaret odasıncı seçilecektir. Görüldüğü gibi halk tarafından seçilme işine hiç yanaşılmamıştır.⁹⁹⁷

İngilizler, Hindistan'daki hâkimiyetlerini pekiştirmek için hayatın her alanında kanunlar çıkardılar. Bunlardan biri de gazeteleri susturmak için çıkardıkları sansür kanunlarıydı. Yerel dillerdeki gazetelerin sayısının artması, revaç bulması ve İngiliz yönetimi aleyhindeki yayınları sömürgeciler tarafından hoş görülmedi ve 1878'de "Yerel Dil Basın Yasası" çıkarıldı. Baskı altında kalan gazeteler ya yayınlarına son verdiler ya da yayın dillerini İngilizce'ye çevirdiler.⁹⁹⁸ 1908 yılına kadar ara sıra Hint Hükümeti, basın konusunda esneklikler göstermişse de bu politika uzun sürmemiştir. İngiliz aleyhtarlığının artması üzerine 1908'de "Gazete Yasası" ve 1910 yılında ise daha sert yaptırımlar içeren "Hint Basın Yasası" çıkarıldı.⁹⁹⁹ Hindistan Mahalli Hükümeti, İngilizlerin baskısı altında bulunuyordu ve İngiliz menfaatlerine aykırı davranamıyordu. I. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra Hintlilerin savaş hakkında sağlıklı bilgiler almasının önüne geçmek için yine bir sansür kanunu olan "Hindistan Savunma Yasası" çıkarılmıştı.¹⁰⁰⁰

Hindistan ile İngiltere'nin bütünleşme sürecindeki adımlardan birisi de Kraliçe Viktorya'nın "Hindistan İmparatoriçesi" olarak ilan edilmesidir. Lord Ellenborough'un teklifi ve Disraeli Hükümeti'nin İngiltere parlamentosuna sunduğu "1876 Kraliyet Unvanları Yasası" ile yapılmış ve bununla Kraliçe Victoria, Hindistan İmparatoriçesi ilan edilmişti. Kraliçeye verilen bu imparatoriçe unvanı, İngiliz Hindistan'ı ile yerli

⁹⁹⁶ Burton Stein, **a.g.e.**, s.246

⁹⁹⁷ Y. H. Bayur, **a.g.e.** III, s.466

⁹⁹⁸ Burton Stein, **a.g.e.**, s.272; Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.141

⁹⁹⁹ Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.143

¹⁰⁰⁰ Jawarharlal Nehru, **a.g.e.**, s.130

devletler arasında kurulan fiili egemenlik ilişkisine, anayasal bir nitelik kazandırmıştı.¹⁰⁰¹

Hindistan her ne kadar çok verimli bir ülke de olsa bazen yaşanan kıtlık olayları onbinlerce hatta yüzbinlerce insanın açlıktan ölmesine sebep oluyordu. Hintliler, daha önce yaşanan mağduriyetlerde genellikle Doğu Hindistan Şirketi'ni sorumlu tutmuşlardı ama artık şirket yoktu tek muhatapları Genel Vali idi. Artan eleştirileri dikkate alan Lord Ripon zamanında kıtlık koşullarının tehdit düzeyini saptamak ve yapılması gerekenler konusunda devlet rehberliği için bir “Kıtlık Yasası” resmen ilan edildi. Yasa, doğru bir yaklaşımla yetersiz sağlık koşullarının hastalıklarla yaygın ölümlere sebep olduğu kamplara gitmek yerine, muhtaçlara kendi köylerinde yardım etme önceliğini açıklıyordu.¹⁰⁰²

İngiltere’de Gladston ve liberaller işbaşına geldikten sonra (1880), Hindistan’a Kral Naibi olarak gönderilen Lord Ripon, halkı memnun etmek için bir takım tedbirler almıştı. 1880-1884 yılları arasında Genel Valilik yapan Lord Ripon’un teşviki ve önerenin adına izafeten “İlbert Kanunu” denilen bir kanun çıkarılır. Bu kanuna göre; Avrupalıların yerli yargıçlarca yargılanmalarının bazı durumlarda önü açılır. Bu kanunun kabul edilmesi Hindistan’daki İngilizlerin büyük tepkisini çekmiş, yapılan itirazlar üzerine kanun iptal edilmiştir.¹⁰⁰³

İngilizler, Hindistan’daki Hindu-Müslüman çelişkisini de iyi kullanıyordu. Kimi zaman Müslümanlar kimi zaman Hindular lehinde kanunlar çıkarılıp tatbik edilmekteydi. 1890’lerde yaşanan Müslüman-Hindu olaylarını fırsat bilerek “İnek Koruma Kanunu” denilen bir kanun çıkararak Hinduların gönlünü fethetmişlerdi.¹⁰⁰⁴

Siyasi yapı ile misyonerler arasındaki en ilginç ilişki ise çıkarılan pek çok kanunla, bölge halkı arasında din değiştirenlerin temel hak ve özgürlüklerden istifade etmeleri için yapılan yeni düzenlemelerdir. Mesela din değiştirenlerin mirastan yararlanmalarını sağlayan düzenleme bunun en güzel örneğidir.¹⁰⁰⁵

Hindistan Genel Valisi Lord Kurzon, Müslüman-Hindu çelişkisini kullanır ve güya Müslümanlar lehinde pozitif ayrımcılık yaparak 1905 yılında Bengal’i ikiye ayırır.

¹⁰⁰¹ Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.57

¹⁰⁰² Burton Stein, **a.g.e.**, s.265

¹⁰⁰³ Y. H. Bayur, **a.g.e. III**, s.463

¹⁰⁰⁴ Burton Stein, **a.g.e.**, s.291

¹⁰⁰⁵ İsmail Albayrak, “*Oryantalist Misyonerler ve Kur’an: Batı etkisinde Hint Kur’an Araştırmaları* Adlı Eser Üzerine Bazı Mülahazalar”, **Hadis Tetkikleri Dergisi** II, S.2, Yıl:2004, s.145

Bu durum Müslümanları geçici bir süre sevindirmişse de bu sevinç uzun sürmemiştir.¹⁰⁰⁶1911 yılında Hindistan'ı ziyaret eden Kral V. George, Hindistan İmparatoru tacını giyerken bir taşla iki kuş vurmuştu. Bölünen Bengal tekrar birleştirilerek Hinduların gönlü alınmış, öte yandan başkent Kalküta'dan Delhi'ye taşınarak Müslümanların gururu okşanmıştı.¹⁰⁰⁷

Müslüman Birliği ve Hindistan Kongresi 1915 yılında ilk kez yıllık toplantılarını aynı şehirde ve binada yaptılar. İki örgüt de şunun farkına varmıştı; bağımsız Hindistan'ın yolu işbirliğinden geçiyordu. Yapılacak bir anayasa konusunda iki örgüt teşrii meclisi özelinde sandalye sayısında anlaşmışlardı. İşte bu birliktelik Lucknow Paktı olarak adlandırıldı. (1916) Hindistan mahalli hükümeti üzerinde baskı kuruldu. Talepler basına yansıdı.¹⁰⁰⁸İngilizler bu taleplere kayıtsız kalamadılar.

İngiliz hükümeti taviz verme gereğini bir kez daha hissetti. Birkaç aydan beri Lloyd George kabinesi, Hindistan için bir anayasa uyarlaması ile meşguldü. Bu zor bir işti, zira Genel Vali'nin gücüne zarar vermemek şartıyla Hintlilere hür oldukları duygusu aşılacak isteniyordu. Nihayet sömürge tarzı idaresiyle, muhtariyet arasında Montagu-Chelmsford usulü veya Dyarchie unvanıyla bir rejim ortaya atıldı. Bu esaslar üzerine kaleme alınan anayasa, 23 Aralık 1920 tarihinde neşrolunup, 3 Ocak 1921'de uygulamaya konuldu. Bu anayasa bütün eyaletler için, Delhi'de umumi valinin yanında toplanacak iki meclis öngörüyordu:

1- 41'i imparator, 103'ü üç sene için, ücretli bir usul ile iki milyon seçmen tarafından belirlenen 144 üyeli bir meclisin teşekkülü.

2- Genel Vali tarafından tayin edilen 27 ve 33 üyeden oluşan bir devlet şurası.

Tabi devletler için de bir prensler meclisi meydana getirilecekti ki, bu da toplantılarını Delhi'de yapacak ve ancak oylamaları tartışmaya malik olacaktı. Anayasanın Lloyd George'un ruhunu ortaya koyan güzel maddelerinden biri de, meclis toplantısı ile devlet şurasının kendilerine hükümet tarafından havale olunan her türlü hususlar için hüküm vermeye yetkili bulunduğu idi. Hükümetin onlara ancak küçük işleri gönderdiğini söylemeye gerek yoktur.¹⁰⁰⁹

¹⁰⁰⁶ Y. H. Bayur, **a.g.e.** III, s.469

¹⁰⁰⁷ Rene Grousset, **a.g.e.**, s.91

¹⁰⁰⁸ Bilal Şimşir, **a.g.m.**, s.145-146

¹⁰⁰⁹ Rene Grousset, **a.g.e.**, s.96

1920 Anayasası'nın Hindistan'da gerçekten temsili bir rejim ortaya koyduğu muhakkaktır. Dük Connaught, 1921 Şubat'ında Hindistan'a gidip meclisi açtı ve yeni anayasanın, dominyonların yararına olduğunu, bağımsızlığa ulaşmak için lazım gelen bütün imkânları sağlayan bir ayrıcalığa kaynak olduğunu söyledi.¹⁰¹⁰ Hint milliyetçileri bu anayasa ve meclislere pek de katılım göstermediler. Meclis az sayıdaki katılım ile açılmıştı.

Hintlilerin taleplerini dikkate alan İngilizler, bu anayasa üzerinde çalışırken sabırsız davranan Hintlilerin bazı taşkınlıkları İngilizleri rahatsız etti. 1919 yılında "Rowlatt Kanunları" devreye girdi. İngiliz valisi Rowlatt, Hindistan'da konuşma, ifade ve toplanma özgürlüklerini kısıtlayan bir kanuna onay verdi. Buna tepki olarak Gandhi, tüm Hintlileri Hartal Günü'ne¹⁰¹¹ davet etti.¹⁰¹²

Çocuk yaşta evlilik Hindular arasında olduğu gibi Müslümanlar arasında da yaygındı. Çocuk yaşta evliliği önlemeye yönelik ilk yasa adımı, dulların yeniden evlenmesine izin veren yasanın çıkmasında büyük katkıları olan Iswar Chandra Vidyasagar'ın öncülüğünde atılmış ve 1860 yılındaki yasa ile evlenme yaşı, kadınlar için 10 yaş olarak düzenlenmişti. Bununla birlikte bu yasa, evlenmiş kadınlar örneğinde köklü gelenekleri aşip uygulama yaygınlığı bulamamıştı. Bu yasal düzenlemeye karşı çıkılmasına rağmen, kadının statüsünü geliştirme yönündeki gayretler sürdürülmüş ve 1891 yılında yapılan bir değişiklikle kadınların evlilik yaşı 12'ye çıkarılmıştı. 1925 yılındaki bir değişiklikle de yaş sınırı 14 olarak belirlenmişti. Bu acı sonuçlar doğuran geleneği önleme yönündeki en etkili değişiklik (Çocuk Evliliği Sınırlandırma Yasası), ancak 1929 yılında yapılabilmiş ve yasa değişikliği ile kadınların evlilik yaşı 14 olarak korunurken, erkeklere 18 yaş sınırı getirilmişti.¹⁰¹³

Tapınak fahişeliği uygulamasıyla ilgili olarak yapılan mücadeledeki ilk başarı 1925 yılında çıkarılan yasa olmuştur. Bu yasa, reşit olmayan kız çocuklarının tapınaklara adanmasını suç saymıştı. Bu mesleği icra eden kadınların kurtarılmaları ve normal gündelik yaşama kazandırılmaları, diğer çabalar yanında, bu kadınların da katkıları (Kendileri tapınaklarda dans etmeyi ve şarkı söylemeyi reddetmişlerdi.) ile başarılmıştı.¹⁰¹⁴

¹⁰¹⁰ Rene Grousset, **a.g.e.**, s.96

¹⁰¹¹ Hartal Günü; iş bırakılır, oruç tutulur ve dua edilirdi.

¹⁰¹² O. Seyfi Güner, "*Sivil İtaatsizlik*", s.278; **Ağa Han**, s.197

¹⁰¹³ Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.34-35

¹⁰¹⁴ Celalettin Güngör, **a.g.e.**, s.36

Gerek 1928'deki Simon Komisyonu Raporu ve gerekse 1930-32 Yuvarlak Masa Toplantıları, Müslüman ve Hinduları bir türlü ikna ve memnun edemiyordu. 1935 yılında Hindistan Anayasası'nda yeni bazı düzenlemeler yapılarak kadınlara oy kullanma hakkı verildi ve yaşı 21'in üzerinde olan altı milyon kadın 1937 yılında yapılan seçimlerde ilk kez oy kullandı.¹⁰¹⁵

İngilizlerin Hindistan'da yaptığı icraatlardan biri de büyük şehirlerde yüksek mahkemeler kurmalarıdır. Başkan İngiliz, üyelerin sayıca fazlası İngiliz ve az olanları ise Hintliydi. 27 Temmuz 1897 günü hükümet, Marathı'da çıkmakta olan Kesari isimli gazetede Tilak tarafından kaleme alınan ve kışkırtıcı bir mahiyet taşıyan bir yazı dolayısıyla 124 A maddesi gereğince kendisi hakkında dava açılmıştı. Tilak, ileri sürülen bütün hususlarda suçlu bulunmuş ve başkanlığını Lord Asquith'in yaptığı istinaf mahkemesi de bütün cezaları onamıştı.¹⁰¹⁶

Yine Tilak 1908 yılının Temmuz'unda Kesari gazetesinde çıkan bir makalesi dolayısıyla mahkemeye verilmişti. Mahkeme başkanlığını Davar'ın yaptığı duruşmada 7 Avrupalı üye Tilak'ı suçlu bulurken 2 Hintli üye karşı oy kullanmıştı.¹⁰¹⁷

1921 yılında mahkemeye çıkan Ebu'l Kelam Azad da mahkemenin tarafgirliğinden, adalet dağıtamayacağından bahsetmiş,¹⁰¹⁸ İslam tarihinde yaşanmış güzel olaylardan örnekler vermiştir. O'nun yaptığı savunma tarihe geçmiş, yıllar sonra defalarca Türkçe'ye tercüme edilmiştir.¹⁰¹⁹ Ebu'l Kelam Azad savunma yaparken tarihten birçok örnek vermişti. Mesela çok gaddar olarak anılan Moğollar zamanında bile adaletten söz edilebilirdi çünkü İran'ın ölümsüz şairi Şadi, Hülagü Han'ın yüzüne karşı "Zalimsin" diyebilmiş, Şeyhülislam Ahmed İbn Teymiye ise Aka Han'ın yüzüne karşı lanet okuduğu halde bu iki kişi öldürülmemişti. Medeni İngiltere milletinin Hindistan Ceza Kanunu'na dâhil ettiği 124. Maddeye muadil bir madde Cengiz'in devletinde bile yoktu diyerek bir mukayese yapmış, İngilizleri adaletsizlikle suçlamıştı.¹⁰²⁰

Hindistan'ın bağımsızlık sürecinde gerek İngiltere parlamentosunda gerekse Hindistan Mahalli Hükümeti tarafından çıkarılan kanunlar, yapılan yargılamalar bir

¹⁰¹⁵ Zeeshan Malik, **a.g.e.**, s.12

¹⁰¹⁶ G. Allana, **a.g.e.**, s.79-80

¹⁰¹⁷ G. Allana, **a.g.e.**, s.80

¹⁰¹⁸ **Sebilü'r-reşad**, 13 Kanun-ı Evvel 1339/1923, S.579, s.105-106

¹⁰¹⁹ Bkz. Mevlana Ebu'l Kelam Azad, **Ölümsüz Müdafaa** (Çev., Ali Turgut), İstanbul 2018

¹⁰²⁰ Mevlana Ebu'l Kelam Azad, **a.g.e.**, s.81

sonuç vermemiş, atılan bu adımlar yalnızca İngilizlere zaman kazandırmış, onları bir süreliğine avutmuş ama gerçek değişmemiştir; Hindistan 1947’de bağımsızlığını kazanırken aynı anda bölünmüş ve çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu Pakistan kendisine ayrı bir rota çizmiştir.

ONBİRİNCİ BÖLÜM

HİNDİSTAN'DA MİSYONERLİK FAALİYETLERİ

A. MİSYONERLİĞİN TARİHİ

a. Misyonerliğin Tanımı

Latince missio teriminden gelmekte olan misyon, sözlük anlamı itibariyle görev ve yetki anlamlarına gelmektedir. Bundan türetilmiş olan misyoner terimi ise, görevli olan kişi anlamına gelmektedir. Hristiyanlığın ilk dönemlerinde, Baba tarafından Oğul'un, Baba ve Oğul tarafından da Kutsal Ruh'un gönderilişine yönelik ilahi iradeyi ifade ederek; Baba, Oğul ve Kutsal Ruh üçlemesine dayalı Teslis öğretisiyle ilgili olarak taşıdığı teolojik anlamının yanı sıra, kilise tarafından resmen vaaz için görevlendirilmeyi ifade eden misyon terimi, XVI. Yüzyıldan itibaren Cizvitler tarafından daha özel bir anlamda kullanılmaya başlanmıştır.¹⁰²¹

b. Hristiyanlık Öncesi Misyonerlik

Eğer misyonerlik, bir dini-ilahi olsun olmasın- yaymak ise bu eylem Hristiyanlık öncesi Hindistan'da başlamıştı. Hindu inancındaki kast sistemine tepki olarak ortaya çıkan Budizm, misyonerlik faaliyetleri ile Türkistan, Nepal, Çin, Japonya ve adalara kadar yayılarak konuya güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Budizm'in gelişim ve dönüşüm tarihini üç ana döneme ayırmak mümkündür: Bunlar, Buda'nın aydınlanmaya kavuşmasından Maurya Kralı Asoka'nın M. Ö. III. Asırda Budizm'i krallığın resmi dini olarak kabul etmesine kadar geçen üç asırlık "İlk Budizm Dönemi"; Asoka zamanında belirlenen ahlaki ilkelere ve bunların bireysel olarak uygulanmasına aşırı vurgu yapılan "Hinayana Budizmi Dönemi"; Kral Asoka'dan Kuşan Kralı Kanişka'ya kadarki dönemde ve sonrasında yerel kültürlerle etkileşim akabinde gelişen "Mahayana Budizmi Dönemi" şeklinde tasnif edilebilir.¹⁰²²

¹⁰²¹ Şinasi Gündüz, **Misyonerlik**, Ankara 2009, s.14

¹⁰²² A. İ. Yitik, **a.g.e.**, s.84

Asoka Dönemi (M. Ö. 260-218) kaya kitabelerinden, bu dönemde Orta Asya, Afganistan, Sri Lanka ve Burma'nın yanı sıra Helen dünyasının dört bir yanına; Suriye, Yunanistan ve Mısır'a bile Budist misyonerler gönderildiği anlaşılmaktadır.¹⁰²³

Klasik devre olarak tanımlanan ve miladi I-IV. Yüzyılları kapsayan dönemde ise Budizm, kuzeyde İpek Yolu güzergâhını izleyerek önce Orta Asya ve Çin'de, IV. Asırdan sonra da Kore ve Japonya'da yayılmıştır. Güneyde ise, Sri Lanka ve Burma'da kökleşmiştir.¹⁰²⁴

Bir dinin, herhangi bir devletin koruması veya güvencesi altına girmesi ya da bir devletin resmi dini halini almasından sonra daha kolay yayıldığı tarihi bir gerçektir. Hristiyanlık, Roma'nın resmi dini kabul edildikten¹⁰²⁵, Maniheizm, Uygurlarda devletin resmi dini ilan edildikten sonra ve Budizm ise Maurya İmparatorluğu'nun¹⁰²⁶ resmi dini kabul edilince çok daha hızlı ve rahat bir şekilde yayılma olanağı bulmuştur.

c. Hristiyanlık Dönemine Misyonerlik

Hristiyanlık, Orta Doğu'da ortaya çıkan bir dindir. Doğal olarak ilk yayılması da bu bölge ve civar ülkelerde olmuştur. Pavlus'un öğretileri ve taktikleri, sonraki Hristiyan Misyonerliği'nin belirleyici ilkeleri haline getirilmiştir. Tıpkı İslamiyet gibi ilk zamanlarda baskı altında kaldığından kendisini saklamak zorunda kalmıştır. İhlara Vadisi'ndeki yerleşim yerleri ile saklı kiliseler bu duruma en güzel örnektir.

Hiz. İsa'dan itibaren Hristiyanlık Dini'nin önemli dönemleri ve misyonerliğin başlangıçtan günümüze kadar uzanan genel durumu tarihi olarak ana hatları ile şöyledir:

- 1- 33-100 arası, Havariler Dönemi ve Hristiyanlığın Tanıtılması
- 2- 100-800 tarihleri arası, Kiliselerin Kurulması
- 3- 800-1071 tarihleri arası, Dini Otorite Dönemi
- 4- 1071-1453 Anadolu'nun Türklerden Geri Alınması Çalışmaları Dönemi

¹⁰²³ A. İ. Yitik, **a.g.e.**, s.87

¹⁰²⁴ A. İ. Yitik, **a.g.e.**, s.89

¹⁰²⁵ Oğuz Akyüz, **Misyonerlerin Faaliyetleri ve Propaganda Teknikleri**, İstanbul 2007, s.27

¹⁰²⁶ Yalçın Kayalı, **Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü**, Ankara 2018, s.101

5- 1453-1650 tarihleri arası, Reformasyon Dönemi; Hristiyanlığın “Milliyetçilik Penceresi’nden Değerlendirilmesi, Dinde Milliyetçiliğin Yer Bulması Dönemi; Dogma ve Doktrin Tartışmaları Dönemi

6- 1650-1793 tarihleri arası, Hristiyanlıkta Yeni Anlayışların, Yeni Mezheplerin Oluşması ve Kökleşmesi Dönemi

7- 1793-1965 tarihleri arası, Her Oluşumun Kendi Kulvarında Faaliyet Gösterdiği Modern Dönem

8- 1965-2000 yılları arası, Dinlerarası/Kültürlerarası ve Uluslararası Diyalog Dönemi

9- XXI. Yüzyıl Kültürleştirme yoluyla “Tek Kutuplu Dünya Oluşturma Süreci” (Batı Medeniyetini Hâkim Kılma) Dönemi¹⁰²⁷

Hiz. İsa’ya peygamberliği sırasında on iki kişi inanmıştı. Bunlara havariler denilmiştir. Hristiyanlığı, Hiz. İsa’dan sonra bunlar tebliğ etmiştir. Bu sebeple bunlara ilk misyonerler gözü ile bakılabilir. Havarilerin Hristiyanlığı yaymaları, Hristiyanlık Filistin’de doğduğu için Filistin sahası ile sınırlı kalmıştır.¹⁰²⁸

Hristiyanlık Dini’nin en büyük misyoneri, aslen Yahudi olan Pavlos’tur. Pavlos, Anadolu’nun önemli merkezleri ile Asya’nın birçok yerinde, Makedonya’da ve Yunanistan’da birçok kilise kurmuş ve Hristiyanlığı teşkilatlandırmıştır. Buralara Hristiyanlığı yayarak Roma’da çok büyük bir etkinlik göstermiştir. İlk misyonerler havarilerdi. Ancak Pavlos ve öteki misyonerlerin çabalarıyla Hristiyanlık, Roma İmparatorluğu’nun ticaret yolları üzerindeki büyük kentlere hızla yayılmıştır. “Büyük” lakabıyla anılan Bizans İmparatoru I. Konstantin’in (306-337) Hristiyanlığı kabul etmesiyle misyonerlik yeni bir hız kazanmıştır. Kısa bir süre içerisinde İran ve Arabistan içlerine kadar yayıldı. Askeri alanda Haçlı Seferleri, İslam Dini’nin yayılmasını geçici olarak durdurmuş ise de Müslümanları Hristiyanlaştırmak mümkün olmamıştır. IX. Yüzyıldan itibaren İngiliz misyonerleri Hristiyanlığı Avrupa’nın kuzeyinde ve batısında yaymaya çalışırken, İstanbul Rum Kilisesi’ne bağlı misyonerler

¹⁰²⁷ Abdurrahman Küçük, **Misyonerlikten Diyaloga Türkiye**, Ankara 2008, s.54; Remzi Kılıç, “Misyonerlik ve Türkiye’ye Yönelik Misyoner Faaliyetleri”, **TÜBAR** –XIX-/Bahar 2006, s.329; Süleyman Kocabaş, **Misyonerlik ve Misyonerler**, İstanbul 2006, s.17

¹⁰²⁸ Remzi Kılıç, “Misyonerlik ve Türkiye’ye Yönelik Misyoner Faaliyetleri”, s.329

de Doğu Avrupa ve Rusya’da faaliyet gösteriyorlardı. M. S. 950-1350 yılları arasında Avrupa ve Rusya neredeyse tamamen Hristiyanlaştı. ¹⁰²⁹

Amerika kıtasının keşfedilmesiyle Hristiyanlık, en büyük yayılma alanını bulmuş ve yayılmıştır. Bu Hristiyanlığın Avrupa’da yayılmasından sonraki en büyük sıçramasıdır. XIX. Yüzyıla gelindiğinde Hristiyanlık kendisine yeni bir yayılma alanı bulmuş ve yönünü Hindistan ve Çin gibi ülkelere çevirmiştir. Daha önceki yüzyıllarda, anılan ülkelere misyonerler sızmış ve faaliyete geçmişlerse de devlet desteği olmadığı için beklenen yayılmayı gerçekleştirememişlerdi. 1858’den sonra Hindistan’ın İngiltere’ye bağlanması üzerine daha sistemli bir faaliyete geçmişlerdi.

Hristiyanlığın misyonerler vasıtasıyla yayılmaya başladığı yüzyıllarda başka dinlere ait misyonerler de boş durmuyorlardı. Uygur Kağanı Böğü’nün Lo-yang seferi bilhassa Türk kültür tarihi bakımından önemlidir. Kağanlık içinde güçlü bir muhalefet olmasına rağmen, bu sefer sırasında Mani inancı resmen kabul edildi. Böğü, Uygurların “Moçak” dedikleri ve Çin’de tanıştığı 4 Mani rahibini de beraberinde Uygur başkentine getirmişti. Fakat onlarla beraber Türk topraklarına yeni bir dünya görüşü, kültür ve bunların en açık göstergelerinden birisi olduğunu söyleyebileceğimiz Soğd menşeli bir alfabe girdi. Batıda Müslümanlık ve Çin’de de Budizm ile mücadele edemeyen Maniheizm, bu sayede Uygur ülkesinde tekrar hayat buldu. ¹⁰³⁰

XIII. yüzyıldan sonra özellikle Anadolu’ya Horasan erenleri denilen Türkmen Müslüman misyonerler akın edeceklerdir. Anadolu’nun çeşitli yerlerine konarak kurdukları tekke ve zaviyelerde sufi bir yaşam tarzı ile Hristiyan toplum üzerinde etki göstermeye başlamışlardı. Bu misyonerler Anadolu toprakları ile yetinmeyerek daha Türkiye Selçukluları devrinde Balkanlara kadar uzanmışlardı. Bu öncü misyonerlerin başında Sarı Saltuk (Baba Saltuk) ¹⁰³¹ gelir. Diyarbakır, İznik ve Balkanlarda Babadağ dâhil birçok yerde makamı bulunan bu eren, Müslüman misyonerlerin başında gelir. ¹⁰³²

B. MİSYONERLERİN AMAÇLARI

Hristiyan misyonerlerin en eski ve ilk amacı Hz. İsa’nın dinini yaymaktır. Bu en doğal bir davranıştır. Onlar, yeryüzünde kuvvetli bir Hristiyan topluluğu kurmak, bunu sağlayıncaya kadar da Hristiyanlığa sempati duyan bir kitlenin oluşmasına zemin

¹⁰²⁹ Remzi Kılıç, **a.g.m.**, s.329-330

¹⁰³⁰ S. Yağmur Gömeç, **Uygur Türkleri Tarihi**, Ankara 2015, s.113-114

¹⁰³¹ **İbn Battuta Seyahatnamesi**, s.331

¹⁰³² Detaylı bilgi için bkz., Ahmet Yaşar Ocak, **Sarı Saltık**, Ankara 2011

hazırlamaktı.¹⁰³³ Ancak geçen zaman misyonerlerin amaçlarını da değiştirmişti. 1856 yılında Osmanlı Devleti'nde kabul edilen Islahat Fermanı ile Hristiyanlara birçok yeni haklar tanınmıştı. Bu haklar çerçevesinde azınlık okulları, yetimhaneler ve hastaneler açmak da vardı. Misyonerler, bir taraftan Hristiyan olmayan topluluklar üzerinde faaliyet yürütmekte iken diğer taraftan da kendi mezheplerine sempati duyan insanların sayısını arttırmak gayesini güdüyorlardı. Anadolu'nun doğusunda yaşayan Ermeniler üzerinde iki türlü amaç güttüler; bunlardan biri Harput'ta Perçenc Köyü'nde yaşayan ve dillerini hatta dinlerini unutan Ermeniler örneğinde olduğu gibi onları tekrar özlerine döndürmek gibi bir gaye güttüler ve faaliyete geçtiler. Köye bir okul ve kilise inşa ettiler.¹⁰³⁴ Türkiye Ermenistanı'na çok sayıda Amerikan Protestan misyoneri dağılmıştı. Bunlar, 1850'den sonra çok sayıda Ermeni gencini Amerika ve Avrupa'ya göndermişlerdi. Bu durum Ermeni gençlerinin politik hırsları ve milli hislerinin kabarmasına yardımcı oldu.¹⁰³⁵

Hristiyan misyonerlerin diğer gayesi, aslen Gregoryan olan Ermenilere kendi mezheplerini kabul ettirmektir. Bu faaliyet esnasında ilk başta çok da tepki alan misyonerler, Ermeni toplumuna önce Protestanlığı sonra da Katolikliği aşıladılar.¹⁰³⁶ Böylece Ermeni toplumu arasındaki mezhep birliği de bozulmuş oldu.

Hristiyan misyonerler, ulaşmak istedikleri topluluğun dillerini öğrenerek onlara yaklaşıyor ve her türlü bilgiyi toplayarak raporlaştırıyor ve genel merkezlerine gönderiyorlardı. Böylece bölgenin genel bir fotoğrafını çekmiş oluyorlardı. Bu çalışma biçimi XIX ve XX. Yüzyıllarda batılı emperyalistlerin hedef ülkelere kolayca girmelerini sağladığı için misyonerler bir öncü güç vazifesi yapıyorlardı. Hristiyan misyonerler, Kürtleri Hristiyanlaştırmak için Musul'da faaliyete geçerken ilk icraatları bir Kürtçe sözlük ve gramer kitabı hazırlamak olmuştu.¹⁰³⁷

Küresel batı emperyalizmine hizmeti bir görev sayan misyonerler her alanda faaliyet yürüttükleri gibi ciddi bir ekonomik güç ile de takviye ediliyor ve destekleniyorlar. Dünya'da 1992 yılı verilerine göre; misyonerler ait 120.880 kurum, misyonerleri eğiten, yetiştiren 99.200 enstitü, misyonerlik faaliyetlerinde çalışan mesleki misyoner 4.208.250 kişidir. Bu misyoner kurumlarında 82.000.000 bilgisayar,

¹⁰³³ Osman Cilacı, **Hristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri**, Ankara 1990, s.9

¹⁰³⁴ Hans-Lukas-Kieser, **Iskalanmış Barış**, (Çev., Atilla Dirim), İstanbul 2010, s.133

¹⁰³⁵ Süleyman Kocabaş, **a.g.e.**, s.157

¹⁰³⁶ Hans-Lukas Kieser, **a.g.e.**, s.135; Remzi Kılıç, **a.g.m.**, s.334

¹⁰³⁷ Hans-Lukas Kieser, **a.g.e.**, s.94

misyoner kurumlarında bir yıl içerisinde çıkarılan 88.160 adet kitap, misyonerlik hizmetlerinde faaliyet gösteren 2.340 radyo ve televizyon vardır. Misyonerler, her yıl bedava 53.000.000 İncil dağıtmaktadır. Kilise okullarında okuyan 9.000.000 öğrenci, bu kiliselere ait 10.600 hastane, yine kiliselere ait 680 huzurevi ve 10.050 tane eczaneleri vardır. Hristiyanlaştırma hizmet projelerinin bütçesi 163 milyar dolardan fazladır.¹⁰³⁸

C. HİNDİSTAN'DA MİSYONERLERİN FAALİYETLERİ VE YÖNTEMLERİ

Hristiyan misyonerlerin Hindistan'a gitmelerindeki ilk gaye Hz. İsa'nın dinini yaymaktır. Bunun için ellerinde bir gerekçe vardı. Hristiyanlığın ilk yıllarında Hindistan'a giderek bu dini yayarken brahmanlar tarafından öldürülen St. Thomas'ın mezarını aramaktır. Bu misyonerin Miladi 68 yılında Madras'taki sahilde bulunan bir tepede öldürüldüğü veya brahmanlardan korunmak için adı geçen tepenin altındaki bir vahşi hayvan inine girdiğine inanılmaktadır.¹⁰³⁹

Hindistan'a gelip faaliyete geçen ilk örgütlü ve sistemli misyoner grubu Katolik Cizvitlerdir.¹⁰⁴⁰ Hindistan'da misyonerlik tarihinin en çok biline şahsiyeti St. Francis Xavier (Ö. Goa, 1552), iyi bir eğitimden ve Paris Üniversitesi'ndeki Felsefe dersi hocalığından sonra Cizvitlere katılmış ve misyonerlik faaliyetlerine katılmıştır. Xavier'in Goa'ya geliş tarihi 6 Mayıs 1542'dir. Portekiz Kralı ve Katolik Papa, kendisine yardım edilmesi için yazılar çıkarmıştır. Bu tarihten sonra Cizvitler Hint adalarına, Çin'e, Japonya'ya ve diğer Uzak Doğu merkezlerine de gitmişlerdir.¹⁰⁴¹

Hint alt kıtasında kalıcı bir tesir bırakan Cizvitlerin buradaki faaliyetlerini yoğunluk ve durgunluk bakımından birkaç döneme ayırmak mümkündür. İlk dönem 1540 tarihi ile başlamakta ve Babür hükümdarları Ekber Şah ve Cihangir'in hükümdarlık yıllarını kapsayarak 1627 yılında Şah Cihan'ın hükümdarlığı ile son bulmaktadır. İkinci dönem, Şah Cihan ile başlamakta Evrengzib Alemgir'in hükümdarlığının (1658-1707) bitimiyle beraber son bulmaktadır. Üçüncü dönem ise Evrengzib'in ölümü sonrasında başlamakta ve Babürlü devletinin iyice zayıfladığı, İngilizlerin ise bölgede iyice güçlendiği yılların ortalarında 1813 yılında sona ermektedir. 1813'ten günümüze kadar devam eden dördüncü dönemde ise Cizvitler,

¹⁰³⁸ Remzi Kılıç, **a.g.m.**, s.339-340

¹⁰³⁹ **Sebilü'r-reşad**, 3 Temmuz 1329/1913, S.266, s.91

¹⁰⁴⁰ Abdülhamit Birişik, **Oryantalist Misyonerler ve Kur'an**, İstanbul 2004, s.25-26

¹⁰⁴¹ Abdülhamit Birişik, **a.g.e.**, s.26

bölgeye sistemli bir şekilde gelen ve İngiliz yönetiminden destek alan Protestan kiliseleri sebebiyle bir etkinlik gösterememişlerdir.¹⁰⁴²

Cizvitler Hint alt kıtasına 1540'tan sonra gelmeye başlamışlarsa da sistemli faaliyetleri Babürlü hükümdarı Ekber Şah zamanına rastlar. Hint alt kıtasında Hristiyanlık tarihini yazan P. Thomas'a göre bölgeye gelen Cizvitler, misyonerlik faaliyetine başlamışlarsa da tam olarak ne yapacaklarını ve işe nereden başlayacaklarını bilmiyorlardı. Ekber Şah'ın misyonerlere karşı olan tutumu onları bu korkularından uzaklaştırdı. Misyonerlik yapmak için bölgeye gelen Cizvitlerle ilk temas 1573 yılında Gucerat'ta Antony Cabral'ın başkanlığında bir Hristiyan grubu ile sağlanmıştı. 1577'de ise Pedro Tavares, Ekber Şah'ı sarayında ziyaret etmiştir. Tavares'in tavsiyesi üzerine 1578 yılında Fetihpur Sikri'ye gelen Julian Pereira bu ziyaretinden sonra burada hükümdarın misyonerlere olan ilgisi artmış ve Goa'ya gelen Cizvitlere farklı zamanlarda heyetler göndererek onları sarayına davet etmiştir.¹⁰⁴³

Ekber Şah'ı sarayında ziyaret eden ilk misyoner grubunda Ridolfo (Rudolph) Acquaviva (1550-1583), Antonio (Anthony) de Monserrate ve Francis (Francois) Henriques yer almaktaydı. Misyonerler, 5 Mart 1580'de Fetihpur Sikri'ye ulaştılar. Heyet, Ekber Şah'a İspanya'da Kral II. Philip tarafından bastırılan 7 ciltlik Royal Polygot Bible (Antwerp 1568-1572) setini hediye ettiler. Bu ziyarette Ekber'e iki adet de tablo hediye edilmişti. Bunlardan birisi "Dünyanın Kurtarıcısı" olarak İsa'yı temsil ederken diğeri Roma'dan getirilen IX. Yüzyılın ortalarında yapılmış "Bakire Meryem" resmi idi. Bu resimler Ekber Şah tarafından kabul edildi ve saraya asıldı.¹⁰⁴⁴

Belirli aralıklarla üç misyoner grubu Ekber Şah'ı ziyaret etmişti. Bu ziyaretler neticesinde kazanımları ise, Goa dışında Agra, Lahor, Cambay (Cambayat) ve Thatta'da kilise açma iznini koparmış olmalarıydı.¹⁰⁴⁵ Geçen zaman içinde ülkenin birçok yerinde sayısız kilise açarak faaliyet alanlarını genişlettiler. 1913 yılında Madras'ta Protestanların 31, Rum Katoliklerin ise 15 kilisesi mevcuttu.¹⁰⁴⁶

Ekber Şah dönemindeki iyi ilişkileri sayesinde Hindistan'daki keşiflerini tamamlayan misyonerler, Goa dışında açtıkları kiliseler vasıtasıyla artık icraata girişebilirlerdi.

¹⁰⁴² Abdülhamit Bırışık **a.g.e.**, s.27

¹⁰⁴³ Abdülhamit Bırışık, **a.g.e.**, s.28

¹⁰⁴⁴ Abdülhamit Bırışık, **a.g.e.**, s.28-29

¹⁰⁴⁵ Abdülhamit Bırışık, **a.g.e.**, s.31

¹⁰⁴⁶ **Sebilü'r-reşad**, 3 Temmuz 1329/1913, S. 266, s.91

a. Yüz yüze Yapılan Faaliyetler

Misyonerlik, bir gönüllülük işi olduğundan bu işe soyunan kişi ölünceye kadar bu kutsal addedilen görevi icra ederdi. Misyoner, bekâr bir erkek olduğu gibi bekâr bir bayan olabilirdi. Bayanların rahibe, erkeklerin rahip olması şart değildi. Bazen bu işe soyunanlar bir aile de olabilirdi. XIX. Yüzyılın ikinci yarısında Doğu Anadolu’da görev yapan misyoner aileler sayıca az değildi. Van’da faaliyet gösteren Amerikalı George ve Martha Raynolds çifti bunlardan yalnızca biriydi.¹⁰⁴⁷

Misyonerler, din adamları olduğu gibi herhangi bir mesleğe mensup biri de olabilirdi. Misyoner, görevi gereği fakir halktan birisiyle ilişki kurup faaliyet gösterdiği gibi ülkenin en tepesinde bulunan hükümdarlarla da münasebet kurup onu kazanma özgüvenine sahip idiler.

Misyonerler, Hindistan’da insanların kalabalık olduğu yerleri tercih ederlerdi. Çok sayıda insana hitap etmek ve onlardan bazılarını kazanmak işten bile değildi. Bu tebliğ esnasında güzel madamların da vaaz mahallinde bulunmaları dikkate değirdi.¹⁰⁴⁸ Misyonerler, bu esnada Hristiyanlığı över, İslamiyeti kötülerdi. İngiltere Devleti’nin desteğini alan misyonerler çok pervasız olmaya başlamışlardı. Ulu orta brahmanlara bile sövmekten kaçınmıyorlardı.

Misyonerler, Hindistan’da o kadar rahat hareket ediyorlardı ki, camiler bile onların propaganda yerleri arasındaydı. Camilere girerek Şii-Sünni çelişkisini dillendirerek ortalığı kızıştırmayı da işlerinin bir parçası olarak görüyorlardı. Abdürreşid İbrahim Bombay’da Ömer Guhar Camii’nde iken bir Hindli Protestan misyonerinin art niyetli sorularına muhatap olmuştu.¹⁰⁴⁹

Kadın misyonerlerin ulu orta evlere dalıp propaganda yaptıkları da olağan işlerdendi. Erkek-kadın vaiz ve rahibeler Müslüman evlerine düstursuz girip çıkarlar ve Urduca propaganda yaparlardı. Müslüman ahali İngiliz hükümeti’nin korkusuyla bunlara bir şey diyemezdi. Hz. İsa’nın mucizelerinden bahs ederlerdi. Bir rahibenin çok

¹⁰⁴⁷ Hans-Lukas Kieser, **a.g.e.**, s.303

¹⁰⁴⁸ Abdürreşid İbrahim, **a.g.e.**, s.305

¹⁰⁴⁹ Abdürreşid İbrahim, **a.g.e.**, s.301

sık rahatsız ettiği bir Müslüman hanenin erkeği günün birinde onun başına kötü bir iş getirmiş ve bu olay mahalli hükümet tarafından geçiştirilerek kapatılmıştı.¹⁰⁵⁰

Hindistan'ı iyice tanıyıp bir de Babürlü hükümdarlardan yüz bulan misyonerler şımarmaya ve rahat hareket etmeye ve pervasız olmaya başlamışlardı. 22 Haziran 1623 tarihinde saraya gelerek Cihangir ve erkânı ile görüşen Manuel Tobias, Joao de Nazareth ve Joseph de Castro'dan oluşan Cizvit heyeti hazırlamış olduğu Farsça mektubu okuyarak Hz. Peygamberi, İslam'ı ve Kur'an'ı kötülemiş ve hükümdarın İslam'ı terk ederek Hristiyanlığa girmesini teklif etmişlerdi. Hükümdar soğukkanlılığını muhafaza etmiş ve ciddi bir tepki vermemişken asıl tepki ulemadan gelmesine karşın, misyonerler özür dilemedikleri gibi İslam'a hakaret etmeye devam etmişlerdi. Bu davranışları cezasız bırakılmıştı.¹⁰⁵¹

XIX. Yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde misyonerler açıkça İslam'a saldırmaya başladılar. Saraylarda, önemli mekânlarda münazaralara girişirler ve kendilerinden çok emindirler. Açık açık Müslümanları dinlerini terk edip Hristiyanlığı kabule davet ederler. İşte bu sıralarda hiç beklemedikleri bir rakip ile tartışıp bir süre için geri adım atarlar.

Rahmetullah el-Hindi, Pfander'in "Mizanül-Hak" kitabına reddiye olarak Farsça yazdığı "İzaletül-Evham" kitabının ilk baskısı için Delhi'de yapar. Bu sırada İngiltere'de Tıp eğitimi alan Dr. Hâkim ile karşılaşır. Dr. Hâkim, İngilizceyi çok iyi bilmektedir ve Rahmetullah el-Hindi'yi Agra'ya davet eder. Rahmetullah el-Hindi, doktorun bu davetini kabul eder. Agra o sıralarda Hindistan'da Hristiyan misyonerlerin en büyük kalesiydi. Hristiyan misyonerler o dönemde İslam'a hücumda, o kadar Hristiyanlıklarıyla ve kitaplarıyla övünmekte idiler ki açıkça Müslümanlardan dinlerini (İslam'ı) bırakmalarını isteyecek kadar ileri gitmişlerdir. Onlar İslam âlimlerinin kendilerinin karşısında duramayacaklarını ve kendilerine cevap veremeyeceklerini düşünmektedirler. Bütün bu olanlar karşısında Hindistan'daki âlimler ve Müslümanların ileri gelenleri Agra'da Rahmetullah el-Hindi ile bir araya gelirler, bu toplantıda Rahmetullah el-Hindi'ye şehirlerindeki (Agra'daki) tehlikeli bir boyuta ulaşan misyonerlik faaliyetlerini anlatırlar. El-Hindi'den Hristiyan Misyonerleri ile münazara

¹⁰⁵⁰ **Sebilü'r-reşad**, 10 Temmuz 1329/1913, S.267, s.107

¹⁰⁵¹ Abdülhamit Bırışık, **a.g.e.**, s.33

yapmasını isterler. Rahmetullah el-Hindi de onlara böyle büyük bir münazara yapmak için hazırlanacağına söz verir. Rahmetullah el-Hindi, Dr. Hâkim ile birlikte Papaz French'ın evine gider. French'ın yanında Papaz Kay da vardır. Papaz French'ın evinde insanlardan uzak Rahmetullah el-Hindi ve yardımcısı Dr. Hâkim bir taraf, Papaz Kay ile yardımcısı Papaz French diğer taraf olarak iki tarafın baş başa yaptığı bir münazara gerçekleşir. Bu münazara Hicri 1270 senesi Rebî-ul âhir ayında (1854 Ocak ayı) büyük münazaradan üç ay önce yapılmıştır. Bu münazara ani bir şekilde vuku bulmasına ve Rahmetullah el-Hindi ile yardımcısı hazırlıksız olmalarına rağmen Rahmetullah el-Hindi ile yardımcısı Dr. Hâkim galip gelmiştir. Münazara, Rahmetullah el-Hindi'nin misyonerlik faaliyetlerine karşı koymasına bir bölüm teşkil etmekte ayrıca Rahmetullah el-Hindi'nin delillerinin kuvvetliliğini, onun meselelere ve misyonerlere cevap verirken onların başvurdukları hilelere hâkimiyetini ortaya koymaktadır. Bütün bu özellikler Rahmetullah el-Hindi'nin Hristiyan misyonerleri ile halkın karşısında güçlü ve rahat münazara etmesini ve her münazarada galip gelmesini sağlamıştır.¹⁰⁵²

Agra'daki ilk münazarayı kaybeden misyonerler rövanşı almak için daha güçlü bir adayı tartışmaya sürmüştür. Bu, Papaz Pfander idi. Rakibi ise bir önceki tartışmanın galibi Rahmetullah El-Hindi'den başkası değildi.

Münazara, Rahmetullah el-Hindi ile Papaz Pfander arasında H.1270 yılında Agra da yapılmıştır. Bu münazaraya Kadiyül Kuzzat Muhammed Esadullah, müftü Muhammed Riyazüddin, Hindistan maliye bakanlığının başkâtibi Fayız Ahmet ve İngiliz devleti vekili Emced Ali gibi ileri gelen şahsiyetler katılmıştır. Bu münazara Abdullah el-Hindi'nin Vukaiül Münazara, Vezirüddin b. Şerafeddin'in "el-Bahsil-Şerif fi İspatıl-Nesh vet-Tahrif" risalesinde, Rahmetullah el-Hindi'nin "İzharu'l-Hak" kitabında ve daha birçok eserde de geçmektedir. Bu münazara, Papaz'ın mağlup olması Hindistanlıların arasında tevatür derecesinde yaygındır. İşte bu hususların Müslüman âlimlerce de malum olması, bazı cahillerin yanında itibar gören Mizanu'l-Hak'ın yazarının bu münazarada önemli şahitler huzurunda nesh ve tahrif konusunda mağlup olduğu bilinmektedir.¹⁰⁵³

¹⁰⁵² Noor Mohammad, **Hindistan'da Misyonerlik Faaliyetleri ve Agra tartışmaları**, Konya 2011, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.99-100

¹⁰⁵³ Noor Mohammad, **a.g.e.**, s.105

Bu münazaralar, misyonerliğin Hindistan'da kat ettiği aşamaların en güzel alametleriydi.

b. Sosyal Hizmetler Vasıtasıyla Yapılan Faaliyetler

Gayesi, Hristiyanlığı ikame olan misyonerlik, bu emeline ulaşabilmek için her dönem ve memlekete göre bir takım metodlar kullanmıştır. Hangi metodun hangi ülke için daha geçerli olduğuna da üst seviyedeki misyon kurulu tesbit etmiştir. Bu bakımdan zaman zaman uygulanan metodların değiştirildiği, hatta tamamen terkedilerek yerine bir başka metodun denendiği de olmuştur. Sözlükte metod; “Bir hedefe ulaşmak için tutulan düzenli yol” anlamına gelmektedir.¹⁰⁵⁴

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'daki şartlar neyse Hindistan'da da şartlar aynıydı. Hatta daha kötüydü. Fakirliğin kol gezdiği, ciddi sağlık sorunlarının yaşandığı, savaşımlardan sonra çok sayıda yetimin sahipsiz kaldığı ve devlet memuru olmak için İngilizce'nin mecbur tutulduğu bir ortam, tam da misyonerler için biçilmiş bir kaftandı. İngiltere Devleti'nin siyasi ve ekonomik desteğini arkasına alan özellikle Protestan misyonerler açtıkları kiliseleri karargâh olarak kullanırken bunların yanında çok sayıda okul, hastane, yetimhane ve kütüphane inşa etmişlerdi.¹⁰⁵⁵

1601 yılında kurulan Doğu Hindistan Şirketi, halkın dini inançlarına mümkün olduğunca az müdahale eden bir kurum gibi gösterilmiştir. Ancak şirket Hindistan'da hâkimiyet sahasını genişletip güçlendirdikçe niyeti de bozulmuş, misyonerlerle el ele vererek Hindu olsun Müslüman olsun halkı Hristiyanlaştırmanın yollarını aramışlardır. 1837'deki kıtlıkta ailelerini kaybeden öksüz ve yetimlere el atılmış, Hristiyanlaşmaları için gözetim altına alınmışlardır.¹⁰⁵⁶

Misyonerlerin faaliyet gösterdikleri en geniş saha eğitim sahasıydı. Açılan okullarda Batı tipi ve ileri bir eğitim sistemi, geri kalmış insanları son derece etkilemişti. Ağa Han, eğitim aldığı yıllarda, ailesi Batı tarzı bir eğitimi tercih ederken ona Cizvit hocalar tutmuşlardı. Çünkü Bombay ve Poona'da Cizvit okulları mevcut olduğundan, öğretmenlerine ulaşmak da kolay olmuştu. Bu öğretmenler, Bombay'da St. Mary ve Poona'da St. Vincent adlı okullarda görev yapıyorlardı.¹⁰⁵⁷

¹⁰⁵⁴ Osman Cilacı, **a.g.e.**, s.15-16

¹⁰⁵⁵ **Sebilü'r-reşad**, 10 Temmuz 1329/1913, S.267, s.107

¹⁰⁵⁶ M. Ebu'l Kelam Azad, **a.g.e.**, s.24-25; Abdülhamit Bırışık, **a.g.e.**, s.67

¹⁰⁵⁷ **Ağa Han**, s.36

1913 yılında Seylan Adası'nı ziyaret eden S. M. Tevfik, misyonerlerin faaliyetleri hususundaki gözlemlerini şöyle aktarır: “Kolombo kasabası küçüklüğüne rağmen içinde müteaddid kiliselerle, misyonerlere mahsus kız ve erkeğin ve hatta kadınlara mahsus mektebler vardır. Her kilisenin dua ve ayin-i ruhani saatleri başka başkadır. Mekteblerde ise İseviyete dair propandacılık gereği gibi hükmüfermadır. Bu terviç ve telkin keyfiyeti yalnız Kolombo'ya münhasır olmayıp, adanın her kasaba ve köyüne sirayet etmiş ve bu uğurda mebalîğ-i kilise sarfı sayesinde yirmi seneden beri Hristiyanlık fevkalade bir surette teammüm ve intişar işlemiştir.”¹⁰⁵⁸

Hristiyan Oryantalizminin Kadınlar Şubesi (FES/SPFEE) de Hindistan'da faaliyet gösteriyordu. SPFEE, Doğu'daki Protestan okullarına personel yardımının yanısıra okul malzemeleri, öğretim materyalleri, piyasa değeri olan satılık eşya ve para desteğinde bulunmaktaydı. Cemiyetin ilk misyoneri olan Eliza Thornton, 1836 senesinde Malakka'ya gönderilmişken, aynı yıl Elizabeth Carter bir yetimhaneyi idare etmek üzere Kanpur'da, Anne Thomsen Çinsura'da ve Mary Craven ise Madras'ta görevlendirilmişti.¹⁰⁵⁹

Cemiyetin 1841'den 1899'a kadar genel sekreteri olan Rosamond Anne Webb'in 1899 senesinde vefatıyla dağılan SPFEE mensuplarından 24'ü “Church Missionary Society” bünyesinde görev almış ve söz konusu teşkilatın, kadın misyonerleri Filistin'de Nasıra, Beytüllahim ve Şifa Amr istasyonlarında, ayrıca Hindistan'da Agra ile Multan'daki istasyonlarında misyonerlik faaliyetlerine devam etmişlerdir. Cemiyet ayrıca kapanışından evvel Ludhiana'daki misyon binalarını Kuzey Hindistan Tıp Fakültesi'ne satan SPFEE, misyonun Amerikan Presbiteryen cemiyetine devredildiğini açıklamıştır.¹⁰⁶⁰

Madras, misyonerlerin en fazla faaliyet yürüttükleri şehirlerin başında geliyordu. 1913'de Madras'ta bulunan S.M. Tevfik, misyoner okulları, özellikleri ve öğrenci sayıları hakkındaki müşahadelerini şöyle yazmıştı: “Madras'daki mekatib içinde, en ziyade talebeye malik olan müessese İskoçyalı misyonerler tarafından tesis olunan Madras Christian College and University of The Free Church of Scotland mektebidir.

¹⁰⁵⁸ **Sebilü'r-reşad**, 7 Teşrin-i Sani 1329/1913, S.271, s.170-171

¹⁰⁵⁹ A. M. Nurdoğan, “*Hristiyan Oryantalizminin Kadınlar Şubesi: FES/SPFEE Cemiyeti Örneğinde Kadın Misyonerlerin Eğitim Geçmişleri*”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi VIII**, S.40, Ekim 2015, s.303

¹⁰⁶⁰ A. M. Nurdoğan, **a.g.m.**, s.303

Burada darü'l fûnun derecesinde ali tahsil görenlerin adedi 600 ve rüşdi ve idadi tahsilinde bulunanların mikdarı 1.000'dir. Kemal-i ciddiyetle ulum ve fûnun talebeye öğredildiği gibi, zımnem Hristiyanlık için de telkinat icra idilmektedir.

Gospel College namında dört yüz talebeye malik diğer bir mekteb-i idadi var ise de maalesef orada dersden ziyade Hristiyanlıktan bahs idilir ve sırf propaganda için tesis idildiğini İngilizler bile itiraf idiyor. Bunun için bu mektebe devam iden talebelere yemek, elbise, yatak vesair levazım-ı maişet rüşvet-i tahsiliye makamında viriliyor.

Bu iki mektebden başka darü'l muallimeyn vazifesini gören The Teacher's College, tıbbiye idadisi makamında olan Medical College ve hendesehane-i mülkiye demek olan The Civil Engineering müesseselerinde doktor ve umur-ı nafia ve belediye için de mühendisler, kondüktörler yetiştirilmektedir.

Hükümet namına tesis olan The Presidency Government College mektebinde de ipeyce talebe vardır ki, bütün bu mekatib-i idadiye mezunları ismini balada zikr itdiğim İskoçyalı misyonerler tarafından tesis idilen darü'l fûnunda ikmal-i tahsil iylemeğe mecburdurlar. Madras'da birçok mekatib-i iptidadiye ve rüşdiye vardır ki, cümlesi misyoner papazları tarafından tesis ve idare olunmaktadır.”¹⁰⁶¹

Sir Seyyid Ahmed Han 1859 yılında yazdığı ve 1857 Büyük Sipahi İsyanı'nın sebeplerini sıraladığı eseri Risale-i Esbab-ı Bağavat-ı Hind'de şöyle der: “Uygulanan vergi sistemiyle toprak sahiplerinin iflasın eşğine getirildiğini, adalet mekanizmasında haksızlıklar yapıp imtiyaz sağlandığını, eğitimde misyoner köy okullarında Hristiyanlık eğitiminin verildiğini ve memurluklarda bu köy okul ve kolejlerinden mezun olma şartı arandığını ...”¹⁰⁶²Böylece isyanın bir sebebinin de misyonerlik faaliyetleri olduğunu vurgulamıştı.

1813 yılında çıkarılan bir kanun papazların okullarda daha rahat bir şekilde faaliyet göstermelerinin önünü açmıştı. Bu dönemde Kalkütalı Raca Ram Mohan Roe, İngilizlerin yardımıyla Kalküta'da “Anglo Indian College” adıyla bir İngiliz koleji kurmuştu. (1816-17) Bu koleji takiben 1821 yılında Puna'da Hindu Koleji ve 1823'te Ağrah Koleji kurulmuştu. Aynı dönemde Kalküta Medresesi, Sanskritçe Koleji ve Ağrah Koleji'ndeki İngilizce sınıflarında artış yapılmıştı. Yürürlüğe konulan eğitim

¹⁰⁶¹ **Sebilü'r-reşad**, 3 Temmuz 1329/1913, S.266, s.91-92

¹⁰⁶² Durmuş Bulgur, **a.g.m.**, s.77

sistemiyle özellikle Hindu gençlerin inançlarında önemli değişiklikler meydana gelmişti. Bu kolejlerde İngiltere'deki bir kolejdekinden daha fazla İncil eğitimi verilmekteydi.¹⁰⁶³

Hindistan misyonerlik ve oryantalist çalışmalar tarihi bakımından çok önemli şahsiyetlerden biri de İngiliz William Carey'dir. Carey, Free Church of Scotland'a bağlı Presbiteryan The British Baptist Missionary Society'yi 1792 yılında kuranlardan biridir. Eşi, kız kardeşi ve beş çocuğu ile Kalküta'ya gelerek faaliyetlere katıldı. İlk önce Bengali ve Hindu dillerini öğrendi. İngiliz Baptist misyonerleri 1800 yılına kadar Hristiyanlaştırmada başarılı olamadılar ise de 1800-1821 arasında toplam 1407 kişiyi Hristiyan yaptılar. İngiliz yönetimi 1813 yılında misyonerlerin faaliyetini serbest bırakınca Baptist Missionary Society'in faaliyeti Serampore ile sınırlı kalmayıp ülke geneline yayıldı. 1818 yılında Carey'in cemiyeti 126 mahalli okulu bünyesinde barındırıyor ve burada on bin kadar öğrenciyi eğitiyordu. Carey'in faaliyetleri sadece ilk ve orta eğitim ile sınırlı değildi. Baptist misyonerleri 1818 yılında Serampore Koleji'ni kurdular. Kolejin müfredatında bilime ek olarak din, felsefe, tarih ve sosyal hayatla ilgili pekçok ders bulunmaktaydı ve mezhep farkı gözetmeksizin bütün Hristiyanlara ve din farkı gözetmeksizin bütün Hindistanlılara hitap etmekteydi. Burası bir batı üniversitesi tarafından denkliği kabul edilen ilk Hindistan eğitim kurumudur.¹⁰⁶⁴

İngilizler, Hindistan'da sayıları hızla artan misyonerleri İslam hakkında bilgilendirmek, Hristiyanlaştırma faaliyetlerini arttırmak ve Hristiyanlığa geçenleri eğitmek amacıyla okullar açmayı da ihmal etmemişlerdir. Misyoner Papaz Henry Martyn adına 1930'da Lahor'da açılan "Henry Martyn School of Islamic Studies" bu amaçla kurulan okullardan sadece biriydi.¹⁰⁶⁵

Misyonerler, her fırsatta faaliyet gösterecek bir mahal veya bir mıntıka buluyorlardı. I. Dünya Savaşı'nda İngilizlere esir düşen bazı Türk askerleri Hindistan'da bulunan kamplara gönderilmişlerdi. Doğal olarak hastalanan esirler revire ya da hastanelere gitmek zorundaydı. Kamplarda İngilizler menfaatine çalışan Ermeni tercümanlar, kendilerini Türk ve Müslüman gösterirken adlarını da Celal, Ahmed ve

¹⁰⁶³ Durmuş Bulgur, **a.g.m.**, s.87

¹⁰⁶⁴ Abdülhamit Birişık, **a.g.e.**, s.56-57

¹⁰⁶⁵ M. Nur Pakdemirli, A. Birişık, **a.g.m.**, s.105

Ratip şeklinde beyan ederek 6-7 İslam askerini Hristiyanlaştırmayı başarmışlardı. Bu faaliyette en büyük pay sahibi olan Ermeni Doktor Yüzbaşı Gabriel idi.¹⁰⁶⁶

c. Sivil Toplum Kuruluşları ve Basın-Yayın Yoluyla Yapılan Faaliyetler

Misyonerlerin elindeki diğer enstrümanlardan birisi de sivil toplum kuruluşları ile onların çıkardığı gazetelerdi.

Misyonerlerin, İngiliz yönetiminin desteğinde açtıkları araştırma merkezleri arasında The Royal Asiatic Society of Great Britian and Ireland'ı (Londra 1823) ve bir kısmı daha önce kurulan bağlı kuruluşları özellikle anmak gerekir. 15 Ocak 1784 tarihinde Kalküta'da kurulan Asiatic Society of Bengal bunların ilkidir. Derneğin adı 1935 yılında The Royal Asiatic Society of Bengal olarak değiştirildi ise de 1950 yılında ilk adını yeniden aldı. Doğu Hint Şirketi'nin önde gelen idarecilerinden Sanskritçe uzmanı Henry Thomas Colebrooke 1806-15 arasında derneğe başkanlık yaptı. Dernek ilk olarak tutanaklarını Asiatic Researches (1788-1839) adıyla 20 cilt olarak yayınladı. 1834 yılında Journal of the Asiatic Society of Bengal adlı dergi yılda iki sayı olarak yayınlanmaya başladı. Derneğin bir başka önemli yayını 12 cilt halinde neşredilen Memories of the Asiatic Society of Bengal'dir. Kütüphanesinde bulunan 5.000'den fazla yazma eserin büyük bir kısmı buraya 1835 yılından sonra, Meysur hükümdarı Tipu Sultan'ın şahsi kütüphanesiyle Fort William College'den intikal etmiştir. Kütüphanede yarıya yakını Arapça olan yazmalar rasında İslami ilimlere ek olarak bilim ve tasavvuf ile ilgili olanlar dikkat çekmektedir.¹⁰⁶⁷

26 Kasım 1804 tarihinde Bombay Litetary Society adıyla kurulan Asiatic Society of Bombay, Ocak 1829'da The Royal Asiatic Society ile birleşti ve onun Bombay şubesi haline geldi. Şube, 1873 yılında Bombay Geographical Society'yi de bünyesine aldı. 1955 yılında yeniden The Asiatic Society of Bombay olarak müstakil birim haline geldi. Derneğin 1819-1841 yılları arasındaki çalışmaları yayınlandı. 1841 yılından bu yana çıkan Journal of the Asiatic Society of Bombay adlı dergide ilmi makalelere de yer verilmektedir.¹⁰⁶⁸

¹⁰⁶⁶ A. Altıkulaç, A. Dönmez, "Hindistan'da Esaret: I. Dünya Savaşı ve Sonrasında Hindistan'daki Türk Esirleri", Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 11/16, Fall 2016, p.9

¹⁰⁶⁷ Abdülhamit Bırışık, a.g.m., s.46-47

¹⁰⁶⁸ Abdülhamit Bırışık, a.g.m., s.47

1812 yılında kurulan Madras Litetary Society, Ocak 1829 tarihinde Madras'ta açılan The Royal Asiatic Society şubesi ile Mayıs 1830 tarihinde birleşti ve The Madras Litetary Socieyt and Auxiliary of the Royal Asiatic Society adını aldı. Dernek, kendi görüşme ve kararlarını 1827'de bastırdı, 1834 yılında ise Madras Journal of Literature and Science adlı dergisini çıkardı. Dergi bazı duraksamalardan sonra 1894 yılında tamamen kapandı.¹⁰⁶⁹

The Royal Asiatic Society ile irtibatlı derneklerden biri de The Bihar Research Society'dir. Ocak 1915'te Bankipur'da Bihar and Orissa Research Socieyt adıyla kurulan dernek Aralık 1924'te Londra ile işbirliğine girerek Associate Society statüsüg elde etti. 1943 yılında The Bihar Research Society adını alan dernek kurulduğu günden bu yana kendi dergisini çıkarmaktadır.¹⁰⁷⁰

Mayıs 1909'da kurulan The Mythic Society of Bangalore da Associate Society (Ocak 1924) statüsünü elde eden bir dernektir. Kendi ilmi dergisini Ekim 1909'da çıkarmaya başlamıştır. Misyonerlik faaliyetleri için kurulan Bareilly Theological Seminary'ye bağlı olarak bir İslam araştırmaları bölümü açılması konusu Hristiyan misyoner ve ilim adamları için düzenlenen Leknev (1919 ve Kudüs (1924) konferanslarında dile getirildi ve bölüm 1926 yılında açıldı. Kilisenin kontrolünde ve ağırlıklı olarak dinlerarası diyalog çalışmalarını yürütmek üzere 1974 yılında Islamic Studies Association of Delhi ve 1984 yılında Islamic Studies Association of Bangalore kurulmuştur.¹⁰⁷¹

Misyonerler, faaliyetleri esnasında gerek Müslümanları ürkütmemek için ve Hinduları da daha rahat etkilemek gayesiyle birbirinden farklı yöntemler deniyorlar ve söylemler geliştiriyorlardı. Örneğin, Hristiyan kutsal kitabı olan Yeni Ahit (Ya da Antlaşma) bir bütün olarak İncil veya İncili Şerif şeklinde adlandırılırdı. Hristiyan kutsal kitabındaki teslisin birinci unsurunu ifade eden Baba terimi “Allah” şeklinde değiştirilir; kutsal kitabın ifadelerinden bahsedilirken “Ayet” teriminin kullanımı tercih edilirdi. Aynı şekilde belirli İslam ülkelerinde Hristiyan terimi yerine “İsevi” teriminin ve kilise yerine “Mescidi İsa” teriminin kullanılması yeğlenirdi. Zira Allah, ayet, mescit, İsa ve benzeri bütün bu terimler Müslümanlar arasında son derece de olumlu yer

¹⁰⁶⁹ Abdülhamit Bırışık, **a.g.m.**, s.47

¹⁰⁷⁰ Abdülhamit Bırışık, **a.g.m.**, s.47

¹⁰⁷¹ Abdülhamit Bırışık, **a.g.m.**, s.47

tutan terimlerdir ve Hristiyan doktrininin Müslüman muhataplarına karşı bu terimlerle ifade edilmesi, Müslümanların –en azından kavramsal planda- peşinen karşı çıkışlarını engelleyecek ve Hristiyan doktrini ile onlar arasında olumlu bir ilişkinin kurulmasına zemin hazırlayacaktı.¹⁰⁷²

Hindistan’da Hindular arasında faaliyet gösteren bir misyoner, teslisin ikinci unsuru olan Oğul İsa’nın inkarnasyonu (bedenleşmesi) öğretisini Hinduizm’deki Avatara kavramıyla açıklamaya çalışıp Oğul’un Baba’nın Avatarası olduğunu ifade ederken, Budistler arasında ise Oğul’un bedenleşen Dharma olduğunu ileri sürmüşlerdi.¹⁰⁷³

Misyoner faaliyetleri daha çok Hindular üzerinde etkili olmuştu. Hindistan’ın güneyinde yer alan ve şu anda Kerela’ya bağlı olan Travancore bölgesinde Church Missionary Society (CMS) etkin Hristiyanlaştırma faaliyeti yapmıştır. Bu bölgede bir zamanlar Cizvitler de bir hayli faaliyet yürütmüşlerdi. Travancore’daki din değiştirmeler üzerine ilmi bir çalışma yapan Dick Kooiman’ın resmi kaynaklardan elde ettiği verilere göre bölgenin 1875 yılındaki toplam 797.971 nüfusundan 128.728’i Hristiyan olarak gözükmektedir. Bu Hristiyanlardan 58.224’ü Protestan idi. 1901 yılında ise toplam nüfus 958.422 olmuş, Hristiyanların sayısı da 155.005’e ulaşmıştır.¹⁰⁷⁴

Halil Halit, Katolik Kinisasının ve Protestanlar gibi çeşitli Hristiyan mezheplere mensup misyonerler teşkilatlarının Hindistan’da faaliyet gösterdiklerini, bu faaliyetler neticesinde 1930 yılı itibariyle inançlarını terk edip Hristiyanlığı kabul eden Hindu sayısının 4 milyona baliğ olduğunu yazar.¹⁰⁷⁵

XVI. yüzyılın ikinci yarısında Hindistan’a adım atan misyonerler, yaptıkları faaliyetler sonucunda kısmen de olsa bir miktar Hindistanlıyı Hristiyanlaştırmayı başarmışlardır. Bu amaçla Hindistan’a gelen farklı gruplar arasında gizli bir rekabet olsa da ortak hedef konusunda birleşmeyi başarmışlardır. Kurulan misyoner kuruluşları hala faaliyetlerine devam etmektedirler. Hindistan’da İngiliz dili ve kültürünün

¹⁰⁷² Şinasi Gündüz, **a.g.e.**, s.100

¹⁰⁷³ Şinasi Gündüz, **a.g.e.**, s.101

¹⁰⁷⁴ Abdülhamit Bırışık, **a.g.e.**, s.67

¹⁰⁷⁵ Halil Halit, “*Hindistan’da Müslüman Halk*”, **Darülfünun İlahiyet Fakültesi Mecmuası**, İstanbul 1930, S.15, s.47

yaygınlaşmasında tartışmasız olarak denilebilir ki, en büyük pay misyonerlere aittir. Devlet koruması veya güvencesi altında misyoner okullarının faaliyetlerini inceleyen İlnur Polat Haydaroğlu, bu okulların Osmanlı Devleti'ne verdiği zararı çok güzel irdelenmiştir.¹⁰⁷⁶ Hindistan'da olduğu gibi Anadolu'da da Avrupalı bir dil öğrenme ihtiyacı ve hevesi misyonerlerin açtığı okullarda başlamıştır.

¹⁰⁷⁶ İ. Polat Haydaroğlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**, Ankara 1993

ONİKİNCİ BÖLÜM

HİNDİSTAN'DA KONUŞULAN DİLLER

A. DİLLERİN ORTAYA ÇIKIŞI

Dillerin meydana gelmesi doğal olarak ihtiyaçtan kaynaklanmıştır. Hz. Adem'in yeryüzüne indirilmesi ve Allah'ın emirlerini tebliğ etmesi konuşma sayesinde gerçekleşti.¹⁰⁷⁷ İnsanların dünyanın dört bir tarafına dağılması ve ilişkilerinin zayıflaması ya da kaybolması dillerdeki değişimin ilk sebebidir. Her insan grubu yaşadığı coğrafyada ihtiyaç duyduğu ölçüde gördüğü bitki ve hayvanlara isim verdikçe dildeki farklılaşma kesinleşti.

B. HİNDİSTAN'DA KONUŞULAN DİLLER VE YAYILDIĞI BÖLGELER

İlkçağ'dan beri önemli bir çekim merkezi olan Hindistan, birçok kavmi ve din ile mezhebi bünyesinde barındırmış ve bunların mücadelesine tanıklık etmiştir. Bu ülkedeki kavim ve din-mezhap çeşitliliği göz önüne alındığında en fazla çeşitlilik dil alanında görülür.

Yapılan tüm çalışmalara rağmen Hindistan'da kaç tane anadil ve lehçe konuşulduğu konusunda araştırmacılar arasında bir fikir birliği oluşmamıştır. Dünyada dil ailelerinin oluşum süreci Hindistan'ın keşfi ile olgunlaşmıştır. Özellikle Hint-Avrupa dilleri arasındaki benzerlikler fark edilmiştir. Diller arasındaki akrabalık bağı tespit edildikten sonra çalışmalar yoğunlaşmış ve bugünkü haline gelmiştir.

Hindistan'ın Goa bölgesinde bir süre (1583-1588) yaşamış olan İtalyan papaz Filippo Sassetti, Sanskrit dili hakkında Batı'ya ilk haberleri gönderenlerin başında gelmekteydi. Bunu, 1630-1647 yılları arasında Madras civarında kalan Hollandalı misyoner Abraham Roger izlemiştir. Roger, Sanskrit dilinden Felemenkçe'ye Bhartrihari'nin veciz sözlerini çevirerek, Sanskritçe'den Batı dillerine ilk çeviriyi gerçekleştirmiştir.¹⁰⁷⁸

¹⁰⁷⁷ Tore Janson, **Dillerin Tarihi**, (Çev., Mehmet Doğan), İstanbul 2018, s.17

¹⁰⁷⁸ Korhan Kaya, **Hindistan'da Diller**, Ankara 2005, s.20

XVIII. yüzyılda Sanskritçe üzerine araştırma yapan İngiliz akademisyen Sir William Jones'in belirttiği gibi, dilbilgilerinde de pek çok benzerlik, hatta çarpıcı paralellikler mevcut. 1786'da Kalküta'da verdiği meşhur seminerde¹⁰⁷⁹ Jones; Latince'nin Yunanca'nın, Sanskritçe'nin, Germen dillerinin, ayrıca İrlanda dilinin mensubu olduğu Kelt dillerinin kökeninin ortak olduğunu ileri sürdü.¹⁰⁸⁰

Jones'in bu sözleri, bir karşılaştırmalı dilbiliminin de habercisi oluyordu. Dilbilimciler yıllarca dilin kökü ve doğası üzerine kafa yormuşlardı. İlkçağ Yunan filozoflarından günümüze kadar incelenegelmiş bir konudur bu. Dil tarihinde, dili insanbilimsel açıdan ilk inceleyen, dili insanın özü olarak ele alan ilk düşünür Wilhelm von Humboldt olmuştur. Bopp ise, dilin ilk ve en eski kökünü aramak istiyordu, bunu araştırırken karşılaştırmalı gramer yöntemini bulmuştu. Franz Bopp, karşılaştırmalı dilbilimin babası olarak nitelendirilir; çünkü 1861'de yayımlanan eserinde Sanskrit dilinin çekim dizgesini Yunan, Latin, Fars ve Germen dilleriyle karşılaştırmalı olarak incelemiş daha sonra Sanskrit, Ermeni, Yunan, Latin, Litvanya, Eski İslav, Got ve Alman dillerinin karşılaştırmalı dilbilgisini yazmıştır.¹⁰⁸¹

Jones'in verdiği seminer, tarihsel dilbilimin başlangıç noktası kabul edilir. XIX. Yüzyılda çok sayıda akademisyen, Jones'in haklı olduğunu şüpheye yer bırakmayacak şekilde ispatladı ve onun asıl fikrinin kapsamını genişletip, 12 ila 13 alt grup içinde yer alan onlarca dilin arasındaki ilişkilere dair ayrıntılı bir kuram ortaya koydu. Günümüzde bu gruba genellikle Hint-Avrupa dilleri olarak atıfta bulunuluyor.¹⁰⁸²

1913 yılında Japonya dönüşü Hindistan'ı ziyaret eden Abdürreşid İbrahim de buradaki çok dilliliği fark edenlerden biriydi. Hindistan'daki diller hakkında şöyle yazmıştı:¹⁰⁸³ "Hindistan'da birçok lisan varsa da, bugün Urduca adeta resmi bir lisan şeklini alarak bütün Hindistan'da yayılmış, tamamıyla umumi bir lisan olmuştur.

¹⁰⁷⁹ Jones, seminerde şöyle demişti: "Eskiliğine rağmen Sanskrit dili harika bir yapı gösterir. Yunanca'dan daha mükemmel, Latince'den daha zengindir. Her ikisinden de daha arıdır. Sanskrit bu iki dille, gerek fiil köklerinde, gerekse gramer biçimlerinde rastlantının neden olamayacağı kadar kuvvetli bir yakınlık gösterir. Bu diller arasındaki akrabalık o kadar yakındır ki, hiçbir dilbilimci bu üç dili inceledikten sonra bunların olasılıkla artık var olmayan bir ortak kaynaktan çıktıklarını kabul etmekten çekinmez. Her ne kadar bu derece zorlayıcı olmasa da, gerek Gotça'nın gerekse Keltçe'nin kaynağının (ayrı ayrı bir lehçeyle karışmış olsalar da) Sanskrit diliyle aynı olduğunu kabul etmek için benzer neden vardır. Eski Persçe de aynı aileye kabul edilebilir."Bkz., Korhan Kaya, **Hindistan'da Diller**, s.20

¹⁰⁸⁰ Tore Janson, **a.g.e.**, s.50

¹⁰⁸¹ Korhan Kaya, **a.g.e.**, s.20-21

¹⁰⁸² Tore Janson, **a.g.e.**, s.50-51

¹⁰⁸³ Abdürreşid İbrahim, **a.g.e.** II, s.247

Bundan başka Tilnigan, Merheti, Gucarati, Sanskritçe, Arapça, Farsça, Afganca ve İngilizce de oldukça bilinmektedir. İngilizlerin işgaline kadar Hindistan'da resmi lisan Farsça imiş, şimdi Urduca'dır. Urduca eski bir lisan olmayıp nihayet bundan iki yüz küsur sene önce Şahcihan devrinde meydana gelmiş, sonradan çıkan bir lisan olmakla beraber, az bir zaman içinde çok geniş olarak yayılmış ve bugün üç yüz milyon kadar insan arasında adeta resmi bir lisan haline gelmiştir. Bu dilde pek çok günlük ve haftalık gazeteler çıkar ve Hindistan'da bütün resmi yazışmalar Urduca'dır. Urduca'nın esası; Arapça, Farsça, Gucarati, Merheti, Sanskrit ve Türk dillerinden meydana gelmiş müstakil bir lisandır.”

A.A. Reformatskiy, Hint-Avrupa Dillerini içeren araştırması ve sınıflandırmasında Hint grubunda tamamı yaşayan 96 dilden bahsederken şu dilleri örnek olarak verir:¹⁰⁸⁴

- 1-Hintçe ve Urduca
- 2-Bengalce
- 3-Pencap Dili
- 4-Lahnda (Lendce)
- 5-Sind
- 6-Racastan
- 7-Gücarat
- 8-Marathi
- 9-Singal
- 10-Nepal (Doğu Paharca)
- 11-Bihar
- 12-Oriya (Doğu Hindistan'da Odri, Utkal)
- 13-Assam

¹⁰⁸⁴ A. Buran, B. Y. Çak, **Türkiye’de Diller ve Etnik Gruplar**, Ankara 2019, s.127-128

14-Çingenece

15-Keşmir ve diğer Dard Dilleri

ÖLÜ DİLLER:

16-Ved

17-Sanskritçe

18-Palve

19-Prakritçe

Hindistan'ın tarih boyunca insan dalgalarına maruz kaldığını ve çeşitli kavimlerin bir arada yaşarken dil çeşitliliğinin de aynı ölçüde göze çarptığını müşahade eden Halis Bıyıktay, Hint dilleri hakkında şöyle der:¹⁰⁸⁵ “Hint'te herbiri birçok lehçelere de ayrılmış 100 kadar dil konuşulmaktadır. Henüz dil mütehassısları bunun etnoğrafyasını da tamamlayamamışlardır.” Hint dilleri başlıca üç esas katagoride toplanmıştır:

1-3 milyon ahali tarafından konuşulan Kolori Dilleri

2-50 milyon tarafından kullanılan Dravit Dilleri

3-Sanskritçe'den ayrılmış Ari dilleri ki hemen hemen (200 milyon kişi kullanır)

A-Bunlar içinde en mühimmi, isminin de delalet ettiği gibi, Türk orduların yerlilerle temas ve alış-verişi neticesi olarak vücut bulan Hindistani (Ordu Dili) dilidir. 100 milyona yakın bir yığın tarafından konuşulmakta ve yazılmaktadır.

B-18 milyon kişi tarafından söylenilen Pencap dili

C-40 milyon tarafından söylenilen Bingale dili de bu son katagori içindedir.

Bu üç katagoriyi tamamlamak için Tibet, Birman ve İran gibi grupların dillerini de saymak lazım gelir.¹⁰⁸⁶Bu sınıflandırma ve sayım durumu Hindistan'da nüfusun 300.000.000 olduğu yıllar için geçerlidir.

Hindistan'daki diller ve lehçeler konusu sayı bakımından tartışılmaya devam edilmektedir. Bu konuda Hindistan'ı ziyaret eden İlber Ortaylı şu bilgileri verir:

¹⁰⁸⁵Halis Bıyıktay, **a.g.e.**, s.3

¹⁰⁸⁶Halis Bıyıktay, **a.g.e.**, s.3-4

“Hindistan’da dil sorunu daha karmaşık; herşeyi içeren kalın Hindistan Anayasası, resmi olarak 17 dili sayıyor. Sayılmayan 35 Hint dilinin bazılarını bir milyondan fazla insan konuşuyor. Tabii Hindistan için bu çok küçük bir rakamdır. 22.000 (evet yirmi iki bin) lehçeyi ise ancak Hindoloji mütehassısları sayabilir.”¹⁰⁸⁷

Grierson’a göre Hindistan’da 179 dil ve 544 lehçe konuşulmaktadır. Hindistan’daki dil ve lehçeler için verilen rakamlarda tam bir birlik yoktur. Burada listelenen dillerden 387’sinin yaşayan dil, 11’inin ise ölü dil olduğu vurgulanmalıdır. Ayrıca bu listeye İngilizce, Portekizce gibi Avrupa dilleri de eklenmiştir. Aşağıdaki liste’de ise 350’ye yakın dil bulunmaktadır. Bu Hindistan’daki dil zenginliğinin en dikkat çekici yanıdır:1088

Sıra No	Dilin Adı	Konuşulduğu Bölge	Dil Grubu
1	A’tong	Assam Bölgesi	Tibet-Çin dili
2	Abucmaria	Güney Madhya Pradeş	Dravid (Gondi) dili
3	Adi	Kuzey Assam	Tibet-Çin dili
4	Agariya	Madhya Pradeş	Austro-Asyatik
5	Ahirani	Maharashtra-Gucarat	Hint-Ari
6	Aimol	Assam, Manipur	Tibet-Çin dili
7	Aiton	Assam	Tibet-Çin (Tai)
8	Allar	Kerala	Dravid dili
9	Amvi	Austro-Asyatik	(Mon-Khmer)
10	Anal	Tibet-Çin	(Kuki-Çin)
11	Andh	Maharashtra	Sınıfsız
12	Angika	Kuzey Bihar	Hint-İran

¹⁰⁸⁷ İlber Ortaylı, **Eski Dünya Seyahatnamesi**, s.267

¹⁰⁸⁸ Korhan Kaya, **Hindistan’da Diller**, s.191; Bkz., EK: 2 Harita: 2 Hindistan’da konuşulan diller ve bölgeler

13	Apatani	Assam, Arunaçal Pradeş	Tibet-Çin
14	A-Puçikvar	Andaman Adaları	Andaman dili
15	Arakan	Assam, Tripura, Mizoram	Tibet-Çin
16	Aranadan	Tamil Nadu, Karnataka	Dravid
17	Are	Andhra Pradeş, Maharashtra	Hint-Ari
18	Ariya	Madhya Pradeş	Sınıfı yok
19	Assami	Assam	Hint-Ari
20	Asuri	Bihar	Austro-Asyanik (Munda)
21	Avadhi	Uttar Pradeş, çeşitli bölgeler	Hint-Ari
22	Badaga	Tamil Nadu, Madras, Nilgiri	Dravid
23	Bagheli	Güney Merkez	Hint-Ari
24	Bagri	Merkez Bölge	Hint-Ari
25	Balti	Cammu-Keşmir	Tibet-Çin
26	Bareli	Madhya Pradeş	Hint-Ari
27	Bateri	Cammu-Keşmir	Hint-Ari (Dardik)
28	Bauria	Pencap, Himaçal Pradeş, Delhi	Hint-Ari
29	Bazigar	Gucarat, Himaçal Pradeş, Cammu	Dravid
30	Bellari	Güney Dravid	(Tulu)
31	Beluci	Belucistan'a yakın	Hint-Ari (İran)
32	Bengali	Batı Bengal ve çevresi	Hint-Ari
33	Bhadravahi	Cammu-Keşmir	Hint-Ari
34	Bhalay	Maharashtra	Hint-Ari

35	Bharia	Madhya Pradeş, Bilaspur	Dravid
36	Bhatola	Madhya Pradeş	Sınıflanmamış
37	Bhatri	Andhra Pradeş, Madhya Pradeş	Hint-Ari
38	Bhattiyali	Himaçal Pradeş, Çamba Bölgesi	Hint-Ari
39	Bhili	Madhya Pradeş, Gucarat, Racastan	Hint-Ari
40	Bhiloni	Maharashtra, Gucarat	Hint-Ari
41	Bhocpuri	Bihar	Hint-Ari
42	Bhuncia	Madhya Pradeş, Orissa, Maharasht	Hint-Ari
43	Bicori	Bihar, Batı Bengal, Darjeeling	Austro-Asyatik (Munda)
44	Biete	Meghalaya, Mizoram, Assam	Tibet-Çin
45	Bilaspuri	Himaçal Pradeş, Bilaspur	Hint-Ari
46	Birhor	Bihar, Hazaribagh, Singbhum	Austro-Asyatik (Munda)
47	Bishnupuriya	Bengal-Assam	Hint-Ari
48	Bodo Parca	Orissa, Koraput Bölgesi	Hint-Ari
49	Bodo	Kuzeydoğu Hindistan	Tibet-Çin
50	Bondo	Orissa, Koraput	Austro-Asyatik)Munda)
51	Brac Bhasha	Uttar Pradeş, Agra, Racastan	Hint-Ari
52	Brokskat	Cammu-Keşmir, İndus boyu	Hint-Ari (Dardik)
53	Buksa	Uttar Pradeş vs.	Hint-Ari
54	Bundeli	Uttar Pradeş, Calaun, Chansi	Hint-Ari
55	Byangsi	Himalayalar	Tibet-Çin
56	Cangshung	Kinnaur, Himaçal Pradeş	Tibet-Burma

57	Carava	Andaman Adaları	Andamanca
58	Caunsari	Uttar Pradeş, Caunsar, Dehra Dun	Hint-Ari
59	Cuang	Orissa, Koenchar vs.	Austro-Asyatik (Munda)
60	Curay	Orissa	Austro-Asyatik
61	Çakma	Bengal-Assam	Hint-Ari
62	Çamari	Madhya Pradeş, Uttar Pradeş vs.	Hint-Ari
63	Çambeali	Himaçal Pradeş, Çamba, Cammu-	Hint-Ari
64	Çangthang	Cammu-Keşmir, Tibet Sınırı	Tibet-Çin
65	Çattisgarhi	Çattisgarh, Madhya Pradeş, Bihar	Hint-Ari
66	Çaudangsi	Himalayalar	Tibet-Çin
67	Çaura	Nikobar Adaları	Austro-Asyatik(Mon-Kh.
68	Çençu	AndhraPradeş, Kornool, Orissa	Dravid (Telegu)
69	Çinali	Himaçal Pradeş, Lahul Vadisi	Hint-Ari
70	Çin-Bavm	Kuki-Çin-Naga	Tibet-Çin
71	Çin-Falam	Raslong, Assam, Tripura	Tibet-Çin
72	Çin-Haka	Mizoram, Assam vs.	Tibet-Çin
73	Çin-Khumi	Assam	Tibet-Çin
74	Çin-Mara	Kuki-Çin-Naga	Tibet-Çin
75	Çin-Paite	Kuki-Çin-Naga	Tibet-Çin
76	Çin-Tedim	Mizoram, Çin Dağları, Tiddim	Tibet-Çin
77	Çin-Thado	Kuki-Çin-Naga	Tibet-Çin
78	Çiru	Assam, Manipur, Nagaland	Tibet-Çin

79	Çodri	Gucarat, Broaç-Dangs Bölgesi	Hint-Ari (Bhil)
80	Çurahi	Himaçal Pradeş, Çamba, vs.	Hint-Ari
81	Darlong	Tripura	Tibet-Çin
82	Darmiya	Uttar Pradeş, Nepal sınırı	Tibet-Çin
83	Degaru	Bihar, Batı Bengal	Hint-Ari
84	Dekkani	Merkez Maharastra, Dekkan	Hint-Ari
85	Deori	Assam, Sibsagar, Dibrugarh, Naga	Tibet-Çin
86	Dhanki	Gucarat, Dang Bölgesi	Hint-Ari
87	Dhanvar	Madhya Pradeş, Bilaspur, Maharas	Hint-Ari
88	Dhodia	Gucarat, Surat-Valsat, Daman-Diu	Hint-Ari
89	Digaro	Arunçal Pradeş, Lohit vs.	Tibet-Çin
90	Dimasa	Assam, Kuzey Kaçar, Nagaland	Tibet-Çin
91	Dogri-Kangri	Çandigarh, Himaçal Pradeş, Kangra	Hint-Ari
92	Domari	Bihar, Saran-Çampanan	Hint-Ari
93	Dubli	Gucarat, Surat, Valsat, Dadodara	Hint-Ari
94	Dungra-Bhil	Gucarat, Baroda, Madhya Pradeş	Hint-Ari
95	Duruva	Madhya Pradeş, Bastar, Orissa	Dravid
96	Gadaba-Bodo	Andhra Pradeş, Vişakapatnam, Oriss	Dravid
97	Gadaba-Ollar Pottangi	Pottangi, Koraput, Orissa	Dravid
98	Gadaba-Ollar Salur	Andhra Pradeş, Vişakapatnam	Dravid
99	Gaddi	Himaçal Pradeş, Çamba, Uttar Prade	Hint-Ari

100	Gahri	Himalayalar, Kanaur	Tibet-Çin
101	Gamit	Gucarat, Surat Bölgesi	Hint-Ari
102	Gangte	Kuki-Çin-Naga	Tibet-Çin
103	Garasia-Avidasi	Kuzey Guccarat vs.	Hint-Ari (Bhil)
104	Garasia-Racp	Racastan, Sirçi, Pali-Udaypur	Hint-Ari (Bhil)
105	Garhvali	Keşmir, Uttar Pradeş	Hint-Ari
106	Garo	Kuzeydopu Hindistan, Konyak vs.	Tibet-Çin
107	Gata	Orissa, Koraput-Malkangiri vs.	Austro-Asyatik (Munda)
108	Gondi(Güney)	Andhra Pradeş, Adilabad	Dravid
109	Gondi(Kuzey)	Madhya Pradeş, Betul, Çindvara	Dravid
110	Govlan	Maharastra, Amravati vs.	Hint-Ari
111	Govli	Madhya Pradeş, Maharastra	Hint-Ari
112	Groma	Sikkim	Tibet-Çin
113	Gucarati	Gucarat ve çevresi	Hint-Ari
114	Gucari	Racastan	Hint-Ari
115	Gurung(Batı)	Batı Bengal, Darjeeling	Tibet-Çin
116	Hajong	Bengal-Assam	Hint-Ari
117	Halbi	Madhya Pradeş, Maharastra, Orissa	Hint-Ari
118	Harauti	Racastan, Kota, Madhya Pradeş	Hint-Ari
119	Haryanvi	Haryana, Pencap, Delhi vs.	Hint-Ari
120	Hindi	Hindistan'ın merkezi ve tüm Hindist	Hint-Ari (Khari-Boli)
121	Hinduri	Himaçal Pradeş, Şimla, Solan	Hint-Ari

122	Hmar	Assam, Kaçar, Manipur, Mizoram	Tibet-Çin
123	Ho	Singbhum, Bihar vs.	Austro-Asyatik (Munda)
124	Holiya	Madhya Pradeş, Maharastra, Karnat	Dravid (Tamil-Kannada)
125	Hrangkhoh	Manipur, Assam, Tripura	Tibet-Burma
126	Hruso	Arunaçal Pradeş,	Tibet-Çin
127	İdu	Kuzey Assam	Tibet-Çin
128	İndo Portekiz	Korlai, Maharastra	Hint-Ari
129	İngilizce	Yaygın ikinci dil	Hint-Ari(Germanik)
130	İrula	Tamil Nadu, Nilgiri, Koimbatore	Dravid (Tamil)
131	Kaçari	Assam, Kuzey Kaçar, Nagaland	Tibet-Çin
132	Kaççi	Sindhi'ye yakın	Hint-Ari
133	Kadar	Kerala, Ernakulam, Tamil Nadu	Dravid
134	Kaidai	Maharastra, Karnataka	Dravid (Tamil)
135	Kanaşi	Himaçal Pradeş, Kullu	Tibet-Çin
136	Kanauci	Uttar Pradeş, Kanauc	Hint-Ari
137	Kancari	Andhra Pradeş, Madhya Pradeş vs.	Hint-Ari
138	Kanikkaran	Kerala, Kalikut, Ernakulam	Dravid
139	Kannada	Karnataka ve çevresi	Dravid
140	Katkari	Maharastra, Racastan, Gucarat	Hint-Ari
141	Keşmiri	Cammu-Keşmir	Hint-Ari (Dardik)
142	Khaling	Darjeeling, Sikkim	Tibet-Çin
143	Khamti	Assam, Arunaçal Pradeş vs.	Tai

144	Khamyang	Assam, Arunaçal Pradeş vs.	Tai
145	Khandeşi	Maharastra, Gucarat	Hint-Ari
146	Kharia	Austro-Asyatik	Munda
147	Kharia-Thar	Bihar, Manbhum	Hint-Ari(Bengali-Assami)
148	Khasi	Austro-Asyatik	Mon-Khmer
148	Khirvar	Madhya Pradeş	Dravid (Gondi)
150	Kinnauri	Kinnaur, Himaçal Pradeş vs.	Tibet-Çin
151	Kinnauri-Bhoti	Himaçal Pradeş, Kinnaur, Morang	Tibet-Çin
152	Kinnauri-Çitkuli	Himaçal Pradeş, Kinnaur, vs.	Tibet-Çin
153	Kinnauri-Harican	Himaçal Pradeş vs.	Hint-Ari(Batı Pahari)
154	Koç	Kuzeydoğu Hindistan	Tibet-Çin
155	Kodagu	Karnataka	Dravid
156	Koireng	Manipur, Senapati Bölgesi	Tibet-Çin
157	Kok Borok	Tripura	Tibet-Çin
158	Kolami		Dravid
159	Kolami-Güneydoğu	Andhra Pradeş, Adilabad vs.	Dravid
160	Kolami-Kuzeybatı	Maharastra, Yavatmal vs.	Dravid
161	Koli-Kaçi	Kuzeybatı Hindistan, Gucarat	Hint-Ari
162	Koli-Vadiyara	Gucarat	Hint-Ari

163	Kom	Manipur vs.	Tibat-Çin
164	Konda-Dora	Andhra Pradeş, Srikakulam	Dravid
165	Konkani	Maharastra, Kerala	Hint-Ari
166	Konkani-Goa	Goa	Hint-Ari
167	Koraga-Korra	Karnataka vs.	Dravid (Tulu)
168	Koraga-Mudu	Kerala	Dravid
169	Koraku	Madhya Pradeş	Austro-Asyatik(Munda)
170	Korku	Güney Madhya Pradeş vs.	Austro-Asyatik(Munda)
171	Korva	Bihar, Orissa, vs.	Austro-Asyatik(Munda)
172	Kota	Tamil Nadu, Madras, vs.	Dravid
173	Koya	Andhra Pradeş, Madhya Pradeş	Dravid
174	Kudiya	Kerala, Karnataka	Dravid(Tulu)
175	Kudmali	Bihar, Batı Bengal, Orissa, Assam	Hint-Ari
176	Kui	Orissa, Phulbani, Koraput, Gancam	Dravid
177	Kukna	Gucarat, Maharastra, Dhule, Nasik	Hint-Ari
178	Kulung	Dehra Dun, Sikkim, Bhutan	Tibet-Çin
179	Kumarbagh-Paharia	Batı Bengal, Bihar, Santhal, Pargana	Dravid
180	Kumauni	Kuzey Hindistan	Hint-Ari
181	Kupia	Andhra Pradeş, Vişakapatnam	Hint-Ari
182	Kuriçiya	Kerala vs.	Dravid
183	Kurukh	(Oraon), Çota Nagpur, Orissa vs.	Dravid
184	Kurumba	Tamil Nadu, Koimbatore vs.	Dravid

185	Kurumba-Alu	Tamil Nadu, Doğu Nilgiri	Dravid
186	Kurumba-Betta	Tamil Nadu, Nilgiri, Mysore	Dravid
187	Kurumba-Cennu	Kuzey Nilgiri	Dravid
188	Kurumba-Mullu	Tamil Nadu, Nilgiri, Kerala	Dravid
189	Kuvi	Orissa, Koraput Bölgesi	Dravid
190	Ladakhi	Ladakh	Tibet-Çin
191	Lahnda	Pencap	Hint-Ari
192	Lamkang	Güneydoğu Manipur	Tibet-Çin
193	Lepça	Himalayalar	Tibet-Çin
194	Lhomi	Batı Bengal, Darjeeling	Tibet-Çin
195	Limbu	Sikkim, Batı Bengal	Tibet-Çin
196	Lodhi	Orissa, Batı Bengal vs.	Austro-Asyatik(Munda)
197	Lohar-Gade	Racastan, Gucarat, Madhya Pradeş	Hint-Ari
198	Lohar-Lahul	Himaçal Pradeş, Lahul Vadisi	Hint-Ari
199	Lushai	Kuzey Hindistan	Tibet-Çin
200	Machi	Sikkim, Bihar	Hint-Ari
201	Machvar	Madhya Pradeş, Bilaspur, Uttar Prad	Sınıflanamamış
202	Magahi	Bihar, Patna vs.	Hint-Ari
203	Magar	Sikkim	Tibet-Çin
204	Mahali	Bihar, Çotanagpur, Orissa	Austro-Asyatik(Munda)

205	Maithili	Bihar, Mithila	Hint-Ari
206	Mal Paharia	Batı Bengal, Doğu Bihar vs.	Hint-Ari
207	Malankuravan	Kerala	Dravid
208	Malapandaram	Kerala, Kottayam, Kuilon	Dravid
209	Malaryan	Kerala, Ernakulam vs.	Dravid
210	Malavedan	Kerala, Ernakulam, Kottayam, Kuil	Dravid
211	Malayalam	Kerala ve çevresi	Dravid
212	Maldivce	Maldiv Adaları	Hint-Ari
213	Malvi	Madhya Pradeş, Maharastra, Gucar	Hint-Ari
214	Manda	Orissa, Kalahandi Bölgesi	Dravid
215	Mandeali	Himaçal Pradeş, Mandi Bölgesi	Dravid
216	Manna-Dora	Andhra Pradeş, Doğu Godavari	Dravid
217	Mannan	Kerala, Tamil Nadu	Dravid
218	Marathi	Mharastra ve çevresi	Hint-Ari
219	Maria	Maharastra, Madhya Pradeş	Dravid
220	Maria-Dandami	Madhya Pradeş vs.	Dravid
221	Marvari	Racastan	Hint-Ari
222	Mavçi	Gucar, Maharastra vs.	Hint-Ari
223	Meitei	Kuzey Hindistan	Tibet-Çin
224	Memba	Kuzey Arunaçal Pradeş	Tibet-Çin
225	Mevari	Racastan Udaipur vs.	Hint-Ari
226	Micu	Assam, Arunaçal Pradeş vs.	Tibet-Çin

227	Mikir	Assam, Mikir-Rengma Dağları	Tibet-Çin
228	Mina	Madhya Pradeş, Gvalior, Racastan	Hint-Ari
229	Mirgan	Orissa, Madhya Pradeş	Hint-Ari
230	Miri	Assam, Kuzey Lakhimpur, Sibsagar	Tibet-Çin
231	Moinba	Kuzey Hindistan	Tibet-Çin
232	Mru	Batı Bengal, Nadia-Hoogly	Tibet-Çin
233	Mukha-Dora	Andhra Pradeş, Vişakapatnam	Sınıflandırılmamış
234	Mundari		Austro-Asyatik(Munda)
235	Muria Batı	Madhya Pradeş, Maharastra, Bastar	Dravid
236	Muria Doğu	Madhya Pradeş, Kuzeydoğu Bastar	Dravid
237	Muthuvan	Andhra Pradeş, Kerala, Kaliküt	Dravid
238	Naga	Assam, Mizoram, Nagaland	Tibet-Çin
239	Nagarçal	Madhya Pradeş, Maharastra	Dravid
240	Nahari	Madhya Pradeş, Raipur, Blaspur	Hint-Ari
241	Nepali	Nepal, Himaçal Pradeş, Bihar	Hint-Ari (Pahari)
242	Nevari	Bihar, Himalayalar	Tibet-Çin
243	Nihali	Madhya Pradeş, Khandva Bölgesi	Sınıfsız
244	Nikobarca	Merkez/Güney çeşitleri var	Austro-Asyatik(Mon-Khmer)
245	Nimadi	Madhya Pradeş, Uttar Pradeş	Hint-Ari
246	Nisi	Assam, Arunaçal Pradeş vs.	Tibet-Çin
247	Nuka-Dora	Andhra Pradeş	Dravid
248	Onge	Andaman Adaları	Andamanca

249	Oriya	Orissa ve çevresi	Hint-Ari
250	Pahari	Kullu/Mahasu Bölgesi, Şimla-Solan	Hint-Ari
251	Paliyan	Kerala, İdukki Bölgesi, Tamil Nadu	Dravid
252	Pançparganiya	Bihar, Rançi, Singbhum, B. Bengal	Hint-Ari
253	Pangvali	Himaçal Pradeş, Lahul-Spiti Bölgesi	Hint-Ari
254	Paniya	Kerala, Tamil Nadu, Karnataka	Dravid
255	Pankhu	Kuzey Hindistan	Tibet-Çin
256	Pao	Madhya Pradeş, Satna	Tibet-Çin
257	Pardhan	Andhra Pradeş, Adilabad	Dravid (Gondi)
258	Pardhi	Andhra Pradeş, Madhya Pradeş, Guc	Hint-Ari
259	Parenga	Orissa, Koraput Bölgesi, Andhra Pra	Austro-Asyatik(Munda)
260	Parsi	Bombay vs.	Hint-Ari (İran)
261	Pattani	Himaçal Pradeş, Pattan, Lahul Vadis	Tibet-Çin
262	Pencabi	Pencap ve çevresi	Hint-Avrupa
263	Pencabi Batı	Cammu-Keşmir, Haryana	Hint-Ari
264	Pencabi Mirpur	Cammu-Keşmir	Hint-Avrupa
265	Pengo	Orissa, Koraput Bölgesi vs.	Dravid (Gondi)
266	Phake	Assam vs.	Thai
267	Phudagi	Maharastra	Hint-Ari
268	Pnar	Assam, Khasi-Caintia Dağları	Austro-Asyatik (Mon Khmer)
269	Purik	Kuzey Keşmir, Kargil Bölgesi	Tibet-Çin

270	Rabha	Batı Assam, Darrang, Nagaland	Tibet-Çin
271	Racbangsi	Bengal-Assam	Hint-Ari
272	Ralte	Assam, Mizoram, Aizavi Bölgesi	Tibet-Çin
273	Rangkas	Uttar Pradeş, Nepal sınırı	Tibet-Çin
274	Rathavi	Gucarat, Baroda ve Pançmahal	Hint-Ari
275	Ravang	Kuzey Hindistan, Kunlang	Tibet-Çin
276	Ravat	Uttar Pradeş, Pithorgarh Bölgesi	Tibet-Çin
277	Ravula	Karnataka, Kerala	Dravid
278	Reli	Andhra Pradeş, Orissa	Hint-Ari
279	Riang	Kuzey Hindistan	Tibet-Çin
280	Ruga	Meghalaya, Garo	Tibet-Çin
281	Sacalong	Arunaçal Pradeş, Batı Kemang Böl	Tibet-Çin
282	Sadri	Sadani, Nagpuria	Hint-Ari
283	Samvedi	Maharastra	Hint-Avrupa
284	Sanskrit	Eski Hindistan	Hint-Avrupa dil ailesinin en eskilerinden
285	Santali	Çota Nagpur, Bihar, Bengal	Austro-Asyatik(Munda)
286	Saraiki	Multan, Pencap, Racastan, Madhya	Hint-Ari
287	Saurashtra	Tamil Nadu, Madurai, Thancavur	Hint-Ari
288	Sauria Paharia	Doğu Bihar, Santhal Pargana	Dravid
289	Savara	Andhra Pradeş, Orissa	Dravid (Telugu)
290	Sentinel	Güneydoğu Andaman Adaları	Andamanca
291	Sikkimce	Sikkim ve çevresi	Tibet-Çin

292	Sindhi	Gucarat, Maharastra	Hint-Ari
293	Singpho	Assam, Tinsuki Bölgesi	Tibet-Çin
294	Sirmauri	Himaçal Pradeş, Şimla	Hint-Ari
295	Sora	Güney Orissa, Gancam Bölgesi	Austro-Asyatik(Munda)
296	Stod Bhoti	Himaçal Pradeş, Lahul Bölgesi	Tibet-Çin
297	Sulung	Arunaçal Pradeş, Kameng vs.	Tibet-Çin
298	Sunam	Kinnaur Bölgesi, Himaçal Pradeş	Tibet-Çin
299	Suracpuri	Bihar	Hint-Ari
300	Şendu	Assam, Lushai Dağları	Tibet-Çin
301	Şerdukpen	Assam, Arunaçal Pradeş, Rupa vs.	Tibet-Çin
302	Şerpa	Batı Bengal, Darjeeling, Sikkim	Tibet-Çin
303	Şina	Kuzey Keşmir, Dras Vadisi	Hint-Ari(Dardik)
304	Şobang	Andaman ve Nikobar Adaları,	Sınıfsız
305	Şom Peng	Nikobar Adaları	Austro-Asyatik(Mon Khmer)
306	Şumço	Kinnaur Bölgesi, Himaçal Pradeş	Tibet-Çin
307	Tamang Doğu	Darjeeling, Sikkim	Tibet-Çin
308	Tamil	Tamil Nadu ve çevresi	Dravid
309	Tehri	Uttar Pradeş, Garhval Bölgesi	Hint-Ari
310	Telugu	Andhra Pradeş ve çevresi	Dravid
311	Teressa	Nikobar Adaları	Austro-Asyatik(Mon Khmer)
312	Tharu-Dangaura	Uttar Pradeş,	Hint-Ari (Koçila/Rana türleri sınıfsız)

313	Thulung	Sikkim, Uttar Pradeş	Tibet-Çin
314	Tibetçe	Tibet sınırı, Himaçal ve Arunaçal	Tibet-Çin
315	Tinani	Lahul Vadisi vs.	Tibet-Çin
316	Toda	Orissa, Tamil Nadu, Nilgiri Dağları	Dravid
317	Toto	Batı Bengal, Subhapara	Tibet-Çin
318	Tshangla	Batı Arunaçal Pradeş vs.	Tibet-Çin
319	Tukpa	Himaçal Pradeş, Kinnaur	Tibet-Çin
320	Tulu	Andhra Pradeş, Kerala vs.	Dravid
321	Turi	Bihar, Rançi, vs.	Austro-Asyatik(Munda)
322	Turung	Assam	Tai
323	Ullatan	Kerala, Palghat, Triçur vs.	Dravid
324	Urali	Tamil Nadu, Periyar Bölgesi	Dravid
325	Urdu	Cammu-Keşmir, Andhra Pradeş	Hint-Ari
326	Vaddar	Andhra Pradeş, Karnataka	Dravid
327	Vagdi	Racastan, Güney Udaipur	Hint-Ari
328	Vagri Buli	Tamil Nadu, Arkot Bölgesi	Hint-Ari
329	Vaipei	Assam, Güney Manipur, Meghalaya	Tibet-Çin
330	Varhadi-Nagpuri	Varhadi, Maharastra	Hint-Ari
331	Varli	Maharastra vs.	Hint-Ari
332	Vasavi	Maharastra, Gucarat vs.	Hint-Ari
333	Vishavan	Kottavatti vs.	Dravid
334	Yakha	Sikkim'deki Gurkhaların dili	Tibet-Çin
335	Yerukula	Andhra Pradeş, Tamil Nadu	Dravid
336	Zakhring	Arunaçal Pradeş, Lohit Bölgesi	Tibet-Çin

337	Zangskari	Keşmir, Zangskar vs.	Tibet-Çin
338	Zome	Manipur, Assam	Tibet-Çin
339	Zyphe	Mizoram, Lakher Bölgesi	Tibet-Çin

Hindistan’da bu kadar sayıda dil ve lehçenin varlığı, orada yaşayan insanların yüzyıllarca birbirine rakip ve düşman olduklarının yanı sıra kaynaşmadıkları ve bir millet olamadıklarının da bir göstergesidir. Ancak İngilizlerin, 1858’den sonra Hindistan’ı İngiltere’ye bağlaması ve Hindistan’da her alanda İngilizce’yi etkin hale getirip eğitimin ortak dili haline getirmesi yeni bir süreç başlatmıştır. Hindistan’nın elit kesiminin okumaya tevessül etmesi ve Avrupa’ya giderek orada eğitimlerine devam etmelerinden sonra milliyetçilik düşüncesi ile tanışmaları ve Hindistan’a döndükten sonra bağımsızlık hareketine girişmeleri, bu düşünce etrafında bütünleşmeleri neticesinde İngilizler kovulmuş ve bu süreç bağımsız Hindistan ile Pakistan’nın kurulmasıyla sonuçlanmıştır.

SONUÇ

En eski çağlardan beri bir çekim merkezi olan Hindistan, birçok tarihi hadiseye tanıklık etmiştir. Kimi zaman gidecek bir yeri olamayan kavimlerin sığındığı güvenli bir liman olurken kimi zaman da ganimet ve zenginlik peşinde koşan kavimlerin ya istilasına ya da işgaline uğramaktan kendisini koruyamayacaktır.

Hindistan'ın zenginliğini önce seyyahların ballandıra ballandıra anlattıkları seyahatnamelerden duyan Avrupalı milletler, zaman içinde Akdeniz limanları üzerinden Hindistan ile temas kurup orayı canlı bir şekilde gördükten sonra hayallerini süsleyen bu sevgiliye ulaşmak için ciddi girişim ve atılımlarda bulundular. Bunun ilk ve en önemli aşaması XVII. Yüzyılın başında bir furya halinde kurulan Doğu Hindistan Şirketleri'dir. İngilere, Fransa, Hollanda, İsveç ve Danimarka bu sömürgecilik yarışında öncülük eden devletlerin başında gelir. Hindistan'a diğer rakip devletler göre geç giren İngiltere takip ettiği akılcı politilaların neticesinde orada kalıcı olmayı ve aslan payını kapmasını başarmıştı.

Hindistan'da sömürgecilik düşüncesi ve misyonerlik el ele kol kola yürümüştür. Tacirlere göre Hindistan'da daha ürkek bir hareket şeklini benimseyen misyonerler, Ekber Şah'ın sarayına ulaşip bir takım haklar elde ettikten sonra biraz daha özgüven kazanmışlardır. Özellikle "Din-i İlahi" nin kabulünden sonra misyonerlerin hareket alanı daha da genişlemiştir. Onların, Hindistan'ın dört bir yanına giderek yaptıkları araştırmalar ve hazırladıkları raporlar sayesinde İngilizler daha bilinçli ve etkili bir politika takip etme imkânı buldular. İngilizler de 1857 Büyük Sipahi İsyanı'nın bastırılmasından ve Hindistan'ın İngiltere'ye bağlanmasından sonra misyonerlere kol kanat gererek yaptıkları hizmetlerinin karşılığını vermişlerdi.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra Fransa'yı devre dışı bırakan İngiltere neredeyse tek başına Hindistan ticaret piyasasına hâkim olmuştu. İç ve dış ticareti tekeline alan İngilizler, çıkardıkları kanunlar ve hilelerle cagirlerin ve racaların topraklarına el koyarken misyonerler vasıtasıyla Hristiyanlığı da yaymaktan geri kalmıyordu. Adaletsiz uygulamalar, yerlilerin aşağılanması, ırk ayrımı gibi sebepler 1857 Büyük Sipahi İsyanı'nın patlak vermesine yol açmıştı. Hindistan'da yaşayan kavimlerin arasındaki düşmanlığı ve teknolojiyi çok iyi kullanan İngiltere bu isyanı bastırırken Hindistan'ı bir kan gölüne çevirmiş, isyanın faturasını ise Müslümanlara

kesmişti. Dehli'deki Müslümanlara ait ev ve işyerleri yağmalanmış, müsadere edilmiş, birçok ileri gelen Müslüman sürgün edilmişti. Hindistan'dan Türk-İslam izini silmek isteyen İngilizler, son padişah Bahadır Şah II'yi de Burma'ya sürerek muratlarına ermişlerdi.

Hindistan'ın 1858'de İngiltere'ye bağlanmasından sonra İngiliz dili ve kültürü tüm ülkeye yayılırken bundan en çok Müslümanlar rahatsız olmuşlardı. Hristiyanlaşmamak ve asimile olmamak için kendi okullarını açıp İslami tedrisat yapan Müslümanlar yanında İngilizlerin güvenini kaazanmak ve Batı tarzı bir eğitim sistemini kabul edenlerde vardı. Gerek kendi okullarından gerekse İngilizlerin okullarından mezun olan Hintli aydınlar önce Hindistan Milli Kongresi etrafında toplanırken (1885), öte yandan Müslüman Birliğini kurarak (1906) İngiliz sömürgeciliğine karşı bazen ayrı ayrı bazen birlikte hareket ettiler. Hindular arasında Tilak, Gokhale, Nehru ve Gandhi ön plana çıkarken Müslümanlar arasında ise Ağa Han, Emir Ali, Ebu'l Kelam Azad, Muhammed İkbal ve Cinnah bu yükü en çok sırtlayanların başında geliyorlardı.

Sömürge Hindistanı'nda yaşayan Müslümanların ve Hinduların dış dünya ile bağlantısını kesmek isteyen İngiltere her türlü baskıyı ve şantajı yapıyordu. Gazeteler ile haberleşmenin yaygınlaştığı XX. Yüzyılın ilk çeyreğinde İngilizler basın üzerinde büyük bir sansür uygularken, Hint milliyetçiliğini tetikleyecek gazetelerin de Hindistan'a girişini yasaklamıştı. Bu şartlar içinde I. Dünya Savaşı'na giren İngiltere, izlediği politika sayesinde Hindistan'da ciddi sayılacak bir isyan hareketine maruz kalmadan savaştan galibiyet ile çıkmasını başarmıştı.

Hint Müslümanları ile Osmanlılar arasındaki ilk siyasi münasebetler Fatih Sultan Mehmet döneminde başlamış, ilk ciddi askeri münasebet ise Kanuni Sultan Süleyman döneminde Hint ve Arap tüccarları kısıp alan Portekizliler üzerine gönderilen Seydi Ali Reis komutasındaki donanma, Hindistan'daki Gücerat sultanının ricası üzerine gerçekleşmişti. Bu gibi siyasi ve askeri münasebetler süreklilik kazanamamıştı.

İngiltere, Hint Müslümanları ile Anadolu Müslümanları arasındaki fiziksel ilişkileri kısmen kesip engellemişse de gönül bağı koparamamıştı. İslam kardeşliği fikrini candan savunan Hint Müslümanları dara düşüp yardım talebinde bulundukları her ortamda Türk kardeşlerine yardım etmeyi bir farz olarak görmüşlerdi. Bu konudaki fetvalar İslami gazeteleri süslemekteydi. 93 Harbi'nde, Trablusgarp Harbi'nde Balkan

Harplerinde ve Milli Mücadele ve sonrasında, ayrıca Hicaz demiryolu inşa sürecinde Türk kardeşlerine haddinden fazla ekonomik yardımda bulundular. Bu harpler esnasında Hilal-i Ahmer Cemiyetleri vasıtasıyla Anadolu'ya gönderilen tıbbi heyetler ve onların fedakârca çalışmaları dikkate değerdir. Ekonomik yardımların yanında canlarını feda eden Hint Müslümanları da unutulamaz. Türkistan'daki bazı Türk hanlıkları kendilerine yardım ve menfaat sağlandığı takdirde Osmanlı Halifesi'ni tanıyacaklarına dair bir pazarlığın içine girerken, Hint Müslümanları kayıtsız şartsız Osmanlı Halifesi'nin yanında yer almışlardı. Çünkü emperyalizme karşı tek direnç gösteren millet Türkiye'de yaşayan Türklerdi. Onları yalnız bırakmamak gerekiyordu. Bu maksatla gerek Trablusgarp Savaşı'na Mısır üzerinden katılan grup ile gerekse Milli Mücadele'ye katılan Hindistan Hicret Hareketi üyelerinin İttihad-ı İslam düşüncesine olan hizmetleri sözde kalmayıp özde yaşanmıştı.

Hint Müslümanları geçen yüzyılda Müslüman Türklerin en buhranlı zamanında onların yanında durmayı bir görev saymışlardı. Başarısızlıklarını, kendi başarısızlıkları gibi başarılarını ise kendi başarıları gibi gören bu insanlara Anadolu'da yaşayan Müslüman Türklerin en azından gönül borcu vardır. Enver Paşa ve Mustafa Kemal gibi liderleri kendi liderleri gibi kabul etmiş ve sahiplenmişlerdi. Edirne geri alındığı zaman bu sevinçlerini camileri ışıklandırarak paylaşmışlardı. “İstanbul'da bir Türk hapşırsa Lahor'da bir Müslüman nezle olur” sözü iki Müslüman toplum arasındaki gönül bağının ve duygudaşlığının ne kadar güçlü ve etkili olduğunun bir göstergesidir. Bangladeşli şair Şehadet Ahmed'in Atatürk'ün ölümü üzerine yazdığı aşağıdaki şiir ise başka söze gerek yok denecek kadar manidardır:

*“Seni hiç gözlerimle görmedim,
Sadece duydum ismini,
Eşsiz ve asil şöhretinle,
Kırdın esaret zincirini,
Kurtardın en sonunda,
O yüce milletini.*

*Hatıran ebedidir Atatürk
Sen yaşıyorsun,
Değil sadece Türklerin
Bütün Asyalıların inan,*

*Kalbinde parlıyorsun.
Bu şiir dünyasında sana
Takdirlerimi sunuyorum.
Elveda diyerek,
İki damla gözyaşı sunuyorum.”*

Türk dili, tarihi ve coğrafyasının araştırılmasını çok önemseyen Mustafa Kemal Atatürk, Ankara’da açtığı fakülteye “Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi” adını vermişti. Bu önemli atılımın yanında; Türk-İslam unsuru, kültürü ve bakiyesinin bulunduğu her coğrafyayı önemsemiş ve araştırılmasını istemişti. Bu amaçla Hindoloji Bölümü’nü açarak yüzyıllardır Türklere vatan olmuş bir başka coğrafya olan Hindistan’a verdiği önemi de göz önüne sermişti. Ancak Atatürk’ün ölümünden sonra çalışmaların beklenildiği bir seyirde gitmediği de bir gerçektir. Bu boşluğun bir an önce doldurulması, ilişkilerin güçlendirilmesi hem Türk Milleti’nin hem de Hindistan ile çevre ülkelerde yaşayan Müslümanların lehine olacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

- Abay, G. H, **Hindistan’da Kalıcı Türk Eserleri (1542-1666)**, Ankara 1995, (Basılmamış Doktora Tezi)
- Açıkgöz, F. Ü, “*Osmanlılar ile Hindistan Sultanlıkları Arasındaki Diplomatik İlişkiler ve Hediyeleşme (XV.-XVII. Yüzyıllar)*”, **Ulakbilge** 2018, C.6, S.31, s.1681-1686
- Ağa Han**, (Çev.,Zeynep Özbek), İstanbul 2005
- Ahmed, A, **Hindistan’da İslam Kültürü Çalışmaları**, (Çev., Latif Boyacı), İstanbul 1995
- Ahmet, M. A, **Siyasi ve Tarihi Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu**, (nşr., Tansu Say), Tercüman 1001 Temel Eser
- Aka, İ, **Timur ve Devleti**, Ankara 2000
- Akbulut, U, “*İngilizlerin Hindistan İle Olan Haberleşmeyi Hızlandırma Çabaları*”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Yıl: 2014/1-2, C.13, S.25-26, s.99-124
- Akbulut, U, **Hindistan Yolu ve İngilizler Fırat Nehri’nde İlk İngiliz Vapurları**, Konya 2016
- Akkor, M, **I. Dünya Savaşı’nda Çeşitli Ülkelerdeki Türk Esir Kampları**, Sakarya 2006, (Basılmamış YüksekLisans Tezi)
- Akyüz, O, **Misyonerlerin Faaliyetleri ve Propaganda Teknikleri**, İstanbul 2007
- Alam, M. M, “*Hindistan’ın Öncü Şahsiyetleri*”, **Tohum** Kış 2018, s.64-69
- Albayrak, İ, “*Oryantalist Misyonerler ve Kur’an: Batı Etkisinde Hint Kur’an Araştırmaları*” Adlı Eser Üzerine Bazı Mülahazalar, **Hadis Tetkikleri Dergisi** II, S.2, Yıl 2004, s.141-150
- Albayrak, K, “*Milli Dinlerde Renk Fenomeni*”, **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** 8 (1), s.1-41
- Ali, H. A, **Hindistan’da Son Türk Sultanı II. Bahadır Şah Zafer ve 1857 Bağımsızlık Savaşı**, Konya 2017, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Allana, G, **Bir Milletin Yaratıcısı Cinnah**, (Çev.,A. Edip Uysal), Ankara 1982

- Altıkulaç, A, Dönmez, A, “*Hindistan’da Esaret: I. Dünya Savaşı ve Sonrasında Hindistan’daki Türk Esirleri*”, Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 11/16 Fall 2016, p. 1-12
- Aras, M. Ö, “*İslam’a Göre Çok Evlilik*”, **SÜİFD/24**, s.187-192
- Arık, T, “*Osmanlı-İngiliz Ekonomik İlişkilerinin Başlangıcının Arka Planı ve 1675 Senesine Kadarki Seyri*”, **Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi XII**, S.45, Ocak 2016, s.137-152
- Armaoğlu, F, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980**, Ankara 1988
- Arnold, D, **Coğrafi Keşifler Tarihi (1400-1600)**, (Çev., Osman Bahadır), İstanbul 1995
- Arslan, U, “*Osmanlı İmparatorluğu’nda ve Hindistan’da Kurulan Türk Devletlerinde Kanunname ve Zevatibler*”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 2017 Bahar (26), s.7-22
- Artuç, İ, **1915 Çanakkale Savaşı**, İstanbul 2015
- Aslan, S, Erdem, R, “*Hastanelerin Tarihsel Gelişimi*”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 2017/2, S.27, s.7-21
- Aslanapa, O, **Türk Sanatı**, İstanbul 2011
- Aşlamacı, İ, “*Tarihsel Süreç İçerisinde Pakistan Medreseleri*”, **İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Bahar 2013/4 (1), s.187-210
- Atabay, M, “*Balkan Savaşları Sırasında Çanakkale Bölgesinde Faaliyet Gösteren Hilal-i Ahmer Hastaneleri*”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı 10-11’nci Sayısı**, s.71-86
- Atalay, İ, **Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası**, İzmir 2013
- Atalay, İ, **Resimli ve Haritalı Dünya Coğrafyası**, İstanbul 2001
- Ataöv, T, “*Mevlana Azad*”, dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/468/5379.pdf (03.11.2018)
- Aybars, E, **İstiklal Mahkemeleri**, İstanbul 1975

Aydemir, Ş. S, **Suyu Arayan Adam**, İstanbul 2015

Aydın, A, “*Babürlü Dönemi Fıkıh Çalışmalarının İlk Örneklerinden Biri Olarak Babür’ün Mübeyyen Der Fıkh’ı*”, **Usul İslam Araştırmaları**, 28 (2017), s.149-182

Aykanat, M, **AKU Hukuk Fakültesi Genel Hukuk Tarihi Ders Notları 4**, E:/KİTAPLAR/Mehmet%20Aykanat%20Hint’tte%20Hukuk.pdf (18.01.2019)

Ayyubi, N. A, “*Hindistan Türklere Neler Borçludur?*”, (Çev., Nejat Kaymaz), dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/817/10360.pdf (08.04.2019)

Baburname, (Trc., Reşit Rahmeti Arat), İstanbul 2006

Bayat, A. H, **Tıp Tarihi**, İstanbul 2016

Bayur, Y. H, **Hindistan Tarihi II-III**, Ankara 1987

Beden, M, **Hinduizm**, İstanbul 2016

Beveridge, H, “*Bahadır Şah II*”, **İA II**, Eskişehir 1997

Bıyıktay, H, **Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu**, Ankara 1991

Bilkan, A. F, “*Halide Edip Adivar’ın Hindistan’daki Konferansları*”, **Bilig**, Kış 2011, S.56, s.33-44

Birişik, A, “*Hint Altkıtasında İslam Araştırmalarının Dünü Bugünü: Kurumlar, İlmi Faaliyetler, Şahıslar, Eserler*”, **Divan İlmi Araştırmalar**, S.17(2004/2), s.1-62

Birişik, A, **Oryantalist Misyonerler ve Kur’an (Batı Etkisinde Hint Kur’an Araştırmaları)**, İstanbul 2004

Bokuleva, B, Avakova, R, Adelbayev, Jenisbek, “*Türk Kültürü’nün Hindistan Uygarlığına Etkisi*”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi XII/1** (Yaz 2012), s.441-454

Bozkurt, G, “*Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik*”, dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/304/2862.pdf (13.12.2018)

- Bulgur, D, “*Ticaretten Sömürgeciliğe XIX. Yüzyılda Hindistan ve İngiliz Hâkimiyeti*”, **Divan İlmi Araştırmalar**, S.17(2004/2), s.63-102
- Bulut, Y, “*Hindistan’da İngiliz Sömürgeciliği, Oryantalizm ve William Jones*”, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/4205>(10.11.2018)
- Buran, A, Çak, B. Y, **Türkiye’de Diller ve Etnik Gruplar**, Ankara 2019
- Can, H. D, “*Maurya İmparatoru Çandragupta Döneminde Yönetim*”, dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/1673/17841.pdf (21.03.2019)
- Ceyhan, A, **Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad Mecmuaları Fihristi**, Ankara 1991
- Cilacı, O, **Hristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri**, Ankara 1990
- Cin, H, “*Türk Tarihi ve Hukuk*”, dergipark.gov.tr/download/article-file/213644 (15.02.2019)
- Coşkun, Ö, **Sihizm**, İstanbul 2016
- Cöhce, S, “*Hindistan’da İlk Türk Hâkimiyeti: Kuşanlar ve Akhunlar*”, **Türkler I**, Ankara 2006, s.815-820
- Cöhce, S, “*Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan*”, **Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu, (31 Ekim-1 Kasım 2002)**, Ankara 2006, s.127-216
- Çağdaş, K, “*A STUDY ON COW-CULT IN INDIA*”, dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1239/14137.pdf (20.03.2019)
- Çağlayan, H. H, **Ekber Şah Döneminde Hindistan (1542-1605)**, Ankara 2005, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Çakılcı, D, Berberoğlu, E, “*II. Abdülhamid’in Egzotik Bitki Merakı: Hindistan ve Endonezya’dan Temin Edilen Türler*”, **ASEAD IV**, S.12, Yıl 2017, s.178-202
- Çanlı, M, “*I. Dünya Savaşı’nda Propaganda Amaçlı Yayınlanan Dergi: Cihan-ı İslam*”, **Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 2017 ¾ (79-111)
- Çelikleş, M. M, **Gupta Tarihi ve Kültürü**, Ankara 2019
- Çifci, Erhan, **Kut Almış Ordunun Zaferi Kutü’l-Amare**, İstanbul 2017

- Daei, M, “XX. Yüzyılın Başlarında İran-Osmanlı Ticaretinde Bağdat-Basra Yolu”, dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/1673/17842.pdf (10.12.2018)
- Daftary, F, **İsmaililer Tarihleri ve Öğretileri**, (Çev., Ahmet Fethi), İstanbul 2017
- Debus, E, **Sebilürreşad**, (Çev., Atilla Dirim), İstanbul 2012
- Direktör Ali Bey, **Lehçetü’l Hakayık**, (nşr., Şemsettin Kutlu), Tercüman 1001 Temel Eser
- Dizlek, Ö, **Sömürgecilik ve 1763-1947 Dönemi Pax-Britannica: Hindistan Örneği**, Trabzon 2018, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Doğan, O, Erdoğan, A, “XIX. Yüzyılda İngiliz Sömürgeciliğinde Hindistan’ın Yeri ve Önemi”, **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, 16 (3), s.839-847
- Doğan, Ü, **Atatürk’ü Öldürme Planları**, Ankara 2017
- Duman, S, “Atatürk Dönemi Türkiye-Hindistan İlişkileri”, **Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 9/4, Spring 2014, p.389-399
- Durak, N, **Hindistan’a Kuzeyden Yapılan Seferler**, Malatya 1999, (Basılmamış Doktora Tezi)
- Düzdağ, M. E, **İstiklal Şairi Mehmed Akif Ersoy**, İstanbul 2006
- Düzdağ, M. E, **Sırat-ı Müstakim Mecmuası**, İstanbul 2012
- Eagleton, C, Williams, J, **Paranın Tarihi**, (Çev., Fadime Kahya), İstanbul 2011
- Edib, H, **Inside India**, Delhi 2009
- El-Biruni, **Tahkiku Mali’l-Hind**, (Çev., Kıvameddin Burslan), Ankara 2018
- Elemana, N, “Hint Müslümanlarının Düşünce Dünyasında Siyasal Çözüm Arayışları”, **TARİHİN PEŞİNDE Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 2015, S.14, s.407-436
- Ercan, R, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Fikir Dergiciliği ve Sosyolojiye Etkileri**, Ankara 2011

- Erçin, A, “İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyasının Ticari Faaliyetleri (1600-1858), **Bartın Üniversitesi Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi** IV, S.2, Kış 2017, s.111-133
- Erdoğan, E, **Hinduizm’in Kutsal Metinlerinden Manu Kanunnamesi (Manusmriti)**, Konya 2015
- Esin, E, “Hindistan Türk Merkezlerinde San’at”, **Türk Ansiklopedisi** XIX, Ankara 1971, s.267-279
- Eşref, A. B, Soydan, C, **Urdu-Türkçe Türkçe-Urdu Sözlük**, İstanbul 2012
- Ferro, M, **Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Sömürgecilik Tarihi 13.Yüzyıl-20.Yüzyıl**, (Çev., Muna Cedden), Ankara 2002
- Gandi, **Gerçeğin Peşinde Başımdan Geçenler** (Çev., Vedat Günyol), İstanbul 2018
- Gömeç, S. Y, **Uygur Türkleri Tarihi**, Ankara 2015
- Grenard, F, **Asya’nın Yükselişi ve Düşüşü**, (Çev., Orhan Yüksel), İstanbul 1970
- Grenard, F, **Babur**, (nşr. Orhan Yüksel), İstanbul 1992
- Grousset, R, **Asya’nın Uyanması**, (nşr., Saadettin Gömeç), Ankara 2011
- Gül, A, **Ansiklopedik Hinduizm Sözlüğü**, İstanbul 2018
- Gülen, N, **Dünden Bugüne Bahriyemiz**, İstanbul 1988
- Güler, A, **Atatürk ve Beytülmal (Atatürk’ün Devlet Hazinesine Bakışı)**, Ankara 2016
- Gülsoy, U, **Hicaz Demiryolu**, İstanbul 1994, (Basılmamış Doktora Tezi)
- Gültekin, A, **Milli Mücadele Döneminde Hindistan Müslümanları İle Ankara Hükümetleri Arasındaki Münasebetler (1918-1924)**, Balıkesir 2009, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Gümrükçüoğlu, E, “Mahatma Gandhi ve Sessiz Direnişi”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, 2018, 5(16), s.378-393
- Gümüş, E, **Ülkeler Coğrafyası**, Ankara 2004

- Gündüz, Ş, **Misyonerlik**, Ankara 2009
- Güner, İ, Ertürk, M, **Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası**, Ankara 2006
- Güner, O. S, “*Sivil İtaatsizlik*”, WWW.muharrembalci.com/hukukdunyasi/makaleler/birikimler 1/69.pdf (27.04.2019)
- Güngör, C, **Sömürgeci Ulusa Hint Milliyetçiliğinin Kökenleri**, Ankara 2001
- Halit, H, “*Hindistan’da Müslüman Halk*”, **Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası**, S.15, İstanbul 1930, s.45-50
- Hamidullah, M, Aydın, H. A, “*Köle*”, **DİA XXVI**, Ankara 2002, s.237-246
- Haydaroglu, İ. P, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar**, Ankara 1993
- Hindistan Evliyalari I**, Türkiye Gazetesi Yayınları, İstanbul 2005
- Hinz, W, **İslam’da Ölçü Sistemleri**, (Çev., Acar Sevim), İstanbul 1990
- Hussain, F, **Hindistan Matbu’atında Türk Kurtuluş Savaşı ve İnkılabı**, Ankara 2012, (Basılmamış Doktora Tezi)
- İbn Battuta, **Seyahatname**, (nşr., A. Sait Aykut), İstanbul 2014
- İbrahim Cudi Efendi, **Lügat-ı Cudi**, (nşr.,İsmail Parlatır-Belgin Tezcan Aksu), Ankara 2006
- İbrahim, A, **XX. Asrın Başlarında İslam Dünyası Çin ve Hindistan’da İslamiyet**, (nşr.,Mehmed Paksu), İstanbul 1987
- İzgöer, A. Z, “1911-1913 (1329-1331) Tarihli Osmanlı Hilal-i Ahmer Salnamesine Göre Balkan Savaşları Sırasında Hint Müslüman Halkının Osmanlı’ya Yardımları”, **Journal of History and Future**, Volume: 1, Issue: 1, p.99-171, December 2015
- Janson, T, **Dillerin Tarihi**, (Çev.,Mehmet Doğan), İstanbul 2018
- Johnson, G, **Hint Dünyası**, (Çev., Müfide Çetin), İstanbul 1988
- Kaan, O, Koç, B, “*Hindistan’da Türklük Müslüman Türk İmparatorları Hümayun Şah*”, **Tarih Okulu**, Ocak-Nisan 2012, S.XII, s.221-233

- Kâhya, E, “*İlkçağda Hindistan-Türk Düşüncesi Arasındaki İlişkiler*”, **Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu, (31 Ekim-1 Kasım 2002)**, Ankara 2006, s.257-273
- Kâhya, E, **Hint’te Bilim**, Ankara 1999
- Karadeniz, Y, **İran Tarihi (1700-1925)**, İstanbul 2012
- Kardaş, Z, “*Hindistan Hilafet Hareketi Çerçevesinde Osmanlı-Hindistan İlişkileri*”, **Tohum**, S.160/Kış 2018, s.9-18
- Kaya, K, **Buddhizm Sözlüğü**, Ankara 2017
- Kaya, K, **Hindistan’da Diller**, Ankara 2005
- Kayalı, Y, “*Eski Bir Hint Geleneği: Sati*”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi** 53, 1 (2013) s.365-374
- Kayalı, Y, **Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü**, Ankara 2018
- Keleşyılmaz, V, **Teşkilat-ı Mahsusa’nın Hindistan Misyonu (1914-1918)**, Ankara 1999
- Keskin, M, **İngilizlerin Hindistan’ı Sömürgeleştirme Hareketleri**, Ankara 2005, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Khan, A. A, “*Hint Müslümanlarının Türk Kurtuluş Hareketine Mali Yardımı (1919-1923)*”, (Çev., Ahmet Özgiray), dergipark.gov.tr/download/article-file/58311 (22-11-2018)
- Kıdambı, S, Kaya, K, **Hindi-Türkçe Sözlük**, Ankara 2013
- Kılıç, R, “*Misyonerlik ve Türkiye’ye Yönelik Misyoner Faaliyetleri*”, **TÜBAR-XIX-** /Bahar 2006, s.328-342
- Kılınç, T, **Seyrüsefer**, İstanbul 2018
- Kırlı, E, “*Tanzimat Sonrası Fuhuş Hadisesine Yaklaşımında Yaşanan Değişim*”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 2010/2, S.12, s.39-51

- Kieser, H. L, **İskalanmış Barış**, (Çev., Atilla Dirim), İstanbul 2010
- Kocabaş, S, **Türkiye’de Gizli Tarih III Misyonerlik ve Misyonerler**, İstanbul 2006
- Kocabaşoğlu, U, **Türkiye İş Bankası Tarihi**, İstanbul 2001
- Konukçu, E, “*Hindistan’daki Türk Devletlerinin Kuruluş ve Yıkılışları*”, **Kuruluş ve Çöküş Süreçlerinde Türk Devletleri Sempozyumu, (5-6 Kasım 2007)**, Sakarya 2008, s.131-151
- Konya Ticaret Odası, **Hindistan Ülke Raporu**, Konya 2017
- Korten, D. C, **Dünyayı Yöneten Şirketler**, (Çev., Mustafa Cesar), İstanbul 2008
- Kulke, H, Rothermund, D, **Hindistan Tarihi**, (Çev., Müfit Günay), Ankara 2001
- Kutay, C, **Osmanlı Trablusgarbi’nde (Libya) İtalyan İşgaline Direnen Üç Türk’ün Anıları (Mustafa Kemal-Enver Paşa-Eşref Paşa 1911-1912)**, İstanbul 2016
- Kutlutürk, C, “*Hindistan’da Din Olgusunun Sosyal Hayata Etkileri: Hinduizm Örneği*”, **Akademik Araştırmalar Dergisi** 2014, S.62, s.147-163
- Kutlutürk, C, **Hindu Kutsal Metinleri Upanişadlar**, İstanbul 2014
- Kuzgun, Ş, **Dinler Tarihi**, İstanbul 2017
- Küçük, A, **Misyonerlikten Diyaloga Türkiye**, Ankara 2008
- Küçük, S, “*Sihizm*”, dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/773/9871.pdf (22.03.2019)
- Luraghi, R, **Sömürgecilik Tarihi**, (Çev.,Halim İnal), İstanbul 2000
- Macun, İ, “*Hindistan’da Türk-Müslüman Mimari ve Resim Sanatı*”, **Türkler VIII**, Ankara 2002, s.881-890
- Macun, İ, “*Hindistan’da Türk-Müslüman Mimari*”, dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1242/14173.pdf (28.11.2018)
- Malık, Z, **Hindistan’ın İki Eyaleti (Karnataka ve Utter Pradesh) Bağlamında Demokratik Katılım Süreçlerinin Kadın İstihdamı Üzerine Etkileri**, Ankara 2016, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Marr, A, **Büyük Dünya Tarihi**, (Çev., Çağla Irmak Ece), İstanbul 2018

- Merçil, E, **Gazneliler Devleti Tarihi**, Ankara 2007
- Mertoğlu, M. S, **Sırat-ı Müstakim Mecmuası Açıklamalı Fihrist ve Dizin**, İstanbul 2008
- Merton, T, **Gandhi ve Şiddet Dışı Direniş**, (Çev.,Seda Çiftçi), İstanbul 2003
- MevlanaEbu'l Kalam Azad, **Ölümsüz Müdafaa**, (Çev., Ali Turgut), İstanbul 2018
- Mohammad, N, **Hindistan'da Misyonerlik Faaliyetleri ve Agra Tartışmaları**, Konya 2011, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Mübarek Galip, **Hindistan'da Türk Hükümdarları**, (nşr. S. Yağmur Gömeç), Ankara 1990
- Mübarek Galip, **Hindistan'da Türkler**, (nşr. S. Yağmur Gömeç), Ankara 2013
- Müderrişoğlu, A, **Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları**, Ankara 2013
- Müşir Hüseyin Kıdwai, **Osmanlı'nın Son Dostları**, (nşr., Ahmet Zeki İzgöer), İstanbul 2015
- Mütercimler, E, **Ertuğrul Faciası**, İstanbul 2010
- Nehru, J, **Türkiye ve Batı Asya Tarihi**, (Çev., Cüneyt Akalın), İstanbul 2015
- Nizami, K. A, “*Evrenzib*”, **DİA XI**, İstanbul 1995, s.537-539
- Nurdoğan, A. M, “*Hristiyan Oryantalizminin Kadınlar Şubesi: FES/SPFEE Cemiyeti Örneğinde Kadın Misyonerlerin Eğitim Geçmişleri*”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi VIII**, S.40, Ekim 2015, s.300-317
- Ocak, A. Y, **Sarı Saltık**, Ankara 2011
- Ortaylı, İ, “*19. Asırdan Zamanımıza Hindistan Üzerine Türk Seyahatnameleri*”, dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/457/5210.pdf (14.03.2019)
- Ortaylı, İ, **Eski Dünya Seyahatnamesi**, İstanbul 2014
- Ozaydın, Z, “*The Indian Muslims Red Crescent Society's Aid to the Ottoman State During the Balkan War in 1912*”, Kizilaytarih.org/makale-tez/mKO12.pdf (23-11-2018)

- Öke, M. K, **Güney Asya Müslümanlarının İstiklal Davası ve Türk Milli Mücadelesi**, Ankara 1988
- Öke, M. K, **Hilafet Hareketleri**, İstanbul 2005
- Öz, M, “*Seyyid Ahmed Han*”, **DİA** II, İstanbul 1989, s.73-75
- Özcan, A, “*1857 Büyük Hind Ayaklanması ve Osmanlı Devleti*”, **İslam Tetkikleri Dergisi** IX, İstanbul 1995, s.269-279
- Özcan, A, “*Ebü’l Kelam Azad*”, **DİA** X, İstanbul 1994, s.335-336
- Özcan, A, “*Hindistan Hicret Hareketi*”, **DİA** XVIII, İstanbul 1998, s.108-109
- Özcan, A, “*Hindistan’da İngiliz Hâkimiyeti ve Ulemanın Tavrı*”, **Divan İlmi Araştırmalar**, S.17(2004/2), s.103-115
- Özcan, A, “*İngiliz Doğu Hindistan Şirketi*”, **DİA** XXII, İstanbul 2000, s.294-295
- Özcan, A, **Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)**, Ankara 1997
- Özenç, N, “*Cinnah’ın Hindistan Birliğine Olan İnancını Kaybedişi*”, **Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi**, Yıl: 2006, S.16, s.225-236
- Özkan, G. H, “*Bağımsızlık Mücadelesinde Yenilikçi Bir Ruh; Sir Seyyid Ahmed Han ve Aligarh Hareketi*”, **Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 3, S.8, Kış 2003, s.147-187
- Özsoy, O, **Saltanat’tan Cumhuriyet’e Giden Yolda Kurtuluş Savaşı’nın Perde Arkası**, İstanbul 1999
- Öztoprak, İ, **Kurtuluş Savaşı’nda Türk Basını (Mayıs 1919-Temmuz 1921)**, Ankara 1981
- Öztürk, L, **İslam Dünyasında Hastaneler**, İstanbul 2018
- Pakdemirli, M. N, Birişik, A, “*Hint Altkıtası Geleneksel Öğretim Kurumlarında Yürütülen Din Eğitiminin Gelişim Sürecine Tarihsel Bir Yaklaşım*”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi** XIII, S.2, 2013, s.87-115

Palabıyık, M. H, “*Hindistan Tarihinde ve Hint Kültüründe Müslüman Türkler*”, **EKEV AKADEMİ DERGİSİ**, Yıl: 11, S.33, (Güz 2007), s.67-94

Palabıyık, M. H, “*Hint Dinleri ve İslam*”, **Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu, (31 Ekim-1 Kasım 2002)**, Ankara 2006, s.273-336

Palalı, S, “*Ategeh Han Türbesi’nin Kayıp Yazıları ve Babürlü Mimarisindeki Etek Dekorasyonları Üzerine Bazı Düşünceler*”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** 2013/1, S.37, s.189-220

Parodi, L, “*Hindistan Timuroğulları Mimarisi ve Sanatı*”(Çev., Kezban Acar), **Türkler VIII**, Ankara 2002, s.891-899

Qureshi, M. N, “*Hindistan Hilafet Hareketi*”, **DİA XVIII**, İstanbul 1998, s.109-111

Robins, N, **Dünyayı Değiştiren Şirket**, (Çev.,M. İnanc Özekmekçi), İstanbul 2017

Sadiq, M, **Türk Devrimi ve Hindistan Özgürlük Hareketi**, (Çev., Funda Keskin Ata), Ankara 2018

Sami, Ş, **Kamus-i Türki**, (nşr. Paşa Yavuzarslan), Ankara 2010

Sargutan, E, “*Geleneksel Tıp*”, www.sargutan.com/HINDISTAN%20SAGLIK%20SISTEMI.pdf (03.04.2019)

Sarı, N, “*İlkçağda Tıp*”, **Tıp Tarihi ve Etiği Ders Kitabı**, İstanbul 2007

Sebilü’r-reşad,

S,254,255,256,257,258,261,263,266,267,269,271,274,275,277,279,283,287,288, 290,291,292,294,296,297,301,302,374,392,455,466,528,532,551,576,577,578, 579

Serdaroğlu, Ü, **Eskiçağ’da Tıp**, İstanbul 1996

Sertkaya, A, **Hollanda Doğu Hindistan Şirketi’nin Doğuşu ve XVII Yüzyıl Endonezyası’nda Yükselişi**, Elazığ 2013, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

Sevinç, T, “*Nadirşah’ın 1738-1739 Hindistan Seferi ve Sonuçları*”, **SDÜ Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2011, S.24, s.13-35

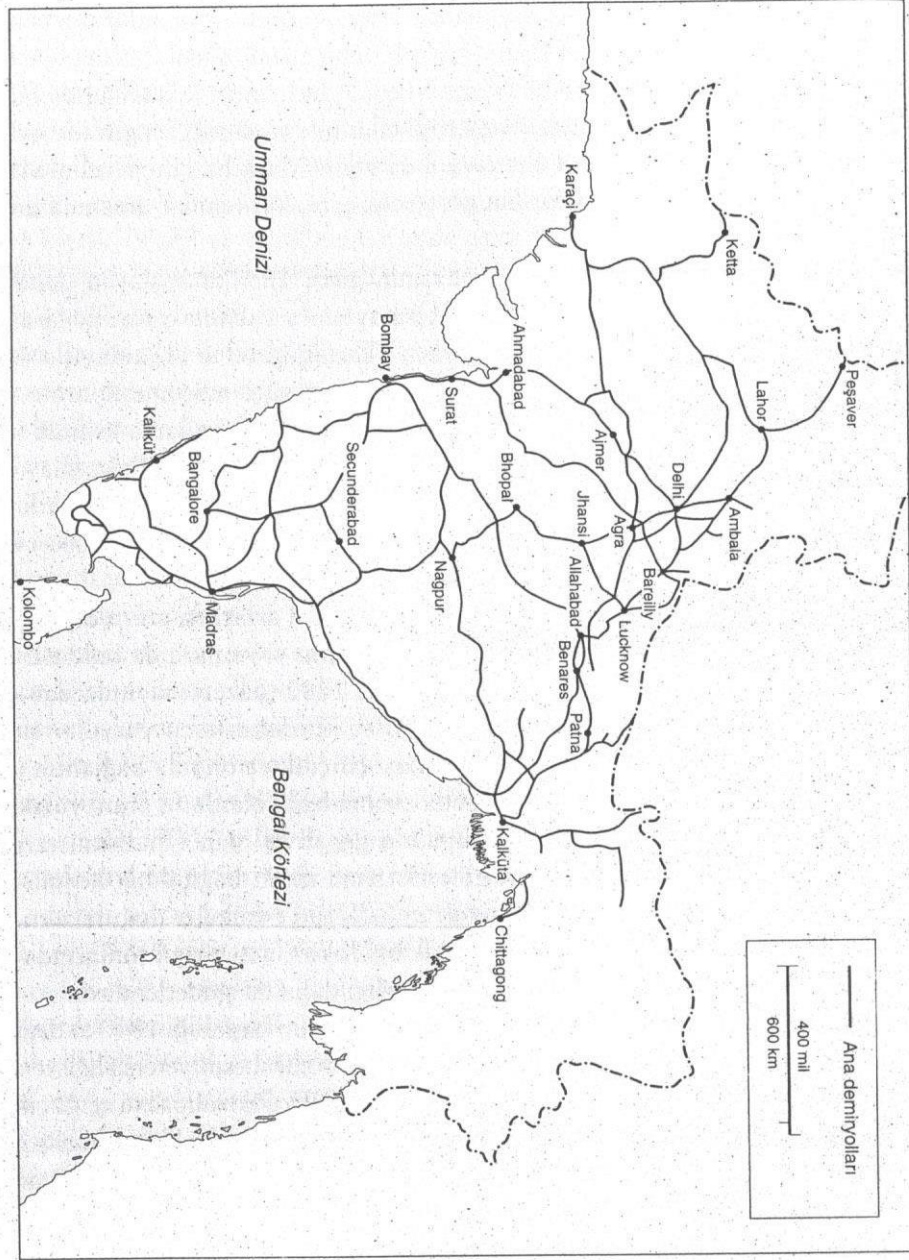
Seydi Ali reis, **Miratü’l Memalik**, (nşr., Necdet Akyıldız), Tercüman 1001 Temel Eser

- Shingal, A, “*The Devadasi System: Temple Prostitution in India*”,
<https://escholarship.org/uc/item/37z853br> (29.03.2019)
- Sırat-ı müstakim**, S.67,68,69,73,86,103,105,107,119,169,177
- Stein, B, **Hindistan Tarihi**, (Çev., Müfit Günay), İstanbul 2015
- Sunata, i. H, **İstanbul’da İşgal Yılları**, İstanbul 2018
- Sungurbey, İ, **Ebü’l-ula Mardin**, İstanbul 1988
- Şahin, H. H, “*Ekber Şah’ın Sosyo-kültürel ve Dini Reformlarının Toplumsal Hayata Etkileri*”, **Tarih Okulu Dergisi**, Haziran 2015, Yıl: 8, S.XXII, s.113-133
- Şahin, H. H, “*Hindistan’da Dul Olmak Sati Uğruna Diri Diri Yakılan Kadınlar*”, **KSBD**, Sonbahar 2017, Yıl:9, C.9, Kadın Özel Sayısı, s.61-73
- Şimşir, B. N, “*Pakistan Devleti’nin Kuruluşu*”, http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/13/4/10_Bilal_N_Simsir.pdf (03/12/2018), s.128-179
- Şirvanlı Ahmed Hamdi Efendi, **Seyahatname**, (nşr., Fatma Rezan Hürmen), İstanbul 1995
- Tan, M, **Hindistan’ın Bölünmesi ve Hint Müslümanları (1858-1947)**, İstanbul 1999, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Taneri, A, **Celaiddin Harzemşah ve Zamanı**, Ankara 1977
- Tarih-i Selim Şah**, (Trc., Nevres-i kadim), Ankara 2013
- Tarlan, S, **Tarihte Bankacılık**, Ankara 1986
- Taşagıl, A, “*Bahadır Şah II*”, **DİA IV**, İstanbul 1991, s.456
- Taşkıran, C, **Ana Ben Ölmedim I. Dünya Savaşı’nda Türk Esirleri**, İstanbul 2017
- Telatar, E. A, **Hindistan’da Hindu Milliyetçiliğinin Kökenleri ve XXI. Yüzyılda Yeniden Yükselişi**, Ankara 2017, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Tellioğlu, Ö, “*Hindistan Müslümanlarının Osmanlı Devleti’ne Bağlılığının Sembolü: Trablusgarb ve Balkan Savaşları Sırasında Gönderilen Yardımlar*”, **Tarih Okulu Dergisi**, Aralık 2015, Yıl: 8, S.XXIV, s.791-808

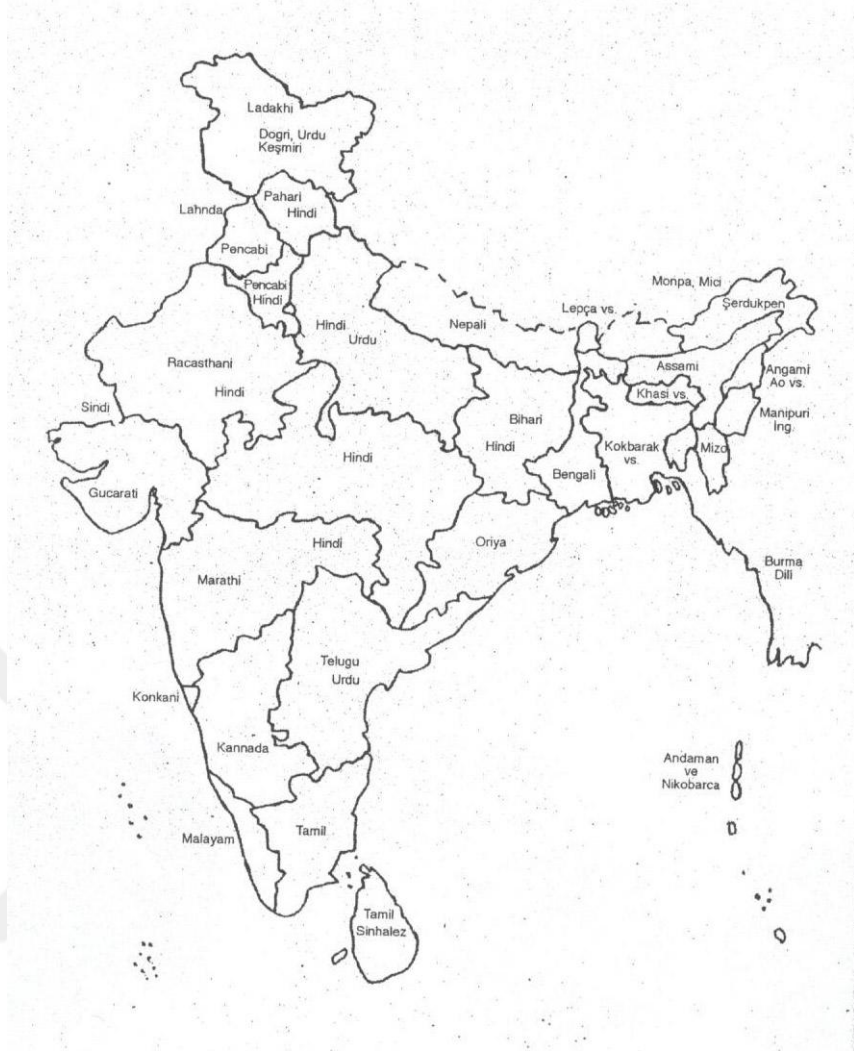
- Temizsu, H, “1857 Hindistan Ayaklanması Dönemi İngiliz-Afgan İlişkilerine Dair Bir Değerlendirme”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S.233, Ağustos 2016, s.109-118
- Terzioğlu, A, “İlk Budist, Hristiyan, İslam Hastaneleri ve Birbirleriyle Olan İlişkileri”, **VII. Türk Tarih Kongresi, (Ankara 25-29 Eylül 1970)**, Kongreye Sunulan Bildiriler I, Ankara 1972, s.295-312
- Terzioğlu, A, “Türklerin Orta Asya ve Hindistan’da Tesis Ettikleri Hastaneler”, **VIII. Türk Tarih Kongresi, 11-15 Ekim 1976**, (II. Cilt), Ankara
- Tezokur, M. H, “Manu Yasalarında Kadın”, **Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** VIII, S.1, Diyarbakır 2006, s.83-107
- Toker, H, “Hint-Türk İmparatorluğu’nun Son Temsilcisi Bahadur Şah Zafer (1189-1279/1775-1862)”, **NÜSHA** Yıl: IV, S.12, Kış 2004, s.59-76
- Tokyürek, H, “Eski Uygurca’da Ayurveda Tıbbı ve Beş Unsur”, **Türkiyat Mecmuası** XXIV, Güz 2014, s.235-260
- Turgut, M. H, **Gupta İmparatorluğu: Hindistan’ın Altın Çağı (M. S. 4-6. YY)**, Ankara 2009, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Tümer, G, **Biruni’ye Göre Dinler ve İslam Dini**, Ankara 1991
- Türker, S, **Balkan Savaşı’na Gelen Afgan Gönüllüler**, Malatya 2002, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Türkhan, M. S, “Doğu Akdeniz’de İngiliz Ticareti: İskenderun-Londra Hattında İngiliz Ticaret Filosu (1704-1706)”, **Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID)**, IV/1 (2015), s.27-60
- Tüzükat-ı Timur**, (nşr., K. Şakirov-A. Aslan), İstanbul 2010
- Varol, A, **XVIII.-XIX Yüzyıllarda Osmanlı-Babürlü Münasebetleri**, Malatya 1998, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Vural, S, “Hindistan’da İngiliz Hâkimiyetinin Kurulması”, **Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri, (25-28 Haziran 2007)**, Ankara 2008, s.129-138

- Vural, S, **Hindistan’da İngiliz Yönetimi**, Malatya 2006, (Basılmamış Doktora Tezi)
- Webb, M. A. R, **Hindistan Günlükleri**, (Çev., Celal Emanet), Ankara 2017
- Weber, M, **Economy and Society II**, New York 1968
- Williams, E, **Kapitalizm ve Kölelik**, (Çev., Anıl Tarar), Ankara 2014
- Yavuz, İ, “*Hindistan’da Batı Sömürgeciliği, Tarihi Koşulları ve İngiliz Doğu Hindistan Şirketi*”, **Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi**, S.4, Aralık 2013, s.173-190
- Yazıcı, N, **İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi**, Ankara 2011
- Yazıcı, O, **Modern Afganistan’ın Kuruluşu (1834-1922)**, Malatya 2011
- Yemenlioğlu, M. M, **Dinler Tarihi**, İstanbul 2016
- Yeniçesmeli Hafız Faik Efendi, **İstanbul’dan Bombay’a Bir Osmanlı Fırkateyni’nin Keşif Seyahati**, (nşr., A. Ergun Çınar), İstanbul 2014
- Yetkin, S. K, **Türk Mimarisi**, Ankara 1970
- Yılmaz, S, “*Osmanlı İmparatorluğu’nun Doğu ile Ekonomik İlişkileri: XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı-Hint Ticareti ile İlgili Bir Araştırma*”, **Belleten** LVI-S:215, Yıl: 1992, s.31-70
- Yitik, A. İ, **Doğu Dinleri**, İstanbul 2018
- Yüksel, H, “*Türk Devriminin Hindistan ve İran’daki Yansımaları*”, **Akademik Bakış**, C.3, S.6, Yaz 2010, s.237-246
- Zene, C, “*Gramsci ve Madunların Dini: Güney Asya’daki Dalitler (Dokunulmazlar) Hakkında Bir Örnek Çalışma*”, **Felsefelogos**, Yıl: 16, S.44, s.39-53

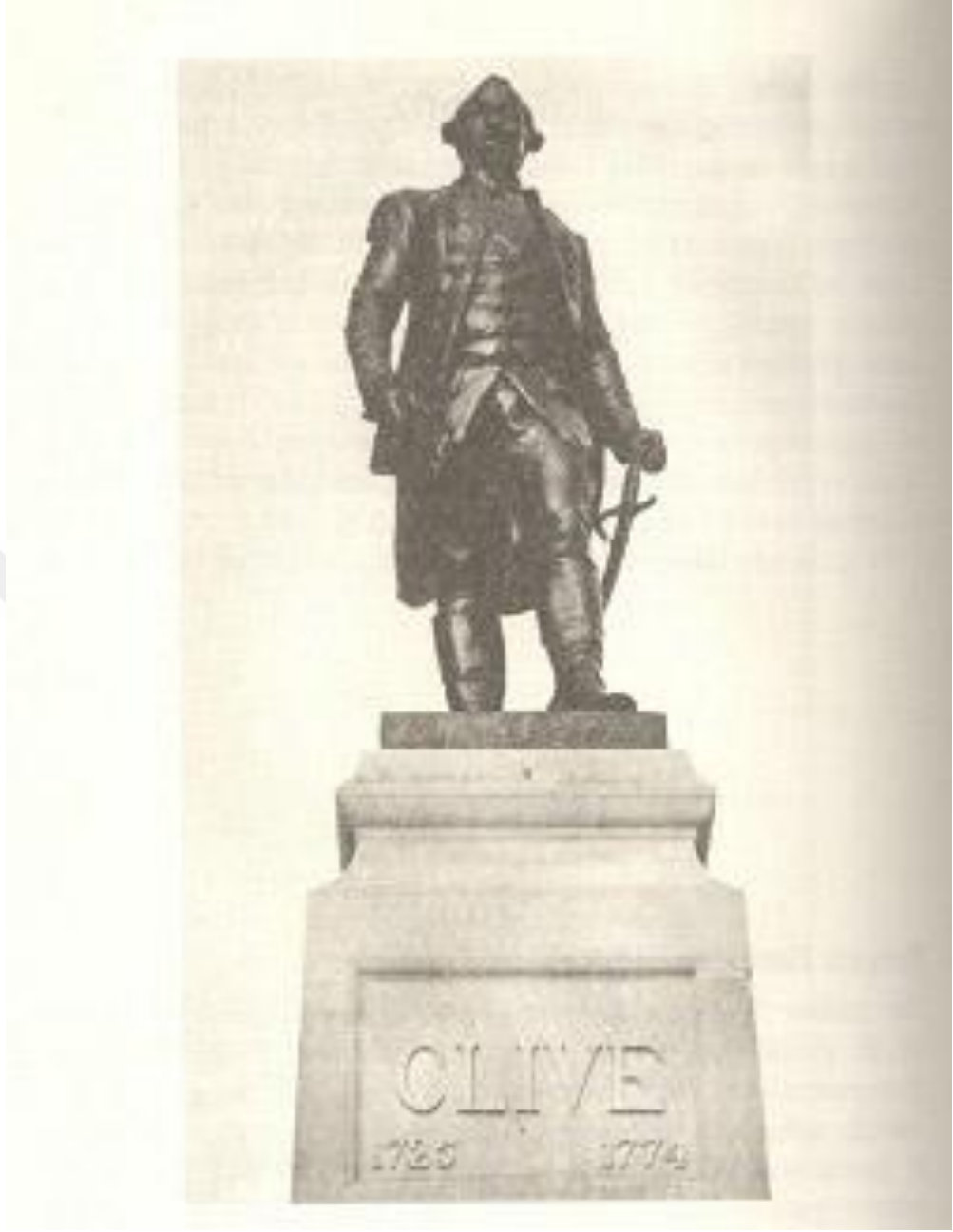
EKLER

EK: 1 Harita: 1 1900 Yılında Hindistan'da Demiryolları

EK:2 Harita:2 Hindistan'da en çok konuşulan diller ve konuşulduğu bölgeler

EK:3 Robert CLIVE heykeli Londra

EK:4 I. Çandragupta'nın Altın Sikkesi

EK:5 Samudragupta'nın Altın Dinarı (M. S. 335-370)

EK:6 Samudragupta'nın Altın Sikkesi (M.S. 335-380)

**EK:7 Babürlü hükümdarı Evrengzib döneminde kesilmiş bir altın sikke
(İstanbul Arkeoloji Müzesi, Teşhir No: 2569)**

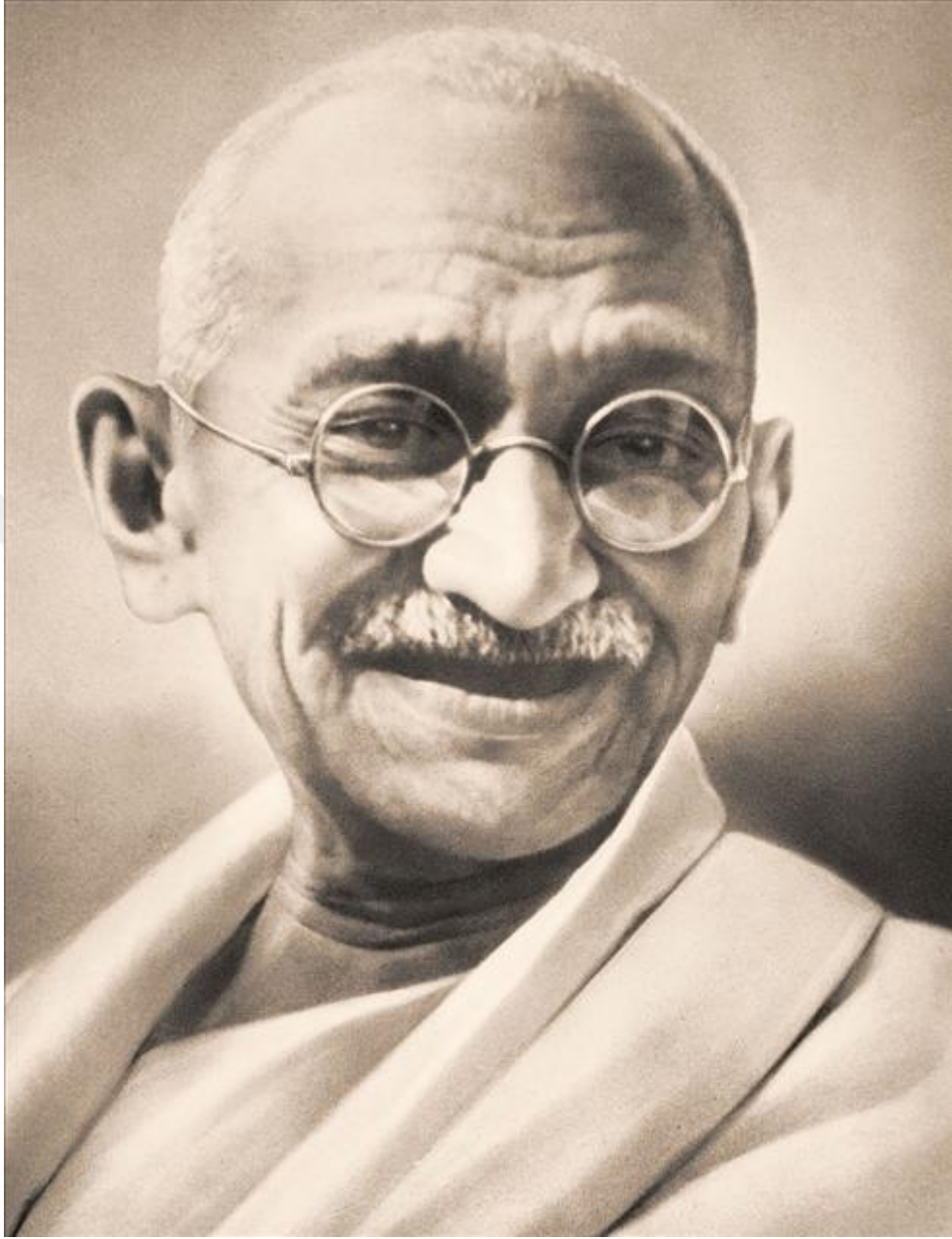
EK:8 1835’de modern baskı makinası ile bastırılmış gümüş Hint Rupisi

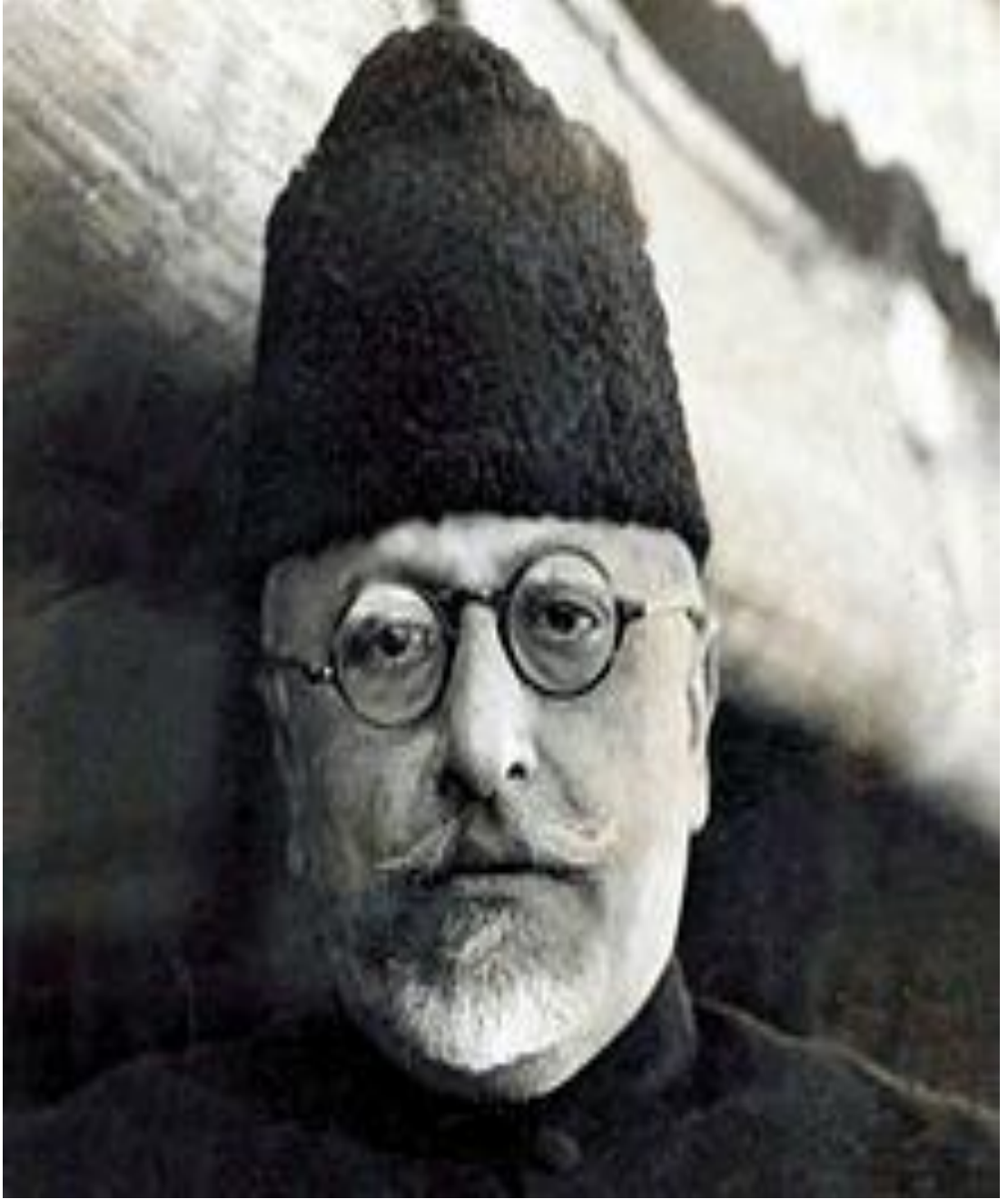
EK:9 1856’da bastırılmış gümüş Hint Rupisi

EK: 10 Sömürge Hindistanı’nda İngilizler tarafından bastırılan ve Babürlülerden hiçbir iz kalmayan Hint Altın Mührü

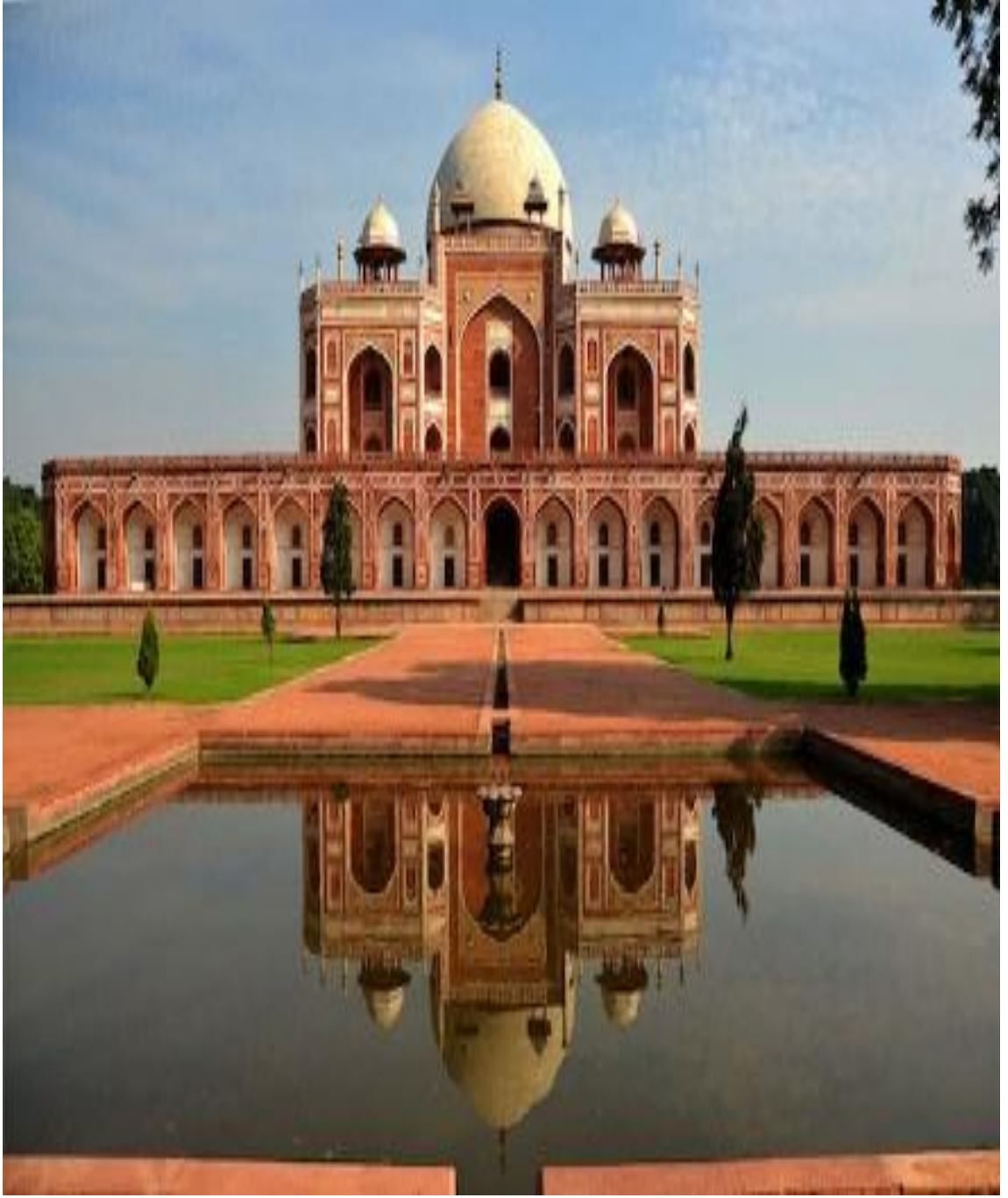
EK:11 Mohandas Karamchand Gandhi (1869-1948)

EK:12 Mevlana Ebu'l Kalam Azad (1888-1958)

EK:13 III. Ağa Han Sultan Muhammed Şah (1877-1957)

EK:14 Hümayun Şah Türbesi Delhi

EK:15 Delhi Cami Mescid (1650-1656)

EK:16 Bombay Kraliçe Viktorya Tren Garı

EK:17 Genel Hindistan Hilâl-i Ahmer Heyeti tarafından Ömerli'de yaptırılan çeşmeler.